

**T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 78**

OSMANLI BELGELERİNDE ERMENİ-RUS İLİŞKİLERİ

(1841-1898)

I

ANKARA 2006

Proje Yöneticisi

Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Doç. Dr. Mustafa BUDAK
Genel Müdür Yardımcısı

Dr. Önder BAYIR
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Dr. Ahmet Zeki İZGÖER
Yayın İşleri Koordinatörü

Yayına Hazırlayanlar

Dr. Recep KARACAKAYA	Ahmet Semih TORUN
Aziz Mahmut UYGUN	Kamil AKBULUT
Numan YEKELER	Salih KAHRİMAN
Seher DİLBER	Ümmihani ÜNEMLİOĞLU
Mustafa ÇAKICI	Vahdettin ATİK

Belge Tarama ve Tespit

Dr. Ali Osman ÇINAR	Ali Mesut BİRİNCİ
Ayhan ÖZYURT	Nuran KOLTUK
Sezgin DEMİRCİOĞLU	Uğurhan DEMİRBAŞ

Mizanpaj

Salih KAHRİMAN

Baskıya Hazırlık

Murat ŞENER	Salih DUTOĞLU
-------------	---------------

ISBN

ISBN

**OSMANLI BELGELERİNDE
ERMENİ-RUS İLİŞKİLERİ**

(1841-1898)

I

Ö N S Ö Z

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ermeni Meselesi hakkında Türk ve dünya kamuoyunu aydınlatmak ve yıllarca ısrarla sürdürülen tek sesliliği tüm açıklığıyla gözler önüne sermek amacıyla tarihin birinci elden kaynakları olan arşiv belgelerine dayalı seri kitap yayımını sürdürmektedir.

Daha önce *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri 1879-1922* (3 cilt) ve *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri 1845-1922* (4 cilt) adlarıyla bu serinin ilk kitapları yayınlanmıştı.

Genel Müdürlüğümüz bu kez de *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri 1841-1921* adıyla 3 ciltlik bir eseri yayınlamayı planlamıştır.

Söz konusu eserin yayına hazırlanan birinci cildi, 1841-1898 yıllarına ait 97 belgeden meydana gelmektedir. Bu ciltte Rusya'nın Osmanlı Ermenileri üzerinde dinî yolla etki oluşturma çabaları, Osmanlı ülkesindeki Ermenilerin Rusya'dan himaye talepleri, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Ermeni Meselesi'ne ilişkin diplomatik faaliyetler, Rus Ermenileri'nin Osmanlı Ermenileri'ne yaptıkları silah yardımları, Rusya'nın Ermeni fesatçıları himayesi, göç eden Ermeniler, Rusya'da yaşayan Ermenilerin Osmanlı sınırına saldırı hazırlıkları, Rus basınının Ermeni Meselesi ile ilgili yayınları, bazı Rus memurların Osmanlı ülkesindeki Ermenilerle alâkalı faaliyetleri ve Rusya'nın kendi ülkesindeki Ermenilere ait uygulamaları gibi konular yer almaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere dayanılarak ortaya konan bu eserin, tarihî gerçeklerin ilmin ışığında aydınlatılmasına yardımcı olması en büyük dileğimizdir.

Bu çerçevede, eserin yayınlanmasında emeği geçen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü personeline teşekkür eder, kitabın konuyla ilgilenenlere ve ilim çevrelerine yararlı olmasını dilerim.

Doç. Dr. Yusuf SARINAY

Devlet Arşivleri Genel Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR	XV

I. BÖLÜM

BELGELERİN TRANSKRİPSİYONLARI

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
1	Osmanlı Ermenileri'nin Eçmiyazin Katogikosluğu'na bağlanma çalışmaları	3
2	Eçmiyazin Katogikosluğu'na İstanbul eski Ermeni Patriği Matyos Efendi'nin seçilmesi	7
3	Erzurum Ermeni Piskoposu Harontion Efendi'nin Rusya'nın Erzurum konsolosu ile birlikte Osmanlı Devleti aleyhinde çalışmaları	9
4	Rusya'nın Van'da konsolosluk kurması için bir Ermeni'nin talepte bulunduğu.....	11
5	Üçkilise Ermeni murahasasının Ruslar tarafından kaçırıldığı.....	16
6	Rus askerinin tahliyesinin ardından Erzurum ve civarındaki Ermenilerin Rusya'ya göç etmek istedikleri.....	16
7	Rus subaylarının Diyarbakır, Sivas ve Edirne'de bulunan Ermenileri kıskırtmaları	18
8	Suçlu Ermenilerin Rusya'nın Van konsolosu tarafından himayeleri.	19
9	Rusya büyükelçisinin İstanbul Ermeni Patriği'ni ziyareti	28
10	Rusya'nın Ermenilere uyguladığı baskı politikasını değiştirmesi gerektiği	29
11	İstanbul Ermeni Patriği'nin, Rusya'nın Eçmiyazin Katogikosluğu'na kendi taraftarı bir kişinin atanmasına önem verdiğini ifade ettiği.....	32
12	Erzurum'da tutuklanan Ermenilerin durumlarını araştırmak üzere Rus taraftarı bazı İngiliz gazetecilerin Erzurum'a gelmeleri	33
13	Prens Kantakuzen'e göre Ermenilerin maksadının Rusya ve Osmanlı Hükümetleri içerisinde bağımsız bir Ermenistan teşkil etmek olduğu	34

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
14	Rusya'nın eski Van konsolos vekilinin Van Ermenileriyle diyalogda bulunduğu.....	37
15	General Azof'un Anadolu'daki Ermenileri Ortodoks Mezhebi ve Rusya himayesine alma çabaları	39
16	Doğu vilayetlerindeki Ermeni ahali arasında yaygınlaşan fesat hareketlerinin sebeplerine ilişkin rapor.....	40
17	Rusya'ya gidişleri geciken Ermenilere ücretsiz olarak arazi veren Termeli Çukadarzâde Hacı Mehmed Efendi'nin taltifi	48
18	Bağdat'ta bir Ermeni kızının zorla Müslüman edildiğine ilişkin Rusya Büyükelçiliği'nin şikâyeti.....	50
19	Rusya'nın Van Konsolos Vekili Mihail Şerifof'un görevden alınması	51
20	Rusya Dışişleri Bakanı Giers'in, Ermeni Meselesi'nin halli için Osmanlı Devleti'ne tavsiyesi.....	54
21	Erzurum Rus konsolosunun teşvikiyle Muş ve çevresindeki Ermenilerin Rusya'ya iltihak edilme teşebbüsleri	55
22	Osmanlı Ermenileri'nin Rusya İmparatoru nezdinde himayelerini sağlamak için Eçmiyazin Katogikosu'na heyet göndermeleri.....	57
23	Ermenilerin Ortodoks Mezhebi'ne girmek için Rusya'dan papaz istemeleri.....	58
24	Erzurum'da meydana gelen olaylar öncesinde bir takım Ermeni bozguncuların Ortodoks Mezhebi'ne girmeleri.....	62
25	Bayezid Sancağı'na bağlı Arzab Köyü halkının Ortodoks Mezhebi'ne girmek için Rusya'dan bir papaz gönderilmesi talebinde buldukları.....	63
26	Rusya'dan ziyaretçi sıfatıyla Çanlı Kilise'ye gelen Ermenilerin üzerlerinde taşıdıkları silahları Osmanlı Ermenileri'ne vermeleri.....	64
27	Muş'ta bulunan Çanlı Manastırı'nı ziyarete gelen Ermenilere gruplar halinde izin verildiği	65
28	Ermenilerin, kurdukları fesat komiteleri vasıtasıyla Osmanlı topraklarında yaptıkları faaliyetlerin Ruslar ve İngilizler tarafından da desteklendiği.....	66
29	Petersburg Büyükelçisi Hüsnü Paşa'nın Ermeni Meselesiyle ilgili Rusya Dışişleri Bakanı Giers ile yaptığı görüşme	70
30	Rus tebaasından olan Ermeni Fesat Cemiyeti ileri gelenlerinin İstanbul'dan uzaklaştırılmaları	75

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
31	Rusya Büyükelçiliği Tercümanı Maksimof'un Rus tebaasından olan Ermeni Fesat Komitesi üyelerini himaye ettiği.....	78
32	Muş köylerindeki Ermenilerin kendilerini ziyarete gelen Rusya'nın Van konsolosuna asılsız şikâyetlerde bulunarak Rusya'dan destek istedikleri.....	79
33	Ermeni komitecilerinden Rus Elçiliği'nde bulunan şahısların Osmanlı Hükümeti'ne teslimi	80
34	Petersburg Büyükelçisi Hüsnü Paşa'nın Ermeni Komiteci Agop Arakelof'un Zabtiye'ye teslimi hususunda Rusya Dışişleri Bakanı Giers ile görüşmesi.....	83
35	Ermeni Vartan'ın, Van Rusya Konsolosu'nun kendisine vaad ettiği bin lira karşılığında hizmet verdiği	85
36	Ermenilerin fesat teşebbüslerine meydan verilmemesi hususunda Petersburg Büyükelçisi Hüsnü Paşa'nın Rusya Dışişleri Bakanı Giers ile görüşmesi.....	87
37	İtalyan Gazeteci Agustino Danosso'ya göre, Kafkasya bölgesindeki Ermenilerin 1891 yılı ilkbaharına doğru karışıklık çıkarmak için hazırlık yaptıkları	88
38	Rusya Büyükelçiliği'nin Woods Paşa'nın <i>Times</i> gazetesinde yayınlanan makalesindeki görüşlerinin devletin resmî görüşü olup olmadığını sorması	90
39	Nahcivan ve Karabağ Ermenileri'nin Osmanlı sınırına saldırı için bir araya geldikleri	92
40	Rusların Bakü, Kars, Batman ve Ardahan'daki askerî hazırlıkları ve Ermenilerin Rus konsoloslarının himayesindeki faaliyetleri	96
41	Eçmiyazın Katogikosu'nun seçimine dair Rusya Devleti tarafından çıkarılmış olan Pologenia Kanunu'nun Ermeni kiliselerinin eski hukukunu ihlâl ettiği	98
42	Rusya'nın Ermenileri kendi çıkarları için kullandığı.....	99
43	İstanbul'da yayınlanan Ermenice <i>Punç</i> Gazetesi Sahibi Hamparsum Alacacıyan'ın Eçmiyazın Katogikosluğu'na aday olan Krimian ile İzmirliyan hakkındaki değerlendirmeleri	101
44	Rusya'nın Van viskonsolosunun olumsuz faaliyetleri.....	104
45	Eski İstanbul Patriği Krimian'ın Eçmiyazın Katogikosluğu'na seçilmesi.....	107
46	Bayezid eski murahhasasının Kürtleri ithamı	109
47	Rus uyruklu Ermeni bozguncu Şemavand'ın Rusya konsolosuna teslim edildiği.....	111

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
48	Rusya sınırında Ermenilerin yerleşik olduğu bazı köylerde halka Rus memurlar tarafından silah verildiği.....	112
49	Rusya'ya göç eden Ermenilere orduda askerî eğitim yaptırıldığı.....	113
50	Osmanlı tebaasından Ermeni Serkiz Mosesyan'ın Osmanlı memurlarına teslimine ilişkin talebin Kafkasya vali muavini tarafından reddedildiği	113
51	Kars'a iltica eden Ermenilerin Rus ordusu tarafından eğitime tabi tutulduğu iddialarının yalanlanması	115
52	İstanbul Rusya Büyükelçisi Nelidoff'un kuşkucu ve sert mizacı ile Büyükelçilik Tercümanı Maksimof'un nezakete aykırı davranışlarının iki ülke arasındaki ilişkileri zora soktuğu	116
53	Sason Ermeni Hadisesi üzerine Osmanlı Devleti aleyhine diplomatik bir teşebbüste bulunulmasına dair İngiltere'nin teklifinin Rusya tarafından da kabul edildiği	118
54	Ermeni Tüccar Karagözyan'ı öldüren Ermeni katillerin idamının ertelenmesi	119
55	Beş-altı yüz kişiden oluşan Rusya Ermenileri'nin üç fırka halinde Pasinler, Eleşkird ve Bayezid taraflarına saldırmak üzere hazırlandıkları / Rus basımında Ermeniler lehine yayınlar yapıldığı.	121
56	İtalya'nın Erzurum'a bir konsolos ataması konusunda İngiltere'nin Rusya'dan istediği yardıma red cevabı verileceği	123
57	İstanbul Rusya büyükelçisinin, Zaptiye Nâzırı Nâzım Paşa ile yaptığı görüşmede Rusya'nın Ermeni Meselesi'nde herhangi bir siyasî çıkarının olmadığını söylemesi	127
58	Ermeniler tarafından Eçmiyazin Kilisesi'nde toplanan paranın büyük bir kısmının silah alınmak üzere İngiltere'ye gönderildiği.....	128
59	Vasiliyef Pasandaym'ın, ıslahat konusunu tahkik için gezdiği yerlerdeki Ermenilerin iddiaları hakkındaki görüşleri	131
60	Ermenilerin yerleşik olduğu vilayetlerde yapılacak ıslahat konusunda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın aralarındaki ilişkilerin normale döndüğü.....	132
61	Bazı Ermeni çetelerinin Kars hududunu geçerek Erzurum'a kadar ulaştıkları.....	134
62	Ermenilerin zararlı faaliyetlerini engellemek için Osmanlı Devleti ile Rusya'nın gereken tedbirleri almaları.....	137
63	Anadolu'da Ermeniler tarafından çıkarılan karışıklıklarda Rusya'nın rolünün olmadığı	140

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
64	Rusya'dan gelecek Ermeni muhacirlerine engel olunmasına dair Osmanlı Sultanı II.Abdülhamid tarafından Rusya İmparatoru'na yazılan telgraf	142
65	Anadolu'dan toplu halde Tiflis'e giden Ermenilerden muhtaç olanlara yardım için Rusya tarafından komiteler oluşturulacağına ilişkin haberlerin araştırılması.....	142
66	Osmanlı sınırını geçmek için fırsat kollayan 200 kişilik Ermeni çetesine engel olunması.....	144
67	Rusya'ya göç eden Ermenilerin çetelerle birleşerek geri dönüp dönmeyeceklerinin araştırılması	145
68	Ermenilerin Rusya sınırındaki Müslüman köylerine zarar vermemeleri için gerekli tedbirlerin alınması	146
69	Rusya ve İran hudutlarında Ermeni saldırılarının önlenmesi.....	148
70	Rusya Ermenileri'nin çıkan karışıklıklarla alâkaları olup Rusya büyükelçilik ve kançılıyaları tarafından himaye edildikleri.....	149
71	İstanbul Rusya Büyükelçiliği ve Konsoloshanesi ile kiliselere iltica eden Ermenilerin iskânları	150
72	Osmanlı Bankası baskını sırasında yaralananların tedavileri.....	153
73	Rus Hükümeti tarafından kabul edilmemeleri sebebiyle İstanbul'a dönen Ermenilerin kabulü meselesi	154
74	Van Rusya konsolosunun 400 Ermeni'yi beraberinde Rusya'ya götürmesi.....	155
75	Protestan Rahibi Munor'un Çar'ı öven bir dua yayınlarak Ermenilerin himayesini talep etmesi.....	159
76	İstanbul'daki Ermenilerin evlerine bildiri dağıtılması sebebiyle bazı Ermeni kadınlarının Rus Büyükelçiliği'ne iltica etmeleri	160
77	Ülkesine gidecek olan İstanbul Rusya büyükelçisinin güvenliğinin sağlanması	160
78	Ermeni eşkiyasından Yervant (Cellad)'ın Rusya'nın Aleksandropol Kasabası'nda bulunan Yutork Ermeni Kilisesi müştemilâtında ikamet ettiği.....	162
79	Ermeni komitesi üyelerinin zabtiyeye teslimi ve bunlara ait yerlerin aranması sırasında Rusya Sefâreti tarafından zorluk çıkartılması.....	162
80	Ermenilerin Dersaadet'te karışıklıklar çıkaracaklarına dair söylentiler.....	168
81	Aleksandropol'de Bir Ermeni kilisesine iltica eden Yervant'ın Osmanlı Hükümeti'ne teslim edilmeyeceği.....	169

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
82	Rusya Hükümeti'nin Ermenilere uyguladığı tedbirleri gevşetmesi...	171
83	Rodos'ta bulunan Ermeni tutukluların serbest bırakılması.....	173
84	Rusya Ermenileri'nin hudut tecavüzlerinde bulunmalarının engellenmesi.....	174
85	Dersaadet'te meydana gelen patlama olayları	175
86	Ermeni fesat komitesi üyelerinden bazılarının yakalanması	176
87	Rusya'nın, Kafkasya'ya göç etmiş olan Osmanlı Ermenileri'ni memleketlerine gönderme girişimleri	180
88	Kafkasya'ya gitmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin memleketlerine gönderilmesi teşebbüsleri.....	182
89	Kafkasya'ya göç etmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin memleketlerine gönderilme teşebbüsleri.....	184
90	Kafkasya'ya göç etmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin memleketlerine gönderilme teşebbüsleri.....	185
91	Kafkasya'ya göç etmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin memleketlerine iade edilmesi teşebbüsleri	187
92	Kafkasya'ya göç etmiş olan Ermenilerin Osmanlı hududuna gönderilmemesi hususunda Rusya İmparatoru nezdinde teşebbüste bulunulması	194
93	Rusya sefirinin Rusya'dan Osmanlı topraklarına gönderilecek Ermenilerle ilgili bir komisyon kurulması teklifinde bulunduğu	195
94	Rusya'ya göç etmiş olan Ermenilerin memleketlerine iadeleri	196
95	Rusya'da bulunan Ermeni çetelerinin sınırı geçmelerinin engellenmesi.....	198
96	Rusya'ya göç etmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin memleketlerine iadelerinin temini için Rusya sefiri tarafından yapılan teklifin Meclis-i Vükelâ'da görüşülmesi.....	199
97	Bitlis'te Ermenilerin katledildiğine dair haberlerin yalanlandığı	200

II. BÖLÜM

BELGE FOTOKOPİLERİ	203
İNDEKS	413

EK

REFERANSLAR.....	431
------------------	-----

KISALTMALAR

A. MKT. MHM	Sadâret Mektubî Mühimme
bkz.	Bakınız
DH. MKT	Dahiliye Mektubî Kalemî
HR. SYS	Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım
İ. HR	İrade Hariciye
vb.	Ve benzeri
Y. A. RES	Yıldız Sadâret Resmî Maruzat
Y. EE	Yıldız Esas Evrakı
Y. MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y. PRK. ASK	Yıldız Perakende Askerî Maruzat
Y. PRK. AZJ	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y. PRK. BŞK	Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y. PRK. EŞA	Yıldız Perakende Elçilik, Şebenderlik ve Ataşemiliterlik
Y. PRK. HR	Yıldız Perakende Hariciye Nezâreti Maruzatı
Y. PRK. MYD	Yıldız Perakende Evrakı Yâverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi
Y. PRK. NMH	Yıldız Perakende Evrakı Nâme-i Hümâyûnlar
Y. PRK. TKM	Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği
Y. PRK. UM	Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı
Y. PRK. ZB	Yıldız Perakende Zaptiye Nezâreti Maruzatı
ZB	Zabtiye Nezâreti Evrakı

I. BÖLÜM

BELGELERİN TRANSKRİPSİYONLARI

1

OSMANLI ERMENİLERİ'NİN EÇMİYAZIN KATOGİKOSLUĞU'NA BAĞLANMA ÇALIŞMALARI

İngiltere ve Avusturya elçilerinin; Katoliklerin Papa'ya bağlı oluşları gibi Ermenilerin de İstanbul'daki Ermeni Patrikliği'nden koparılaraq Ermeni milleti tarafından dinî otorite olarak kabul edilen Üçkilise Patriği'ne (Eçmiyazın Katogikosu'na) bağlanması amacıyla Üçkilise'den İzmit'e bir papaz gönderildiğini, bunun Ermenilerin Rusya'nın tabiiyeti altına girmesine yol açacağını, kendilerinin ise bu durum karşısında sessiz kalamayacaklarını bildirerek Osmanlı Devleti'nden buna karşı tedbir alınmasını istemeleri üzerine yapılan tahkikat sonucunda böyle bir durumun tesbit edilemediği

*Seniyyü'l-himemâ kerîmü's-şiyemâ
devletli inâyetli âtîfetli übbehetli efendim hazretleri*

İngiltere ve Avusturya elçilerinin Nezâret-i Hariciye makamına gönderdikleri haberde Revan cânibinde kâin olup Ermeni milletinin âyince büyük ittihâz eyledikleri Üçkilise tarafından bu defa İzmid'e bir papas gönderilerek orada bulunan bir zengin Ermeni'yi celb ve iğfal ve güya Dersâdet'e irsâl birle bu tarafda dahi el tutmağa başlamış olduğu ve bunun sebep-i vürûdu Ermeni Patrikliği'nden hükûmet-i ruhâniye-i mezhebiyeyi nez' edip Katoliklerin mezheben Papa'ya tâbi oldukları misillü Ermeni milletini dahi Üçkilise'de Patrik makamında bulunan papasa ittibâ' ettirmek kasdından ibaret idüğü mesmû'ları olmuş olduğu ve çünkü Revan, Rusya Devleti memâlikinden olması cihetiyle Ermeni milletinin mezheben oradaki Patrik'i büyük bilmeleri Devlet-i Aliyye hakkında envâ'-ı mazarrâtı mûcib olacağına ve millet-i merkûmenin şimdiki hâlde hiçbir tarafa istinâdı yok iken ol takdirde bütün bütün Rusyalı'ya meclûb olacaklarına ve bu hususda Rusyalılar taraflarından dahi

çalışılacağı melhûz idüğüne mebnî bu bâbda İngiltere ve Avusturya Devletlerinin ihtiyar-ı sükût edemeyecekleri ve ke-enne bazı memurîn-i Devlet-i Aliyye tarafından buna irâe-i rû-yı müsaade olunacağı mesmû'ları olduğu beyânıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi buna dikkat olunmak lâzım geleceği ifade olunmuş ve bir tarafdandan bu maddeye dair henüz mesmû'ât ve bir gûne tasmîmât olmayarak vâkı'â bu madde dikkat-i kâmileye şâyân şey olduğu nezd-i Devlet-i Aliyye'de dahi malum olarak hatta bu madde için bundan beş-altı sene mukaddem yine böyle bir papas gelmiş ve hayli çalışmış olduğundan ol vakit millet mu'teberânına cevab-ı red verdirilerek mersûm Dersâdet'e gelmeksizin İzmid'den iade etdirilmiş olduğundan bu defa dahi tahkikât-ı lâzımeye dikkat ile öyle bir şey olduğu hâlde ref'ine müsâra'at olunacağı beyân ve te'min kılınmış olup vâkı'â elçi-i mûmâileyhimânın ifadeleri vechile bu keyfiyet pek muzır bir madde olmakla bu bâbda kemâl-i dikkat ve basîret üzere davranılmak ferâiz-i hâliyeden olduğundan derhal keyfiyet Ermeni Patriği ve mu'teberân-ı millet taraflarından sorulduğunda kendilerinin böyle adam vürûduna dair bir gûne malumâtı olmadığı beyân kılındığının üzerine Patrik-i merkûm nezâret-i müşârunileyhâ tarafına gelip Üsküdar'da bulunan Ermeni milleti mektebinin mesâlih-i vâkı'asını rü'yet etmek üzere geçende Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kararı vechile tayin olunan yirmi dört nefer eşhâsın suret-i memuriyetlerini mutazammın Meclis-i Vâlâ-yı mezkûr tarafından kaleme alınıp i'tâ olunmuş olan buyurulduda mektebin umûrunu ve saireyi rü'yet etmelerine dair bazı tabirât munderic olduğundan bunlar bu "saire" lafzını ser-rişte-i meram ederek her bir maslahata müdahale ve tebdil-i murahhasa etmekte ve buna mûmâsil Patrikliğe münhasır olan umûra karışmakda ve mesâlih-i millete mu'teberânı karışdırmamakda olduklarını ve hatta buyuruldu her ne kadar kendüye hitab ise de elinden aldıklarını ve eşhâs-ı merkûme esâfil makûlesi olduklarından böyle gider ise elbette umûr-ı milleti teşvîş edeceklerini ve sonra mes'uliyeti kendisine râci' olacağını ve otuz-kırk seneden beri taşralarda hizmetde bulunarak bir vechile lekedâr olmamış olduğu hâlde şimdi sû-i idare cihetiyle kendisi beyhûde mes'ul olmakdan ise yerine âharının memuriyetiyle dua-yı hazret-i mülûkânede bulunmasına müsaade buyurulmasını ifade ve niyaz etmiş ve bundan başka eşhâs-ı mesfûre tarafından Revan'a bir adam gönderildiği dahi rivayet olunmuş olmasıyla beri tarafdandan eşhâs-ı mersûmenin memuriyetleri yalnız mektebin umûruna bakmaktan ibaret olup yoksa Patrikhâne mesâlihine müdahaleye bir gûne me'zûniyetleri olmadığı ve kendisi milletin reisi gibi olduğundan fütursuzca işine bakması lâzım geleceği ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mersûmların def'-i müdahalelerine bakılacağı söylenilmiş ve kendisinin bunlar hakkında bazı ifadesi olmakla buna medâr-ı cesaret ve mukaddime olmak üzere bir kıt'a buyuruldu verilmesini rica etmiş ve millet-i merkûmenin hüsn-i zâbıtalara dikkat olunmasına dahi bazı mu'teberân-ı millete tenbihât-ı lâzıme icra olundukda onlar dahi Patrik-i mûmâileyhin ifadât-ı vâkı'asını te'yiden beyân-ı hâl eylemiş olduklarından ve Patrik-i mûmâileyhin ifadesi yolunda olup umûr-ı millet bu makûle esâfil elinde kalması maâzallah Teâlâ türlü uygunsuzlukları intâc edeceğinden ve mersûmların müdahale-i vâkı'alarının def'iyle umûr-ı milletin ke'l-evvel Patrik ve Devlet-i Aliyye'nin bildiği bazı mu'teberân-ı millet ma'rifetiyle rü'yet etdirilmesi iktizâ-yı hâlden görüldüğünden iltiması vechile bir kıt'a buyuruldu müsveddesi kaleme aldırılarak Meclis-i Vükelâ'da dahi lede'l-kırâe fi'l-hakika bu maslahat şâyeste-i dikkat mevâddan görünmekle buyuruldu-i mezkûrun ol vechile i'tâ olunması ve revîş-i hâlde göre eşhâs-ı mersûmeden bazılarının te'dfibi icab edecek ise de bunun muktezâsı dahi Patrik'in vuku bulacak ifadesinden sonra

mütâlaa ve bi'l-istîzân icra kılınması ve mukaddem verilen buyuruldu mersûmlardan aldırılmış olduğundan ser-rişte-i müdahale addeyledikleri bazı tabirât-ı zâidesi tayy ve ihrac etdirilmesi hususları münasib mütâlaa olunmuş ve müsvedde-i mezkûre manzûr-ı âlî buyurulmak için mersûl-i sûy-ı atûffileri kılınmış olmakla husus-ı mezbûrun ber-vech-i meşrûh icra-yı iktizâsı muvâfık-ı irâde-i seniyye-i mülûkâne buyurulur ise ona göre icabının tesviyesine müsâra'at olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i tekrîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle müsvedde-i mezkûre mübarek hâk-i pây-ı hümayûn-ı hazret-i mülûkâneye arz u takdim birle manzûr-ı âlî-i cenâb-ı cihanbânî buyurulmuştur. Elçi-i mûmâileyhimânın ifadât-ı vâkı'aları mesmû'âtlarını beyândan ve mazarrât-ı melhûzasını ihtar ve ityândan ibaret olarak bunun üzerine ol vechile kelîmât-ı te'miniye irâd ve beyân olunması münasib olmuş ve vâkı'â bu madde pek muzır bir şey olmakla bu bâbda kemâl-i dikkat ve basîret üzere davranılması ferâiz-i hâliyeden bulunmuş olup Patrik-i mersûm ile mu'teberân-ı millet taraflarından tahkik olduğuna ve ifadât-ı meşrûhaya nazaran eğerçi buna dair malumâtları yok ise de mekteb-i mezkûr için i'tâ olunan buyuruldudan dolayı Patrik-i mersûmun söylediği sözler yolunda görünmüş ve fi'l-hakika bunlar lafz-ı mezkûru ser-rişte-i meram ederek umûr-ı millete müdahaleden hâlî olmayacakları cihetle bu keyfiyet ileride uygunsuzluğu intâc edeceği derkâr ve ol hâlde dahi mültezem-i âlî-i hazret-i mülûkâne olan asayiş-i tebaa ve ra'iyet kaziyyesi meslûb olacağı âşikâr bulunmuş ve nezd-i sâmîlerinde beyândan müstağnî olduğu üzere bu makûle mevâddın elfâz ve tabirâtı hakkında tedkikât-ı lâzîmenin icrasıyla ser-rişte-i meram olmayacak suretlerin gözedilmesi icab-ı maslahatdan iken her ne ise buraları mütâlaa ve tedkik olunmaksızın lafz-ı mezkûr derc olunmuş olmasıyla bundan böyle bu hususlara kemâl-i dikkat ve itina olunarak ona göre icrasına bakılması ve buyuruldu-i mezkûr müsveddesinin sebk ve ibaresi yolunda olduğundan ol vechile i'tâsı ve mukaddemâ verilmiş olan buyuruldunun dahi tabirât-ı zâidesi tayy ve ihrac etdirilmesi hususlarına irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne sünûh ve sudûr buyurulmuş ve müsvedde-i merkûme yine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

**

Bu esnada bazı tahkikâta göre Ermeni milletin Patrikhâne'ye dair olan hususât-ı vâkı'ası merkez-i matlûbda rû'yet olunamadığına ve tarife hâcet olmadığı vechile Cenâb-ı Hak tükenmez ömürler ihsân buyursun veli-nimetimiz olan zât-ı merhamet-sıfât-ı cenâb-ı cihanbânî her sınıf tebaalarının mesâlih ve umûrunun rû'yet ve tesviyesinde memurîn taraflarından kemâl-i dikkat olunması ve her türlü asayiş ve intizamı istihâl kılınması irâde-i hayriyet-ifadesinde bulduklarına ve sen dahi millet-i merkûmenin idaresine memur olduğundan millet-i merkûmenin nîk ü bed ahvâli tarafından mes'ul idüğüne binâen ba'd-ezîn umûr-ı milletin hüsn-i rû'yet ve idaresine tarafından gayetü'l-gaye itina ve dikkat olunması lâzîmeden olmakla ona göre hareket ve bu bâbda bazı ifadâtın var ise sâbıkda olduğu misillü mu'teberân-ı millet ile bi'l-müzâkere iş'ârına mübâderet eylesin deyu.

**EÇMİYAZIN KATOGİKOSLUĞU'NA İSTANBUL
ESKİ ERMENİ PATRİĞİ MATYOS EFENDİ'NİN SEÇİLMESİ**

Vefat eden Eçmiyazın Ermeni Patriği'nin yerine Ermeni cemaatinin bütün metropolitleri tarafından seçilen ve Rusya Devleti tarafından da tasdik edilen İstanbul eski Ermeni Patriği Mattieos Efendi'nin, görevini ifa etmek üzere Eçmiyazın'e gitmesine ve Osmanlı uyruğundan ayrılmasına izin verildiği

*Makam-ı Nezâret-i Celîle-i Hariciye'ye bin sekiz yüz elli sekiz
senesi Ağustos'unun biri tarihiyle müverrahan Dersâdet'de mukim
Rusya Sefiri Mösyö Boutineff tarafından i'tâ olunan takrîrin tercümesidir.*

Üçkilise nâm-ı diğere Eçmiyazın nâm şehirde Ermeni Patrikliği mahlûl olduğuna mebnî geçen şehir-i Mayıs'da icra olunan intihâbda namzedlerden olup sâbıkâ Dersâdet Ermeni Patriği bulunan Metropolit Mattieos ittifak-ı ârâ ile şehir-i mezkûr Patrikliğine intihâb ve tayin olunmuştur. Haşmetli İmparator hazretleri metropolit-i mûmâileyhin işbu intihâbını takdir ve tahsîn etmiş ise de mûmâileyh Devlet-i Aliyye tebaasından bulunduğu cihetle muharrir-i imza tarafından mezkûr intihâbın cânib-i Devlet-i Aliyye'ye arz ve ifadesiyle beraber Metropolit-i mûmâileyhin tâbiyyet-i Saltanat-ı Seniyye'den afvıyla Gregoryen mezhebinde bulunan Ermenilerin Patriklik hizmetine vuku bulan memuriyet-i cedîdesini ifa eylemek üzere Rusya'ya azîmetine mûmâna'at olunmaması hususunun iltimas olunması İmparator-ı müşârunileyh tarafından emir ve tenbih olduğuna binâen muharrir-i imza bu bâbda taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den verilecek kararın kendisine iş'âr olunmasını nâzır-ı Umûr-ı Hariciye-i Devlet-i Aliyye devletli paşa hazretlerinden rica ederek devleti tarafından ahz eylediği mezkûr emrin işbu takrîr ile tenfîz ve icrasını vecîbe-i zimmetinden addeylediği beyânını hürmet ve ta'zîmât-ı kâmilesinin tecdîd-i te'minâtına vesile ittihâz eyler.

**

Atûfetli efendim hazretleri

Umum Ermeni milletinin reis-i ruhânîsi olup el-hâletü hâzihî Rusya Devleti memâlikinden olan Eçmiyazın şehrinde bulunan Patrik'in muahharan vefatı cihetiyle millet-i merkûmenin kâffe-i metropolitânı şehir-i mezbûra ictimâ ederek müteveffânın yerine sâbıkâ Dersâdet Ermeni Patriği olan Mattieos'u intihâb ve tayin etmiş olduklarından mûmâileyhin tâbiyyet-i Saltanat-ı Seniyye'den afvıyla memuriyet-i cedîdesini ifa eylemek üzere Rusya'ya azîmetine ruhsat i'tâsı iltimasına dair Rusya Sefâreti cânibinden tevârüd eden takrîrin tercümesi manzûr-ı âlî buyurulmak için arz u takdim kılındı. Mûmâileyh mâdem ki bu suretle intihâb olunmuş ve kendisi dahi kabul etmiş olmakla mahall-i memuriyetine azîmetine ruhsat i'tâsı ve tebaiyetden afvı emr-i zarurî görünmeğin ol bâbda her ne vechile emr u fermân-ı hazret-i Padişahî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulur ise muktezâ-yı münîfi

infaz olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 13 Muharrem sene [1]275

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Hâme-zîb-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleriyle mârru'l-beyân tercüme manzûr-ı şevket-mevfûr-ı cenâb-ı Padişahî buyurulmuş ve istîzân-ı âlî-i âsafâneleri vechile mûmâileyhin azîmetine ruhsat i'tâsı ve tebaiyetden afvı müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr u irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne muktezâ-yı münîfinden bulunmuş ve tercüme-i mezkûre yine savb-ı sâmi-i âsafîlerine iade ve tesyîr kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 14 M. sene [12]75 / [24 Ağustos 1858]

İ. HR, 8449

3

**ERZURUM ERMENİ PİSKOPOSU HARONTİON EFENDİ'NİN
RUSYA'NIN ERZURUM KONSOLosu İLE BİRLİKTE
OSMANLI DEVLETİ ALEYHİNDE ÇALIŞMALARI**

Erzurum Ermeni Piskoposu Harontion Efendi'nin Rusya'nın Erzurum konsolosu ile birlikte Osmanlı Devleti aleyhinde çalışmalarında bulunduğu, bu çalışmaların temelinde daha önce bazı katogikos ve piskoposların Ermeni Kilisesi'nin Ortodoks Kilisesi'ne bağlanması yönünde Rusya ile gizlice yaptıkları bir anlaşmanın bulunduğu İngiltere'nin Erzurum konsolosu ile Erzurum Vilayeti tarafından haber verildiğinden; bu bilgilerin Rusların Ermenileri Osmanlı Devleti'nden koparmaya çalıştıkları kanaatini güçlendirmesi sebebiyle bunlara karşı alınabilecek tedbirlerin bildirilmesinin istendiği

İngiltere Sefâreti'ne fî 26 Şubat sene [1]868 tarihiyle müverrahan devlet-i müşârunileyhâ Erzurum konsolosundan vârid olan tahrirâtın tercümesidir.

İki seneden beridir ki Erzurum'da mukim Rusya konsolosu Devlet-i Aliyye aleyhinde icra eylemekte olduğu entrika ve fesadâtına Ermeni Piskoposu Harontion'u vasıta ve alet ittihâz etmiştir. Bu keyfiyetin vaktiyle cânib-i sefârete bildirilmesi lâzımeden idiyse de bu bâbda külliyyen def'-i şübhe etmeklik icab eylediğinden piskopos-ı merkûmun kâffe-i harekât ve sekenâtını dûrbîn-i tedkik ve tecessüse almaklığı lâzımeden addeylemişdim. Bu kere hakikat-i hâli meydana çıkarmış olduğumdan arz u iş'âra müsâra'at eyledim. Fakat bu bâbda tafsilâta girişmezden evvel bundan akdem zuhura gelmiş ve hâl-i hâzır tehiyye ve i'dâd etmiş olan bir vak'anın tahkiyesini vazifeden addeyerim. Şöyle ki, takrîben bundan on iki sene evvel Katogikos Nerses'in vefatıyla yerine Mattieos'un nasbı esnada el-hâletü hâzihî Eçmiyazın'de bulunan katogikos Dersaâdet Patriği bulunduğu ve piskopos-ı merkûm dahi ser-kitâbet ve vekâletini ifa etmekte olduğu hâlde bunlar el-

yevm Van piskoposu bulunan İknadiyos ile diğer iki piskopos ki, biri Barutçubaşı familyasından Dadyan ve diğeri dahi geçen sene Dersaâdet'de vefat etmiş olan Murad oğlu Hacı Karabet'dir. Bunlar Ermeni Kilisesi'nin Ortodoks Kilisesi'ne ilhâkı için Rusya Sefâreti huzurunda bir mukâvelenâme imza etmişlerdir. Ermeni milletinden bazılarının re'y ve efkârına göre mücerred menâfi'-i zâtiyeye mebnî yapılmış olan bu işde en ziyade mûmâileyh Dersaâdet Patriği ile serkâtibi merkûm Harontion'un eli olup hatta merkûm Harontion bunun için Rusya Devleti'nden kayd-ı hayat şartıyla bir maaşa bile nâil olmuştur. Mûmâileyh Mattieos'un vefatına değin işbu mukâvelenâme suret-i mahremiyetden çıkarılmamış ve mevki'-i icraya konulmamış olduğu hâlde Nerses'in serkâtibi olup el-yevm Kudüs-i Şerif rahiblerinden bulunan Karekin Muradyan Ermeni Kilisesi'ni sıyâneten mezkûr mukâvelenâme hâdise-i mektûmesini ifşâ ve işâ'a eylemiştir. Halbuki Piskopos Harontion mevâizinde ve cemiyet ve ziyafetlerde Rusya Devleti'ne alenen izhâr-ı meyl ve meveddetde hiçbir fırsatı fevt etmemektedir ve hatta Van ve Bitlis ve Muş ve Erzurum ve Arabgir mu'teberânından birkaç Ermeni'ye Rusya pasaportu istihsâline vasıta olmuştur. Merkûmun dahil-i vilâyetde ve bâ-husus Rusya hududu üzerinde birkaç Kürd kabilesi rüesâsıyla olan münasebâtı er geç Devlet-i Aliyye'ye büyük gâile çıkaracak hâldedir. Keyfiyeti Vali-i Vilâyet devletli Mehmed Reşid Paşa hazretlerine açdım. Onların dahi tahkikâtı bu merkezde olduğunu ve bayağı casus nazarıyla bakmakta olduğu piskopos-ı merkûmun harekâtını Bâbîâlî'ye bildireceğini ifade etdiler. Müşârunileyh hazretleriyle mülâkâtımın ertesi günü infisâlleri haberi geldiğinden keyfiyeti Bâbîâlî'ye yazıp yazmadığı meçhulümdür. Kevork Katogikos'un Eçmiyazin'de bulunuşunda menâfi'-i Devlet-i Aliyyece tehlike-i azîme derkâr olmasına nazaran merkûm Harontion'un Erzurum Piskoposluğu'nda bulunması hiç caiz olmaz. Mayıs'ın on üçünde icra olunacak olan intihâbât-ı cedîde vaktinin hulûlü takarrüb etmesi cihetle intihâb olunacak cemaat azâsının Rusya meclûb ve tarafgîri olmaması için piskopos-ı merkûmun buradan teb'ûdi menâfi'-i Saltanat-ı Seniyyece ehemm ü enfa'dır. Erzurum merkez-i vilâyet bulunması hasebiyle Harontion orada buldukça kâffe-i elviyeden kendisine tarafdâr azâ intihâbına muktedir olabileceği derkârdır. Rusya Devleti el-hâletü hâzihî Petersburg'da bulunan mûmâileyh katogikos vasıtasıyla Harontion ve Van Piskoposu İknadiyos'a birinci rütbeden birer kıt'a Sainte Anne Nişanı göndermiştir. Hususât-ı meşrûhanın beyânı ibrâz-ı me'ser-i ihtirâm-kârîye vesile ittihâz kılındı.

**

Erzurum Vilâyeti'ne Emirnâme-i Mahremâne

Erzurum Ermeni Piskoposu Harontion Efendi'nin havali-i şarkıyede Rusya entrikalarına ne suretle vasıta ve alet olmakda idüğü hakkında vuku bulan iş'âr-ı vâlâları üzerine min-gayrı resmin Patrikhâne'ye tebligât-ı mukteziye icra etdirilmiş ve bunun te'sir ve semeresi olarak efendi-i mûmâileyhin bir suret-i mahsusada olarak buraya celbi kararlaştırılmışdır. Şu kadar ki, bu adamın buraya getirdilmesi şöyle bir sebebden neş'et eylediği teraşşuh eder ise bir takım güft ü gûyu müeddî olacağından ve belki orada mâil-i fesad olan Ermenilerin başka suretle harekete tasaddîlerine bâ'is olabileceğinden şu kararın gayet hafî ve mektûm tutulması ihtar olunur. Bu bâbda vuku bulmuş olan iş'ârât-ı devletlerini müeyyid olarak Bâbîâlî'ye verilmiş olan bir varakanın dahi sureti tesyîr-i savb-ı vâlâları kılındı. Şu tevâfuk-ı ihtarât Rusyalıların ol havali Ermenilerini celbe ve bunların Devlet-i Aliyye'ye olan ravâbıt-ı hususiyetlerini selbe çalışdıklarını müekkid olmakla bundan böyle dahi her

bir tarafa ziyadesiyle medd-i enzâr-ı dikkat olunarak ve kat'â renk ve ser-rîşte verilmeyerek hafiyen tahkikât icrasıyla istihsâl olunabilecek malumât ve mahsûsâtın ve ittihâzı lâzım gelen tedâbîrin mahremâne olarak bu tarafa bildirilmesine himmet buyurulması iktizâ edeceği beyânıyla şukka-i senâverî terkîm olundu, efendim.

[26 Şubat 1868]

HR. SYS, 2819/6

4

**RUSYA'NIN VAN'DA KONSOLOSLUK KURMASI İÇİN BİR
ERMENİ'NİN TALEPTE BULUNDUĞU**

Tiflis'e giderek Rusya'nın Van'da bir konsolosluk kurması talebinde bulunduğu ileri sürülen kişi hakkında Van Mutasarrıflığı tarafından yapılan tahkikât sonucunda kendisinin Ermeni değil, Nasturi olabileceğinin bildirildiği

*Fî 5 Rebûlûlâ sene [12]92 tarih ve elli iki rakamı ile
Van Mutasarrıflığı'ndan mevrûd tahrirât-ı cevabiye suretidir.*

Makam-ı âlî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîden şeref-vuku bulan iş'âr-ı sâmi üzerine 13 Mart sene [12]91 tarihiyle müveşşahan ve on iki numarasıyla murakkaman intibâh-efzâ-yı fark-ı ta'zîm ve ifhâm olan emirnâme-i âlî-i vilâyet-penâhîlerinde; Van'dan Cebraîl Zermetik Şamir [nâmında] bir Ermeni'nin Tiflis'e gidip hemşehrileri hakkında Rusya Devleti'nin himayesini ve Van sancağında devlet-i müşârunileyhâ tarafından bir konsoloshâne teşkil ve ihdâsını talep ve istid'â etmesi üzerine bu bâbda verilecek cevabın Erzurum'da mukim devlet-i müşârunileyhâ konsolosu ma'rifetiyle Ermeni Patriği'ne bildirileceği merkûma tebliğ olduğundan, mebhûsün anh olan adamın ahvâl-i zâtiyesi ve ahalinin bu misillü teşebbüsâta kıyâmlarının esbâb-ı mûcibesi üzerine tahkikât-ı lâzıme icrasıyla bunların teşebbüsât-ı mezkûreden ferâğat etdirilmeleri hakkında icra-yı tedâbîr-i hakîmâneye dikkat olunması ve ol bâbda Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan tahrirât tercümesi irsâl kılındığı beyân-ı âlîsiyle ber-mûceb-i irâde-i aliyye merkûmun tahkik-i ahvâliyle keyfiyetin ve suret-i hicret, karîn-i sıhhat olup olmadığının mahremâne olarak izahen arz ve inhâsı irâde ve fermân buyurulmuş ve mezkûr tahrirât tercümesi bi'l-mütâlaa mündericâtı anlaşılıştır. Saye-i ma'delet-vâye-i hazret-i Padişahî'de Van sancağında bulunan sunûf-ı tebaa ve ahali her suretle mazhar-ı emn ü huzur ve adalet oldukları gibi haklarında dahi muamele-i cemîle-i mütesâviye icra olunmakda olduğundan bunların öyle Rusya diyarına nakil ve hicret arzusunda bulduklarının kat'an asl u esası olmayıp herkes saye-i hazret-i şahanede kemâl-i emn ü asayiş ve serbestî ile kendi kâr u kisbleriyle meşgul oldukları derkâr bulunmuş ve her çend tahkikât-ı mukteziye icra edilmiş ise de o isimde yani Zermetik Şamir nâmında livâ-i mezkûrdan Rusya diyarına gitmiş adam olduğuna dair bir gûne malumât alınamayıp ancak Van sancağının Çölemerik cihetinde vâki Tayyari-i Ulyâ ve Süflâ ve Baz ve Tuhup ve Dize cebellerinde meskûn olarak mine'l-kadim hâl-i bedeviyette bulunup Hakkâri ümerâsının taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nefy ü iclâ oldukları tarihten yani yirmibeş-otuz seneden beri ecnebiler

himayesine girmeğe çalışmakta bulunan ve nev'an-mâ Hıristiyan'dan ma'dûd ise de Ortodoks ve Katolik ve Protestan ve Rum ve Ermeni milletlerinin âyinlerinde olmayıp kendilerine mahsus lisan ve kitab üzerine amel etmekde bulunmuş ve İngiltere ve Rusya Devletlerinin Erzurum ve Musul konsoloslarıyla muhabereye alınıp bayağı istiklâliyet sevdasına düşmüş olan Nastûrî milleti Reis-i Ruhânîsi Mar Şimon Efendi'nin adamı ve konsolos-ı mûmâileyhimâ ile vasıta-i muhaberesi olan Hoca Eremia bundan çend mâh mukaddem buradan Erzurum'a giderek orada bir müddet kaldıktan sonra muahharan Kars tarîkıyla Tiflis'e gitdiği haber alınmış ve eğerçi Ermeni milletinden Gabriel nâmında birisi biraderleriyle beraber bundan çend sene akdem Rusya himayesine girerek bundan üç sene mukaddem Dersâdet'e gidip -Ermeni lisanınca Cebraîl ve Gabriel isimleri bir manaya gelir- ve seelelikle rehâbîn hey'et ve kıyafetine girerek mezkûr Nastûrî milletinden beher sene birkaç yüz adam Rusya ve mahâll-i saireye gitmekde bulunurlar ise de bu adam olsa olsa ismini tebdil ile merkûm Eremia olacağı mütebâdir-i hâtır-ı acizânem olup çünkü merkûm kendisini suret-i zâhirde doğru bir meslekte gösterir ise de manen misli görülmemiş be-gayet müfsid ve müfettin bir adam olduğundan merkûm bundan çend sene mukaddem bir aralık dahi düvel-i müşârunileyhâdan İngiltere Devlet-i fahîmesinin Musul'da bulunan konsülatosunun tercümanlık hizmetinde bulunduğu ve mütemâdiyen memurîn ve tebaa-i ecnebiye ile ihtilâl edegeldiğine mebnî desise yollarını öğrenmiş ve ez-cümle bundan dört sene akdem memâlik-i İraniyeden Merend nâm mahalde vurulan Rusya posta maddesinin tahkiki zımnında Tiflis'den memur edilen politika memuruyla birlikde geçen sene Van'a gelmiş olan Rusya Devleti'nin Erzurum konsolosuyla merkûm Eremia hafice görüşerek her ne suretle ise kandırıp konsolos-ı mûmâileyh ol vakit nezd-i çâkerîye gelerek Nastûrî cebellerini gezmek üzere istimzâc suretinde bulunmuş ise de cibâl-i mezkûre ahalisi vahşi bir kavim olduklarından onların buldukları mahalle gitmek caiz olamayacağı cevabı verildiğinin üzerine mûmâileyh azîmetden sarf-ı nazar etmiş idi. Şu hâle göre merkûm Eremia konsolos-ı mûmâileyh ile buraca tamamen mu'ârefe tedarik eylediğine mebnî Erzurum'dan Tiflis'e gitmesi konsolos-ı mûmâileyhin malumât ve vesâtatıyla olmuş olacağı ihtimalden gayr-ı ba'îd bulunmuş ve millet-i merkûme hiçbir vakit taht-ı inzibât ve irtibâta alınmadığı cihetle gitdikçe şımarıp bayağı teferrüd dâ'iyesine düşmüş olmalarından nâşi bunların hâl-i vahşiyet ve bedeviyetleriyle emr-i ıslâh ve terbiyeleri ne makûle esbâb ve tedâbîre mütevakkıf olduğunun ve ne mikdar hâne ve nüfusdan ibaret olarak buldukları mahallerde ne türlü madeniyât ve hâsılât olup bunların ıslâhı hâlinde hazinece ne mikdar menâfi' hâsıl olacağını tafsilât ve derecâtı mahremâne olarak Vali-i esbak devletli Sâmih Paşa hazretleri cânibine selh-i Safer sene [12]89 tarih ve yüz otuz yedi numaralı olarak çend bendi şâmil lâyiha ile arz u beyân kılındığının üzerine keyfiyet vali-i müşârunileyh hazretleri taraflarından Bâbîâli taraf-ı eşrefine arz u iş'âr buyurulduğuna mebnî millet-i merkûme ıslâhâtı hakkında tevsî'-i malumâtı şâmil şeref-vârid olan isti'lâm-nâme-i sâmi üzerine keyfiyet be-tekrar buradan isti'lâm buyurularak ta'mîk-ı maslahatla emr-i ıslâhât ne suretle hâsıl olacağı tafsili 4 Zilhicce sene [12]89 tarih ve üç yüz yirmi dokuz numaralı lâyiha ile be-tekrar arz ve ifade olunup levâyih-ı mezkûre Vilâyet Evrak Odasınınca mahfûz olduğundan mütâlaasıyla keyfiyet muhât-ı ilm-i âlî-i hidivîleri buyurulacağı cihetle tekrarından sarf-ı nazar olunmuş ve mezkûr Nastûrî milleti bir aralık daha şu hâl ile kalarak devletçe aranılıp sorulmaz ise ileride emr-i ıslâhınca kesb-i müşkilât ede[ceği] bedhî ve çünkü her ne suretle mümkün olur ise mûmâileyh Mar Şimon Efendi düvel-i müşârunileyhimâ konsolosları vesâtatıyla kendisini bir nev'

ecnebi himayesi altına aldirmek vadisinde bulunduğu emr-i gayr-ı hafî olup maamâfih millet-i merkûme ahvâliyle Mar Şimon-ı mûmâileyhin tavr u mişvârı ve bunların sızıldısızca ve iş dağdağaya düşmeksizin ve konsolos ve sair memurîn-i ecnebiye vesâatlarına vakit kalmaksızın emr-i ıslâh ve terbiyetleri ne türlü esbâb ve vesâite menût ve mütevakıf olduğunun derecâtı ber-tafsil levâyih-i mezkûrede ifade ve iş'âr kılınmış olduğundan icra-yı icabı her hâlde menût-ı re'y-i âlî-i cenâb-ı vilâyet-penâhîleri bulunmuş olmağın ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

**

Makam-ı Âlî-i Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Makam-ı âlî-i cenâb-ı Sadâret-penâhîlerinden fî 24 Muharrem sene [12]92 tarih ve yüz seksen sekiz rakamı ile şeref-bahş-ı câygâh-ı vürûd olan emirname-i sâmîde Van'dan Cebrail Zermenik Şamir nâmında bir Ermeni Tiflis'e giderek hemşehrileri hakkında Rusya Devleti'nin himayesini ve Van sancağında devlet-i müşârunileyhâ tarafından bir konsoloshâne ihdâsını talep ve istid'â eylediğine dair Tiflis Başşehbenderliği'nden yazılarak Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden takdim kılınan mektub suretinin irsâl kılındığı beyân-ı vâlâsıyla şahs-ı merkûmun ahvâl-i zâtiyesi ve ahalinin böyle teşebbüsâta kıyâmlarının esbâb-ı mûcibesi üzerine tahkikât-ı lâzıme bi'l-icra teşebbüsât-ı mezkûreden ferâğat etdirilerek keyfiyetin arz ve inhâsı irâde ve iş'âr buyurulmakdan nâşi mektub-ı mezkûr suretinin leffiyile hükm-i irâde-i aliyye vesâyâ-yı münasibe-i saire derciyle bâ-tahrirât-ı mahsusa Van Sancağı Mutasarrıflığı'na tebliğ ve izbâr kılınmış idi. Bu kere cevaben vârid olup sureti leffen takdim kılınan tahrirât izahât ve malumât-ı mahalliyeyi câmi' bulunmakla mütâlaasından malum-ı âlî-i hazret-i vekâlet-penâhîleri buyurulduğu üzere Van havalisinin mevâki'-i malumesi tamamıyla taht-ı itaat ve medeniyete alınamadığından ser-rişte-i şikâyet ittihâz edilegelen ahvâlin men'-i vuku'u mukaddemâ mahallinden bi'l-vürûd makam-ı acizîden Bâbîâli cânib-i sâmîsine takdim olunan fî 21 Ra. sene [12]89 tarih ve kırk bir rakamlı arıza ile irsâl olunan lâyiha-i mufassalada münderic tedâbîr ve teşebbüsâtın ittihâzına vücûb gösterip merkûmun müracaatı ahvâl-i mebhûsenin bir neticesi olmak lâzım geleceğine nazaran maslahatın ifa-yı muktezâsı mücerred emr u irâde-i aliyye-i hidivîlerine menût ise de hâl-i hâzıra nazaran vesâit-i terğîbiye ve terhîbiye ile hüsn-i idare esbâbının istikmâliyle öyle müracaatların men'-i vuku ve tekerrürü emrinde sarf-ı mesâî-i mukteziyeye mütemâdiyen dikkat olunmakda olduğunun arz u beyânına mübâderet kılınmışdır. Ol bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 7 Rebûüssânî sene [12]92 ve fî 1 Mayıs sene [12]91 / [13 Mayıs 1875]

**es-Seyyid
Ahmed Muhtar**

HR. SYS, 2819/7

**ÜÇKİLİSE ERMENİ MURAHHASASININ RUSLAR
TARAFINDAN KAÇIRILDIĞI**

Rusya tarafından kaçırılarak hapsedilen Üçkilise Ermeni murahhasasının kurtarılması için Bayezid Ordu Kumandanlığınca yapılan teşebbüslerden herhangi bir sonuç alınmadığı

**Evrak Numarası
4656**

Ermeni Patrikliği'ne

Rusyalının mukaddemâ derdest ile beraberce götürmüş olduğu Üçkilise murahhasasının tahlîsi için casuslar gönderilmiş ise de el-ân mahbus olup kurtarılamadığı ve yine çare-i istihlâsı aranılmakda idüğü Bayezid Ordu-yı Hümâyûnu kumandanı devletli paşa hazretleri cânibinden bâ-telgraf iş'âr kılınmağın malumât olmak üzere tezkire-i senâverî terkîm olundu.

2 L. sene [12]94 / [10 Ekim 1877]

DH. MKT, 1321/54

**RUS ASKERİNİN TAHLİYESİNİN ARDINDAN ERZURUM VE
CİVARINDAKİ ERMENİLERİN RUSYA'YA GÖÇ ETMEK
İSTEDİKLERİ**

Rusların Erzurum ve havalisinden çekilmeleri üzerine bölgede bulunan Ermenilerin, Müslüman ahalinin intikâm almak üzere kendilerine saldıracakları korkusuyla Rusya'ya göç etmek istemeleri sebebiyle Ermenileri yatıştırmak ve korkularını gidermek üzere içerisinde tabip bir Ermeni'nin de bulunması şartıyla Erzurum'da bir Divan-ı Harp kurulması

Suret

Erzurum ve havalisinde bulunan Ermeni ahali güya ol tarafların Rusya askerinden tahliyesini müteâkib ahali-i müslime tarafından ahz-ı intikam yolunda kendi haklarında bir takım ta'addiyât icra olunacağı havfına binâen kendilerinin Rusya memâlikine hicret eylemeleri için Rusya Devleti'ne arz-ı istid'â eylemiş ve birazı da hicret etmekde bulunmuş oldukları cihetle bunların te'min ve teskin-i ezhânıyla şu niyetlerinden ferâğat etdirilmesi esbâbına teşebbüs olunması devlet-i müşârunileyhâ cânibinden Bâbîâli'ye tebliğ ve ihtar olunmakda olduğu taraf-ı hazret-i Sadâret-penâhîlerinden dün gece arz-ı huzur-ı âlî kılınan varaka meâlinden münfehim olup eğerçi Kırım cezâresinden ve Çerkesistan'dan ve bu defa Batum sancağından birçok nüfus-ı müslimenin mücerred hem-dinleri bulunan bir devletin hükûmeti altında bulunmak için Memâlik-i Mahrûse'ye hicret etmiş ve etmekde bulunmuş oldukları misillü Erzurum Eyaleti Ermenileri'nin dahi efkâr-ı diyânet sâikasıyla Rusya'ya

dehâlet ve iltica emel ve sevdasında bulunmaları maznûn ve muhtemel olmasına nazaran ahali-i merkûmenin Rusya'ya hicreti hâlinde devlet-i müşârunileyhâca nüfus-ı İslâmiye'nin hâlî bıraktıkları mahallerde iskân ve îvâları kâbil ise de devletçe bu suretde mahzur mütâlâa olduğu hâlde hem kazıyye-i te'min ve teskin istihsâl edilmek hem de Kıbrıs cezîresi idaresinin İngiltere Devleti'ne tevdi'yle İngiltere Devleti ve Saltanat-ı Seniyye beyninde akdolunan ittifak-ı tedâfü'îden dolayı Anadoluca icrası va'd olunan ıslâhât ser-rîştesiyle İngiltere Devleti tarafından müdahaleyi mûcib her gûne hâl ü hareketin vuku'una meydan ve zaman verilmemek üzere Erzurumca hemen idare-i örfiye ilân olunarak azâsı sadakat ve dirayet ve istikâmetlerine itimad olunur zevâtdan mürekkeb olmak ve içlerinde bir de sıfat-ı askeriyeyi haiz etubbâdan ve evsâf-ı matlûbeyi câmi' bendegândan bir Ermeni bulundurulmak üzere bir Divan-ı Harb teşkiliyle derhal ol tarafa i'zâm olunması ve bu hey'etin oraya vusûlüyle beraber divan-ı mezkûr bir mahkeme-i adalet olduğundan ahali-i muhtelifenin gerek müctemi'an gerek münferiden yek-diğeri aleyhinde zerrece gadr u ta'addî etmesi ve ahz-ı sâr yolunda bir fi'ilde bulunması şedîden ve kavıyyen men' olduğunun ve bu nev' cinayâta mütecâsir olanlar bilâ-istisnâ mücâzât-ı serf'a-i kanuniyeye giriftâr olacağını hâvî matbû' ilânnâmeler neşrederek icra-yı memuriyete mübâşeret eylemesi hüsn-i te'sirâtı mûcib tedâbîrden ma'dûd olacağından ve İsmail Paşa ol havalide müddet-i medîde bulunduğuna binâen ahalisinin ahlâk ve emzicesine kesb-i vukûf ve ittlâ' etmiş ve nüfuz ve haysiyet kazanmış vüzerâ-yı devletden olup oralarca tehdidini îkâ'a kâdir ve evâmîr-i devleti aşâyir-i Ekrâd arasında icra ve infaza muktedir olduğu ve ümerâ ve rüesâ-yı Ekrâd'a Ermenileri bu dâ'iyelere düşürmekden Rusya Devletince maksad ne olduğunu ve İngiltere Devleti'nin dahi şöyle bir gâilenin hudûsüyle ne suretde fâide ve menfaat-i mahsusasını celb etmeğe çalışacağını ve hâsılı her iki devletin dahi bu bâbda âmâl ü makâsıdlarının revâc-pezîr olması devlet ve memleketçe muzır olacağını ve bu makûle desâyis-i hariciyeye kapılmayarak marzî-i devlete muvâfık sülûk ü sîretde bulunmaları iktizâ edeceğini kendilerine suret-i hakîmâne ve mahremânede lisan-ı münasible tefhîm ve vesâyâ ve nesâyih-i mukteziyeyi hüsn-i ifa edebileceği cihetlerle onun dahi şu esnada ol tarafda bulunması münasib olduğundan müşârunileyhin orada ibkâsıyla beraber ber-vech-i meşrûh bir Divan-ı Harb'in sür'at-i teşkil ve i'zâmı suretinin Meclis-i Hâss-ı Vükelâca bi'l-etraf müzâkere buyurulması isabet-efzâ-yı sudûr olan emr u fermân-ı âlî-i cenâb-ı mülûkâne iktizâ-yı celîlindendir. Ol bâbda.

Fî 18 N. sene [12]95 / [15 Eylül 1878]

Y. PRK. BŞK, 1/43

7

RUS SUBAYLARININ DİYARBAKIR, SİVAS VE EDİRNE'DE BULUNAN ERMENİLERİ KİŞKİRTMALARI

Diyarbakır, Sivas ve Edirne vilayetlerinde bulunan Ermeni ahaliyi Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanmaya teşvik etmek üzere on kadar Rus subayının Petersburg'dan hareket ettikleri bildirildiğinden adı geçen vilayetler ve Dersaadet zabıtası tarafından gerekli tedbirlerin alınması

Zabtiye Nezâret-i Behiyyesi'ne

Ermeni Meselesince icra-yı tahrikât maksadıyla on kadar Rusya zâbitinin Diyarbakır ve Sivas ve Edirne vilâyetleri havalisinde mutavattın ahaliyi Hükûmet-i Seniyye aleyhinde kıyâma teşvik etmek ve sair suretlerle de ilkâât-ı fesad eylemek için Dersaâdet tarîkıyla işbu vilâyetlere müteveccihen Petersburg'dan hareket eyledikleri ihbarât-ı mevsûkadan müstebân olarak keyfiyet vesâyâ-yı mukteziye derciyle mezkûr vilâyetlere iş'âr kılınmış olmakla bu bâbda Dersaâdet zâbitasınca dahi hiçbir tarafa ser-rişte verilmeyecek suretde teftişât ve tecessüsâta kıyâm ve devam ile alınacak malumâtın bilâ-te'hir suret-i mahremânede ifadesine himmet eylemeleri siyâkında tezkire.

2 Zilkade sene [12]97 - 25 Eylül sene [12]96 / [7 Ekim 1880]

A. MKT. MHM, 486/23**8****SUÇLU ERMENİLERİN RUSYA'NIN
VAN KONSOLosu TARAFINDAN HİMAYELERİ**

Maden Redif Binbaşılığı'na tayin edilen Hüseyin Efendi'nin görev mahalline giderken gece konaklamak istediği Muş'un Alvarınç köyünde oturan Ermenilerin saldırısına uğradığı, olayla alakası görülenlerin yakalanıp hapsedilmelerine rağmen Rusya'nın Van konsolosunun olaya müdahil olarak halka ne şekilde ifade vermeleri gerektiğine ilişkin telkinlerde bulunduğu.

*Muş Mevkii Kumandanlığı tarafından
fi 31 Teşrin-i Evvel sene [12]96 tarihli tahrirât suretidir.*

Mâh-ı hâl-i Rumînin yirmi altıncı günü Muş'a muzâf Alvarınç nâm Hıristiyan karyede gece beytütet etmek üzere uğramış olan Binbaşı Hüseyin Ağa'nın refakatindeki mülâzım ile köylü beyninde tahaddüs eden kıl ü kâlden karye-i mezkûr ahalsinin her birerleri yedlerinde türlü türlü esliha ve âlât-ı cârihiye ile üzerlerine hücum ederek ateş edilmeyerek vuku bulan darbın te'siriyle derece-i cerâhatleri leffen takdim-i pîşgâh-ı âlî-i âsafâneleri kılınan raport sureti meâlinden müstebân buyurulacağından binbaşı-i mûmâileyhin akli zâil olup düşünceye kadar darb eylediklerine dair ol akşam saat üçde aldığı malumâtı derhal mutasarrıf paşaya dahi ihtar ve paşa-yı mûmâileyh dahi müdde'î-i umumî muâvini ve mustantik ve mikdar-ı kâfi zabtiye beraber alıp ve acizleri dahi bir mikdar asker-i müste'idd-i zâbitiye ve bir de cerrâh terfîk ederek gönderilmiş idüğünden işbu maddeye zî-medhal olanlardan yalnız dört neferi müsellağ olarak civar bulunan cebele firar edip yirmi kadarı derdestle beraber getirdiklerinden taht-ı tevkife aldırılmış ise de Rusya'nın Van konsolosu olup burada bulunan zât bu hususa gereği gibi müdahaleye kıyâm ve hatta Hükûmet-i Seniyye'ye mahsus mahbushânede ibkâları uyamayacağı gibi bunlar dahi kendilerine mahsus bir ifade ve iddiaları olduğuna nazaran tevkifde bulunmaları dahi caiz olamaz gibi efkâr-ı mahsusa dermiyân etmekte olduğu cânib-i hükûmetden haber veriliyor ve ma'rûzât-ı mebhûse dahi konsolos-ı mûmâileyhin Muş'a vürûdunun ertesi gününe müsâdif olmasına mebnî şu hususa kendisinin medhali

olduğu istidlâl olunmaktadır ve maamâfih karye-i mezkûr ahalisinin bu bâbdaki harekâtıyla binbaşı-i mûmâileyhle mülâzım ve iki nefer ile familya ve kerîme ve câriyelerini nihayet dereceye kadar darb ve boyunlarındaki altunlarını ahz etdikleri gibi kerîmesinin saçından tutup çeke çeke bir hâneden diğer hâneye kadar sürükledikleri ve câriyesine dahi kezâlik nâ-becâ muamelâtlarda buldukları tahkikât-ı vâkı‘a cümlesinden bulunmuş ve bu bâbda binbaşı-i mûmâileyhle mülâzım ve sairlerinin takrîr-i ibtidâiyeleri Hükûmet-i Seniyye'nin mahkeme-i cezaiyesiyle acizleri ve diğer icab eden zâbitân hâzır bulunduğumuz hâlde ahz etdirildiği cihetle neticesinin dahi arz u iş‘âr kılınacağından ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

**

Başvekâlet Dairesi
Telgraf Odası

Suret

Taburuma gitmek üzere Muş kurâlarından Alvarinç'e geldiğimde karyenin umum Hıristiyanı suret-i tuğyânda bağteten hücumla kendimi birkaç yerden, nefer ve mahdûmlarımla kerîmemi müte‘addid mahallerinden darb ve cerh edip ümitsiz hâlde esir-i firâş ihkâk-ı hak olunmak ümidiyle tasdî‘e cür’et olundu.

Fî 7 Teşrîn-i Sâni sene [12]96

Maden Redîf Binbaşısı
Hüseyin

Bitlis Vilâyeti'ne Telgrafnâme-i Sâmi Sureti

Maden Redîf Binbaşısı Hüseyin imzasıyla Muş merkezinden çekilen telgrafda Muş'a tâbi Alvarinç karyesinden geçer iken köy Hıristiyanlarının bağteten üzerine hücumla kendisi[ni] birkaç yerinden ve familyası efrâdı[nı] müte‘addid yerlerinden darb ve cerh etmiş olduğu ve yarası tehlikeli bir hâlde bulunduğu beyânıyla icra-yı icabı istid‘â olunuyor. Bu rivayet sahîh ise mütecâsirlerinin derdestiyle haklarında muamele-i lâzımının icra ve hakikat-i keyfiyetin inhâsı tavsiye olunur.

Fî 8 Teşrîn-i Sâni sene [12]96

**

Başvekâlet Dairesi
Mektubî Kalemi
Aded

Fî 23 Zilhicce sene [12]97 tarihinde
Adliye Nezâret-i Celîlesi'ne yazılan tezkire-i sâmiye suretidir.

Maden Redîf Binbaşısı Hüseyin Efendi'nin Alvarinç karyesinden geçer iken Hıristiyan ahalinin üzerine hücum ile kendisini ve familyası efrâdını darb ve cerh etmiş oldukları beyânıyla icra-yı icabı hakkında keşîde eylediği telgrafnâme üzerine sebk eden isti‘âlâma cevaben icra kılınan tahkikât ve

teşebbüsâta dair Bitlis Vilâyeti'nden ve bu husus hakkında bazı ifade ve istid'âyı hâvî mukaddemce cânib-i ahaliden keşîde kılınan iki kıt'a telgrafnâme leffen irsâl-i sûy-ı âlîleri kılınmış olmakla siyâk-ı iş'ârâta nazaran iktizâsının icra ve ifadesine himmet buyurulması siyâkında tezkire.

**

*Muş Mevkii Kumandanlığı cânibinden fî 3 Kânûn-ı Evvel
sene [12]96 tarihiyle vârid olan tahrirât-ı mufassalanın suretidir.*

Fî 19 Teşrîn-i Evvel sene [12]96 tarihiyle müzeyyenen keşîde-i silk-i sutûr buyurulan şifreli telgrafnâme-i âlî-i hidivîlerinde irâde ve iş'âr buyurulduğu vechile buralarca te'sisât-ı vâkı'a-i askeriye ecnebilerin kesb-i malumâta muvaffak olamamaları yolunda saye-i merâhim-vâye-i safderîlerinde tedâbîr-i mukteziye elde ve haricen olunan teşebbüsâtları derecesinin dahi bilinmesi için icra-yı tahkikâta mütebassırâne davranmaktan geri durulmamaktadır. Şöyle ki, geçenlerde buraya gelip dokuz gün evvel Van'a gitmek üzere Bulanık kazasına doğru gitmiş olan Van Rusya Konsolosu Kamsaragan ve kâtibiyle tercümanı Mihail ve Ermeniyân Millet Mektebi Nâzırı Vartanisyan Muş havalisinde buldukları otuz iki gün müddet zarfında taraf-ı çâkerânemden tayin olunan casuslar ma'rifetiyle mûmâileyhin suret-i hareketlerine dair icra kılınan tahkikât hulâsasının ber-vech-i âtî arzına ictisâr olunur:

Konsolos-ı mûmâileyh ve maiyyeti bu kere Muş'a gelirken esna-yı râhda vâki Sekavi Manastırı'na muvâsalatında orada iki gün ârâm ederek ba'dehû Muş'a vürûduyla beraber Muş kasabası sâkinlerinden Asvador Ağa'nın hânesinde misafir olarak gerek orada bulunduğu günlerde ve gerek Muş'a muzâf Çanlı ve Kızıl ve Varak Manastırlarıyla etraf kurâyı geşt ü güzâr eylediği hâlde millet-i Hıristiyaniye ile bulunduğu cemiyetlerde devlet-i metbû'asının millet-i merkûme hakkında hüsn-i niyyâtını imâ ve millet-i merkûmenin dahi devlet-i mezkûreye te'min-i kulûb ve husûl-i muhabetlerini inbâ yolunda bir takım mefsedetkârâne iltifat ve riâyete ve mekâtib-i sıbyâniye-i Hıristiyaniyeye gitdikçe sıbyâna bahşişler i'tâsıyla nevâzişâne ve efkârına mülâyim mübâhasât arasında Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'nin Van ve Diyarbakır ve Bitlis ve Harput eyaletleri mevâki'inin Erzurum vilâyeti hududuna kadar olan nikât ve mevâki'-i askeriye ve bu nikât ve mevâki'in beherinde bulunan piyade ve süvari ve topçunun efrâd-ı mevcudesini ve onların talim ve ta'allüm ve nizâm ve intizam ve itaat ve inkiyâdca olan mazbûtiyetini ve zâbitanın maharet-i askeriyesini ve mevcut bulunan esliha ve toplarının cins ve mikdarını ve sevkıyât-ı askeriyece olan memergâhlarının cihet-i münasebet ve mazarrat ve merbûtiyetini ve inde'l-icab ne kadar asâkir-i redîfe ve müstahfıza ve muâvine çıkarılabileceği ve esliha ve edevât-ı harbiyeleri ne râddelerde olduğu ve şu mevâki'in ahaliyle kabâil ve aşâyirinin Devlet-i Aliyye'den hoşnud ve adem-i hoşnudiyetini tahkike giriştiği ve gerçi buralarca te'sisât ve teferruât-ı askeriye bizzat görmesine meydan verilmediği bedîhî ise de buralarını ve nikât-ı mühimme-i askeriye bahsine gelince konsolos-ı merkûm bundan birkaç mâh evvel Van'dan buraya gelirken evvelâ Bayezid'e ve Bayezid'den Antab hududuyla Siird'e ve Siird'den Bitlis'e ve Bitlis'den buraya ve üç gün sonra buradan tekrar Siird'e giderek oradan kâtibini Diyarbakır'a irsâl ile kendisi Van'a avdetle bu defaki seferinde Van'dan Bitlis'e ve Bitlis'den Siird'e ve Siird'den Muş'a gelip uğradığı yerlerde nikât-ı mühimme-i askeriye bizzat görüp keşfetmesinden ve göremediği mevâki'in dahi münasebet-i mevkiiye-i askeriyesini ber-

vech-i tarif ve tahmin millet-i merkûme tarafından istîzâh ile Çanlı Manastır'n[d]a kaldığı günlerde keşif ve tahkikât-ı vâkı'asını mübeyyin haritalar ve tahrîrâtlar tanzimiyle kendisince icab eden mahâll-i âliyye takdim eylediği ve bu defa da Bulanık ve Kop cihetince Van'a gitmesi dahi oralarca da kezâlik nikât-ı mühimme-i askeriyeyi görmek ve ahvâl-i vâkı'ayı anlayıp savuşmak fikrine mebnî idüğü anlaşılmıştır ve konsolos-ı mûmâileyhin şu yoldaki teşebbüsâtı millet-i Hıristiyanıye müfsidlerinin efkârına muvâfık ve husûl-i meramlarına mutabık görünmekle bir kat daha esas mefsetmelerini temhîd ve te'yid etmiştir. Şöyle ki, konsolos-ı mûmâileyhin buraya vürûdünden üç gün sonra Muş'a gelmek üzere maa-familya Van'dan hareket [etmiş] olan Binbaşı rif'atlı Hüseyin Ağa akşam takarrüb etmek mülâbesesiyle Muş'a bir buçuk saat mesafede bulunan Alvarınç karyesine bi'l-muvâsala orada beytütet niyet ederek bir hâne taleb eylemesi üzerine tahaddüs eden güft ü gûdan dolayı karye-i mezkûre ahalisinden ekserisi müsellahan binbaşı-i mûmâileyh ile familyası takımına hücum edip fena hâlde yani başı ve beli kırılıp ölüm derecesinde olduğu ve işin önü alınmaz ise bir ihtilâl vuku'u melhûz idüğü haber-i teessüf-eseri vâsıl-ı sem'-i acizânem oldukda derhal keyfiyet Muş Mutasarrıflığı'na iş'âr ve ihtar olunarak mutasarrıf-ı mûmâileyh dahi hemen müdde'î-i umumî muâviniyle maa-zâbit on beş kadar asker ve beş nefer zabtiye olarak leylan saat dört buçuk râddelerinde karye-i mezbûreye azîmetle şûriş-i vâkı'ayı basdırıp işe ön ayak olanların elde edilenleriyle maa-familya binbaşı-i mûmâileyhi alıp ale's-sabah Muş'a gelmiş ve mütecâsirîn-i merkûmeyi tevkîfhâneye vererek muhakemelerine başlatdırdıktan sonra konsolos-ı mûmâileyh üç gün ale't-tevâlî kâtibiyle tercümanını karye-i mezkûreye gönderip ahali-i merkûmeye güzelce ders vererek müteâkiben "mutasarrıf-ı mûmâileyhin karyelerine azîmetinde maiyyetlerindeki asker ve zabtiyeye güya darb ve şetm emrini vermesine binâen efrâd-ı merkûme tarafından bir hatunun darb olunmasıyla vaz'-ı haml eylediği hakkında" olunan neşriyâta ve mebbe'-i neşriyâtdan on beş gün ol bâbda müdde'î-i umumî muâvini tarafından dahi mutasarrıf-ı mûmâileyh aleyhine Muş Mahkeme-i Bidâyeti'ne bir kıt'a iddianâme verilmesine binâen li-ecli'l-muayene mahkeme-i mezkûrun kararı üzerine cânib-i askerîden sevk olunan etıbbâ ma'rifetiyle hatun-ı merkûme muayene etdirildikde sıktın vuku'u darb eserinden olmayıp diğer suretle olduğu bâ-raport ifade ve bunun üzerine sekiz gün mürûrunda mutasarrıf-ı mûmâileyhin kezâlik darb ve şetm emrini vermesinden dolayı bir hatun dahi havfından müteessiren vefat eylediği vukû'-ı neşriyât üzerine bunun da tabib ma'rifetiyle muayene kezâlik mahkeme-i mezkûrece lüzum gösterilmesine mebnî tekrar sevk olunan etıbbâ ma'rifetiyle muayene olundukda hatun-ı merkûmenin vefatı eser-i havfdan olmadığı ve diğer hasta bulunanların dahi havfdan keyifsiz oldukları ahali-i merkûme tarafından denilmiş ise de keyifsizlikleri suret-i âharla idüğü kezâlik bâ-raport hikâye olunmuştur ve şu neşriyât üzerine işin lüzum-ı tahkiki mutasarrıf-ı mûmâileyh tarafından bâ-tezkire beyân olunması üzerine hey'et-i askeriyeden mürekkeb teşkil olunan komisyon-ı mahsus ma'rifetiyle icra ve komisyon-ı mezkûr tarafından bi'l-i'tâ ma'rûzun anh raport suretleriyle beraber leffen takdim kılınan tahkikât mazbatası sureti meâlinden keyfiyet malum-ı dakâyık-melzûm-ı hidivîleri buyurulacağı vechile mutasarrıf-ı mûmâileyhin karye-i mezkûreye azîmetinde maiyyetinde bulunan asâkir-i şahane ve zabtiyeye bir gûne darb ve şetm emrini vermediği ve kimesne tarafından darb ve şetme kıyâm olunmadığı ve isnâdât-ı vâkı'a ise külliyyen asılsız idüğü müstebân olmuştur ve ez-cümle müdde'î-i umumî-i mûmâileyhin mutasarrıf-ı mûmâileyh aleyhine iddianâme vermezden evvel: "Mutasarrıf-ı mûmâileyhin vâki olan emrine ve

darb vuku'una mebnî bir hatun eser-i darbdan vaz'-ı haml etmiştir." neşriyatı üzerine bazılar tarafından keyfiyet müdde'î-i [umumî-i] mûmâileyhden sual olundukda: "Hâşâ mutasarrıf paşa tarafından öyle bir emir verilmemiş ve kimesne darb olunmamıştır ve mutasarrıf paşanın oraya azîmeti büyük bir fesadı basdırmıştır." yolunda ifadede bulunduğu tahkik kılınmıştır. Şu hâlde müdde'î-i [umumî-i] mûmâileyhin on beş gün sonra tahvîl-i lisan ile ber-vech-i ma'rûz iddianâme vermesi konsolos-ı mûmâileyhin ilkâât ve tahrikât-ı mahsusası semeresinden ve kendisinin efkâr-ı fâsidesinden münba'is bir hâl olduğu vâreste-i arz ve ityân ve maamâfih böyle bir vakt-i nazikedeyâr u ağıyâra karşı binbaşının familyasıyla beraber bilâ-mûcib darb ve cerh olunmasıyla mağdur ve namusu meksûr olduğundan başka namus-ı hükûmet ve askeriye dahi pâymâl etmek emeliyle hükûmet ve askeri aleyhine iddianâme verilmek kaziyyesi evliyâ-yı umûr efendilerimizin nazar-ı dakâyık-eserlerini câlib mevâddan ve konsolos-ı mûmâileyhin arz olduğu vechile ortalığa tohum-ı fesadı saçıp millet-i Hıristiyaniyenin birbirleriyle vifâk u ittihâda ve millet-i İslâmiye üzerine tağlîbe tahrik ve teşvik etmekden maksad ve meramı emniyet ve asayiş-i ahali ve inzibât-ı memleketi ihlâl ve bunun neticesinden müstakbelde efkâr-ı mahsusa ve eylediği tahkikât-ı mebhûse-i mebsûtasından semere istihsâl etmekden ibaret olduğu âşikâr ve müdde'î-i [umumî-i] mûmâileyhin dahi konsolosun efkârına mütâbaatına ve aldığı ders-i mefsedet mûcebince hareketine her hâl ve hususda bunun da sû-i efkâr sahibi olduğundan başka mana verilemeyeceği bedîdâr olmakla arz u beyân-ı hakikat-i hâle cür'et ü cesaret olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehül-emrindir.

**

Harbiye Nezâreti Cânib-i Âlîsi'ne

Devletli efendim hazretleri

Mülgâ Van Sâlis Redîf Taburu binbaşısı olduğu hâlde Ergani Redîf Sınıf-ı Mukaddem Taburu Binbaşılığı'na nakletmiş olan Hüseyin Ağa geçen Teşrîn-i Evvel evâhîrinde taburu merkezine müteveccihen buradan hareket ve Muş sancağı dahilinde reh-i râstı olan ve ahali Ermeni'den ibaret bulunan Alvarinç nâm karyeye muvâsalat etdiğinde beytütetleri için istedikleri yerden dolayı ahali-i karye ile beynlerinde vuku bulan münâza'ada binbaşı-i mûmâileyh ile familya ve mahdûm ve kerîme ve câriyesi fena hâlde darb ve cerh oldukları buraya aksetdiğinde mütecâsirlerinin derdest etdirilerek haklarında kanunen ve siyaseten iktizâ eden muamelenin icrası hakkında ol vakit devletli Samih Paşa hazretleri tarafından Bitlis Vilâyet-i Celîlesi'ne icra-yı tefligât olunmuş olmasıyla beraber bu sırada Muş mutasarrıfıyla müdde'î-i umumî muâvini bizzat mahall-i nizâ'a giderek mütecâsirlerini derdest ile merkez-i livâyâya getirmeleri üzerine orada bulunan Van Rusya konsolosunun ilkââtıyla ahali-i merkûme tarafından bî-vech vuku bulan iddiayı ve ol bâbda mahallince cereyân eden tedkikât ve muameleyi hâvî Muş Mevkii Kumandanlığı'ndan vürûd eden iki kıt'a tahrirât ile irsâl kılınan raportların ihrac etdirilen suretleri meşmûl-i nazar-ı dakâ[yık]-eser-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere aynen ve leffen arz u takdim kılındı. Mütâlaalarıyla suret-i hâl rehîn-i ilm-i âlî-i âsafâneleri buyurulacağından tekrarıyla tasdî'e cesaret olunamamış ve bu bâbda mahallince cereyân eden tedkikât ve muamelât üzerine istihsâl olunacak netice ve buna terettüb edecek muamele keyfiyeti ba'dehû arz olunacağı derkâr bulunmuştur. Konsolos-ı mûmâileyh Dersâdet'e azîmet edeceği şâyî'asıyla kendilerine müte'allik bir iş olmadığı ve hatta tebaalarından dahi dolaşdığı

yerlerde kimse bulunmadığı hâlde evrak-ı mütekaddimede muharrer mahalleri geşt ü güzâr eylemiş ve kendisinin kuvve-i askeriyemizce etdiği tahkikâtın neticesiz bırakılmış olduğu gibi bundan böyle de o yolda ez-her-cihet sarf-ı enzâr-ı dikkat kılınacağı vâreste-i arz ve izah görünmüş olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehül'-emrindir.

Fî 11 Saferü'l-hayr sene [12]98 ve fî 31 Kânûn-ı Evvel sene [12]96

Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn

Müşiri

Mehmed Nafiz

**

Harbiye Nezâreti
Muhakemât Dairesi

Aded

5

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Mülgâ Van Sâlis Redîf Taburu binbaşısı olduğu hâlde Ergani Sınıf-ı Mukaddem Taburu Binbaşılığı'na nakletmiş olan Hüseyin Ağa'nın geçen Teşrîn-i Evvel evâhirinde taburu merkezine esna-yı azîmetinde Muş sancağı dahilinde Alvarinç nâm Ermeni karyesine uğrayarak beytûtet etmek için bir mahal istemesinden dolayı ahali-i karye ile beynlerinde vuku bulan münâza'ada ahali-i merkûmenin binbaşısı-i mûmâileyh ile familya ve mahdûm ve kerîme ve câriyesini fena hâlde darb ve cerh etdikleri istihbâr olunması üzerine mütecâsirlerinin derdest etdirilerek haklarında kanunen iktizâ eden muamelenin icrası Bitlis Vilâyet-i Celîlesi'ne tebliğ ve iş'âr olunduğuna ve bu sırada Muş mutasarrıfıyla müdde'î-i umumî muâvini bizzat karye-i mezkûreye giderek mütecâsirlerini derdest ile merkez-i livâyâ getirdikleri cihetle orada bulunan Van Rusya konsolosunun ilkâtıyla ahali-i merkûme tarafından vuku bulan iddiayı ve bu bâbda mahallince cereyân eden tedkikât ve muameleyi hâvî Muş Kumandanlığı'ndan irsâl olunan iki kıt'a tahrirât ile raporların ihrac etdirilen suretlerinin gönderildiğine dair Dördüncü Kolordu-yı Hümâyûn Müşiriyet-i Celîlesi'nden vârid olan tahrirât melfûfâtıyla beraber Muhakemât Dairesi'ne lede'l-havale mûmâileyh konsolosun zikrolunan tahrirât suretlerinde beyân olunan ahvâl ve harekâtı câlib-i nazar-ı dikkat mevâddan olmasıyla muktezâsının icrası zımnında evrak-ı merkûmenin huzur-ı âlî-i vekâlet-penâhîlerine takdimi ve bu madde hakkında hükûmet-i mahalliyece icra edilmekte olan tedkikât ve muhakemât neticesinin inbâsı keyfiyetinin dahi cevaben müşiriyet-i müşârunileyhâya iş'ârı daire-i mezkûreden ifade ve ol vechile keyfiyet müşiriyet-i müşârunileyhâya izbâr olunarak evrak-ı merkûme leffen takdim kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 12 Rebûlâhir sene [12]98 ve fî 1 Mart sene [12]97

(İmza)

**

Başvekâlet Dairesi

Mektubî Kalemi
Aded
7

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Maden Redîf Taburu Binbaşısı Hüseyin Efendi'nin Alvarinç karyesinden geçer iken Hıristiyan ahalinin üzerine hücum ile kendisi ve familyası efrâdı darb ve cerh edilmesiyle ol bâbda cereyân eden tahkikât ve tedkikâtı şâmil olup Harbiye Nezâret-i Celîlesi'nden mersûl tezkire evrak-ı melfûfe ile beraber irsâl-i sûy-ı sâmilîleri kılınmış ve Rusya Van konsolosunun beyân olunan ahvâli nazar-ı dikkat ve im'ânî câlib bulunmuş ve Muş müdde'î-i umumî muâvini hakkında muamelât-ı mukteziyenin ifası dahi Adliye Nezâret-i Celîlesi'ne bildirilmiş olmakla nezâret-i celîlelerince dahi muamele-i lâzîmenin icrasıyla keyfiyetin ifade ve tezkire-i mersûlenin iadesine himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 26 Rebûlâhir sene [1]298 ve fî 15 Mart sene [12]97 / [27 Mart 1881]

Said

HR. SYS, 1342/3

9

RUSYA BÜYÜKELÇİSİNİN
İSTANBUL ERMENİ PATRİĞİ'Nİ ZİYARETİ

İstanbul Ermeni Patriği Nerses Efendi'nin, istifa edeceğini duyarak ziyaretine gelen Rusya Büyükelçisinin Patrik'ten sabırlı olup istifa etmemesini istediğini ve Ermeni Meselesi'nin uyandırılma zamanı geliyor, dediğini Ermeni milletine ilân ettiği

Hâk-i pây-ı hümâyûn-ı şahanelerine ma'rûz-ı abd-i memlûkleridir.

Mesmû'ât-ı mevsûka-i kemterâneme göre üç-dört gün evvel Rusya sefiri Ermeni Patriği'nin hânesine gidip bir müddetden beri Patriklik'den istifa etmekte olduğunu işitdiğinden bahisle sebebini sual etmiş ve Patrik dahi bunun iki sebebi olup birisi vücudca münharifü'l-mizac olması ve diğeri milletinin menâfi'ine muvâfık ma'rûzât ve ifadâtının te'sirsiz kalmakda bulunması kazıyyeleri idüğünü söylemiş olmasına cevaben Rusya sefiri: "Sakın istifa etme, biraz sabret. Ermeni Meselesi'nin uyandırılması zamanı geliyor." demiş olduğunu Patrik mütehayyizân-ı millete müftehirâne ilân etmiştir.

Fî 18 C. sene [12]98 / [18 Mayıs 1881]

Abd-i Memlûkları

Mahmud

Y. PRK. MYD, 2/3

**RUSYA'NIN ERMENİLERE UYGULADIĞI BASKI
POLİTİKASINI DEĞİŞTİRMESİ GEREKTİĞİ**

Eastern Express gazetesinin 11 Aralık 1882 tarihli nüshasında, Rusya Devleti'nin Ermeniler hakkında uygulamakta olduğu baskı politikasını değiştirmesi gerektiğine dair yayımlanan makalenin tercümesi

**Bâb-ı Âfî
Nezâret-i Celîle-i Hariciye
Tercüme Odası**

*Eastern Express gazetesinin fî 11 Kânûn-ı Evvel
sene [18]82 tarihli nüshasında münderic bir bendin tercümesidir.*

Masis gazetesi "Rusya Ermenileri'nin Hürriyetleri" unvanıyla Rusya Hükûmeti'nin ale'l-husus Kafkasya Ermenileri hakkında olan politikasını tekrar tebdil etmekte olduğuna dair bugünlerde birkaç bend neşretmiş olduğundan bazı fıkraları ber-vech-i âtî derc olundu.

Tiflis ve Petersburg'dan havâdis-i müteessife almakdayız. El-yevm Rusya Dahiliye nâzırı olup temâyülât-ı i'tisâfkârânesiyle şöret-şiâr olan Kont Tolstoy Rusya'ya tâbi olan akvâmı manen küçültmek için geçenlerde istihsâl eylediği emirler Lehistan ile Kafkasya'da mevki'-i icraya vaz' olunmuşdur. Şöyle ki, Ermenistan hakkında söz söylemek ve Ermenistan'ın mevki'-i coğrafisini gazetelere derc ve neşretmek ve Ermeniler miyânında hissiyât-ı vatanperverânelerini ikaz edecek nutuklar irâde eylemek memnû'dur. Kezâlik Lehistan'da Leh lisanının tekellümü yeniden tahdid altına alınmış olduğundan bu husus milletin terakkîsi ümidinde bulunan muhibb-i vatan Lehlileri me'yûs eylemiştir. Hâsılı Rusya Devleti taht-ı tâbiiyetinde bulunan ahalinin merbûtiyetini takviye etmek ve kendi tâbiiyetine girmelerini emel ettiği milletlerin dahi muhabbetini celb eylemek için muharebe-i ahîreden beri zâhiren ittihâz eylediği hürriyetperver politikasını gereği gibi bir hâl-i hürriyet-şikenâneye tahavvül eylemiştir. İşte şu koca devlet-i şimâliye akvâm-ı zaîfe hakkında kuvvetini göstermek istiyor ve Hıristiyanların şefik ve hâmîsi olduğu hâlde yine asıl Hıristiyan tebaasını rahat bırakmayıp daha ister ise kendilerine âlâm-ı maddiyeden ağız açdırmamak için merkûmları o derece vahim bir hâle dûcâr ediyor ki, bununla mevcudiyet ve milliyetlerini mahv etmek mertebesine kadar gidiyor. Ve'l-hâsıl Ayastefanos Muâhdesi'nin on altıncı maddesini yapan ve Berlin Kongresi'nde Ermenileri himaye eyleyen Rusya Devleti o Ermenileri vatan ve milliyetlerine ve en aziz isimlerine taarruzla şimdi kendisi tazyik eyliyor... Rusya'da Ermeni milleti hakkında yeniden icra olunan şu cebr ve şiddet aleyhine olanca kuvvetimizle protesto eylemek münhasıran bizim vazifemiz iktizâsındandır. Rusya ricâl-i devleti Ermenilerin tarih ve coğrafilerini neşretmiyor. Fakat böyle bir tedbir-i müstebiddâne icrasına hakları yokdur ve bu gibi vesâit ile tasmîm eyledikleri maksada nâil olamazlar. Ermenistan, daha bir Rus milleti yok iken mevcut idi ve Ruslar daha hâl-i vahşetde iken Ermeniler oldukça medenî bir devlet idi. İşte bu öyle bir hakikatdir ki, onu hiçbir irâde-i İmparatorî nisyân etdiremez. Bu öyle bir yâdigârdır ki, Rusya vükelâsından hiçbir Ermenilerin kalbinden çıkaramaz. Ermeniler taht-ı tâbiiyetinde buldukları herhangi bir devlet olur ise olsun ona cidden mutâvaat eder

ise de milliyetlerini gâib etmezler. Ermeniler ezmine-i mütekaddimede ayrı bir millet teşkil etmişler ve beş asır yokdur ki büsbütün diğér bir hükûmete tâbi olmuşlardır... Ermenilerin kendi mezheblerine bu kadar muhib ve mütemessik olmaları bunun en ziyade cevru âzâr gören edyândan bulunmasına mebnîdir. Rusya Devleti onlara Ermenistan'ın nâm ve tarihini unutturmak istedikçe daha ziyade muhibb-i vatan olacaklardır. Ermeniler Rusya'nın derece-i müfritede olan bu mesleğini ı'zâm etmiyorlar. Zira her kavim sıfat-ı siyâsiyeyi haiz bir millet olmalıdır. Onlar bu iki tabir beynindeki farkı pek iyi anlarlar. Akvâm-ı muhtelifé yalnız bir hükûmete tâbi olabilirler. Fakat bu cihetle ahvâl-i tarihiyelerini ve emvâl-i zâtiyelerini gâib etmezler. Politika ahvâli tahavvül eder. Fakat kavmiyet olduğu gibi kalır... Beş seneden beri Rusya'nın dahilî politikasında bir tebeddül görülmekte idi. Akvâm-ı muhtelifé hürriyet-i cedîdeden istifade eylemekte ve bâ-husus Kafkasya'da Ermeniler ve Gürcüler serbestçe lisanlarını tahsil ve vatanlarının ma'mûriyetine sa'y etmekde idiler. Ermenistan'ın ahvâl-i tarihiye ve coğrafyası tab' ve neşrolunur ve ona dair herkes beyninde mübâhase ve müzâkere cereyân eder idi. Tiflis'in Ermenice gazeteleri Ermeni milletinin temâyülâtından bahis ile Rusya Ermenileri'ne muhtâriyet-i idare verilmesi lüzumunu gösterir idi. Bu derece hürriyet câlib-i memnuniyet olmakla Rusya aleyhinde bir şikâyet var ise o da devlet-i müşârunileyhânın taht-ı tâbiyetinde bulunduğu akvâmın manen mahvına çalışması keyfiyeti olduğundan artık bu eski politikanın ta'dîl olduğuna dair cevânib-i erba'adan malumât almakda idik. Kont Loris Melikof ile Kont İgnatief Dahiliye Nezâreti'nde yek-diğérine halef ve selef olarak ikisi de "serbestî" politikasına sâlik olmuşlar ise de biz Petersburg Hükûmeti'nin hulûs ve safvetine itimad olunmamasını beyân etdik ve Rusya Ermenileri'ne verilen hürriyet nihayete resîde oldukda bütün bunların haricde bulunan Ermenileri kendi hükûmeti altında bilâ-havf u hirâs bir emniyet-i maddiye bulacaklarını bi't-te'min celb etmek için Rusya Devleti tarafından tasnî' olunmuş tedbirler idüğünü irâe eyledik. Rusya Devleti'nin bir günde "hürriyet" politikası tebdil edebileceğini ve evvelki kaidesi vechile Ermenilere Ermenistan ile Ermeni milletine unuturmağa çalışacağını dahi evvelden teyakkun etmiş idik. Hürriyetin gölgesi bile Petersburg Hükûmeti'ne o kadar bîgâne ve vahşi görünüyor ki şu mahirâne politikasında dahi sebat gösteremedi ve yarı yoldan geri döndü. Binâenaleyh Rusya'ya mülhak olan akvâmın bir zamandan beri hürriyet hakkındaki son ümidleri mahv olmak üzeredir. İşte Rusya'da bulunan dostlarımızdan aldığımız malumât bundan ibaretdir.

[11 Aralık 1882]

Y. PRK. TKM, 5/4

11

İSTANBUL ERMENİ PATRİĞİ'NİN, RUSYA'NIN EÇMİYAZIN KATOGİKOSLUĞU'NA KENDİ TARAFTARI BİR KİŞİNİN ATANMASINA ÖNEM VERDİĞİNİ İFADE ETTİĞİ

İstanbul Ermeni Patriği'nin, yapılan bir mülâkatta Eçmiyazın Katogikosluğu'nun boş olduğunu belirterek Rusya'nın bu makama kendisine taraftar birinin tayin edilmesini istediğini, kendisinin seçilmesi durumunda bu göreve gitmeyeceğini, Rusya'dan Ermenistan'a gelen bazı kişilerin talimatıyla Erzurum Ermenileri arasında karışıklık çıkarmak için bir ittifak oluşturulduğunu, bütün bu olanların Bâbiâli tarafından haber alındığı halde olayların duyulmasını önlemek amacıyla hiçbir şey olmamış gibi

davranıldığını söylediği

Ermeni Patriği efendi kulları dün sabah çâkerhânelerine gelip esna-yı kelâmda Eçmiyazin Katogikosluğu'nun mahlûl olduğundan ve o makamın Ermenilerce gayet muhterem olmasıyla beraber Eçmiyazin Kilisesi'nin Rusya'da bulunmasına mebnî katogikosluğa kendilerine müsaid birinin nasbı Rusyalılarca mütezem idüğünden bahis açarak buna el-yevm milletçe müntehab olması me'mûl olanların biri kendisi ise de veli-nimet-i bî-minnetimiz efendimizden gördüğü inâyet ve ihsân iktizâsınca her hâlde rıza-yı şahanelerini istihsâl farîza-i zimmeti olduğunu ve o cihetle mezkûr katogikosluğa intihâb olursa dahi kabul etmeyeceğini ve kendisinden başka intihâba lâyük olanların biri hâlâ Eçmiyazin'de bulunan Makar Piskopos ve diğeri Van Murahhasası Krimian olup bunlardan Krimian'ın tercih olunacağı zannında bulunduğunu söyledi ve buna ilâveten Ermenistan'ın ahvâl-i umumiyesinden bahse girişerek Rusya'dan Erzurum'a gelmiş olan bazı kesânın talimiyle Erzurum Ermenileri beyinde fesada dair bir ittifak-ı hafî tertib olunup bir takım evrak dahi tab' ve temsil kılınmış ve hükûmet-i mahalliyeye yine Ermeni müttetiklerinden birinin ihbarıyla iş zâhire çıkıp buraya yazılmış ise de şu aralık böyle şeylerin şüyû'u muzır olacağından dolayı Bâbîâlîce mezkûr cemiyet-i ittifakıye erbâbının te'dîbi tarafına gidilmeyerek keyfiyetin keen-lem-yekün hükmüne konulduğunu beyân eyledi ve Ermenistan'da bir otonomi te'sisi için mukaddemâ vuku bulan teşebbüsât vükelâ-yı devletin tensîb ve malumâtı tahtında bulunduğunu söylemekle: "Bu vükelâdan maksad kimlerdir?" diye vâki olan sual-i ubeydâneme cevaben: "İbtidâ münasib gören Sâdık Paşa idi ve hatta beni Berlin'e gönderecekti. Sonra müşârunileyhe halef olan zât benim azîmetimi te'hir ettiğinden âharını tevkîl ve i'zâm etdirdi ve Berlin'e tavsiyenâme dahi yazmış idi." dediği ma'rûzdur.

Fî 29 Ra. sene 1300 / [7 Şubat 1883]

Y. PRK. BŞK, 7/35

12

**ERZURUM'DA TUTUKLANAN ERMENİLERİN
DURUMLARINI ARAŞTIRMAK ÜZERE RUS TARAFTARI
BAZI İNGİLİZ GAZETECİLERİN ERZURUM'A GELMELERİ**

Ermeni Patriği Nerses Efendi'nin, Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne sadakatle bağlı olduklarını, Rusya Devleti'nin kendilerini yanlarına çekmek için yaptığı propagandaya kapılarak milliyetlerini yok etmeyeceklerini, Erzurum'da bazı Ermeniler tarafından kurulan cemiyetin isyan hareketi olarak değil Kürtlerden korunmak amacıyla oluşturulduğunu, cemiyete katıldıkları için tutuklanan Ermenilerin hapisanedeki durumlarının kötü olduğunu, bu konuyu araştırmak için Erzurum'a Rus taraftarlığıyla tanınan Daily News gibi gazetelerin muhabirlerini gönderdiklerini söylemesi üzerine İngiltere kamuoyunun Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçmemesi için Bâbîâlî tarafından gereken önlemlerin alınması

Ermeni Patriği Nerses Efendi bu sabah bendehâneye gelerek hakkında bî-dirîğ ve şâyân buyurulmuş olan iltifat-ı seniyyeden dolayı arz-ı şükranıyetden sonra Ermeni milletinin Devlet-i Aliyye'ye olan sadakatinden bahisle Rusya Devleti'nin kendilerini celb ve imâle dâ'iyesinde olduğu hâlde asıl maksad milliyetlerini mahv etmek kazıyyesi olduğu milletçe malum olduğundan ol bâbda olan tesvîlât ve teşvikâta aldanmayacaklarını beyân ile Erzurum hâdise-i malumesine nakl-i kelâm edip bir takım eşhâsın mücerred kendilerini Kürdlerden muhafaza için beynlerinde akdetmiş oldukları

cemiyet Hükûmet-i Seniyye aleyhinde bir hareket manasına alınarak bundan dolayı el-hâletü hâzihi on beş nefer kesânın Erzurum'da mahbus bulduklarını, bu hapishânenin fevka'l-gaye muhill-i sıhhat bir hâlde olduğunu serd ile beraber bu kere İngiltere'nin en mu'teber ve vükelâ-yı hâzıraya mensub ve Rusya tarafdarlığıyla meşhur olan *Daily News* gazetesiyle diğer üç aded gazete taraflarından Erzurum'a muhbirler gönderilmiş olduğunu ifade eylemiştir. Bulgaristan hâdise-i malumesini Bebek Mektebi'ndeki Bulgar mualliminden aldığı malumât ve türlü ekâzîb ve müftereyât ile Avrupa'ya neşreden ve umum İngiltere efkâr-ı umumiyesini Devlet-i Aliyye aleyhinde tehyîc eyleyen ve müteveffâ Beaconsfield Kabinetosu'nu bayağı düşmek derecesine getirip mahall-i vukuâta tahkik-i madde için memur-ı mahsus irsâline mecburiyet veren mezkûr gazete olduğundan eğerçi Patrik-i mûmâileyhin ifadesi vechile Erzurum'a öyle bir muhbir gitmiş ise artık sâlifü'z-zikr hâdiseyi orada bulunan bazı müfsid Ermenilerin verecekleri malumâta göre beyân ve iş'âr edeceği ve mahbus bulunan Ermenilerin ahvâlini pek fena suretde göstererek hakkımızda efkâr-ı umumiyyeyi tağyîr edeceği şaibe-i iştibâhdan berî olmamakla buna mukabele için Bâbîâllice ne yapılmak lâzım gelir ise icabının serî'an icrası iktizâ-yı hâlden bulunduğu vârid-i hâtır-ı kâsır olur ise de.

16 Şubat [12]98 / 28 Şubat 1883

Y. EE, 43/88

13

**PRENS KANTAKUZEN'E GÖRE
ERMENİLERİN MAKSADININ RUSYA VE OSMANLI
HÜKÜMETLERİ İÇERİSİNDE BAĞIMSIZ BİR ERMENİSTAN
TEŞKİL ETMEK OLDUĞU**

Ermenilerin hareket ve düşünceleri hakkında bir fikir elde etmek amacıyla konuyla ilgili evrakın incelenip kontrol edilmesiyle görevlendirilen Rusya Dışişleri Bakanlığı memurlarından Prens Kantakuzen'in Ahmed Şakir Paşa ile yaptığı gayr-ı resmî görüşmede, Ermenilerin asıl maksadının Rusya ve Osmanlı Hükûmeti dahilinde bağımsız bir Ermenistan teşkil etmek olduğunu, ancak iki devletle de savaşmayı göze alamadıklarından Rusya'nın himayesini kazanıp Osmanlı Devleti aleyhine müşkîlat çıkararak dünyanın dikkatini çekmek ve bu sayede bağımsızlıklarını kazandıktan sonra politika değiştirip Rusya'daki Ermenileri de birliklerine katmak olduğunu söylediği

Ahmed Şakir

Petersburg

Fî 5 Receb sene[1]301 ve 19 Nisan [1300]

Mahremâne

Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtibi Devletli Ali Rıza Paşa Hazretlerine

Devletli efendim hazretleri

Ermenistan denilen Asya kıt'asındaki akvâmın efkâr ve harekât-ı ahîreleri Rusyalılarca dahi nazar-ı ehemmiyeti celb eylediğinden devlet-i müşârunileyhâ Hariciye Nezâreti büyük memurlarından Prens Kantakuzen'in buna dair evrakın tedkik ve muayenesine ve umumundan bir

fikir istihsâline memur olduğunu haber almışdım. Mûmâileyhin hâsıl ettiği fikre ittilâ' için vesile taharrîsinde iken Fransa Sefâreti'nde verilen ziyafetde bir aralık mahremâne bir hayli mübâhase etdik. Muhâveremiz Rusya evrak-ı resmiyesi ahkâmından istinbât edip bize keşfinde mahzur görmediği ahvâle dair olarak büyük ehemmiyeti haiz olduğundan malum-ı âlf-i veliyyü'n-nimet olmak üzere hulâsaten arzını vazife-i ubûdiyet addeyledim.

Mûmâileyhin hulâsa-i fikri şudur: "Ermenistan'da ihtilâl icadına çalışan erbâb-ı teşvikin maksadı Devlet-i Aliyye ile Rusya memâlikinde bulunan Ermenileri bu devletlerden ayırıp ayrı bir hükûmet teşkil etmek esasına hizmet olup ancak bir avuç perakende Ermenileri ihtilâl ettirmekle bu iki muazzam devlete karşı uğraşmaktan maksadın husûlü mümkün olamayacağını bildikleri cihetle şu iki devletden ikincisinin ulüvv-i cenâbını tahrik edici makalât ile himayet-i maneviyesini ve istihsâl-i maksad, zamanında hüsn-i teveccühünü kazanmak ve Devlet-i Aliyye aleyhine de câ-be-câ müşkilât icad ederek Asya'nın müntehâ-yı şark-ı şimâlisinde böyle gayretli bir millet bulunduğunu dünyaya anlatmak ve sırası düşdüğü zaman bu şöhet sayesinde külah kapmak ve'l-hâsıl bir kere daire-i istiklâle girdiği gibi politikayı bi't-tahvîl Rusya memâlikindeki Ermenileri dahi kendi merkez-i ittifaklarına toplayıp ittihâd etmek tedâbîr ve teşebbüsâtı cihetine ma'tûf olduğu görünüyör.

Fakat istatistik icabınca münhasıran bir Ermenistan olmayıp her yerde mikdarları orada sâkin akvâm-ı saireden dîn olduğuna binâen şu maksadın istihsâli kat'iyen müyesser olamayacağını mütâlâa edenler dahi var ise de onlar da bu harekâtın neticesi olarak ihtimal ki Cebel-i Lübnan ve Rumeli-i Şarkî gibi "otonom" bir Ermenistan teşkili kâbil olur ümidinden dolayı ihtilâle hizmet edenleri kâlen ve mâlen teşvik ve terğîbden hâlî olmadıkları anlaşılıyor. Paris'de Mısır Sarrafı Aram Bey ve Mısır'da Reis-i Vükelâ Nubar Paşa bu kısımdan olmak lâzım geliyor. Cenova'da bir papas ile birkaç serseriden mürekkeb iş komitesi bu zevâtın icad-kerdeleri olduğu kaviyyen zannolunur. Fakat medhalleri ne dereceye kadar olduğunu takdir mümkün olamadı".

Mûmâileyhin ifadesi burada tamam oldu. Bu ifade ne dereceye kadar tahkikâta muvâfık olduğunu ileride anlamak kâbil olur. Şu kadar var ki, bundan beş mâh mukaddem bilhassa bu işe memur eylediğim hafiye vasıtasıyla Paris ve Berlin ve Londra ve Cenova'da cemiyetler olduğunu öğrenip Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne yazmışdım. Nezâret-i müşârunileyhâ tarafından oralarca etdirilen tahkikât neticesinde öyle cemiyât olmadığı her ne kadar iş'âr olunmuş ise de Rusyalıların tahkikât-ı resmiyesi hafiye memurunun tahkikâtıyla muvâfık düşdüğünden bütün bütün hakikatden ba'îd olmaması hükmolunabilir.

Ma'rûzât-ı çâkerânemin mahremiyeti maslahaten mühim olduğunu arz ile hatm-i makâl ederim. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Şakir

[1 Mayıs 1884]

Y. PRK. EŞA, 4/20

Rusya eski Van Konsolos Vekili Kamsaragan'ın, Van vilayetine yaptığı ziyaretler esnasında Ermenilerle olan diyalogu hakkında Hamid imzalı rapor.

27

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Ma'rûz-ı çâkerleridir

16 Nisan sene [1]301 tarih ve yirmi dokuz numaralı emirnâme-i âlî-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerinde melfûfu pusulada gösterildiği üzere arıza-i cevabiyesinin takdimi irâde ve iş'âr buyurulanlardan bir kıt'ası dahi Tiflis'de tab' olunan Ermeni gazeteleri tarafından neşredilen mektubların tercümeleri olup Tiflis Başşehbenderliği'nin tahrirâtı suretiyle beraber li-ecli'l-malumât irsâl buyurulduğu beyân-ı âlîsini şâmil olan fî 5 Kânûn-ı Evvel sene [1]300 tarih ve kırk bir numaralı emirnâme-i âlî-i dâver-i a'zamîleridir.

Bu kere de nazar-ı mütâlâa-i kemterânemden imrâr edilen suret-i tahrirât-ı mezkûre mündericâtının kısm-ı a'zamı ve fıkra-i mühimmesi Rusya Devleti'nin Van Konsolos Vekili sâbık Kamsaragan'ın bundan dokuz mâh mukaddem buraya avdetinde mazhar olduğu hüsn-i kabule ait gazeteler ile neşrolunan mektubların mündericâtı üzerine bazı mertebe arz-ı mütâlââtdan ibarettir.

Mûmâileyh Kamsaragan'ın ikinci defa Van'a avdet ve muvâsalatında Ermeniler tarafından icra olunan muamele-i âşinâyî ve mürâ'ât bundan beş-altı sene mukaddem ilk defa olarak buraya geldiği vakitte mazhar olduğu fevkalâde ihtirâmâta nisbetle onda biri ve bu da hükûmet lisanından olmayarak Van murahhasa-i mü'temenesi vasıtasıyla mütehâyizân ve mu'teberân-ı millete icra etdirilen tebligât-ı münasibenin eseridir.

Çünkü evvelce haber alındığına göre Kamsaragan'ın ibtidâki gelişinde mu'teberân ve ruhban ve binlerce efrâd-ı milletle mekâtib-i mevcude şâkirdâmı ellerinde mumlar iş'âl ve dürûd-ı senâ ve sitâyîş ve fevkalâde alkış ve hâhişle birkaç saat mesafeden istikbal ederek ihtirâmât-ı fâika ve mürâ'ât-ı müfrite ile kabul kılınmış ve o zamanın hüküm ve iktizâsına müstenid olmak gerekdir ki taraf-ı hükûmetden dahi hadd-i mücîz ve ma'rûfun haricinde icra-yı muamele-i ihtirâmkârî ihtiyar edilmiş olduğundan vekil-i mûmâileyh dil-dâde-i âlâyîş-i hubûr ve sermest-i câm-ı gurur olarak alabildiği kadar ileriye gitmiş ve mûmâileyhin zaten Ermenilerle beyninde bulunan alâka-i cinsiyet ve münasebet-i mezhebiyeti ve o tarihin politikası hissîyâtı eseri olarak bunların efkâr ve âmâlini dâm-ı ihtiyâline ve daire-i incizâbı derûnuna almış olduğu anlaşılmış ve bu hâlin bu havalice sû-i te'sirinden mütehassıl mazarrât-ı lâ-tuhsâsının hükmü mûmâileyhin buradan infikâkine değin bâki ve cârî olacağını bir taraftan dahi lisan-ı vukuât ve ahvâl-i meşhûdât güya olmakda bulunmuş olmanın binâenaleyh şu nümâyîş-i muzırrın külliyyen men'-i tekrîr-i vuku'u ve hiç de olmaz ise tahfîfi hakkında minvâl-i ma'rûz üzere tedâbîr-i hafiyeye icrasına mecbur olmuşumdur.

İkinci gelişi ise geceye müsâdif olmayıp gündüz memlekete girmiş ve hîn-i mülâkâtda ülfet-i sâbıkası nisbetinde icra-yı muamele-i ihtirâmiyeye intizâr etmiş ise de nâil olamadığını bir aralık çâkerlerine de ifade etmiş ve hükûmetçe de bu misillü konsolos ve vekilleri haklarında mahfûz ve mukayyed bulunan emirnâme-i sâmîde muayyen olan muamele ve mukabele-i resmîyenin haricine çıkılmamasıyla bu hâllerden ziyadesiyle müteessir olmuştur. Bir müddetden sonra vukû'-ı infisâliyle halefi vürûd eder etmez onu dahi iğfal ve hükûmetle miyânına ilkâ-yı bürûdet ve Ermenilerce de ez-ser-i nev îkâ'-ı mefsemete kâffe-i mesâîsini sarf ve imal eylemiş ise de te'sirsiz kalmıştır.

Şu kadar ki, mûmâileyh Kamsaragan'ın eser-i teşvik ve tahriki olarak vekil-i lâhık dahi fevkalâde ihtirâmâta mazhariyeti arzusunu imâ etmekde ve İran şebhenderi de bu vadide gezinmekde ve her ikisi mülken ve maslahaten mehâzîr ve mazarrâtı derkâr bulunan sevâbık-ı mürâ'ât-ı müfriteye mazhariyetle enzâr-ı ahalide imal-i nüfuz ve kuvvet ve daire-i memuriyetlerinin haricine tecavüze kadar kesb-i liyakat marzîsinde bulunmaktadırlar.

Hâlen meşhûd-ı bâsıra-i iftihar ve mesârr olan tebeddül-i efkâr semere-i meşkûresiyle Ermenilerin yüzde biri bile konsoloshâneye müracaat ve evvelki gibi ihtilât ve ülfet etmemekde olduklarının ve bunların ahvâl ve muamelât-ı sâbika ve lâhikaları derecesi bundan ibaret bulunduğu arz u beyânına cür'et eylerim. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 20 Şaban sene [1]302 ve fî 23 Mayıs sene [1]301 / [4 Haziran 1885]

Hamid

DH. MKT, 1347/74

15

**GENERAL AZOF'UN ANADOLU'DAKİ ERMENİLERİ
ORTODOKS MEZHEBİ VE RUSYA HİMAYESİNE ALMA
ÇABALARI**

Rusya Maarif Nezâreti'nde müsteşar olduğu da ileri sürülen General Azof'un Anadolu'daki Ermenileri Ortodoks mezhebine geçirerek Rus himayesine almak gayesiyle İstanbul ve diğer vilayetlerde faaliyetlerde bulunduğu ve Ermeni Patriği ile görüştüğü yolundaki iddiaların araştırılması gerektiği

Ermenileri Ortodoks Mezhebi'ne ve Rus tebaiyetine idhal etmek üzere Rus generallerinden Azof bundan dört-beş mâh mukaddem Rusya'dan Dersâdet'e gelmiş ve buradan dahi Erzurum ve sair Anadolu kıta'âtında bulunan Ermeni mektebelerini hafiyen teftiş ve Rus lisanı tekellüm etdirilmek üzere bir takım talimât i'tâsından sonra bu kere yine Dersâdet'e avdetle Otel de Luxemburg'a nüzûl ederek bu bâbda li-ecli'l-ikna Ermeni Patrikhânesi Meclisi'ne bi'l-müracaa Patrikle vuku bulan mülâkâtında Patrik-i mezkûr generali bürûdetle kabul eyleyip: "Biz bunca asırlardan beri Saltanat-ı Seniyye'nin taht-ı himayet-i pederânesinde kemâl-i serbestî ve hürriyetle yaşayıp dururken Rusya veya düvel-i saireye niçin arz-ı ihtiyac edelim? Hâl böyle iken Ortodoks Mezhebi'ni veyahud Rusya himayetini kabul ve arzu etmek zâiddir." yolunda idare-i lisan ve izhâr-ı nefret ve infîâl eylemesi üzerine mûmâileyh general bu suretle husûl-i maksaddan kat'-ı ümid eylemiş ise de millet-i mezkûr

meclisi azâsından ve Şûrâ-yı Devlet Azâlığı'na memur Nourian ile İstînâf Azâsı Dikran Yosefyan ve Hukuk müşavirlerinden Gabriel Noradonkyan Efendiler generalle görüşmek üzere mâh-ı hâlin on birinci günü mezkûr otele vukû'-ı azîmetlerinde general, Ermeni Patriği'nin Türkiye'de tahsil-i ulûm eylesinden ve politika-nâ-şinâs olmasından bu hususda kendisini ikna kâbil olmayıp Patriği bunların ikna eylemelerini ve Eçmiyazin Katolikos muâvininin buraya celbi lüzumunu bi'l-vasıta hâk-i pâ-yı şahanelerine arz ve ikna'ı bi'l-beyân azâ-yı mûmâileyhim dahi rû-yı muvâfakat gösterip o yolda hareket ve teşebbüs eylemeyi kararlaştırmış oldukları ve yine bu iş için mâh-ı mezbûrun on ikinci gecesi Ermeni milletinden Esayan nâm tâcir-i meşhurun Büyükdere'de kâin hânesinde generale ziyafet verilip ve bir takım Ermeni mu'teberânı dahi hâzır buldukları hâlde teâti-i efkâr edildiği ve mûmâileyh generalin dünkü gün Rusya'ya müteveccihen Dersaadet'den hareket eylediği memur kulları tarafından verilen jurnalın cümle-i müfâdından münfehim olmuş ve diğer biriyle vuku bulan mülâkât-ı acizânemde iş ber-akis yani Patriğin muvâfakat eylediği ve hatta bunu isbat olmak üzere Hükûmet-i Seniyye'ye ifasına mecbur oldukları bazı mükellefâtı an-karîb reddedecekleri ve merkûmun ismi Azof ve sıfat ve memuriyeti general olmayıp Rusya Maârif Nezâreti'nin müsteşarı olduğunu ifade eylemiş ise de bunun general tarafından Patriğin adem-i muvâfakatı hasebiyle azli için tertib edilmiş bir entrika olması da istib'âd edilemeyeceğinden işin tedkik ve muhakemesi efkâr-ı me'âlî-disâr-ı hümayûn-ı cenâb-ı şahanelerine kalmış bir keyfiyettir. Kâtibe-i ahvâlde irâde ve fermân efendimiz hazretlerindir.

Fî 15 Teşrîn-i Evvel sene [1]302 / [27 Ekim 1886]

Y. PRK. AZJ, 11/89

16

DOĞU VİLAYETLERİNDEKİ ERMENİ AHALİ ARASINDA YAYGINLAŞAN FESAT HAREKETLERİNİN SEBEPLERİNE İLİŞKİN RAPOR

Sevizinci Fırka Kumandanı Ferik Musa bin. Alhas'ın, Doğu vilayetlerindeki Ermeni ahali arasında yaygınlaşan fesat hareketlerinin sebepleri hakkında hazırlanmış olduğu raporda Rusya'nın meseleyi nasıl kullandığını tarihten örneklerle ayrıntılı olarak anlattığı

İhyâ-sâz-ı mülk-i Osmanî ve revnak-tırâz-ı mebânî-i cihanbânî olan veli-nimet-i bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretlerinin zıll-i zalîl-i ma'delet-mesîl-i şahanelerinde mesuden ve müreffehen yaşamakta bulunan hudud-ı şarkıye-i şehinşâhîleri Ermeni ahalesinin ezhânına bir dâhiye-i dehyâ olmak üzere tasallut eden efkâr-ı fâsidenin câmi' olduğu hakâyıkı bi't-tahkik atebe-i süreyyâ-mertebe-i tâcdârîlerine kurenâ-yı zât-ı hümayûn-ı şahanelerinden Hacı Ali Bey kulları vasıtasıyla arz etmekteyim irâde ve fermân buyurulduğundan terfih-i ibâd ve tanzim-i ahvâl-i bilâda münhasır bulunan irâdât-ı kerâmet-âyât-ı mülûkânelerine tevffikan bu havali Ermenilerinin hâlen tutdukları meslek ve hâdimi oldukları fikri ve ma'rûzât-ı ubeydânemin mübarek hâtır-ı şahanelerinde tamamıyla münkeşif olması için tarih ve vekâyî'-i mâziye-i câriyeye müstenid muhtasar bir medhali hâk-i pâ-yı ulyâ-yı cihanbânîlerine arza cür'etyâb oluyorum.

Şöyle ki, Rusya Devlet-i şekîmesi Kafkasya'ya pâ-y-endâz-ı istila olmağa başladığı evânda evvel-emirde nazar-ı memnuniyetine akseden hâl İslâm ahalesiyle Hristiyan ahalesinin aralarındaki

husumet-i kadime ve münâferet-i külliye olmuş idi. Devlet-i müşârunileyhâ maksad-ı aslîsine vusûl için ibtidâ nazar-ı hırsı ve tama'ını İslâm ahalişi üzerine imâle eyledi. Ahali-i mezbûre o aralık iki fırkaya münkasım olup biri zâdegân ve diğeri ulema sınıfına tâbi bulunuyor idi. Birinci sınıfın mesleği eben an-ceddin vârisi oldukları örf ve âdât-ı dîrîniyenin kendilerine vermekde olduğu imtiyâzâtı elde silah ittihâz ederek ahaliye hükmetmek, ikinci sınıfın hatt-ı hareketi ise ahaliyi Şeriat-ı garrâ-yı İslâmiye'nin minhâc-ı nurânîsine davetle evâmîr-i ilâhiyeyi infaz ettirmek idi. Binâenaleyh Rusyalı kulûb-ı umumiyyeyi celb için asılzâdegân sınıfının haiz olduğu şeref-i asaletin imhasıyla ahali üzerinde olan nüfuzlarının kesri zımında emlâk ve arazi-i cesîme ve vâsi'alarını keyfî bir suretde fırsat düşdükçe zabt ve müsâdere eyleyerek umumunu fakr u zarurete dûçâr ve ulema sınıfının kadr u itibarını vâsıl-ı mertebe-i âlü'l-'âl eylemeyi politika ittihâz eylemiş ise de müttehazı olan işbu politikanın muahharan pek çok mazarratını görmüşdü.

Zira o vakte kadar muhtelifü'l-efkâr ve âmâl olan iki fırka bu defa yek-vücut ve yek-maksad olarak birbirinin âğûşuna atladıklarından ulemanın mevâiz-i ceng-cüyâneleri artık gereği gibi efkâr-ı umumiyyeyi tehyîc ve ahaliyi bir reisin emrine inkıyâd ettirerek meydan-ı cihada sevk ve tesrîb etmiş idi.

İşte bu hâl ile fikirleri uyanmış, kalbleri yaralanmış olan mücahidîn-i İslâmiye senelerce hûn-nisâr olmuş iseler de nihayetü'l-emr nesîm-i zafer cihet-i düşmana vezân olduğundan ta'dâdi teessürât-ı külliye-i merhamet-penâhîlerini mûcib olacak mezâlim-i tâkat-fersâyaya dayanamayarak Çerkeslerin kısm-ı a'zamı ve Çeçen ile Dağistanların kısm-ı asgarı melâz ve melce-i biçaregân bulunan zîr-i cenâh-ı müstelzimü'l-felâh-ı Saltanat-ı Seniyye'ye dehâlet etmiş idi.

Devlet-i müşârunileyhâ, İslâmları bu vechile nâire-i cebr ve mezâlimi karşısında mahv u perişan eylediği sıralarda ise Kafkasya'nın Hıristiyan ahalisini bambaşka bir şeytanetle gayyâ-yı mahva sevk ediyor idi. Gürcülerin re's-i idarelerinde bulunan beylerin ezhânına milletin istikbalini te'min tedâbirine bedel te'min-i maişet esbâbının istihsâli tasavvurlarını ilkâ ve menâfi'-i zâtiyeden başka menâfi'-i umumiye ile it'âb-ı fikir eylememeleri hususunu ihzâr için mutantan balolar, muharrîbâne kumar oyunları gibi türlü türlü vesâit-i iblisâne ile zehrâbî-i sefâhet ve batâeti tadrîcî tadrîcî damarlarına yerleşdirir. Şu hâlde ki, arası çok geçmeksizin milyon sahipleri olan beyler kût-ı lâ-yemûtu ihzârdan aciz bir hâle ve düyûnât-ı külliyyeye dûçâr olduklarından mecburî olarak Rusya'ya teslimiyetle hizmetini ihtiyar ve gerden-i inkıyâdlarına tahmîl-i bâr eylemişlerdir. Maamâfih Kafkasya İslâmlarının mağlubiyet-i kâmile ve ahalisinin Memâlik-i Osmaniyye'ye hicreti üzerine Rusya Devlet-i şekîmesi o zamana kadar taşımakda olduğu nikâb-ı sâtirü'l-makâsıdını bir tarafa atıverdiğinden ve çehre-i mehâfet-bahşâsını Kafkasyalılara göstererek gerek İslâm ve gerek Gürcü Hıristiyanlarının her ikisini de alenen Ruslaşdırmağa ve kavmiyetlerini kâmilen mahv etmeğe kalkıştığından Rusya Devleti'nin ümid-i âtîfetine iğtirâren velev cüz'î olsun tesliye-i nefis eden hemderd İslâmlar ile Gürcülerin beynlerindeki nifak mübeddel-i vifâk olup suret-i hafiyede dest-i me'yûsiyetlerini birbirlerine uzadarak giriftâr oldukları azâb-ı elîmden kurtulmak için cenâb-ı Muhavvilü'l-havl ve'l-ahvâl hazretlerinin inâyet-i Samedâniyesine kendilerini teslim ve vakt-i merhûnuna nasb-ı enzâr-ı ıstîbâr eylerler.

Vaktâ ki Bulgaristan mesele-i ahîresi başgösterir, o vakte kadar bâr-ı sakîl-i i'tisâf altında yaşayarak tâb ve tahammülleri kesilmiş ve hâlet-i zindegânî kendilerine azîm bir külfet olmuş olan Kafkas İslâmlarıyla Gürcüleri derhal aralarından birkaç mebûs intihâb ederek Avrupa'ya sevk ederler.

İngiliz de bunları hüsn-i kabul ile beraber zulm-i esâretten kurtulmaları için lâzım gelen muâvenetde ez-her-cihet kusur etmeyeceklerini ancak kemâ fi's-sâbık fırsat-ı zamana intizâren sabreylemeleri icab edeceğini ve şimdilik ahaliyi hîn-i hâcetde birdenbire ayaklanmak üzere ihzâr eylemelerini ve böylece edecekleri fedakârlığın müstakbelde semeresini iktitâfları şübheden vâreste bulunduğunu beyân ile iade eylemişlerdir ki, el-yevm Kafkasya ahali-i Müslimesiyle Gürcüler miyânında hükümrân olan politika bundan ibaretdir ve tamamen taammüm ve teessüsü için İngiliz seyyahları ayrıca ve suret-i dâimede Kafkasya'da dolaşmaktadırlar.

Rusya Devleti'nin Kafkasya'ya müstevlî olduğu sıralarda ise Ermenilerin politika âleminde hiçbir ehemmiyet-i maddiye ve maneviyeleri olmadığı gibi kendilerinde dahi kesb-i ehemmiyet isti'dâdı mefkûd idi. Nazarlarında menâfi'-i zâtîye o derecelerde mukaddes idi ki, o uğurda feda edilmeyecek hasâil-i insaniye nazarlarında tasavvur bile edilemezdi. Binâenaleyh herkes kendi menfaatine muvâfık gördüğü Çerkes ve Gürcü beylerinin zîr-i himayesine sığınmış ticaretiyle meşgul bulunuyor idi. Vaktâ ki Ruslar Kafkasya'ya ilerlemeğe ve hüküm-i nüfuzu gereği gibi icra-yı te'sire başladı, işte o vakit fitratları muktezâsı en evvel Rusların dâmen-i âtufetine sarılanlar Ermeniler oldu. Rusya Devleti dahi bunların hâl-i meskenetine ve harekât-ı mürâiyânelerine tamamıyla kapılarak kendilerini memleketin ahvâline ve lisanına olan vukûfları hasebiyle tercümanlıkda, casuslukda ve konturatoculukda istihdama başladı. Hakkında gösterdikleri hubb-i menfaatperestâneyi sadakat-i muhikka suretinde telakki etdi. Binâberîn mesâ-i mümkününe ile Ermenileri buldukları hakikî mezellelden süllem-i itibara çıkardı.

Ermeniler ise ne İslâmların siper edildikleri nâire-i i'tisâfa siper edilmiş ve ne de Gürcülerin kem-nâm oldukları gavr-i sefâhete düşmüş olduklarından, destgâh-ı ticaretde nesc etmiş oldukları akmişe-i servet ve saadet ve Rusya'dan gördükleri fevkalâde himaye ve sahâbet sayesinde hâl-i sâbıklarını tamamıyla unutarak her tarafa yayılmış olan milletleri efrâdının yek-vücut ve müttehid olması maksadıyla it'âb-ı fikre başlamışlardır. İşbu ateş-i hiss-i milliyenin beyinlerinde şu'le-efrûz olmasını Rusyalı gördüğü anda ise itfâya bedel daha ziyade şerâre-pâş olmasına hâdim olmuştur. Nazarlarını zîr-i cenâh-ı Saltanat-ı Seniyye'de bulunan Ermeniler üzerine sevk ve in'itâf etdirerek teşebbüslerinde muvaffakiyetleri için mevâ'id-i dûr u dırâzda bulunmuştur. Bunun üzerine doksan iki ve üç tarihlerinde Deraliyye'de meskûn Ermeniler miyânında maksadları bir ve efkâr-ı icraiyele yek-diğerine mütezâd iki fırka ser-nümâ-yı zuhur olmuştur.

Birinci fırka efrâdı a'sâr-ı medîdeden beri düvel-i hâkimenin zıll-i âtufetlerinde perverişyâb olarak gelmekte olan milletlerini tarih nokta-i nazarından muhakeme etmeksizin ve meskûn buldukları mahâll-i muhtelif ve müteferrikayı ve Anadolu-i şahanelerinde bulunan Ermenilerin hissiyât-ı milliyeleri ve ihtiyacât-ı tabiiye ve zaruriyeleri ne merkezde ve hangi suretde olabileceğini nazar-ı teemmül ve itinaya almaksızın devlete karşı bir ehemmiyet, efrâd-ı millete karşı ise ebleh-

firbâne bir şöhret kazanmak üzere Ermeni milletine bir mevki'-i siyâsî vermek istiyorlarmış gibi Ermeni Meselesi'ni ortaya atdılar ve zihinleriyle lisanlarında asla sair ve dair olmayan Ermenistan nâmını çıkardılar.

İkinci fırka efrâdı ise maksada vusûl için evvel-emirde vilâyât-ı şahanede bulunan Ermeni etfâlinin envâr-ı maârifle tenvîr-i efkâr eylemeleri fikrini iltizâm eyledi. Binâenaleyh o günden itibaren Adana vilâyetiyle hudud-ı şarkıye-i Osmanıyye'deki Ermeniler arasına neşr-i maârif zımında Deralıyye'de ayrı ayrı Ermeni şirketleri ihdâsına teşebbüs olundu.

Evvelâ: Ortaköy'de "Araratyan"; sâniyen: Beyoğlu'nda "Arevelyan"; sâlisen: Mekteb-i Sultânî'de el-ân dahi mevcut olan Ermeni talebesinin "Dobruca Sırac"; râbi'an: Nubar Şehnazaryan Mektebi'nden muhrec talebenin "Killikyan" şirketleri teessüs etmiştir ki, cüz'î bir müddet sonra iki evvelki şirketler kesb-i ittihâd eylemiş idi...

İşbu şirketlerin vâridâtı ise dört sınıf üzerine mürettebdir: birincisi şirket azâlarının mukannen şehriye îanesi; ikincisi gerek Devlet-i Osmanıyye'de ve gerekse düvel-i ecnebiyede hususan bâlâda ma'rûz Rusya'da bulunan Ermenilerin îaneleri; üçüncüsü her sene Ermeni milleti nâmına Beyoğlu'nda verilen büyük balo ve hususî sergilerden müterâkim îânât ki, balonun hâsılâtı bin iki yüz liradan aşağı kalmadığı gibi maa't-teessüf bir defa da Maârif Nâzır-ı sâbıkı devletli Mustafa Paşa'nın taht-ı riyâsetlerinde teşekkül etmişti; dördüncü[sü] birden edilen îâne ile bâ-vasiyetnâme terk edilen îanelerdir.

İşbu şirketlerden Araratyan şirketi evvel-emirde "Dârümuallimîn" unvanıyla Van'da bir mekteb küşâd ve müdür olarak Portakalyan Mıgırdıç nâm kimseyi tayin eder ki, mühîn-i veli-nimet olan merkûm el-yevm Marsilya'da bulunup Devlet-i Osmanıyye aleyhinde *Armenia* nâm gazeteyi neşrelemektedir.

Dobruca Sırac ve Arevelyan şirketi dahi Mekteb-i İbtidâiye-i Âliye unvanıyla Muş'da bir mekteb açar ve müdüriyetine Mekteb-i Sultânî'den muhrec Sareyan Mıgırdıç nâm kimesneyi tayin eder.

"Killikyan" şirketi dahi Haçin ve Zeytun dahilinde iki ibtidâî mektebi küşâd eyler.

İşbu mekteblere sevk edilen muallimlerin zamîrlerinde muhtefî fesadâtın eser-i mel'anetkârânesi ise evvel-emirde Van'da zuhura gelmiştir. Zira mezkûr Dârümuallimîn'e gönderilen muallimler vezâif-i tedrisiyeyi ifadan sarf-ı nazarla safсата-perdâzlıkla nîk ü bedi temyîzden aciz bulunan Ermeni avâm-ı nâsının efkârını ifsâda bi'l-kıyâm ihanet ve hiyanetle müştehir "Krimian" nâm Van Murahhas-ı sâbıkının ve hâdimi olduğu devletden ziyade müntesibi bulunduğu Ermeni milletine hizmet edebilmek üzere şebeke-i fesadı kurmuş olan sâbık Rusya Konsolosu Kamsaragan'ın pey-rev-i efkârı olarak Van Vak'a-i meşhuresine sebebiyet vermişlerdi.

Şâyân-ı teessüf ve sezâvâr-ı tedkikdir ki, Ermeni maârif-mendân ve ser-âmedânının hâlen Ermeni etfâlinin mütesâviyen behre-mend-i ilm ü irfan olmalarındaki mesâîleri millet-i mezbûrenin ancak kısm-ı cüz'îsine enfa' olabileceği hâlde kısm-ı küllîsini dūçâr-ı mesâib-i azîme edebileceği bî-ıştîbâhdır.

Zira mürebbî-i beşer olan bir muallim için icab eden malumât-ı ilmiye ve fenniye ve hasâil-i edebiye-i insaniyeden bî-nasib bulunan şimdiki bura muallimleri kendilerinin bile asla künh ü mahiyetine varamadıkları ulûm-ı âliye ve hakîmeyi umum köy çocuklarına ve fakara etfâline sermaye-i hayat ve necât olmak üzere telkin eylediklerinden, temyîz-i nîk ü bedden aciz bulunan o zavallı çocukları ziraat, sanat, ticaret gibi ecdadlarından müntakil bir menba‘-ı saadete imâle-i nazar-ı nefret etdirerek zemin-i karîha-i masumânelerinde tohum-ı selâmet ve insaniyetin neşv ü nemâsına hizmet edecekleri yerde efkâr-ı mevhûme-i fâside ve gayr-ı müsmirenin tulû‘una yardım ediyorlar ve Ermeni milleti efrâdını kâmilten maârif-mend etmek muhâl ve neticesi vahim olduğu hâlde yine işbu tarîk-ı zulmetde devam eyliyorlar. İşbu fikirleri ise hem devlete mûris-i zarar ve hem de kendilerine dâ‘î-i musibet olur. Çünkü rahle-i tedrisde kalem-be-dest olarak ömr-i şebâbını imrâr eden bir gencin sâ‘id-i nahîfi artık sapan demirini kullanamayacağından ve şu hâlde ise avâtıf-ı celîle-i tebaa-nevâzîleri sayesinde dâhiye-i cû‘ ve ihtiyac ne demek olduğunu bilmeyen efrâd-ı tebaa-i şahaneleri işbu âfete dûçâr olacağından def‘-i zaruret sâikasıyla kanun-ı tabiat ve hikmet-i asayiş-i memlekete mugayir hareketlere kıyâmları zarurîdir ve ale'l-husus bu keyfiyet bâlâda arz olunan Van konsolosunun ittihâz ettiği meslek ki, Ermeni efrâdının köylülerine varıncaya kadar kâffesine ihtirâmât-ı fevkalâde ibrâzıyla ziyafetlerde ve hükûmet aleyhine kıyâm için teşvikâtda bulunmak ve işbu teşvikâtın semerâtı olarak vuku‘a gelen muamelât-ı nâ-marziyeye karşı ora hükûmet memurlarının mütâlaât-ı kasîrâne ile hemen tayini yoluna gitdikleri mücâzâtı ser-rişte ittihâz ederek Rusya Devleti'nin zîr-i idaresinde bulunan Ermenilerin kendilerinden daha mesud bulunduğunu ve binâenaleyh çekmekte oldukları işbu mezâlimden kurtulmaları için onlarla ittifakları lâ-büd idüğünü netice ve nice nice kelimât-ı müheyyiceyi mukaddime ittihâzıyla ahalinin fikrini kâmilten zehirlemek gibi makâsıd-ı mefsedetkârânelerine pek çok yardım eylediğinden ve buralarda bulunan valilerin dahi celb-i kulûb-ı ahali zımnında hiçbir muamele-i latifede bulunamamalarından dolayı bu gibi ecânibin tahrikâtı semeresiz bırakılmıyor.

Ez-cümle nefis-i Erzurum'da bulunan Rus General Konsolosu Denet bu kere Rusya Devleti kaçırlıyasını, fezâhatla şehîre bir Ermeni kadını hânesinde saklamasından dolayı memuriyetinden infisâl etdirerek hareket-i vâkı‘asını umum Ermenilere ismâ‘ eylemiş ve bu gibi harekât-ı âdilâne ile celb-i kulûb-ı ahaliye sa‘y etmekde bulunmuşdur. Burada memurîn-i âliye-i devlet ise vâ-esefâ ki, cümle-i marzî-i âlî-i cenâb-ı Padişahîlerinden olan tebaa-nevâzlık kaide-i hakîmânesine asla mürâ‘ât etmeksizin taltife bedel tekdîr, tekdire bedel taltif eylediklerinden adalet-i müselleme-i âlem-pesendânelerinin meftûnu olan Ermeni ahalisini ağyârın bâzîçe-i fesadâtı eylemekdedirler.

Van muallimlerinin fesadâtı nihayet doksan yedi tarihinde mekteblerinin seddiyle pezîrâ-yı hitâm olduğundan, bâlâda ma‘rûz dört şirket kesb-i ittihâd ederek köylere varıncaya kadar muntazam ibtidâf mektepleri küşâdına karar verdiklerinden tercümesi atebe-i felek-mertebe-i şahanelerine leffen arz u takdim kılınan nizâm-nâme-i şirketi bi'l-vaz‘ işbu havalide iki bin sekiz yüz yirmi sekiz talebeyi câmi‘ otuz üç mekteb küşâdına muvaffak olmuşdur. Ancak mesele-i mâziyeden birkaç sene sonra Rusya Devleti artık Ermeni milletinden beklediği fâideden ziyade mazarra kendisine tevellüd edeceğini lâyıkiyla hissettiğinden mekteblerini kapattığı gibi şirkete göndermekde olduğu iânenin

dahi arkasını kesdiğinden Ermeni milleti dahi kendisini sair Kafkasya ahalisi gibi İngiltere politikasının âğûşuna atmışdır ki, el-yevm bu havali Ermeni safsata-perdâzlarının politika nokta-i nazarında istinâdgâhları devlet-i müşârunileyhâdır. Fakat Padişahım! Hangi bir devlet politikasını iltizâm ederlerse etsinler te'min-i huzur ve maişetden mâadâ maksadları olmayan Ermeni avâmını muamele-i dil-nevâzâne ve hükm-i âdilâne ile kendisine celb edebilecek bu havali re's-i vilâyetinde bir bende-i sâdık ve işgüzârları bulunacak olur ise ve mahzan bir esas-ı fâsid üzerine mübtenî Deraliyye'deki şirketin lağvıyla beraber mekteblerin kapanmaması için Maârif Nezâret-i Celîlesince bir çare-i hasene tasavvur edilirse o hâlde hem bulunduğumuz nazîk-i zamanda Ermeni milletini veli-nimet-i âlem efendimiz hazretlerine kat-ender-kat minnetdâr ve hem de dahme-i fesad olan birkaç Ermeni kec-bînlerinin milletleri üzerindeki nüfuz-ı hâzıralarını kâmilen hüküm ve te'sirden ıskât buyuracakları gibi İngilizlerin gird-bâd-ı mefsetedi hudud-ı şarkıye-i şahanelerinden kâmilen çıkararak cevelângâh-ı tabîisi olan Kafkasya'ya münhasır kalmış olur.

Fî 26 Kânûn-ı Evvel sene [1]302 / [7 Ocak 1887]

Sekizinci Fırka Kumandanı
Ferik
Musa bin Alhas

Y. PRK. ASK, 37/35

17

**RUSYA'YA GİDİŞLERİ GECİKEN ERMENİLERE ÜCRETSİZ
OLARAK ARAZİ VEREN TERMELİ ÇUKADARZÂDE HACI
MEHMED EFENDİ'NİN TALTİFİ**

Rusya'ya gitmek istedikleri halde gidişleri geciken Ermenilere ücretsiz olarak arazi vererek onları göçten vazgeçiren Termeli Çukadarzâde Hacı Mehmed Efendi'nin taltifi için Terme Kazası Murahhasa Vekîli Artin tarafından teklifte bulunulması üzerine İstabl-ı Âmire pâyesinin Mîrimîrânlığa yükseltildiği

**[Dahiliye Nezâreti
Mektubî Kalemi]
Evrak Numarası
434/16**

Trabzon Vilâyet-i Celîlesi'ne

Terme Kazası eşrafından Çukadarzâde Hacı Mehmed Efendi'nin Rusya'ya nakl-i hâne etmek isteyen Ermenilerin te'hir-i azîmetleriyle kendilerine meccânen arazi i'tâsı ve saire gibi hidemâtı meşhûd olduğundan taltifi ve teferruâtı kaza-i mezkûr Murahhasa Vekili Artin imzasıyla çekilen telgrafnâmede dermiyân olunması üzerine mezkûr telgrafnâme sureti 17 Muharrem sene [1]304 tarihinde bâ-tahrirât vilâyet-i celîlelerine tisyâr ve malumât ve mütâlaât-ı mahalliye istiş'âr edilmiş ise de henüz cevab alınamamakla keyfiyetin ber-vech-i izah sür'at-i iş'ârına himem-i aliyyeleri derkâr

buyurulmak bâbında.

23 Ca. sene [1]304 - 4 Şubat sene [1]302 / [16 Şubat 1887]

DH. MKT, 1400/51

***

**Evrak
Numarası: 8/11**

Huzur-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Terme Kazası eşrafından Çukadarzâde izzetli Mehmed Efendi'nin otuz hânedan mütecâviz Ermenilerin Rusya'ya men'-i hicretleri için Terme Kasabası civarında bâ-tapu mutasarrıf olduğu araziyi bilâ-bedel kendilerine terk ve ihdâ etmiş olduğuna dair Terme'den Murahhasa Vekili Artin imzasıyla çekilen telgrafnâme üzerine hakikat-ı hâlin ve mezkûr Ermenilerin esbâb-ı hicretlerinin tahkik ve iş'ârı hakkında sebk eden isti'lâma cevaben Trabzon Vilâyet-i Celîlesi'nden vârid olan tahrirât ol bâbda Canik Mutasarrıflığı'ndan meb'ûs tahrirât, melfûfuyla ve mûmâileyh cânibinden verilen istid'ânâme ile ma'an ve leffen arz u takdim kılındı. Mütâlaalarından malum-ı âlî-i fehâmet-penâhîleri buyurulacağı üzere mûmâileyh Mehmed Efendi'nin sâlifü'z-zikr Ermenilerden bazılarının ziraat ve hirâsetlerine kâfi arazileri bulunmamasından ve bazılarının dahi Rusya'da bulunan akrabalarının teşvikinden nâşi hicret edecekleri sırada ol vechile ibrâz-ı fedakârî ederek men'-i hicretlerine bâ'is olduğu gibi Çarşamba Kazası'na küşâd ve inşa olunan şose tarîkının güzergâhına tesadüf eden üç aded köprü ile on yedi aded menfezi meccânen ve usul-i fenne tatbikan inşa ve evlad-ı vatanın tedris ve talimi için dahi bir bâb mekteb-i rüşdî te'sisiyle beraber zîrine de mektebin masârıf-ı tamiriye ve sairesine medâr olmak üzere iki bâb mağaza bina ve Çerkes ve Batum muhacirîn-i İslâmiye'sine de mikdar-ı kâfi arazi ve muhtac olanlara meccânen çift hayvanâtı terk ve i'tâ eylediği ve kendisinin daima bu misillü hususât ve hidemât-ı hayriyede bezl-i nakdîne-i himmet ve ibrâz-ı me'ser-i hamiyet eylemekte olduğu beyânıyla haiz olduğu İstabl-ı Âmire pâyesinin rütbe-i mîr-i mîranîye terfî-i dermiyân ve istid'â olunmuş ve suret-i iş'âra nazaran ifa-yı muktezâsı merhûn-ı re'y ve müsaade-i aliyeye-i Sadâret-penâhîleri bulunmuş olmakla ol bâbda.

17 Receb sene [1]304 - 30 Mart sene [1]303 / [11 Nisan 1887]

DH. MKT, 1411/110

18

**BAĞDAT'TA BİR ERMENİ KIZININ ZORLA MÜSLÜMAN
EDİLDİĞİNE İLİŞKİN RUSYA BÜYÜKELÇİLİĞİ'NİN
ŞİKÂYETİ**

Bağdat vilayeti dahilinde bir Ermeni kızının kaçırılarak zorla Müslüman edildiğine dair Rusya Sefâreti'nin şikâyeti üzerine yapılan tahkîkatta herhangi bir zorlama olmadığı ve kızın kendi rızası ile annesinin huzurunda Bağdat İdare Meclisi'nde İslâm Dini'ni seçtiğinin anlaşıldığı

[Dahiliye Nezâreti
Mektubî Kalemi]
Evrak Numarası: 65/13

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Bir Ermeni kızının Müslüman edilmek üzere İslâmlar tarafından kaçırıldığı Rusya Sefârethânesi'ne ve Ermeni Patrikliği'ne çekilen telgrafnâmelerde beyân olunmasına binâen sebk eden tebligâta cevaben Bağdad Vilâyeti'nden alınan telgrafnâmede mezbûrenin hüsn-i rızasıyla Din-i İslâm'ı kabul eylediğini ve kimse tarafından cebr ve tazyik ve iğfal görmediğini validesi huzurunda Meclis-i İdare-i Vilâyet'de ifade eylediği ve teferruâtı gösterilmesi üzerine ol bâbda nezâret-i celîleleriyle cereyân eden muhabere cevabında bu bâbda idare-i sâbika tarafından vuku'a gelen muameleden şikâyetle işin muâhedât-ı mevcude ve usul ve âdât-ı mer'iyeye tevfiikan tesviyesi sefâret-i müşârunileyhâdan iltimas olunduğu dermiyân kılınmaktan nâşi vilâyete o yolda tebligât icra olunmuş ve Nezâret-i Adliyece de ifa-yı muktezâsı oraya bildirilmiş idi. Bu kere vilâyet-i müşârunileyhâ makamından cevaben vârid olup bir sureti leffen irsâl-i sûy-ı âlî-i nezâret-penâhîleri kılınan telgrafnâmede merkûme hüsn-i rızasıyla Din-i İslâm'ı kabul etmesine mebnî şer'an ve kaideten lâzım gelen muamele Meclis-i İdare-i Vilâyet'de icra olunarak artık bu bâbda yapılacak muamele kalmamış olduğu gösterilmekle ona göre ifa-yı muktezâsına himem-i aliyye-i dâverîleri derkâr buyurulmak bâbında.

21 Şaban sene [1]304 - 2 Mayıs sene [1]303 / [4 Mayıs 1887]

DH. MKT, 1420/42

19

**RUSYA'NIN VAN KONSOLOS VEKİLİ MİHAİL ŞERİFOF'UN
GÖREVDEN ALINMASI**

Osmanlı tebaasından ve Ermeni milletinden olan Van İngiliz Konsolosluğu Tercümanı Nişan'ın dağa kaldırıldığına ilişkin haberin asılsız olduğunu Dersaadet'e bildirmek üzere Van Ermeni Murahhasahanesi'nde toplananları kendisi aleyhine şikâyetle bulunacakları zannıyla tehdit eden Rusya'nın Van Konsolos Vekîli Mihail Şerifof'un görevinden alınması gerektiği

Telgrafnâme

Mevrûdu: Mâbeyn-i Hümâyûn

Numara: 86

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Şahane Başkitâbet-i Celîlesi'ne

Van'da İngiliz konsolosunun tercümanı tebaa-i Devlet-i Aliyye'den ve Ermeni milletinden Nişan'ın dağa kaldırılmasının kat'an aslı olmayıp sanî'a ve tezvîrâtdan ibaret bulunduğuna ve saye-i ma'delet-vâye-i cenâb-ı Padişahî'de Ermeni milleti kulları her vechile asayiş ve emniyet-i kâmileye nâiliyetde müftehir ve müteşekkir olduklarına dair ahali tarafından hâk-i pây-ı hümâyûn-ı şahaneyeye

takdim olunan telgrafnâmeye Van Rusya Konsolos Vekili Mihail Şerifof kendisi aleyhinde olduğuna zâhib olmasıyla dünkü gün süvari olarak müsellağ kavaslarıyla memlekete yarım saat mesafedeki hânesinden ahaliyi ihâfe edencesine kemâl-i sür'atle şehre gelerek çarşığı dolaşarak halk beyninde bazı gûne dağdağ ve gürültü düşdüğünden bir takım kesân Murahhasahâne'ye toplanmış ise de bu cemiyete hiçbir sebep-i ma'kûl olmayıp yalnız istîzâh-ı madde için olduğundan konsolos-ı mûmâileyhin hareket-i vâkı'ası ahali tarafından çekilmiş olan telgrafnâme mündericâtının kendi aleyhinde olduğu zehâbına mebnî idüğünden ve tercüman-ı merkûmun dağa kaldırılması [haberinin] sıhhatine hiçbir kimesnenin inanacak ihtimali bulunmadığından konsolos-ı mûmâileyhin yolsuz ahvâl ve muamelâtının millet-i sâdika-i Ermeni kullarına tecavüz etmesi mugayir-i sıfat ve sadakat-i ahdiyet olduğundan bahisle olunan nesâyih üzerine dağılmışlardır. Tercüman-ı merkûm hakkında şikâyeti [mûcib] öyle bir hâl vuku bulmuş ise o da yine kendi konsolosunun sanî'ası demek olacağından ve mûmâileyh Şerifof ba'demâ bu gibi tahdîş-i ezhân-ı ahaliyi mûcib makalâtta bulunmaması esbâbının istihsâli lâzımeden idüğünden saye-i merhamet-vâye-i cenâb-ı Padişahî'de emniyet ve asayişimiz berkemâl olduğundan lutfen keyfiyetin atebe-i ulyâ-yı cenâb-ı mülûkâneye arz ve ifadesi müsterhamdır. Fermân.

Fî 30 Mart sene [1]304

Van Vilâyeti Patrik Vekili

Kirkoris

**

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

Van Valisi Halil Paşa'dan

Ahvâl ve harekât-ı mefsedetkârânesi çend kıt'a telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunan Rusya Konsolos Vekili Mihail Şerifof hakkında şimdiye kadar muamele-i mukteziye ifa olunmaması cihetiyle bütün bütün şımarmış ve fî 26 Mart sene [1]304 telgrafnâme-i çâkerânemde ma'rûz İngiltere tercümanı tebaa-i Devlet-i Aliyye'den Vanlı Nişan'ın dağa kaldırılmasının kat'â aslı olmadığına dair umum mu'teberân-ı Ermeniyenin evvelki gün atebe-i ulyâ-yı hazret-i zıllullahîye takdim eyledikleri telgrafnâmenin kendi aleyhinde zannıyla dün sabahleyin müsellağ iki kavasla atlı olarak şehrin sokak ve çarşılarını dolaşıp rastgeldiği memurîn-i askeriye ve mülkiye ve ahali ve esnafa: "Kalkın, kalkın! Arzuhâl verin!" ve rastgelene: "Sen de mazbatayı mühürledin." ve: "Beni tanımayan var mıdır? Beni istemeyen hükûmete gitsin! Sizin başımıza ne getireyim!" gibi pek garib tefevvühâtta bulunduğu bâ-jurnal ifade kılınmış ve şu hâli görenlerin evrak-ı nutkıyesi bi't-tanzim dünkü posta ile takdim kılınmış ise de Hudâ-ne-kerde fesad ve kıtâl gibi ahvâl-i müteessife vuku'una sebebiyet vermeksizin mûmâileyhin bir an evvel buradan ref'i hususunun arz ve irâesine mecburiyet hâsıl olmakla fermân.

Fî 30 Mart sene [1]304

[Van Valisi]

Halil

**

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

Van Valisi Halil Paşa'dan

26 Mart sene [1]304 telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunan İngiltere konsolosunun tercümanı Nişan'ın dağa kaldırılmasının kat'â aslı olmadığından tekzibine ve teferruâtına dair umum mu'teberân-ı Ermeniyenin dünkü gün atebe-i ulyâ-yı hazret-i zıllullahîye takdim eyledikleri telgrafnâmeyi temhîr ve imza edenler aleyhinde icra-yı nümâyîş için esâfil güruhundan bir takım eşhâsın dün Murahhasahâne'ye gitdikleri haber verilmesiyle kemâl-i sühûletle derhal dağıdılmış ise de eşhâs-ı merkûmenin Murahhasahâne'de sebep-i ictimâları lâyıkıyla anlaşılamadığından izahât i'tâ eylemesi ve murahhasanın malumâtı olmadıkça böyle bir ictimâ'nın vuku'u kâbil olmadığından hakkında bâ'is-i mes'uliyet olacağı Murahhasa Vekili Kirkoris Efendi'ye taraf-ı çâkerîden ve İslâm ve Ermeni mu'teberânı cânibinden ifade olunması üzerine eşhâs-ı merkûmenin Murahhasahâne'ye ictimâ edeceklerinden evvelce kat'an malumâtı olmadığı ve isbâli bahsine gelince; mezkûr telgrafnâmenin kendi aleyhinde zannıyla Rusya Konsolos Vekili Mihail Şerifof'un sokak ve çarşılarda alenen vuku bulan teşvikât ve makalât-ı nâ-ma'kûlesinden ibaret idüğünü ve şu ifadesini ve mu'teberân-ı mûmâileyhimin mezkûr telgrafnâmesini tasdikan Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne ve Patrikhâne'ye telgrafnâme takdim eylediğini beyân etmiştir. İşbu vukuâta millet-i İslâmiye kat'an iştirak etmeksizin ve asayişe zerreten-mâ hâlel gelmeksizin ittihâz olunan tedâbîr-i serî'a semeresiyle bedhâhânın tasavvurât ve menviyyât-ı mefsetedkârânelerini icraya fırsatıyâb olamamaları ve birbirlerini tekzib ile dûçâr-ı nedâmet ve cehâlet olmaları mücerred muvaffakiyet-i celîle-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî cümle-i cemîlesinden olduğunu maa't-teşekkür arz eylerim. Fermân.

Fi 31 Mart sene [1]304 / [12 Nisan 1888]

Vali-i Van
Halil

Y. PRK. UM, 11/100

20

**RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANİ GİERS'İN, ERMENİ
MESELESİ'NİN HALLİ İÇİN OSMANLI DEVLETİ'NE
TAVSİYESİ**

Rusya Dışişleri Bakanı Giers'in, Petersburg Sefiri Ahmed Şakir Paşa ile yaptığı görüşmede, Ermenistan Prenslüğü teşkilî konusunda teklif yapıldığına dair herhangi bir ipucu elde edemediklerini söyleyerek Ermeni Meselesi, Üçlü İttifak arasında nifak sokmaya müsait olduğu için Osmanlı Devleti'nin Doğu vilayetlerine muktedir bir vali veya komiser gönderip mümkün olan ıslahatı gerçekleştirmesi tavsiyesinde bulunduğu

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden

Mösyö Giers'le şimdi mülâkât ve irâde-i seniyye vechile tebligât etdim. Ermenistan Prenslîği'nin teşkili hakkında teklif vuku'una dair kabinelerce hiçbir emâre olmadığını beyândan sonra teklifin farazâ tahakkuku hâlinde Rusya Devleti'nin hissedar-ı mazarrat olacağı böyle bir meselede meslek-i siyasîsi bittab' takarrür etmiş bulunacağından ondan bahse hâcet olmadığını ve fakat Ermenistan meselesi İttifak-ı Müselles'e nifak cevelângâhı hâzırlamağa müsaid bulunduğuna mebnî ilerisini te'min için Saltanat-ı Seniyye oraya muktedir bir vali veyahud mu'teber bir komiser göndererek rivayât-ı vâkı'a arasında şâyân-ı ıslâh olanları varsa onları ıslâh etmesini tavsiyeden başka bir diyeceği olmadığını ifade ve suret-i tebligât ile verdiği cevabı İmparatora arz edeceğinden alacağı emirde başkaca zikre değer şey bulunursa ayrıca bildireceğini ilâve eyledi. Telgrafnâme-i âlîlerinde iş'âr buyurulan iltifat-ı cenâb-ı veliyyü'n-nimete gelince, cebîn-i ubûdiyeti yerlere sürerek da'avât-ı mefrûzayı tekrar be-tekrar tezkâr eylemiş isem de ifa-yı vezâif-i şükran hissiyatımı muarriif bir tabir bulmak muhâl olduğundan bi'z-zarur ihtiyar-ı sükût eyledim.

Beher hafta siyasiyyâta müte'allik arz olunması hakkında sâdır olan irâde-i seniyye şimdiye kadar hatîât ile meşhûn ve fakat uhde-i ubûdiyete müterettib sadakat ve hulûs-ı niyyâta makrûn olarak mütecâsir-i takdimi olduğum ma'rûzâtımın manzûr-ı luhâza-i afv ve iğmâz olduğu beşâretiyle tecdîd-i cür'et etdiğinden elimden geldiği mertebe infaz-ı irâde-i seniyyeye müsâra'at eylerim.

Fî 17 Temmuz sene [18]89

Şakir

Y. PRK. AZJ, 15/48

21

**ERZURUM RUS KONSOLOSUNUN TEŞVİKİYLE MUŞ VE
ÇEVRESİNDEKİ ERMENİLERİN RUSYA'YA İLTİHAK
EDİLME TEŞEBBÜSLERİ**

Erzurum Rusya konsolosunun teşvik ve tahrikiyle Muş çevresindeki Ermenilerin Rusya'ya iltihakına dair 6-7 bin imzalı bir mahzar düzenlenmesine teşebbüs edildiğinin haber alınması üzerine daha fazla bilgi edinmek için görevlendirilen Muhibir Karabet Efendi'nin gördüğü Dersaadet fesat cemiyetinin ileri gelenlerinden Ağabekyan Serkiz'in, Ermenilerin asıl amaçlarının Osmanlı tâbüyetinden ayrılmak olduğunu, bunu kolaylaştıracak vasıta olarak İngilizlerle Rusları eşit gördüklerini, Patrikhane ve Londra'daki cemiyet ile de haberleşmeyi sürdürdüklerini ifade ettiği

Erzurum Rusya konsolosunun teşvik ve tahrikiyle Muş ve havalisindeki Ermenilerin Rusya'ya iltihakı istid'âsını hâvî altı-yedi bin imzalı bir mahzarın tanzimine teşebbüs olunmuş olduğunu, bu bâbda istirâk-ı malumât etmekde olduğu arz-ı atebe-i ulyâ kılınan Karabet Efendi kulları istihbâr etmesi üzerine daha ziyade malumât almak üzere Dersaadet cemiyet-i fesadiyesi erkânından bulunan ve Londra ile muhabere eden Ağabekyan Serkiz Efendi kullarını görerek: "İngilizlerin celb-i müdahalâtını müstelzim olacak teşebbüsât sırasında Muş ve havalisi Ermenilerinin Rusya'ya iltihakı teşebbüsâtında bulunmak, maksadı tas'îb etmez mi?" yolunda vuku bulan ifadesine cevaben

Ağabekyan demiş ki: "Bizim maksadımız Ermenilerin Hükûmet-i Osmaniyye'den fekk-i râbita-i tâbiyeti olup bu maksadımızı teshîl edecek vasıta ister İngilizler olsun ister Rusyalılar olsun bizim için müsâvî olup ancak Patrikhâne ve cemiyetimiz Londra ile de muhabereye devam eylemektedir". Binâenaleyh bu mahzarın men'î-i tanzimi vesâilinin istihsâli lâzımeden olup ancak ol havali ahvâlinin tedkiki ile tedâbîr-i lâzîmenin ittihâzı emrinde sadrıazam paşa kullarının riyâseti tahtındaki komisyonca cereyân eden müzâkerât ve ittihâz olunan tedâbîr derecesi abd-i memlûklerin mechlul bulunduğu cihetle bu bâbda malumâtları olup olmadığı bilinemediği ma'rûzdur.

Fî 23 Zilkade sene [1]306 / [21 Temmuz 1889]

Abd-i Memlûkleri

Rıdvan

Y. PRK. AZJ, 15/50

22

**OSMANLI ERMENİLERİ'NİN RUSYA İMPARATORU
NEZDİNDE HİMAYELERİNİ SAĞLAMAK İÇİN EÇMİYAZIN
KATOGİKOSU'NA HEYET GÖNDERMELERİ**

Correspondance de l'Est ve Temps gazetelerinde Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Ermenilerin, Rusya imparatoru tarafından himaye edilmeleri hususunda arabuluculukta bulunmasını istemek üzere Eçmiyazın katogikosuna bir heyet gönderdiklerine ilişkin bir yazı yayınlandığı

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Umûr-ı Hariciye
Matbûât-ı Ecnebiye Kalemî
Müdüriyeti
Aded
174

Correspondance de l'Est gazetesi
ft 28 Temmuz sene[1]890 tarihli nüshasında ve Paris'de çıkan
Temps gazetesi zîrde tercümesi muharrer fıkrayı neşreylemiştir.

Memâlik-i Şahane Ermenileri tarafından i'zâm olunan bir hey'et-i meb'ûse Ermenilerin reis-i ruhânîleri olan katogikosa bir arzuhâl i'tâ etmek üzere bu kere Eçmiyazın şehrine vâsıl olmuştur. Ashâb-ı istid'â Kürdlerin mezâliminden ve memurîn-i Devlet-i Aliyye'nin tekâsül ve rehavetlerinden dolayı mutazarrır olan Memâlik-i Şahane Ermenileri'nin Rusya Devleti tarafından himaye edilmesi zımında katogikos cânibinden Rusya İmparatoru nezdinde tavassut olunmasını rica eylemişlerdir.

Katogikos işbu arzuhâli Rusya Devleti'ne takdim edeceğini hey'et-i meb'ûseye va'd etmiş ve İmparator Aleksandr'ın âtîfet ve merhametine itimad edilmesini tavsiye eylemiştir.

**ERMENİLERİN ORTODOKS MEZHEBİ'NE GİRMEK İÇİN
RUSYA'DAN PAPAZ İSTEMELERİ**

Hariciye Mektupçusu Münir Salih'in Rusya Sefârethanesi Maslahatgüzârı Mösyö Jadovsky ile yaptığı görüşmede Jadovsky'nin, Erzurum Hâdisesi'nden birkaç gün sonra şikâyet ve mezhep değişikliği için gelen Ermenilere, mezhep değiştirmelerinin kendilerine bir fayda sağlamayacağı ve bağımsızlık taleplerinin de Rusya Devletince kabul edilemeyip sadece Hıristiyanlıklarını sebebiyle bir dereceye kadar himaye edilebileceklerinin belirtildiğini söylediği

Rusya Devleti'nin Ermenistan işleri için Bâbîâlî'ye nota verme gibi bir düşüncesinin olmadığı, ancak İngiltere Devleti'nin, Ermenileri kendilerine karşı bir siper olarak kullanmak istediğinden, bu hususta İngiltere tarafından bir nota verilirse Osmanlı Hükûmetince bu notanın yok sayılacağına dair kendilerine güvence verilmesini istediği

Ahz ve telakki etdiğim emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı veli-nimet-i a'zamîlerine imtisâlen Rusya Sefârethânesi'ne azîmetle Maslahatgüzâr Mösyö Jadovsky'den Ermenilerin Ortodoks Mezhebi'ne girmek için Rusya'dan papas istediklerine ve Ermeni Meselesi hakkında İngiltere ile Rusya beyninde bir itilâf husûl bulup Rusyalıların Erzurum havalisini askerle işgal edeceklerine dair neşrolunan havâdisâtın derece-i sıhhat ve ehemmiyetini ve Rusya'nın hususât-ı meşrûha hakkındaki efkâr ve nazariyâtını anlamak için esna-yı sohbetde münasebet getirerek bazı izahât istedim.

Mûmâileyhin ifadesine nazaran Erzurum Hâdisesi'nden birkaç gün sonra Konsolos General Dennet'e arz-ı şikâyet için bazı Ermeniler gelip Rusya'dan arzuları vechile sahâbet ve himayet görmek kasdıyla Ortodoks Mezhebi'ne gireceklerini söylemişler ise de bu teklifleri hüsn-i telakki edilmeyip ve kendilerine yüz verilmeyip tebdil-i mezheb etmelerinin maddî bir fâidesi olmayacağı cevabı verilmiştir. Ancak gerek Erzurum tarafında ve gerek sair havalîde Ermeniler hakkında rıza-yı âlîye mugayir olarak katl ve cerh gibi ef'âl-i nâ-becâ vuku bulmakda ve ekser çiftçi ve rençber gibi bî-günah kesânın dûçâr-ı ta'addiyât olup efrâd-ı askeriyenin dahi ef'âl-i mezkûreye iştirak etmekte olmaları câ-yı teessüf idüğü ve işin ı'zâm olunmaması için bu hâlâtın men'iyile beraber fesadât-ı ahîrenin tahkikiyle iştigâl eden memurînin şimdiki gibi hareket etmemeleri münasib olacağı dahi maslahatgüzâr-ı mûmâileyh cânibinden dermiyân edilmiştir.

Ermeni işleri için Petersburg'dan mevrûd talimâta gelince; bunda Ermenilerin muhtâriyet-i idare veya istiklâliyet-i milliyeleri fikri tervîc olunmadığını ve Rusya Devleti'nin olsa olsa Ermenileri Hıristiyanlıklarını sebebiyle bir dereceye kadar himaye edebileceğini ve Rusya Devleti başına yeniden bir Lehistan gâilesi daha çıkarmamak için hududu civarında bir Ermeni Hükûmeti te'sisini istemeyeceğini ve binâenaleyh Ermenilerin ol bâbdaki âmâlini kendi menfaat ve selâmetine mugayir gördüğünü ve bizim tarafa işgal için sevk-i asker etmeyeceğini ve Ermeni fesadâtında İngilizlerin

dahi medhali olup Erzurum İngiliz konsolosunun mütegalibâne ve hâmiyâne tavırlar göstererek Ermenilere ümidler vermekde olduğunu ve hatta geçenlerde Erzurum Ermenileri'nden bazılarına Dersaâdet Sefiri Mösyö White'ın himmet ve delâletiyle İngilizlerin zât-ı akdes-i hümâyûnlarına Ermeni milletinin âmâline muvâfık dört maddenin kabul etdirildiğini alenen ityân eylediğini dahi Maslahatgüzâr-ı mûmâileyh beyân eylemiştir.

Fî 17 Zilhicce sene [1]307

Abd-i Memlûkleri

Münir Salih

**

Suretdir

Emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhîlerine imtisâlen demincek Rusya Sefârethânesi'ne azîmet ederek maslahatgüzâra Rusya Devleti'nin Ermenistan işleri için rivayete göre Bâbiâli'ye bir nota i'tâsı niyetinde olduğunu ve sahîh ise bu teşebbüsün evvel ve âhir verdikleri te'minât-ı dostâne ve ihlâs-şîârâne ile kâbil-i te'lif görülemeyeceğini beyân etdikten sonra irâdât-ı hikmet-gâyât-ı Şehriyârîleri dairesinde idare-i lisan eyledim.

Mûmâileyh bast u beyân eylediğim mütâlaât ve mülâhazâtı tasdik ile beraber devlet-i metbû'asının öyle bir nota vermek niyetinde olduğuna delâlet eder surette kendisine şimdiye kadar bir gûne iş'âr vuku bulmadığını ve bilakis Petersburg Kabinetosu'nun Ermeni işlerinin ı'zâm edilmemesini ve hukuk ve menâfi'-i Saltanat-ı Seniyyelerine zerrece hâlel gelmeksizin kapanmasını be-gayet arzu eylediğine vâkıf bulunduğunu ve bunun hilâfına olarak Rusya'ya atfedilen niyyâtın sıhhatine itimad edemeyeceğini söyledikten sonra İngilizlerin Ermenistan'ı akıllarınca Rusya'ya karşı bir siper ittihâz edebilmek üzere idarece mümtaz bir hâle koymak fikrine sapdıkları günden beri türlü vesâite müracaatla Ermenileri Saltanat-ı Seniyyeleri aleyhine teşvik ve iğrâ etmekde oldukları misillü Devlet-i Aliyyelerini bu işde mu'însiz bırakıp Ermenistan umûrunu istedikleri gibi tesviyeye kudretyâb olabilmek için dahi Rusya ile bozuşdurmak mesleğini iltizâm etmekde bulduklarını ve bu maksada göre icad ve iblâğ etdikleri entrikalı yalanlar cümlesinden olarak şimdi de Rusya'nın öyle bir nota vermek niyetinde bulunduğunu iddia etmişler ise buna ehemmiyet verilmeyip İngilizlerin hafî ve celî icra etdikleri manevralara dikkat edilmesini ve Ermeni işlerine dair nota vermek veya başka suretle müdahale ederek Berlin Muâhedesini'nin altmış üçüncü maddesini icra ettirmek için Devlet-i Aliyye'yi taht-ı tazyike aldırarak isteyen Rusya değil İngiltere Devleti olduğunu ve müdde'âsının sıdkını isbat ve te'yid eder ortada birçok âsâr ve delâil mevcut idüğünü ve Rusya'nın hududu üzerinde bir Ermenistan teşekkül etmesini kendi selâmet ve menfaatine mugayir addettiğini ve Petersburg Kabinetosu'nun Saltanat-ı Seniyyelerine bu vesile ile dahi âsâr-ı dostî ve safvet ibrâz etmek arzusunda bulunduğunu bildiğinden Rusya tarafından İngilizlerin iddiası vechile nota verilmeyeceğine ve işe müdahale olunmayacağına dair kendisinden istediğim te'minât ve taahhüdâtı kat'î ve sarîh bir yolda Petersburg'dan bir-iki gün içinde istihsâle muvaffak olacağı ümidinde bulunduğunu ifade etmiştir.

Maslahatgüzâr-ı mûmâileyh bu ifadâtına ilâveten bu işlerde tuttukları mesleğin nazar-ı takdir-i

âlfîyi câlib bir tarzda bulunduğunu ve ez-cümle dünkü gün kendisinden Rusya Ermenileri'nin bizimkilerin ef'âl-i fesadiyesine iştirak edememeleri zımnında polis ma'rifetiyle taht-ı teftiş ve nezâretde tutulması için istihsâl ettiğim taahhüd vechile hareket edileceğini ve hatta bir müddet daha Rusya Ermenileri'nden bizim tarafa gitmek isteyeceklere pasaport verdirilmeyeceğini ve bu taahhüdlerinin nasıl icra kılındığını yani hududdan Ermeni geçirilmediğinin ba'demâ bizim memurlardan dahi tahkiki kâbil olacağını söylemiştir.

Maslahatgüzârın beyânâtı miyânında mülâhaza ve mütâlaaya muhtac iki madde daha vardır: Bunun birincisi, istediğimiz taahhüdâtın suret ve tarz-ı i'tâsına aiddir. Şöyle ki, Veli-nimet-i bî-minnetimiz efendimiz hazretlerine son derecede itimadları var ise de kendi itikadlarınca Sadriazam Kâmil Paşa kullarının İngiltere'ye fevkalâde meyli olduğundan bu cihetle Bâbiâli'ye de vermeleri lüzumunu gösterdiğim te'minâtı paşa-yı müşârunileyhin İngilizlerle beraber kendi aleyhlerinde isti'mâl edip Rusya'yı politika âleminde müşkil bir mevkide bırakmaları melhûz idüğünü söylemiştir. Maa-hâzâ bu bâbda Rusya Sefâreti'nin ikna ve te'miniyle Hariciye Nezâreti'ne olsun mahremâne ve kat'î taahhüd verdirileceğini ümid ederim. Şâyân-ı dikkat mevâddın ikincisi de, şâyed ileride İngilizler hod be-hod nota vererek işe müdahale ederler ise buna Saltanat-ı Seniyyece ne yolda mukabele olunacağını yani keen-lem-yekün hükmünde tutulup tutulmayacağını bililmek istenmesidir. Çünkü maslahatgüzâr Rusyalılardan müdahale olunmayacağına dair taahhüd alındıktan sonra İngilizler bir nota verirler ise ve bu nota üzerine Saltanat-ı Seniyyece bir takım tedâbîr ittihâz kılınacak olur ise Rusya Hükûmeti'nin mevki ve haysiyeti tehlikeye düşeceğini ve bilakis İngilizlerin notası keen-lem-yekün addolunduğu hâlde Rusya Devleti'nin Saltanat-ı Seniyye'ye son dereceye kadar muâvenet ve müzâheret eylemesi tabîi bulunduğunu dermiyân etmiştir.

Kendi zan ve tahmini olarak maslahatgüzâr-ı mûmâileyh Rusya Devleti'nin Ermenistan'da katliâm vuku bulmayacağını ve memleketçe lâzımü'l-icra olan bazı şeylerin yapılacağını suret-i gayr-ı resmîyede ve mahremânede bilip onun üzerine istenilen taahhüdâtı vereceğini söylemiştir. Ancak bu ifadâtın hususî ve gayr-ı resmî olacağını söyledikten mâadâ Saltanat-ı Seniyye'nin Ermenistan'da yapacağı ıslâhâtın hiçbir devletin tavsiyesi veya nüfuzuyla yap[ıl]maması ve hiçbirine ol bâbda resmen bir gûne va'dde bulunmaması münasib olacağını ve oralarca masûniyet-i can ve mal kazıyyesinin te'mini ve yine İslâm'dan affif ve müstakîm ve dirayetkâr bazı memurların tayininden başka yapacak büyük bir şey bulunmadığını beyân eylemekle ma'rûzdur.

Fi 21 Zilhicce sene [1]307 / [8 Ağustos 1890]

Abd-i Memlûkleri

Münir Salih

Y. PRK. HR, 13/49

24

**ERZURUM'DA MEYDANA GELEN OLAYLAR
ÖNCESİNDE BİR TAKIM ERMENİ BOZGUNCULARIN
ORTODOKS MEZHEBİ'NE GİRMELERİ**

Erzurum'da meydana gelen Ermeni olaylarından önce kilise mezarlığında toplanan bazı Ermeni bozguncuların: "Rus olalım, Rus mezhebine girelim, muhtariyet kazanalım." sözlerini ihtiva eden bir belge düzenlediklerinin anlaşıldığı / Bayezid kazasına bağlı Arzab köyü Ermenilerinin Ortodoks mezhebine girmek için Rusya'nın Revan'da bulunan piskoposuna başvurdukları haberinin köy halkı tarafından tamamen yalanlanarak hükümetten özür dilendiği

Yıldız
Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi

Erzurum'dan Şifre Telgrafnâme

C. Fî 23 Temmuz sene [1]306. Geçende Erzurum'da zuhura gelmiş olan Ermeni Hâdisesi vuku'undan 3 saat evvel kilise mezarlığında tecemmu' eden erbâb-ı mefsedet tarafından: "Rus olalım, Rus mezhebine girelim, Rusya veyahud Acem'e gidelim. Serbest olalım yahud idare-i muhtâriye kazanalım." sözünden ve yedi-sekiz yüz kadar imzadan ibaret bir varaka tanzim eylemiş oldukları erbâb-ı fesaddan olup taht-ı tevkifde bulunan bazı eşhâsın Tahkik Komisyonu'nda icra olunan varaka-i tahkikiye-i mazbûtalarında ifade eyledikleri ve sâlifü'l-arz tanzim kılınan imzalı varakanın miyânelerinde gâib olup henüz ele geçmediği ve bu varaka mündericâtı Ermenilerin Ortodoks Mezhebi'ne girmek arzu-yı mefsedetkârânesinden ibaret bulunduğu ve Ortodoks Mezhebi'ne mensub papaslardan kimesnenin vürûd etmemiş olduğu gibi suret-i hafiyeye ve münasibede dahi tahkikâtdan geri durulmadığı ve Bayezid Mutasarrıflığı'ndan ahîren gelen telgrafnâmede Bayezid kazasına tâbi Arzab nâm Ermeni karyesinin Rusya mezhebini kabul etmek üzere Revan'da Rusya'nın piskoposuna müracaatları haber alınması üzerine derhal tedâbîr-i lâzıme-i hasene bizzat ve bi'l-vasıta icra olunarak karye-i mezkûre Ermenilerinin cümlesi şu efkârdan nedâmet ederek karyenin reisleri şâyi'anın kizbini iddia ile suret-i inkârda bulunup hükûmetden i'tizâr ve isti'fâ-yı kusur etmiş oldukları beyân olduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 29 Temmuz sene [1]306 / [10 Ağustos 1890]

Erzurum Valisi
Hasan Hayri

Y. MTV, 44/77

25

**BAYEZİD SANCAĞINA BAĞLI ARZAB KÖYÜ HALKININ
ORTODOKS MEZHEBİ'NE GİRMEK İÇİN RUSYA'DAN BİR
PAPAZ GÖNDERİLMESİ TALEBİNDE BULUNDUKLARI**

Ziyaret için Muş'ta bulunan Çanlı Manastırı'na gelen Bayezid kazasına bağlı Arzab köyü Ermenilerinden bazılarının Ortodoks mezhebine girmek için Rusya'dan bir papaz gönderilmesi talebinde bulduklarını ifade etmeleri üzerine söz konusu mezhebin Muş'ta yayılmaması için gerekli önlemlerin alınması

Yıldız
Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi

Bitlis Vilâyeti'nden gelen şifre telgrafnâmenin suretidir.

Muş Mutasarrıflığı'ndan cevaben alınan iş'ârâtda Bayezid sancağına tâbi ve Rus hududunda vâki Arzab karyesi Ermenilerinden geçende ziyaret için Çanlı Manastırı'na gelen eşhâs Bayezid taraflarında Ermeniler Ortodoks Mezhebi'ne girmek için mezheb-i mezkûra mensub papas göndermesini Rusya'dan istid'â etdiklerini ve istid'âları kabul olunduğunu mezkûr kilisede bazı Ermenilere söylemiş ve bunun için teşvikâtda dahi bulunmuş ise de muvâfakat gördükleri mevsûkan haber alındığı ve bu rivayete nazaran Bayezid Ermenileri'nin bazıları o mezhebi kabule hâzırlandıkları ve Muşça öyle bir istid'â ve teşebbüs olmadığı anlaşılmış ve mezheb-i mezkûrun livâ-i mezkûrca intişâr eder ise ileride bu havaliye de sârî olması melhûz bulunmuş olduğundan Bayezidce tedâbîr-i lâzımeye teşebbüs lâzım idüğü bildirilmiş olmakla fermân.

Fi 5 Ağustos sene [1]306 / [17 Ağustos 1890]

Vali-i Bitlis

Rauf

Y. PRK. UM, 18/3

26

**RUSYA'DAN ZİYARETÇİ SIFATIYLA ÇANLI KİLİSE'YE
GELEN ERMENİLERİN ÜZERLERİNDE TAŞIDIKLARI
SİLAHLARI OSMANLI ERMENİLERİ'NE VERMELERİ**

Ziyaretçi sıfatıyla Rusya'dan Çanlı Kilise'ye gelen Ermenilerin, taşıdıkları silahları Osmanlı tebaasından olan Ermenilere vermelerini yahut satmalarını engellemek için sınır karakolları tarafından bu silahların teslim alınması ve silahlarını sınır karakollarına vermeyenlerin silahlarının müsadere edilmesi

Makam-ı Sadâret-i Uzmâ'dan

fi 11 Muharrem sene [1]308 ve 15 Ağustos sene [1]306

tarihiyle Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne mevrûd tezkirenin suretidir.

Rusya'dan züvvâr sıfatıyla Çanlı Kilise'ye gelmekte olan Ermenilerin hududdan hîn-i mürûrlarında hâmil oldukları eslihayı tebaa-i Devlet-i Aliyye'den olan Ermenilere terk ve fûrûht etmekde oldukları istihbâr kılınmasına mebnî ba'demâ züvvâr-ı merkûmenin hâmil oldukları eslihayı hududda bulunan karakollara teslim etmeleri ve etmeyip de beri tarafa müsellahan geçdikleri hâlde yedlerindeki silahların zabt ve müsadere olunacağı hakkında nezâret-i celîleleri ve Dahiliye Nezâret-i Celîlesi vasıtasıyla icab edenlere tebligât icrası şeref-sâdır olup Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi'nden 10 Muharrem sene [1]308 tarihli tezkire-i hususiye ile tebliğ olunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişahî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş ve keyfiyet nezâret-i müşârunileyhâya bildirilmiş olmakla nezâret-i celîlelerince dahi ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümâyûn icabının ifasına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı.

[27 Ağustos 1890]

**MUŞ'TA BULUNAN ÇANLI MANASTIRI'NI ZİYARETE
GELEN ERMENİLERE GRUPLAR HALİNDE İZİN VERİLDİĞİ**

Muş'ta bulunan Çanlı Manastırı'nı ziyaret etmek bahanesiyle Rusya'dan gelen Ermenilere, dikkat çekmemeleri için Rusya Hükümeti tarafından 10 ve 15'er kişilik gruplar halinde izin verildiğine dair haberin araştırılarak sonucunun bildirilmesinin Petersburg Sefâreti'nden istendiği

19 Ağustos sene [1]306 tarihiyle mevrûd tezkire-i sâmiye suretidir.

Devletli efendim hazretleri

Rusya cihetinde bulunan Ermenilerden bir kısmı zâhiren Bitlis vilâyetine tâbi Muş sancağı dahilinde kâin Çanlı Manastırı'nı ziyaret vesilesiyle takım takım o tarafa doğru giderek orada tecemmu' etmekde ve Rusya Hükümeti ise bunların müctemi'an gitmelerini tecvîz etmeyip câlib-i nazar-ı dikkat olmayacak suretde onar, on beşer adam olarak müteferrikan azîmetlerine müsaade etmekde olduğu rivayet olunduğunu mutazammın Trabzon Vilâyeti'nden vârid olan telgrafnâme manzûr-ı âlî olarak Rus Ermenileri hakkında Rusya Sefârethânesi'ne müracaatla te'minât ahz edilmiş ise de Bâbîâlice dahi te'kîd-i hâl olunmakla beraber Petersburg Sefâret-i Seniyyesi vasıtasıyla da bu bâbda icra-yı tahkikât edilmesi hususuna irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî şeref-sânih olduğu Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi'nden 12 Muharrem sene [1]308 tarihli tezkire-i hususiye ile iş'âr kılınmış olmakla ber müceb-i irâde-i seniyye iktizâ-yı hâlin icrasıyla hâsıl olacak neticenin inbâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı.

[31 Ağustos 1890]

**ERMENİLERİN, KURDUKLARI FESAT KOMİTELERİ
VASITASIYLA OSMANLI TOPRAKLARINDA YAPTIKLARI
FAALİYETLERİN RUSLAR VE İNGİLİZLER TARAFINDAN
DA DESTEKLENDİĞİ**

Ermenilerin, kurdukları fesat komiteleri vasıtasıyla Osmanlı topraklarında yaptıkları faaliyetlerin Ruslar ve İngilizler tarafından da desteklendiği, bu yüzden Bâbîâli'nin alacağı önlemlerde dış güçleri de göz önünde bulundurması gerektiği

**Bâb-ı Âlî
Daire-i Dahiliye
Mektubî Kalemi
Aded**

Huzur-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Ermeni Mesele-i malumesinin el-yevm tezâhür eylemeğe başlamış olan cesâmet ve ehemmiyet-i fevkalâdesiyle Rusyalıların kaçılarıyaca erbâb-ı fesadı zâbitadan vikâyeye kadar varan muâvenât ve İngilizlerin teşvikât ve tahrikâtı işin mahiyetini siyaseten nasıl ahvâle ifrâğ eylemiş olduğuna ve şu muamelât ve muâvenâtın men'î için Bâbîâlîce ne yolda tedâbîre tevessül iktizâ eyleyeceğine ve daha bazı ifadât ve tafsilâta dair Zabtiye Nezâret-i Aliyyesi'nden meb'ûs "mahremâne" işaretli tezkire aynen ve leffen arz u takdim kılınmış ve mütâlaasından karfîn-i ilm-i âlî-i hazret-i Sadâret-penâhîleri buyurulacağı üzere keyfiyet bi'l-vücûh câlib-i nazar-ı dikkat ve ehemmiyet olarak icab-ı hâl ve maslahatın ifası re'y ü takdir-i sâmi-i cenâb-ı vekâlet-penâhîlerine vâbeste bulunmuş olmağın ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Safer sene 1308 ve fî 11 Eylül sene 1306

Nâzır-ı Umûr-ı Dahiliye

Münir

**

Nezâret-i Zabtiye

Mektubî Kalemi

Aded

153

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

El-yevm şiddet ve ehemmiyet-i fevkalâdesi tezâhür etmeğe başlamış olan Ermeni Meselesi dahilen ve haricen bir gâile-i azîmenin hudûs ve devamına sebep olmak isti'dâdını göstermekde olup vaktiyle memurların gafletinden bi'l-istifade her tarafda Ermeni mektepleri vasıtasıyla ilkâ olunan fikr-i mefsedet bugün en hücrâ yerlerde bulunan Ermeni çocuklarına varınca[ya] kadar taammüm etmiştir. Gerek Dersââdet'de gerek Memâlik-i Şahane'nin her tarafında onar ve yirmişer kişiden müterekkiben teşekkül etmiş olan fesad komitelerinin esasî zâbitanın nazar-ı teccessüs ve takibinden masûn olabilecek suretde tedâbîr-i ihtiyâtiye ile muhkem ve müeyyed olup hatta yek-diğerinin gayret-i mefsedetkârânesinden emin olan komiteler bile birbirlerinin azâsı kimler olduğunu bilemeyerek bir komite azâsından yalnız bir adam diğer komite azâsından yine yalnız bir adamı tanımak suretiyle teselsül eden vesâit-i irtibâta Krimian ve Rusya'da bulunan Horen ve emsali rüesâ-yı erbâb-ı fesada ittisâl ve iltihak etmektedirler. Her komitenin talimât-ı mahsusası bir başka zeminde olmakla beraber teşebbüsât-ı mefsedetkârânenin derecâtıyla netice-i teşebbüsât olan maksad Gümrük hammallarına

varıncaya kadar her Ermeni için malumdur. Komiteler ve bunların menşe'leri olan mektebler ma'rifetiyle bir taraftan fikr-i mefsedet neşr ve ta'mim edilmiş olduğu gibi her tarafta hafiyyen cem' olunan iânâtdan başka mektebler ve kiliseler ve hastahâneler nâmlarına da külliyetli para toplanmış ve hele Rusya'da, Paris'de, Londra'da, Amerika'da el-yevm cem'inde devam olunan iânât mebâliğ-i cesîme teşkil eylemiş iken buna kanaat edilmeyerek şimdi de tehdid ile cebren para istenilmeğe başlanmışdır. Komiteler üç nev' olup bunların biri mekâtib muallimleriyle mu'teberândan müterekkiben tertib-i mefâside aid müzâkerât ve mukarrerâtı icraya ve ikincisi kilise papaslarıyla mü'temen eşhâsdan mürekkeb olarak iâne cem'ine ve üçüncüsü mekteblerden çıkmış fedai gençlerle hammal ve rençber makûlesi bîkârlardan müteşekkil olup cemiyât-ı fesadiyenin esrarını hükûmete ihbar ve iâne vermekden istinkâf edecek olanları hafiyyen suikasd suretiyle tehdide memur olarak nev'î üç ve fakat a'dâdı kesîr olan bu komiteler kemâl-i germî ile maksadlarını istihsâle çalışmaktadırlar. Buradan Rusya'ya ve Rusya'dan buraya gidip gelmekte olan Ermeniler tahrikât ve teşvikâta vesâtat etmekte oldukları gibi bu hâl hilâf-ı menfaati gibi görünen Rusya Hükûmetince de erbâb-ı fesad fevkalâde himaye ve sahâbet olunmakta ve hatta zâbitaca mefsedetleri usulen tebeyyün etmiş olan ve burada bulunan Rusyalı Ermeniler resmen istenildiği hâlde Rusya kançılıryasınca bunlar sual ve cevap için bile hükûmete teslim olunmadıktan başka o makûle erbâb-ı mefsedet polisler tarafından tevkif olunmamak üzere bunlara birer sefâret kavasî terfîk olunmaktadır. Diğer taraftan İngilizlerin teşvikât ve tahrikâtı ve Ermenilerin Paris ve Londra matbûâtı ve Gladstone'un Minas Tcheraz ile olan muhaberâtı erbâb-ı fesadın cür'et ü cesaretlerini bütün bütün arttırarak en miskin Ermenileri bile gayrete getirmiş olduğundan meselenin ehemmiyet-i asliyesi siyaseten de reng-i diğer kesb etmeğe başlamışdır. Ma'rûzât-ı çâkerânem adı hafiye jurnallerinden müstahsal mübalağât ve evhâmı hâvî malumât-ı musanna'a kabîlinden olmayıp erbâb-ı fesaddan Bâb-ı Zabtiye'de mevkûf olan ve bir taraftan da peyderpey derdest ve tevkif ile isticvâb olunan eşhâs-ı muzırranın itiraf ve ikrarları gibi tahkikât ve istidlâ'ât-ı mahsusaya müstenid olarak zâbitaca bu hâl-i dehşetnâke karşı ittihâz olunan tedâbîr ise bir hâdis vuku'una meydan vermemek üzere Ermeni sâkin olan mahallâta mahsusen takayyüdât-ı inzibâtiyeyi fevkalâde icra etmekden ve tahkik olunan cemiyât-ı fesadiyeye mensub azânın cümlesini derdest ve tevkif etmek pek çok sudâ'ı ve belki müdahale-i ecnebiyeyi davet eylemekle beraber bunları birkaç hapishâne de istî'âb edemeyeceği cihetle yalnız mefsedetleri kable't-tevkif sâbit olanları derdest ile bi'l-iktifa isticvâbâtı teselsül etdirmemekden ibaret kalıyor. Bu tedâbîr teskin-i galeyana kâfi olmadığı gibi zâbitaca bunlardan fazla yapılacak da bir şey yoktur. Halbuki meselenin temâdîsiyle ahvâl-i hâzıranın kesb-i vehâmet etmesi melhûzât-ı kaviyyeden olduğundan İngilizlerin Ermeni erbâb-ı fesadını tahrik ve himaye etmemekle beraber Rusların dahi maksad-ı maluma mebnî vâki olan teşviklerine mâni olabilecek suretde Bâbîâlice bu işe bir hüsn-i netice verilmesi lüzum-ı âcil tahtındadır. Tahrikât-ı ecânib ile fevkalâde cür'etlenmiş ve şırmarmış olan Ermeniler ne kadar mazhar-ı müsaadât olsalar, teşvikât-ı ecnebiye devam ettikçe icra-yı mefâsidden bir an hâlî kalmayacaklarından Bâbîâlice ittihâz buyurulacak tedâbîrin bu nokta-i nazardan tayini ile ona göre icra-yı icabâtı fikr-i kâsır-ı kemterânemce lâzım gibi mütâlâa olunuyor ise de yine ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

A. MKT. MHM, 501/13

29

**PETERSBURG BÜYÜKELÇİSİ HÜSNÜ
PAŞA'NIN ERMENİ MESELESİYLE İLGİLİ RUSYA
DIŞİŞLERİ BAKANİ GİERS İLE YAPTIĞI GÖRÜŞME**

Petersburg Büyükelçisi Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, Rusya Dışişleri Bakanı Giers ile yaptığı görüşmelerde Rus basınının Ermeni Meselesi'ne ilişkin olarak İngiliz gazetelerinden naklen yaptığı yayınların Rusya'nın politik çıkarlarına tamamen aykırı olduğunu, Osmanlı Devleti ile Rusya arasına bu yolla sokulmak istenen nişafa karşı dikkatli olunması gerektiğini ifade ettiği, Giers'in buna karşılık İngiltere tarafından kendilerine doğrudan hiçbir düşünce iletilmediğini, Rus Ermenileri'nin sınırda herhangi bir uygunsuzluk yapmalarını için de gayret göstereceklerini ve İngiliz gazetelerinin Ermeni Meselesi ile ilgili asılsız yayınlarının tekHzip edileceğini söylediği; Rus tebaasından olan bir takım bozguncular hakkında polis tarafından alınan tedbirlere İstanbul'daki Rus Büyükelçiliği'nin zorluk çıkardığına dair herhangi bir bilgisinin olmadığını beyan eylediği.

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

*Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.*

4 Eylül tarihli telgrafnâme-i aliyyelerinde muharrer irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mazmûn-ı celîli malum-ı müstemendânem oldu. Rusya matbûatının Ermeni işleri hakkında ara sıra ale'l-husus İngiliz gazetelerinden naklen bazı neşriyât-ı muzırrada buldukları çend gün akdem görülmesi üzerine çâkerleri bu hâlin bi'd-defaât verilen te'minâta ve bilhassa Rusya menâfi'-i siyasiyesine külliyyen mugayir olduğunu bast ve te'yid ederek bura Hariciye Nezâreti'nin nazar-ı dikkatini celb eylemiş ve evrak-ı havâdisin tutmuş olduğu şu yolda devamdan men' edilecekleri va'dini almışdım. Hakikaten şu son günlerde bir dereceye kadar görülen ta'dîl-i lisan ol bâbda icra-yı tenbihât vuku'unu göstermekdedir. Bu yolda neşriyâtda bulunan *Novye Vremya* ile *Moskovskiy Vedomosti* nîm-resmî olup *Grajdanin* gayr-ı resmîdir. Kullarının inâyeten buraya tayin buyurulduğundan beri gerek mârru'l-arz gazeteler ve gerek az çok mühim sair evrak-ı havâdis külliyem nazar-ı tedkikden geçirilerek ahvâl-i politikaya dair ve Hükûmet-i Seniyyeleri hakkında muzır, nâfi' ne türlü neşriyât görülürse tercümeleleri haftada iki defa bâ-arîza takdim olunmakda olduğu gibi bunlardan Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'ye duhûlü men' olunmak iktizâ edenlerin isimleriyle nüsha tarihleri nezâret-i müşârunileyhâdan mukaddemâ aldığım emir mücebince bâ-telgrafnâme her vakit arz edilmiştir. Tıbk-ı fermân-ı hikmet-beyân-ı hazret-i Padişahî üzere bu bâbda ez-ser-i nev edeceğim tebligât için Mösyö Giers'in şu çend gün zarfında sayfiyesinden avdetine muntazır olduğumun

ma'rûzât-ı mebsûta ile beraber mübarek hâk-i pâ-yı kerem-ihativâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîye arzı müsterhamdır.

Fî 18 Eylül sene 1890

Petersburg Sefiri

Hüsni

**

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

*Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.*

Dünkü gün tarihli telgrafnâme-i aliyyelerinde muharrer irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mazmûn-ı celîli malum-ı müstemendânem oldu. Bu sabah Mösyö Giers ile vuku bulan mülâkâtımda Ermeni işleri hakkında *Times* gazetesinde münderic fıkradan bahisle tıbk-ı fermân-ı hikmet-beyân-ı hazret-i Padişahî üzere gayet hususî ve mahremâne olarak Devlet-i Aliyye ile Rusya beyninde ilkâ-yı nifak maksadıyla ittihâz olunan mesleği bi'l-etraf şerh ve tefhîm eyledim. Müşârunileyh vukûf-ı dakika-şinâs ve mehâmm-dânî-i hazret-i Padişahî'yi bi't-tasdik devleteyn menâfi'ine mugayir olan bu politikaya kapılmamak gayretinden geri durulmuyor ise de Ermeni işlerinde şimdiye kadar gerek Rusya'nın Londra sefirine ve gerek Petersburg İngiltere Sefâreti'nden kendisine hiçbir gûne beyân-ı mütâlaa olunmayıp yalnız matbûât vasıtasıyla galeyan-ı efkâr husûlüne sa'y edildiğini ve Rusya Ermenileri'nin hudud üzerinde bir uygunsuzluk ikâ' edememelerine ba'demâ dahi sarf-ı mesâf olunacağını bast ile İngiltere ve cihât-ı saireden olacak her nev' iğfale kapılınmayacağına emniyet buyurulmasını ve mehâfil-i siyasiyesinden teraşşuh etmekde olan neşriyât-ı vâkı'ayı her vakit Rusya gazetelerinin umumiyetle tekzibden geri durmadıkları gibi *Times* gazetesinin mebhûsün anh olan fıkrası da ol vechile cerh edileceğini ifade eyledikten sonra *Novye Vremya* gazetesinin çend gün akdem neşretmiş olduğu bir Erzurum mektubunda Ermeni işlerinde dönen fesad hakkıyla tasvir edilmiş olduğunu te'yiden beyân eyledi. Mezkûr mektub tercümesi fî 4 Eylül tarihinde Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne takdim kılınmıştır. Bu vesile ile dahi nâil olduğum iltifat-ı cihan-derecât-ı cenâb-ı Padişahî'den dolayı ne derecelerde müteşekkir ve minnetdâr kaldığımı bilemediğim ma'rûzât-ı mezkûremle beraber mübarek hâk-i pâ-yı kerem-ihativâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîye arzı müsterhamdır.

Fî 23 Eylül sene 1890

Petersburg Sefiri

Hüsni

**

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

*Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.*

Fî 9 Eylül tarihli telgrafnâme-i aliyyeleri meâlî karîn-i îkân-ı kemterânem oldu. Ber-tıbk-ı irâde-i seniyye-i hazret-i Şehriyârî Mösyö Nelidoff'un Dersaâdet'e ne vakit muvâsalat eyleyeceğini bi'l-münasibe Mösyö Giers'den sual eyleyip on güne kadar ve belki daha evvelce mahall-i memuriyetine avdet edeceği cevabını aldığımın atebe-i şevket-mertebe-i hazret-i veli-nimet-i bî-minnet efendimize arzı müsterhamdır.

Fî 23 Eylül sene 1890

Petersburg Sefiri
Hüsni

**

Yıldız
Saray-ı Hümâyûnu

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.

Tebliğine memur olduğum irâde-i seniyye-i hazret-i Şehriyârî üzerine Mösyö Giers'in, kullarına va'd eylediği vechile bugünkü *Novye Vremya* gazetesi bir bend-i mahsus ile *Times*'in fikra-i malumesini ve şimdiye kadar İngiliz gazetelerinin Ermeni işleri hakkında görülen neşriyât-ı muzırralarını ayrı ayrı ve 9 tarihli telgrafnâme-i âlîlerinde münderic efkâr-ı hikmet-disâr-ı cenâb-ı Padişahî'den muktebes mütâlaât ile ale't-tafsil red ve cerh ederek Ermenistan tabirinin isti'mâline mahal olmadığını ve bu bâbda Rusya'nın hakikî politikası neden ibaret olabileceğini bi'l-etraf şerh ve beyân eylemiş ve mezkûr bend buraca fevkalâde te'sir etmiş olmakla tercümesi hemen Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne takdim olunmak üzere bulunduğu atebe-i şevket-mertebe-i hazret-i veli-nimet-i bî-minnet efendimize arzı müsterhamdır.

Fî 25 Eylül sene 1890

Petersburg Sefiri
Hüsni

**

Yıldız
Saray-ı Hümâyûnu

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.

Fî 4 Eylül tarihiyle şeref-sâdır olan fermân-ı celîl-i hazret-i Hilâfet-penâhî mantûk-ı münîfince Mösyö Giers'i görüp şu aralık Rusya matbûâtının Ermeni işlerinde tuttuğu lisan devleteyn beyninde mevcut olup gitdikçe artmakta bulunan münasebât-ı dostâne ve bu bâbda Rusya Hükûmeti tarafından verilegelmekte olan te'minâta külliyyen mugayir olduğunu suret-i münasibede tebliğ eylediğim sırada *Novye Vremya* gazetesinin geçenlerde "Dersaâdet Mektubu" ser-levhasıyla neşrine cür'et eylediği bedhâhâne bir bendden dolayı Hariciye Nezâret-i Celîlesi'nden aldığım emir üzerine

müşârunileyhin nazar-ı dikkatini celb ederek şevket-me'âb efendimiz hazretleri bi'l-cümle tebaa-i sâdika-i Hıristiyaniyeleri hakkında ne derecelerde bir lutf u inâyet buyurmakda oldukları umumen müsellemler bulunduğ u hâlde bu gazetenin şu neşriyât-ı müfteriyânede bulunmasına iğmâz olunmamak lâzım geleceğini ifade eylediğimde bu bâbda Dahiliye nâzırıyla bi'l-müzâkere mebhûsün anı olan gazetelere tenbihât-ı müessire icra etdireceğini cevaben beyân ve *Times* gazetesinde münderic bulunup bî-esas ve mücib-i taaccüb olan fıkranın dahi yakında tekzib edileceğini ilâveten ityân eylediğinin hâk-i pâ-yı kerem-ih tivâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîye arzı müsterhamdır.

Fî 25 Eylül sene 1890

Petersburg Sefiri

Hüsnü

**

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

*Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.*

Fî 19 tarihli telgrafnâme-i âlilerinde münderic fermân-ı cihan-mutâ'-ı hazret-i Şehriyârî muktezâ-yı âlîsi üzere Mösyö Giers'i görüp irâde-i seniyye-i hazret-i Şehriyârî mantûk-ı münîfîni lisan-ı münasible bi'l-etraf tefhîm ve tebliğ eyledim. Müşârunileyh Rusya tebaasından olup da icra-yı mefsedete tasaddî etdikleri zâbitaca tebeyyün eden kesân hakkında ifası iktizâ eden muamelâtta Rusya Konsoloshânesi'nin müşkilât göstermekde olmasından buraca malumât olmadığı misillü şu muameleye asla cevâz verilemeyeceğini bi'l-beyân bu gibi eşhâsın teşebbüsât-ı fesadiyelerinin men' ve izâlesiyle haklarında ifası iktizâ eden her türlü muamelede konsoloshânenin zâbita-i mahalliyeye daima teshîlât göstermesi hakkında ihtarât-ı lâzıme i'tâ olunmak üzere bâ-telgrafnâme Rusya sefirine emir vereceğini ifade eylediğinin atebe-i şevket-mertebe-i hazret-i veli-nimet-i bî-minnet efendimize arzı müsterhamdır.

Fî 3 Teşrîn-i Evvel sene [18]90

Petersburg Sefiri

Hüsnü

**

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

*Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.*

Hariciye nâzırı ile dün akşam vuku bulan mülâkâtımda malum-ı âlî olan Dersaâdet Rusya Konsoloshânesi'nin hükûmeti efkârına külliyyen mugayir olarak ittihâz eylediğ i muamelâta te'kîden

ve kemâl-i ehemmiyetle sevk-i kelâm etmekliğim üzerine müşârunileyh bu hususda nezâretçe hiçbir malumât-ı evveliyeye olmadığına tekrar eyleyerek ol bâbda der-akab vermiş olduğu evâmîr-i kat'iyeye dahi el-ân cevab alamadığını ve hatta Mösyo Nelidoff'dan mevâdd-ı saire hakkında bile sekiz günü mütecâvizdir hiçbir habere destres olamadığını ifade eylediğinin atebe-i şevket-mertebe-i hazret-i veli-nimet-i bî-minnet efendimize arzı müsterhamdır.

Fi 9 Teşrîn-i Evvel sene 1890 / [9 Ekim 1890]

Petersburg Sefiri

Hüsni

Y. PRK. EŞA, 12/13

30

**RUS TEBAASINDAN OLAN ERMENİ FESAT CEMİYETİ
İLERİ GELENLERİNİN İSTANBUL'DAN
UZAKLAŞTIRILMALARI**

Malhasa, Kırkor Nikogosyan, Vart Badrikyan ve Eczacı Kazancıyan adlı Rus tebaasından Ermeni fesatçıların, Rus Büyükelçiliği'nin Bâbîâlî'ye verdiği teminat üzerine İstanbul'dan uzaklaştırılmalarının Rus veliahdının İstanbul'u ziyaretinde kendisiyle görüşecek heyette yer almaları açısından da isabetli olacağı

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne fi 25 Safer sene [1]308 ve fi 28 Eylül sene [1]306 tarihiyle Zabtiye Nezâreti'nden mevrûd tezkirenin suretidir.

Ermeni cemiyât-ı fesadiyesi rüesâsından ve Dersaâdet'de bekâları envâ'-ı mehâzîri dâ'î sınıftan Rusyalı Malhasa ile Kırkor Nikogosyan'ın sefâretle bi'l-muhabere Rusya'ya tard ve teb'îdleri esbâbının istikmâli delâil ve emârât-ı kâfiyesiyle 24 Eylül sene [1]306 tarihli cevab ve tezkire-i kemterânemle başka başka savb-ı sâmi-i dâverânelerine arz olunmuş olduğu hâlde merkûmân el-ân Dersaâdet'de ve icra-yı fesad ve mel'anet yolunda bulunuyor. Bunlardan başka Rusya Devleti tebaasından Agop Vart Badrikyan dahi cemiyât-ı mezkûrenin Kızıl Komite nâmı altında bulunan ve suikasd emrini veren fırkanın reisi olup hatta bazı Ermeni mefsedet gazeteleri ve sair evrak-ı fesadiye ve tehdidnâmeler üzerindeki mühür dahi bu adamın nezdinde olduğu ve Koska'da eczacılık eden Kazancıyan dahi bu komite azâsından bulunduğu tahkikât-ı resmiye ile sâbit ve bunların dördünün dahi Dersaâdet'de bir dakika bile durmaları mazarratdan gayr-ı hâlî olacağı gibi envâ'-ı mehâzîri de müstelzim idüğüne binâen ve lutfen merkûmların hemen Rusya'ya tard ve teb'îdleri emrinde sefâretle bi'l-muhabere iktizâ-yı hâlin müsâra'aten icra ve taraf-ı kemterâneme de neticesinin emir ve inbâsı hususuna müsaade-i aliyye-i nezâret-penâhîleri şâyân buyurulmak bâbında emr u fermân hazret-i men lehül-emrindir.

HR. SYS, 2801/1

***

Nezâret-i Zabtiye
Mektubî Kalemi
Aded

Rusyalılardan Ermeni mefâsidine iştirak edenler hakkında Rusya Sefâreti'ne verilen emir üzerine sefâret-i müşârunileyhâ tarafından konsoloshâneye edilen tebligât ve Bâbîâlî'ye verilen te'minâtdan bahisle ona göre ifa-yı muamele olunması hakkında şeref-sâdır olan ve 30 Eylül sene [1]306 tarihli tezkire-i hususiye-i dâverâneleriyle tebliğ buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişahî kemâl-i ta'zîm ile telakki olunarak mefâsid-i mezkûre cemiyetleri rüesâsından ve Dersaâdet'de bir dakika bekâları gayr-ı caiz sınıftan olup sefâretle bi'l-muhabere Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'den teb'îdleri birkaç defa Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne yazıldığı hâlde el-ân burada ve icra-yı mefâsid yolunda bulunan devlet-i müşârunileyhâ tebaasından Malhasa ile Kirkor Nikogosyan ve Vart Badrikyan ve Eczacı Kazancıyan nâm şahısların şu emir ve tenbihden bi'l-istifade vakit geçirilmeyerek hemen Dersaâdet'den tard ve teb'îdleri zımnında mütehattim olan muamelenin müsâra'aten icra ve keyfiyetin taraf-ı acizîye inbâsı şimdi bâ-tezkire-i mahsusa nezâret-i müşârunileyhâya ve *Correspondance de l'Est* gazetesinde bu bâbda sefâret-i müşârunileyhâya emir verildiğine dair mûnderic bulunan fıkranın suret-i gayr-ı resmîyede evrak-ı havâdisle neşri hüsn-i te'siri mûcib ve mûnasib gibi mütâlaa olunarak icra-yı icabı Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne yazıldı. Rusya veliahdının Ermeni mefâsid ve makâsıdını tervîc için Dersaâdet'e geleceğine dair Beyoğlu mutasarrıfının vâki olan arz u iş'ârına gelince; bunun hakikate külliyyen mugayir olduğu ve fakat bir ay mukaddem arz olduğu vechile müşârunileyh geldiği vakit Ermeni milleti tarafından bir hey'et-i mebûse gönderilecek ve bu hey'etin reisi olan ve Memâlik-i Şahane'den tard ve teb'îdi Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne yazılan eşhâsdan ve rüesâ-yı erbâb-ı fesaddan Kirkor Nikogosyan tarafından bir nutuk irâd edilecek idiyse de merkûmun tardıyla bu teşebbüs dahi mahv edilmiş olacağı ma'rûzdur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 1 Teşrîn-i Evvel sene [1]306 / [13 Ekim 1890]

Nâzır-ı Umûr-ı Zabtiye

Nâzım

Y. PRK. ZB, 6/42

31

**RUSYA BÜYÜKELÇİLİĞİ TERCÜMANI MAKSİMOF'UN RUS
TEBAASINDAN OLAN ERMENİ FESAT KOMİTESİ
ÜYELERİNİ HİMAYE ETTİĞİ**

İstanbul'dan uzaklaştırılmalarına karar verilen şahıslar hakkında yapılacak işlemlere Rusya Büyükelçiliği tarafından ısrarla karşı çıktığı takdirde, ülke güvenliğini tehlikelerden korumak için Osmanlı tebaasından olan bozguncular gibi tutuklanacakları ifade edilmesine rağmen, Kızıl Komite adıyla Ermeni fesat

hareketlerine karıştığı belirlenen Agop Vart Badriko'nun, yakalandığı halde Rusya Büyükelçiliği Tercümanı Maksimof tarafından Zaptiye Nezâreti'nden alınarak himaye edildiği ve Badriko'nun evinde komitenin mührünü taşıyan bir takım evrak bulunduğu halde Rusya Büyükelçiliği memurlarının bunları Zaptiye'ye teslim etmedikleri

Zabtiye Nezâreti'nden 29 Safer sene [1]308 ve 2 Teşrin-i Evvel sene [1]306 tarihiyle Hariciye Nezâreti'ne zeylen ve cevaben vârid tezkire suretidir.

Devletli efendim hazretleri

Hükm-i emr u iş'âr-ı cenâb-ı nezâret-penâhileri ve melfûf suretler mefâhîmi karîn-i îkân-ı acizânem oldu. Gerek merkûm Malhasa ve gerek diğer eşhâs-ı muharrere Ermeni cemiyât-ı fesadiyesi rüesâsından oldukları câ-yı tereddüd olmayıp sefâretin iş'ârât-ı vâkı'ası Petersburg Umûr-ı Şarkıye müdürü tarafından Saltanat-ı Seniyye sefirine irâe olunan telgrafnâmedeki mevâ'ide külliyyen mugayir ve merkûmların Dersaâdet'de bekâları kat'iyen gayr-ı caiz olarak bu bâbda şifahen izahât-ı kâfiye verilmek üzere Polis Meclisi Reisi izzetli Hüsnü Efendi şimdi nezd-i âlî-i dâverânelerine irsâl kılınmış olmakla mûmâileyhden alınacak malumâta ve işin derkâr olan ehemmiyet-i fevkalâdesine nazaran ve serî'an merkûm Malhasa ve eşhâs-ı saire-i muharrerenin bilâ-ifâte-i vakit Dersaâdet'den tard ve teb'îdleri esbâbının istikmâli lüzumunu ve şayet sefâretçe muhalefetde ısrar olunduğu takdirde inzibât-ı memleketi halelden muhafazaten Devlet-i Aliyye tebaasından olan erbâb-ı fesad hakkında icra edilen muameleye tatbikan merkûmları dahi ele geçirmek ve taht-ı tevkife almak mecburiyetinde bulunulacağını arz ile neticeye intizâr eylerim. Ol bâda.

**

Makam-ı sâmi-i Sadâret'den 2 Rebülevvel sene [1]308 ve 4 Teşrin-i Evvel sene [1]306 tarihiyle Hariciye Nezâreti'ne vârid tezkire suretidir.

Devletli efendim hazretleri

Kızıl Komite nâmıyla icra-yı fesad eden Ermeni cemiyet-i fesadiyesi reisi Rusya Devleti tebaasından Agop Vart Badriko'nun zâbitaca derdest olunduğu hâlde Rusya Sefâreti Tercümanı Mösyö Maksimof'un Zabtiye Nezâreti'ne müracaatla merkûmu ne suretle alıp götürdüğüne ve sefâret memurları hâzır olduğu hâlde zâbita merkûmun ikametgâhını lede't-taharrî komitenin mührü ile bir takım evrak buldurulmuş ise de Rusya Sefâreti bunları dahi nezârete teslim muvâfakat etmediğine dair nezâret-i mezkûreden vârid olan 3 Teşrin-i Evvel sene [1]306 tarihli tezkirenin sureti leffen sayb-ı devletlerine irsâl kılınmış olmakla mündericâtına nazaran iktizâsının icra ve inbâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

[16 Ekim 1890]

HR. SYS, 2768/58

**MUŞ KÖYLERİNDEKİ ERMENİLERİN KENDİLERİNİ
ZİYARETE GELEN RUSYA'NIN VAN KONSOLOSUNA
ASILSIZ ŞİKÂYETLERDE BULUNARAK RUSYA'DAN
DESTEK İSTEDİKLERİ**

Van, Erzurum ve Bitlis civarında seyahat eden Rusya'nın Van konsolosunun, Muş'ta uğradığı Hıristiyan köylerinde tahkikatla uğraştığı, Ermenilerin kendisine hükümet memurları ile Kürtler aleyhinde asılsız şikâyetlerde bulunarak Rusya'nın desteğini istedikleri anlaşıldığından, konsolosun izlediği yolun Ermenilerin fikirlerinin bir kat daha değişmesine sebep olabileceği

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi**

Bitlis Vilâyeti'nden gelen şifreli telgrafnâmenin suretidir.

Rusya Devleti'nin Van konsolosu Çan'dan avdetle dünkü gün Bitlis'e hareket eylediği ve mûmâileyhin Van'dan hareketle Erzurum'a ve oradan Muş'a gelip Bitlis'e hareketi zamanına kadar misafir olduğu Hıristiyan karyelerinde tahkikât ile uğraşıp hükümet memurları ile Kürdler aleyhlerinde Ermeniler pek çok hilâf-ı vâki şikâyetnâmeler verdiklerinin ve haklarında Rusya Devleti'nin sahâbetini istid'â eylediklerinin mevsûkan tahkik kılındığı Muş mutasarrıfından iş'âr olunuyor. Mûmâileyhin Bitlis'e muvâsalatında ahvâl ve hareketi nazar-ı dikkate alınması tabii ise de uğradığı Hıristiyan karyelerinde ittihâz eylediği meslek Ermenilerin bir kat daha tagayyür-i efkârlarını bâdî olabileceğine nazaran icra-yı icabı makam-ı sâmi-i Sadâret-penâhîye iş'âr olunduğu ma'rûzdur.

Fî 18 Teşrîn-i Evvel sene [1]306 / [30 Ekim 1890]

Bitlis Valisi

Rauf

Y. PRK. UM, 19/31

**ERMENİ KOMİTECİLERİNDEN RUS ELÇİLİĞİNDE
BULUNAN ŞAHISLARIN OSMANLI HÜKÜMETİ'NE TESLİMİ**

İstanbul Rusya Büyükelçisi Nelidoffun, Rusya Konsoloshanesi'nce zabıtaya teslimine karşı çıkarılan Badrikyan'ın normal bir suçlu olmadığını, halkı hükümete karşı isyana teşvik ederek adam öldürme ve yaralama suçlarını işleyen bir grubun en azılı elebaşlarından biri olduğunu, hatta Rus kanunlarına göre bile şiddetle cezalandırılması gerektiğini belirterek Osmanlı makamlarına teslimini isteyen Hariciye Mektupçusu Salih Münir Bey'e durumu Petersburg'a ileterek izin aldıktan sonra teslimini sağlayacağını ifade ettiği; Salih Münir Bey'in, Kafkasya memurları tarafından Ermeni fesatçılara karşı alınan tedbirler ve ceza uygulamalarından dolayı da Osmanlı Padişahı'nın memnuniyetlerinin Rusya İmparatoru'na iletilmesini istediği

Emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhîlerine imtisâlen dün Rusya Sefâreti'ne azîmetle konsoloshânedede tevkif edilerek zâbitaya teslimi istenilmeyen ma'hûd Bardikyan'ın Hükûmet-i Seniyye'ye iadesi hususunu suret-i münasibede Sefir De Nelidoff'dan musırrâne talep etmiş ve Rusya Sefâretince bu bâbda gösterilmekde olan muhalefetin ne sebeplerden dolayı haksız olduğunu bir takım delâil-i kanuniye ve ahdiye serdiyle isbata sa'y etdiğim gibi Rusya Devleti tarafından evvel ve âhir Ermeni işlerine müte'allik cânib-i me'âlî-menâkıb-ı cenâb-ı Şehriyârîlerine verilen te'minât ve taahhüdât-ı dostâne ve ihlâs-şîârâne iktizâsınca da bu gibi işlerde sefâretin zâbitaya teshîlât ve muâvenet göstermesi lâzım geleceğini elfâz-ı müessire ile beyân eylemişdim. Sefir-i müşârunileyh merkûmun zâbitaya teslimi emrinde gösterdikleri muhalefetin esbâbını izah ile erbâb-ı cerâimin Osmanlı hapishâneler[in]de tevkifi hususuna Avusturyalılar tarafından bundan çend sene akdem muvâfakat olunmuş ise de Rusya Devleti'nin bu hakdan vazgeçmediğini ve Bâbîâli ile sefâret beyninde bu hususdan dolayı tahaddüs eden ihtilâfın sinîn-i vefîreden beri bertaraf edilmediğini ve tarafeyn erbâb-ı cerâimi için bir mukâvele veya suret-i tesviye akdine ihrâz-ı muvaffakiyet olunmadığını ve zaten Rusyalı mücrimînin zâbitaya teslimi sefâretçe hiçbir vakit kabul olunmayıp gerçi birkaç Rusyalı, polis tarafından tevârîh-i muhtelifede ahz ve tevkif olunmuş ise de buna mugayir-i ahd nazarıyla bakılarak protesto edildiğini ve binâenaleyh istediğimiz Ermeni müfsidin teslimi muhtelifün-fih olan esas meselesine dokunacağını ve maa-hâzâ bunun haricinde erbâb-ı fesadın takib ve taharrîsi emrinde memurîn-i Saltanat-ı Seniyye'ye konsoloshânece ez-hercihet irâe-i teshîlât ve ifa-yı muâvenet kılınacağını söylemiş ve buna ilâveten bir hayli zamandan beri Rusya'da irtikâb-ı cinayetle Memâlik-i Şahane'ye firar eden bir takım kesânın ikametgâhları ve esbâb-ı mahkumiyetleri Bâbîâli'ye bildirilerek teslimleri talep olunduğu hâlde kabul olunmadığını ve bu sebeble de Rusya Devleti'nden muamele-i mütekâbile talebine hakkımız olamayacağını ifade eylemiş ise de zikrolunan esas meselesi menfaat-i tarafeyne muvâfık suretde hallolunabilmek için arîz ve amîk bahse muhtac olup mevkûf Bardikyan ise adi cerâim erbâbından olmayarak hükûmet-i meşrû'a aleyhine halkı fesada teşvik eden ve katl ve cerh gibi ef'âl-i şenâiyede zî-medhal olan avenenin en tehlikeli rüesâsından bulunduğunu ve hatta Rusya kanunu hükmünce herhangi memleketde olur ise olsun cemiyât-ı hafıyye-i fesadiyeye iştirak eden Rus tebaasının eşedd-i ceza ile cezalandırılmaları lâzım geleceğinden kendi kanunlarına tevfiikan şahs-ı merkûmu himayeye salâhiyetleri bulunmadığını ve'l-hâsil esas meselesine bir taraftan bakılmak üzere merkûm Bardikyan'ın serd olunan ahvâl ve esbâba binâen ve bâ-husus veli-nimet-i bî-minnetimiz Şehriyâr-ı âlî-tebâr efendimiz hazretlerinin bu bâbdaki arzu-yı hümâyûnlarına riâyeten teslimi münasib olacağını münasib zeminde ityân etmekliğim üzerine merkûmun Petersburg'dan telgrafla ba'de'l-istîzân teslimine muvâfakat göstermiş ve dün keşîde etdiği telgrafnâmenin cevabını bugün öğleden sonra alınca derhal abd-i ahkarlarına haber göndereceğini ifade etmiş olmakla ma'rûzdur.

Fî 8 Teşrîn-i Evvel sene [1]306

Abd-i Memlûkleri

Münir Salih

**

Dün akşam emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Şehriyârîye imtisâlen Rusya sefiriyle görüşerek Kafkasya memurîni tarafından Ermeni fesedesine karşı ittihâz ve icra olunan tedâbîr ve muamelât-ı te'dîbiyeden dolayı hâsıl olan mahzûziyet-i samime-i cenâb-ı Padişahî'nin İmparator'a tebliğ olunmasını lisan-ı münasible ifade etdiğimi ve bunun üzerine keyfiyetin maa'l-iftihar Petersburg'a iş'ârıyla beraber der-i bâr-ı cânib-i Saltanat-ı Seniyye'ye bu yolda ibrâz-ı âsâr-ı dostî ve muhâlesat kılınacağında iştibâh buyurulmamasını sefir-i müşârunileyh ifade etmiş ve esna-yı vedada Rumların imtiyâzât-ı mezhebiyeleri meselesine dair geçen gün vasıta-i acizânemle arz ve iblâğ eylediği ihtarât ve mütâlaâtı işin günden güne kesb etmekte olduğu ehemmiyete nazaran ve zât-ı şevket-simât efendimiz hazretlerine olan ihlâs ve ubûdiyetine binâen tekrar eylediğini dahi beyân eylemiştir.

Fî 20 Teşrîn-i Evvel sene [1]306 / [1 Kasım 1890]

Münir Salih

Y. PRK. HR, 13/81

34

**PETERSBURG BÜYÜKELÇİSİ HÜSNÜ PAŞA'NIN ERMENİ
KOMİTECİ AGOP ARAKELOF'UN ZABTİYE'YE TESLİMİ
HUSUSUNDA RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANİ GİERS İLE
GÖRÜŞMESİ**

Petersburg Büyükelçisi Hüsnü Paşa ile görüşen Rusya Dışişleri Bakanı Giers'in, Batum'da öğretmenlik yaptığı sırada Ermeni fesat cemiyetinin ihtilâl maksadıyla kurduğu icra komitesinin tertipçisi ve müdürü olduğu anlaşılan ve üzerinde komite mührünü taşıyan evraklarla yakalanan Rus uyruklu Agop Arakelof'un Zabtiye'ye hemen teslimi konusunda İstanbul Rusya Büyükelçiliği'ne ve sınırda Ermenilerin herhangi bir uygunsuz hareketine fırsat tanınmaması için Kafkasya Kumandanlığı'na gerekli tedbirlerin alınması emrinin verildiğini ifade ettiği

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

*Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.*

Teşrîn-i Evvel'in altısı tarihli telgrafnâme-i aliyyelerinde muharrer irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mazmûn-ı celîli malum-ı müstemendânem oldu. Ber-tıbk-ı fermân-ı hikmet-beyân-ı hazret-i Padişahî Mösyö Giers'i görüp Rusya tebaasından Agop Arakelof vak'asında Dersaadet Rusya Sefâret ve Konsoloshâneleri tarafından Ermeni işlerinde evvelce verilen evâmir-i ekîdeye mugayir ve Petersburg kabinetosunun hilâf-ı meslek ve rızası olarak îkâ' edilen müşkilâtı bi'l-etraf ve ehemmiyet-i mahsusasıyla tasvir ve ityân eyledim. Müşârunileyh bu hususda Mösyö Nelidoff'dan aldığı bir telgrafnâmeden bahisle şahs-ı merkûmun vaktiyle Batum'da mekteb hocalığı etmiş ve orada Ermeni cemiyet-i fesadiyesinin ilkâ-yı dehşet ve ihtilâl maksadıyla te'sis eylediği icra komitesinin mürettib ve müdürü bulunmuş idüğü ve mebhûsün anh olan mührün komite mührü ve nezdinde zuhur eden evrakın dahi komite muharrerâtı olduğu olunan isticvâb üzerine kendi itirafından tebeyyün eylediğinden ve vücudu Hükûmet-i Seniyye'ye ve asayiş-i memlekete derece-i nihâyede muzır

olduğundan zâbıtaya teslimi iktizâ-yı hâlden olduğu mezkûr telgrafnâme mündericâtından idüğünü ve hemen ol bâbda kendisine emir verildiğini söyledi. Çâkerleri şu ifadelerinden dahi işin derece-i ehemmiyeti anlaşılacağını ve böyle bir maddede îkâ'-ı müşkilât olunması hakikaten câ-yı dikkat olup ale'l-husus tercümanın şu sırada hilâf-ı nezaket lisan isti'mâl eylemesi mûcib-i teessüf idüğünü beyânla ba'demâ bu misillü hâlâtın vuku'a getirilmemesi zımnında evâmir-i ekîde verilmesini ve Mösyö Nelidoff'un iş'âr eylediği evrak-ı fesadiyenin dahi zâbıtaya teslim edilmesi hakkında dahi emr-i kat'î i'tâsı tabîî olacağını ifade eyledim. Ba'dehû Rusya sefiri ile müsteşarının tavr u hareketlerini hüsn-i suretle ifhâm ve işrâb eyleyerek bunun münasebât ve muamelât-ı siyasiyeye ne derecelerde te'sir ve be-tahsis devleteyn beyninde mevcut olan ravâbıt-ı dostâneye mugayir bu gibi hâllerin vuku'una bâ'is olduğunu şerh ve tafsil eyledim. Müşârunileyh Mösyö Nelidoff'dan şimdiye kadar alınan muharrerâtda bu gibi muamelesini irâe ve te'yid edecek hiçbir iş'âr görülmeyip bilakis kendisinin daima devleteyn beynindeki münasebât-ı dostânenin takviyesine sâî görüldüğünü ve halbuki şimdiye kadar bu yolda bir hareketi hissedilmiş olsaydı ihtarât icrasından geri durmamış olacağı tabîî idüğünü beyân ve mûmâileyhin asabiyyü'l-mizac olduğunu kendi dahi tasdik ederek şu kadar ki, nezaket-i maslahat hasebiyle işe ser-rişte vermeyerek gerek sefir-i mûmâileyh ve gerek müsteşarı haklarında tedkikât-ı mahsusaya teşebbüs edeceğini cevaben beyân eylediğinin mübarek hâk-i pâ-yı kerem-ihtivâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîye arzı müsterhamdır.

Fî 21 Teşrîn-i Evvel sene 1890

Petersburg Sefiri

Hüsnü

**

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

*Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.*

Fî 20 Teşrîn-i Evvel tarihli telgrafnâme-i aliyyelerinde muharrer irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mazmûn-ı celîli malum-ı müstemendânem oldu. Ber-tıbk-ı fermân-ı hikmet-beyân-ı hazret-i Padişahî Mösyö Giers nezdine giderek selâm-ı meserret-encâm-ı hazret-i Padişahî ile beraber irâde-i seniyye-i mülûkâneyi lisan-ı münasible bi'l-etraf kendisine tebliğ eyledim. Hakkında ibrâz buyurulan işbu iltifat-ı Şehinşâhîden dolayı ne yolda arz-ı şükran ve mahmidet eyleyeceğini takdirden aciz kaldığını hâk-i pâ-yı kerem-ihtivâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîye arz ve iblâğ etmekliğimi rica eyledi. Bu bâbda vuku bulan tebligât üzerine bugün Mösyö Nelidoff'dan bir telgrafnâme aldığından bahisle hemen İmparator hazretlerine arz-ı keyfiyet eyleyeceği gibi Kafkasya Kumandanlığı'na dahi bu hareketin kemâl-i sür'atle men'î zımnında tedâbîr-i lâzime ittihâzı için evâmir-i kat'îye vereceğini bi'l-beyân Dahiliye Nezâreti'nin dahi Ermeni temâyülât-ı fesadiyesine meydan verilmemek üzere kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkatini celb edeceğini ve hudud üzerinde hiçbir uygunsuzluk zuhur etmemesine gayret edileceğinden emin olunmasını ifade eylediğinin atebe-i şevket-mertebe-i hazret-i veli-nimet-i bî-minnet efendimize arzı müsterhamdır.

Fî 3 Teşrîn-i Sâni sene 1890 / [3 Kasım 1890]

Y. PRK. EŞA, 12/25

35

**ERMENİ VARTAN'IN, VAN RUSYA KONSOLOSUNUN
KENDİSİNE VAAD ETTİĞİ BİN LİRA KARŞILIĞINDA
HİZMET VERDİĞİ**

Bitlis Valiliğince sorgulanan Ermeni Vartan'ın konuşmaması üzerine, hapisanede ajan olarak kullanılan bir kişiye Rusya'nın Van konsolosunun kendisine vaad ettiği bin lira karşılığında hizmet verdiğini ifade ettiği

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi**

Bitlis Vilâyeti'nden vârid olan şifre telgrafnâmedir.

Vartan nâm Ermeni'nin tutulan evrak-ı fesadiye tercüme suretleri fî 11 Eylül sene [1]306 tarihli arıza ile takdim olunmuş idi. Şimdiye kadar defaâtle celb ve istintâk olunduğu hâlde alınan ecvibe ahvâl-i askeriyenin ve Kürdistan ahâlisinin efkâr ve temâyülünün istiknâhına dair olan talimât ve ol bâbda tahkiki mücerred tüccar ve askerle kontrato etmek dairesinde cereyân ederek suallere cevab vermekden kat'iyen imtinâ' etmekde olmasına ve deruhde eylediği makine hangi taraftan tevdi' edildiğinden diğer şerikleri olup olmadığının bilinmesi taht-ı ehemmiyetde bulunmasına mebnî vilâyetçe casuslukda istihdam olunanlardan biri daha yakınlarda Rusya tarafından geldiğini vesile ittihâzıyla kendisine yazdırılıp muhteviyâtı şübheyi davet eder bir mektub postahânedan alıkonulup taht-ı tevkife alınmış ve verilen talimât-ı hafiyeye üzerine merkûm Vartan'ı hapisânede hasbihâl yolunda istintâk etmiştir. Şahs-ı merkûmun ifadesine nazaran merkûm Rusya Van konsolosundan va'd olunan bin lira mukabilinde bu hizmeti deruhde eylediği ve fakat başka bir vasıta ile talimâtda münderic ahvâlin tahkikine girişilip .... kendisince mechul idüğü anlaşılmış ise de bir derece daha ta'mîk-ı tahkikâta çalışılmakta bulunduğu ve keyfiyet Bâbîâli cânib-i sâmişine bildirildiği ma'rûzdur. Fermân.

Fî 6 Teşrîn-i Sâni sene [1]306 / [18 Kasım 1890]

Vali-i Bitlis
Rauf

Y. PRK. ZB, 6/70

**ERMENİLERİN FESAT TEŞEBBÜSLERİNE MEYDAN
VERİLMEMESİ HUSUSUNDA PETERSBURG BÜYÜKELÇİSİ
HÜSNÜ PAŞA'NIN RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANİ GİERS İLE
GÖRÜŞMESİ**

Petersburg Büyükelçisi Hüsnü Paşa'nın Rusya Dışişleri Bakanı Giers'e Ermenilerin kötü niyetli teşebbüslerine karşı Rusya ile Osmanlı Devleti arasında kesin bir çözüm şekli kararlaştırılması teklifinde bulunduğu, Giers'in de Ermeni faaliyetlerine karşı Kafkasya valisinden gümrük memuruna kadar gerekli emirlerin verildiğini ve Eçmiyazın katogikosunun uyarıldığını söylediği

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu**

*Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden
vârid olan şifreli telgrafnâmenin hallidir.*

On yedi tarihli telgrafnâme-i aliyyelerinde muharrer irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mazmûn-ı celîli malum-ı müstemendânem oldu. Ber-tıbk-ı fermân-ı hikmet-beyân-ı hazret-i Padişahî Mösyö Giers'i görüp bi'l-etraf Ermenilerin ber-devam olan teşebbüsât ve niyyât-ı fesadiyeleri hakkında kemâl-i dikkatini davet ile bunların işbu ahvâl ve harekâtına karşı devleteyn beyninde kat'î bir suret-i tesviye karargâr olarak ba'd-ezîn tarafeyn memurîni tarafından ona göre hareket olunması lüzumu işrâb edilmiş ve İmparator hazretlerine taraf-ı eşref-i Padişahî'den selâm-ı şahane buyurulduğunu tebliğ ile ber-vech-i meşrûh hükûmeteyn beyninde bir suret kararlaştırılması hususundaki arzu-yı şahaneyeye İmparator hazretleri tarafından iştirak buyurulduğu hâlde ba'dehû esasları bi'l-müzâkere tayin olunacağı lisan-ı münasible beyân kılınmıştır. Müşârunileyh Rusya Hükûmeti'nin yegâne maksadı asla Ermenilerin efkâr-ı malumesine meydan verilmemesi için cidden tedâbîr-i lâzıme ittihazından geri durmadığı gibi bu yolda Kafkasya valisinden tâ bir küçük Gümrük memuruna kadar evâmîr-i lâzıme verildiğinden, mezkûr harekât-ı vâkı'alarının dahi emsali vechile derhal önü alınacağı ve Eçmiyazın'da bulunan katogikosa akdemce Ermenileri teşvike hiçbir vakit meydan vermemesi için tenbihât-ı şedîdede bulunulmuş ve kendisinden kâmilten mücânebet edeceğine dair va'd-i kavî alınmış olduğundan Rusya Hükûmeti'nin şu meslekten ayrılmayacağından emin olunması lâzım geleceğini ve İmparator hazretleriyle görüşüldükden sonra ancak Çarşamba günü cevab i'tâ edebileceğini ifade eylediğinin hâk-i pâ-yı kerem-ihativâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîye arzı müsterhamdır.

Fî 1 Şubat sene 1891

Petersburg Sefiri

Hüsnü

**İTALYAN GAZETECİ AGUSTİNO DANOSSO'YA GÖRE,
KAFKASYA BÖLGESİNDEKİ ERMENİLERİN 1891 YILI
İLKBAHARINA DOĞRU KARIŞIKLIK ÇIKARMAK İÇİN
HAZIRLIK YAPTIKLARI**

Yâver-i Ekrem Şakir Paşa'nın tavsiye mektubuyla önce Erzurum'a sonra da Rusya üzerinden İstanbul'a hareket eden İtalyan gazeteci Danosso'nun, Kafkasya bölgesindeki Ermenilerin 1891 yılı ilkbaharına doğru karışıklık çıkarmak amacıyla komiteler kurarak para toplamaya çalıştıklarını ve mahallî hükümetin kendilerine ses çıkarmadığını bildirmesi, Rusya Hükümeti'nin politika değiştirmiş olabileceğini akla getirdiğinden Batum ve Bitlis Şehibenderliklerinden konu ile ilgili tahkikat yapılarak neticesinin bildirilmesinin istendiği

**Bâb-ı Âlî
Daire-i Dahiliye
Mektubî Kalemi
Aded**

*Erzurum Vilâyeti'nden
Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne meb'ûs telgrafnâme halli*

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'yle Yâver-i Ekrem Şakir Paşa hazretlerinin tavsiyenâmeleriyle mukaddemâ Erzurum'a gelip Rusya tarîkıyla Dersaâdet'e hareket eden İtalyalı Gazete Muhbiri Mösyö Danosso'nun Lloyd Kumpanyası'nın Narenteb Vapuru'yla giderken Batum ile Trabzon arasında yazdığı 26 Kânûn-ı Sâni sene [1]306 tarihli mektub mündericâtı be-gayet nazar-ı dikkati câlib olup mufassal olduğundan şifreli telgrafa sığdırılmayacağı gibi posta ile takdiminde de vakit geçeceğinden ve mûmâileyh Dersaâdet'e muvâsalat edeceğinden, celbiyle mektub-ı mezkûr kopyasının ahz ve mütâlaası ve Rusya hududunca istihsâl eylediği malumâtın ahzı ma'rûzdur.

Fî 31 Kânûn-ı Sâni sene [1]306

Hasan Hayri

**

Erzurum'a gidip bu kere buraya avdet etmiş olan Gazete Muhbiri Mösyö Agustino Danosso'nun Kafkasya'daki tahkikâtı hakkında vapurdan Erzurum Valisi Hasan Hayri Paşa kullarına yazmış olduğu mufassal mektub nazar-ı dikkati câlib idüğü cihetle kendisi celb olunarak mektubun mütâlaasına dair vali-i müşârunileyh kullarının telgrafnâmesi Arif Bey kulları vasıtasıyla telakki eylediğim emr u fermân-ı isabet-beyân-ı mülûkânelerine imtisâlen kıraet ve mûmâileyh gazete muhabiri celb ile maddenin istîzâhına müsâra'at kılındı.

Mösyö Agustino Danosso yazdığı mektubu ale'l-acele yazmış olduğundan müsveddesi yok ise de yazdığı şeyler hâtırında olmakla ber-vech-i icmâl kâğıd üzerine koyup yarın getirmeyi va'd eylemiş ve getirdiğinde tercümesiyle beraber takdimi mukarrer bulunmuşdur. Tahminen neden ibaret olduğuna dair vâki olan sual-i çâkerâneme cevaben Kafkas cihetinde bulunan Ermeniler evvel-bahara doğru tecdîd-i fesad etmek fikriyle komiteler teşkil edip akçe cem'iyile iştigâl eylemekde ve hükümet-i mahalliye ise bu hususa nazar-ı bî-kaydî ile bakmakta olduğunu beyân eylemiştir.

Bu maddeye Rusya Hükûmeti'nin nazar-ı bî-kaydî ile bakması ve bundan iki üç-ay mukaddem erbâb-ı fesad aleyhinde ittihaz eylediği meslek-i şiddet ü sevreti bu aralık bırakması sahîh ise ya erbâb-ı fesadın bir iş becerebilmeleri ümidi olmamasından veyahud eski fikir ve siyasetini tağyîr edecek yeni bir hâl zuhur eylemiş olmasından münba'is olmak lâzım gelip bunun tefrîki şâyân-ı ehemmiyettir.

Tiflis ve Batum başşehbenderleri kulları bu makûle tahkikâtı icraya muktedir olduklarına mebnî şimdiye kadar Hariciye Nezâreti'ne böyle bir malumât vermemişler ise tahkikât-ı mükemmele icrasıyla keyfiyetin bildirilmesine dair mûmâileyhimâya tebligât icrası ve bilakis vermişler ise buna dair evrakın hâk-i pâ-yı hümâyûnlarına arz u takdim kılınması hususunun Hariciye nâzırı kullarına emr u fermân buyurulması mütevakkıf-ı emr u irâde-i seniyye-i mülûkâneleri bulunmuş ve ma'rûz telgrafnâme iadeten takdim kılınmış olmağın ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fi 4 Şubat sene [18]91

Kulları
Şakir

Y. EE, 140/16

38

**RUSYA BÜYÜKELÇİLİĞİ'NİN WOODS PAŞA'NIN TIMES
GAZETESİNDE YAYINLANAN MAKALESİNDEKİ
GÖRÜŞLERİNİN DEVLETİN RESMÎ GÖRÜŞÜ OLUP
OLMADIĞINI SORMASI**

İade-i ziyaret maksadıyla Rusya büyükelçisinin Zaptiye Nâzırı Nâzım Paşa'ya gönderdiği Maksimof'un, yâver-i Şehriyârîden Woods Paşa imzasıyla Times gazetesinde yayınlanan Ermeni fesatçıların affedilmeleriyle alakalı makalede dile getirilenlerin devletin resmî görüşü olup olmadığını şaka yollu sorması üzerine böyle bir yazının yayınlanıp yayınlanmamasında Osmanlı Devleti'nin olumlu ya da olumsuz hiçbir çıkarının bulunmadığının belirtildiği

**Nezâret-i Zabtiye
Mektubî Kalemi
Aded**

Saadetli efendim hazretleri

Rusya sefiri geçen günkü ziyaret-i acizânemi bi'l-vasıta iade için dün Mâbeyn-i Hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkânede bulunduğum sırada göndermiş olduğu Mösyö Maksimof bugün nezd-i çâkerâneme gelerek ziyaret-i mezkûreden dolayı sefirin hissiyât-ı memnuniyetkârânesini tebliğ eyledikten sonra: "Sefir bey sefârethânede bulunduğunuz vakit nasılsa size söylemeyi unutmuş. Şimdi yalnız latife kabîlinden olarak size söylemekliğimi emretti. Yâverân-ı hazret-i Şehriyârîden Woods Paşa imzasıyla Times gazetesinde geçen gün bir bend görülmüş. Bu makalede: "Ermeni müfsidlerinin mazhar-ı afv-ı âlî olması tebaa-i Saltanat-ı Seniyye hakkındaki merâhim ve eşfâk-ı Padişahî'nin yeni bir delili olmak üzere gösterildikten sonra eğer bu müfsidler Rusya memâlikinde

icra-yı mefsetet etmiş olsalar idi mazhar-ı afv olmak şöyle dursun cümlesi idam olunurlar idi." denilmiş. Yâverân-ı hazret-i Şehriyârîden Woods Paşa imzasıyla böyle bir makalenin neşredilmesi elbette bir irâde-i seniyyeye mütevakkıfıdır. Çünkü paşa-yı müşârunileyh kendi tarafından böyle bir makale neşretmesi lâzım gelse idi sıfat-ı resmiyesini ketm ederek yâverân-ı hazret-i Padişahî'den olduğunu imzasına ilâve eylemez idi. Maamâfih sefir bey bu işe ehemmiyet vermeyerek ve yalnız gülerek latife kabîlinden olmak üzere size söylemekliğimi emretti." demiş ve taraf-ı çâkerânemden de: "O makalenin bâ-irâde-i seniyye neşredilmiş olması fikrini külliyyen ve kat'iyen red ve cerh ederim. Metbû'-ı mufahhamım böyle şeylere kat'iyen tenezzül buyurmazlar. Makale-i mezkûrenin neşrinden veya adem-i neşrinden bizce ne fâide ve ne de mazarrat me'mûldür. Binâenaleyh böyle bir fikr-i şahsîye müstenid olan bir şeyin fikr-i devlete isnâdı kaideten caiz olamaz. Ben böyle latifeden de hoşlanmam. Sefir beye selâmımı tebliğ ederek bu cevabımı da söyleyiniz." denilmiş olduğu ve sefirin ifade-i ma'rûzası cidden şâyân-ı istiğrâb bulunduğu cihetle keyfiyetin münasib ise arz-ı atebe-i ulyâ buyurulması himem-i aliyyelerine mütevakkıfıdır. Ol bâbda emr u irâde hazret-i men lehül-emrindir.

Fî 5 Şubat sene [1]306 / [17 Şubat 1891]

Zabtiye Nâzırı

Nâzım

Y. PRK. ZB, 7/62

39

**NAHCİVAN VE KARABAĞ ERMENİLERİ'NİN OSMANLI
SINIRINA SALDIRI İÇİN BİR ARAYA GELDİKLERİ**

Bir araya geldikleri Tiflis Şehbenderliği tarafından da doğrulanan Nahcivan ve Karabağ Ermenileri'nin muhtemel saldırılarını engellemenin Rusya ve İran Hükümetlerinin icraatlarına bağlı olduğu, saldırılara karşı hazırlık olarak Hakkarî bölgesindeki askerî kuvvetlerin artırılması, ihaneti ile meşhur Bayezid murahhasasının görevden alınması ve pasaport kontrolü için Rusya sınırında yeni kapılar açılarak Rûsumât İdareleri oluşturulması gerektiği

Bâb-ı Âlî

Daire-i Umûr-ı Dahiliye

Mektubî Kalemî

Aded

Erzurum Vilâyeti'nden

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne meb'ûs telgrafnâme halli sureti.

Fî 2 Mart sene [1]307 şifreli telgrafnâme-i fahîmânelerinde ictimâ etmekde buldukları Tiflis Şehbenderliği'nden tahkik kılınan Nahcivan Karabağ Ermenileri'nin menviyyât-ı muzırralarına ve bu taraflara tecavüz vuku'una meydan verilmemesine itina olunmakta ise de bunların men'-i fesad ve tecavüzü esasen Rusya [ve] İran Devletlerinin icraât ve takayyüdâtına vâbeste olup düvel-i

müşârunileyhim tarafından Ermenilerin serbestî-i harekâtına meydan bırakılmamak takayyüdâtının tamamıyla icrası hâlinde hudud-ı hakanîye kat'an tecavüz vuku bulmayacağı bedîhî bulunduğu gibi Muş'un etraf u eknâfî aşâyirle memlû bulunmasından, orada ve Erzincan'da arz olduğu üzere Bayezid'de bulunan süvari ve piyade alay taburları mevcudunun nisâb-ı nizâmîsine iblâğıyla beraber daha tabur ilâvesiyle cebel topları cephânesinin tertib-i seferîye îsâl ve ikmâline müsaade-i efhamîleri şâyân buyurulduğu takdirde Bayezid'e tecavüz gayr-ı me'mûl ve saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de emniyet ve asayişin bir kat daha tahkim ve takrîr edileceği icabât-ı mevkiiyeden mahsûsdür. Van'ın Hakkâri tarafında gerçi aşâyir var ise de bunların Hakkâri mutasarrıfından münkesir ve dilgîr ve Ermenilerin o cihetdeki Mar Şumîlerle ittifakı mütebâdir-i hâtır olmasından nâşi o taraflara tecavüz vuku' u mülâhazadan gayr-ı ba'îd olup o cihetdeki muhâtaranın ref' ve izâlesi dahi kezâlik Hakkâri taraflarındaki kuvve-i askeriyenin tezyîdine ve Bayezid'de bulunan Ermenilerin kat'-ı mâye-i mefâsidi de; vasita-i muhabere-i mel'anet ve alet-i şer ve mefsedet olduklarından dolayı icra olunan tahkikât-ı kanuniye neticesinde mahkumiyetleri tabîi bulunan Eleşkird Ermenileri'nden ve mahallî Meclis-i İdare azâsından Parsih (1) ve Mahkeme azâsından Totoz (2) ve Murad oğulları'ndan Ohannes (3) ve firarî Nazaret ile (4) Rusya'da sâ'î-i fesad olanlardan pederi Keşiş Artin (5) ve Eleşkird Ermeni Mektebi muallimlerinden Bitlisli Artin Dudukyan (6) ve Muşlu Kevork (7), Erzincanlı Horhoryan Horan (8) ve Bayezid'de ifsâdât ve iğfalâtın ruh-ı mücessemi olan Ermeni Mektebi Muallimi Eğinli Ohannes Artin (9) ve Düyûn-ı Umumiye ve Reji memurları Mıgırdıç (10) ve Mihail (11) ve Sandık Emîni Ohannes Kerem (12) ve Bağdasar (13) ve Muhasebe ketebesinden Dikran Bağdasar (14) ve Keşiş Nerses (15) ile otuz yedi seneden beri Bayezid'de bulunup isâet ve ihaneti nâ-kâbil-i ta'dâd olan ve hatta mesele-i mâziyede güya muhafaza-i nefis ve mevki vesilesiyle Üçkilise'ye celb ve ihfâ eylediği seksen kadar Ekrâdı bi-gayrı hakkın mazlumen Rusyalı'ya şehid etdirmek gibi habâsete cesaret etmiş bulunan Ermeni murahhasasının bu livâdan kaldırılmak misillü ifası ehemm ü elzem icraât-ı siyasiyeden ve icra-yı icabı da irâde-i sâibe-i fahîmânelerine menût ve mütevakkıfıdır. Pasaport muayenesi bahsine gelince; Bayezid dahilinde İran tarîkında Kızıldize ve Erzurum'un Pasinler kazasında ve Rusya'nın Kars tarîkında Zivin ve Oltu cihetinde ve Narman'da Kaleboğazı ve Livane tarafında Kiskim'in Milo ( )leri olup bunların da Rüsûmât İdareleri var ise de Bayezid'de Rusya'nın Iğdır hududunda kâin Karabulak ve Eleşkird'de ve Kars ve Kağızman yolu üzerindeki Kopuz-ı Ulyâ karyelerinin dahi kapı ittihâzıyla Rüsûmât İdarelerinin teşkili taht-ı elzemiyetde bulunduğundan bunun ve şimdiye değin Rüsûmât memurları tarafından icra olunmakta bulunan pasaport muayenesinin memur-ı müstakil ve mes'ulü bulunmadığı cihetle ba'demâ hüsn-i cereyân-ı muayenesine dikkat etdirilmek üzere memurîn-i lâzîmenin tayinine dair Meclis-i İdare-i Vilâyetçe cereyân eden müzâkerât Bayezid'e müsâra'at-ı hareket-i çâkerânemden dolayı tehhur etmiştir. Pasaportların hüsn-i cereyân-ı muayenesiyle bir gûnâ suistimâl vuku'una meydan verilmemek üzere Bayezid'den Kis[k]im'e kadar İran ve Rusya hududlarında vâki altı kapıda beşer yüz kuruş maaşlı birer muayene memuru bulundurulur ise bi-lutfihî Teâlâ saye-i hazret-i Padişahî'de pasaport icabında matlûb olan fevâid-i inzibâtın husûlü bedîhî bulunmasına nazaran icabının icra ve inbâ buyurulması istirhâm ve seyyar müfettişlerinin orduda tertib dahilinde bulunmuş idüğü arz olunur. Fermân.

Cevaben vali paşa hazretleri tarafından mütekaddim telgraf bâlâda şifre edilmiş olduğu arz

olunur. Fermân.

Fî 10 Nisan sene [1]307

Vali Vekili
Mektubî Zeki

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemî
Aded
51

Mahremâne

Adliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Ermenilerin iâne cem' etmekde ve Nahcivan ve Karabağ Ermenileri'nin İran hududu cihetinden Muş ve Van ve Bayezid'e taarruz için icra-yı tertibât eylemekde olduklarının rivayet olunması üzerine sebk eden isti'lâma cevaben Tiflis Başşehbenderliği'nden Nezâret-i Celîle-i Hariciye'ye gönderilen ve hududdaki memurîn-i Osmaniyye'nin eşhâs-ı muzırrayı beri cihete geçirmemeğe nazar-ı dikkatlerinin celbiyle beraber asâkir-i hududiyenin tezyîdi ihtarâtını ve daha bazı ifadâtı hâvî olan varaka-i tahkikiyenin icab etdirdiği vechile vilâyât-ı lâzımeye ifa-yı tebligât ve alınan cevablar üzerine de devâir-i lâzıme ile icra-yı muhaberât olduğu gibi bunlardan Erzurum Vilâyeti'nin telgrafnâme-i cevabîsinin harekât-ı fecî'a-i mel'anetkârânesi görülen Bayezid Ermeni murahhasasının oradan kaldırılması lüzumunu dahi tazammun eylemesi cihetiyle bir sureti leffen sûy-ı âlî-i dâverîlerine irsâl kılınmakla bi'l-mütâlaa ehemmiyet-i mündericâtına nazaran ve serî'an icabının ifa ve inbâsına himem-i aliyye-i âsafâneleri derkâr buyurulmak bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 9 Zilkade sene 1308 ve fî 4 Haziran sene 1307

Nâzır-ı Umûr-ı Dahiliye
Münir

**

Devletli efendim hazretleri

Müfâd-ı iş'âr-ı âlî-i nezâret-penâhîleri ve melfûf suret meâli rehîn-i îkân-ı acizî olarak ol bâbda mesbûk olan evâmîr-i sâmiye üzerine Ermeni Patrikliği'ne re'sen ve te'kîden icra kılınan tebligâta cevaben murahhasa-i mûmâileyhin azledilerek manastırına çekilmiş ve kendisi müsin bulunmuş olduğu beyânıyla orada ikametine müsaade olunması hakkında bazı ifade ve istid'âyı hâvî zeylen vârid olan takrîr-i cevabî makam-ı sâmî-i Sadâret-i Uzmâ'ya arz u takdim ve istîzân-ı muamele kılınmış olmağın ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 7 Zilhicce sene [1]308 ve fî 1 Temmuz sene [1]307

Adliye ve Mezâhib Nâzırı
Rıza

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemi
Aded
630

Huzur-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Ermenilerin cem'-i iânât ve Nahcivan ve Karabağ Ermenileri'nin İran hududu cihetinden Muş ve Van ve Bayezid'e taarruz için icra-yı tertibât etmekde olduklarının rivayet olunması üzerine ol bâbda cereyân eden tahkikât ve vilâyât-ı lâzımeye sebk eden tebligâta cevaben Erzurum Vilâyeti'nden meb'ûs telgrafnâmede Bayezid Ermeni murahhasasının harekât-ı fecî'a-i mel'anetkârîsi hasebiyle oradan kaldırılması lüzumu gösterilmekten nâşi Adliye Nezâret-i Celîlesi'ne keyfiyet iş'âr kılınmış idi. Bu bâbdaki muhabereyi şâmil olup merbûtuyla beraber takdim kılınan tezkire cevabında Ermeni Patrikliği'ne evvel ve âhir icra edilen tebligât üzerine murahhasa-i mûmâileyh azledilerek manastırına çekilmiş ve kendisi müsin bulunmuş olduğu beyânıyla orada ikametine müsaade i'tâsı bildirilerek keyfiyetin taraf-ı âlî-i hazret-i Sadâret-penâhîlerinden istîzân olunduğu beyân edilmiş ve mûmâileyhin meşhûd olan mefseted-i ahvâline nazaran memuriyetinde bekâsı caiz olmadığı gibi orada bir manastırda ihtiyar-ı ikamet etmesi dahi mahzurdan gayr-ı sâlim görünmüş ise de ifa-yı muktezâsı menût-ı re'y-i sâmi-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleridir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 28 Zilhicce sene [1]308 ve fî 22 Temmuz sene [1]307 / [3 Ağustos 1891]

Nâzır-ı Umûr-ı Dahiliye
Münir

A. MKT. MHM, 502/25

40

RUSLARIN BAKÜ, KARS, BATMAN ve ARDAHAN'DAKİ
ASKERİ HAZIRLIKLARI ve ERMENİLERİN RUS
KONSOLOSLARININ HİMAYESİNDEKİ FAALİYETLERİ

Ermenilerin yaşadığı vilâyetlerdeki görünürde asayişin Rusların Bakü, Kars, Batum ve Ardahan'da bazı askerî hazırlıklarda bulunmasından kaynaklandığı, Rusların bu bölgelerde askerî hazırlıklar ile askerî demiryolu hattı ve kaleler yapımına kesintisiz devam ettiği, yine Rusya tarafından Van Erzurum ve Harput'a tayin edilen konsolosların yardımıyla Ermenilerin bazı isimler altında çeşitli cemiyetler kurduğu ve Rusya bandırası çekilmiş Ermeni kilise ve manastırlarında çok sayıda silah olduğunun yapılan araştırmalardan anlaşıldığı

Ermeni sâkin olan vilâyât ile havalisinde bu sene müşahede olunan asayiş Kars, Ardahan ve Batum hatları üzerinde icra olunan tehyi'ât-ı askeriye ve siyasiyenin te'sirâtından neş'et eylemiş

muvakkat bir hâldir.

Fırat'a kadar müntehî olan işbu hat şimdiki hâlde işgal edilecek bir suretde değil ise de ameliyât ve tehyi'ât ol derece süratle icra olunmaktadır ki hatt-ı mezkûrun işgal edilivermesi istenildiği zaman hemen icra olunabilir.

Bahr-ı Hazar ile Bahr-ı Siyah'ı yani Bakü ile Batum'u yek-diğere rabt ve ilsâk etmek[de] bulunan demiryol hatt-ı askerîsi dahi yakında küşâd olunmak üzeredir ki bu hat sayesinde Rusya Devleti Asya'da bulunan kâffe-i kuvve-i askeriyesini taaccüb olunacak bir sürat ve sühûletle Anadolu'ya sevk edebilecektir.

Batum'a iki bin metre mesafede vâki inşa edilen kaleler hitâm bulmuş ve on bir bin metre mesafeye hâkim olan toplar ile techiz edilmiştir.

Batum Kalesi vâki'â techiz edilmemiştir. Fakat bu kale bir demiryol hattıyla limanın haricinde inşa edilmiş olan askerî deposuna rabt edilmiştir. Mezkûr depoda gayet cesîm seksen ve mutavassıt doksan kıt'a top mevcuttur.

Bundan başka torpido isti'mâlini bilir bir müfreze-i askeriye ile torpidolar dahi vardır. El-hâsıl Batum bir suretle techiz edilmiştir ki şimdiki hâlde zabtı hiçbir vechile kâbil olamaz. Kars'da ve Ardahan'da mevcut olan kuvvet dahi bunlardan az değildir.

Hutût-ı mezkûre üzerinde pek çok istihkâmât inşa olunup içlerinde mevcut olan askerin kesretine nazaran bu tehyi'âtın taarruz ve hücum için icra olunmuş olduğuna hükmolunabilir. İşbu kuvvet mühim ve müte'addid nikât-ı askeriyyeye ta'biye kılınmış olduğu cihetle mahall-i maksûda kemâl-i sühûletle sevk olunabilir.

İstihsâl olunan malumât-ı hafiyeye nazaran askerin mikdarı yetmiş bin nefer ve seksen topdur. Rusya Devleti'nin teşebbüsât-ı siyasiyesi dahi bu tehyi'âtı te'yid etmeğe başlamıştır.

Van ve Erzurum ve Harput'a Rusya konsolosları nasb u tayin olunduğunu müteâkiben Ermeni bulunan vilâyâtın ekser mahallerinde "Cemiyet-i Vatanperverâne" nâmıyla para ve eslihası çok müte'addid cemiyetler teşekkül etmiştir. Rusya konsoloslarının himayeleri ve Devlet-i Aliyye memurlarının bunlara dokunmaktan ihtirâz eylemeleri cemiyet-i mezkûrenin yek-diğeriyle olan münasebât ve irtibâtına bir siyaset rengi verdiği misillü tertibât-ı askeriyesi ile dahi haricden istila edecek bir orduya büyük bir muâvenetde bulunabilirler.

Bu cemiyetlerin bazıları "Cemiyet-i Mezhebiye" ve bazıları "Cemiyet-i Maârif" ve en mühimleri "Jimnaz" nâm ve unvanını almaktadır.

Rusya bandrasıyla muhafaza ve himaye edilmekte olan kilise ve manastırlarda pek çok silah mevcuttur.

Erzurum valisinin meydana çıkardığından dolayı iftihar eylediği silahlar müşârunileyhin gözünü bağlamak için mahsusen teslim etdirilmiş bir mikdar eslihadan ibarettir.

[1892 - 1893]

Y. PRK. AZJ, 33/31

**EÇMİYAZIN KATOGİKOSU'NUN SEÇİMİNE
DAİR RUSYA DEVLETİ TARAFINDAN ÇIKARILMIŞ OLAN
POLOGENİA KANUNU'NUN ERMENİ KİLİSELERİNİN ESKİ
HUKUKUNU İHLÂL ETTİĞİ**

Rusya tarafından Eçmiyazın katogikosunun seçimine dair çıkarılan Pologenia Kanunu'nun, Ermeni kiliselerinin eski hukukunu ihlâl ettiği ileri sürülerek katogikos seçiminin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ve Hindistan'da bulunan Ermeni murahhasalıklarından seçilecek olanlar doğrudan İstanbul'a getirtilerek bunlar vasıtasıyla yapıldıktan sonra Rus imparatorunun tasdiğine gerek olmadan Eçmiyazın'e gönderilmesi teklifini içeren ve Varna postasıyla İstanbul'a gelen Ermenice mektubun Sadâret'e takdim edildiği

Nezâret-i Zabtiye

Eçmiyazın Katogikosluğu'nun intihâbına mahsusen Rusya Devleti tarafından vaz' edilmiş olan "Pologenia Kanunu" Ermeni kiliselerinin hukuk-ı kadimesini ihlâl eylediğinden bahisle kanun-ı mezkûr aleyhinde bazı itirazât-ı şedîdeyi ve katogikos intihâbı için buradan Eçmiyazın'e müntehib göndermek lâzım gelmeyip Memâlik-i Mahrûse-i Şahane ile Hindistan'da bulunan Ermeni Murahhasalıklarından intihâb olunacak müntehiblerin doğrudan doğru Dersaâdet'e bi'l-celb bunlar vasıtasıyla katogikos intihâbı icra olunarak Rusya İmparatorunun tasdik ve muvâfakatına hâcet bırakılmaksızın Eçmiyazın'e gönderilmesi ifadâtını hâvî bugün Varna postasıyla Dersaâdet'e gelmiş olan Ermenice risâle leffen arz u takdim kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 13 Nisan sene 1308 / [25 Nisan 1892]

Zabtiye Nâzırı
Nâzım

Y. MTV, 61/93

**RUSYA'NIN ERMENİLERİ KENDİ ÇIKARLARI İÇİN
KULLANDIĞI**

Bükreş'te yayımlanan Patris gazetesinde Rusya'nın Bulgaristan'ı karıştırmak ve doğudaki planlarını gerçekleştirmek için Ermenileri alet olarak kullandığı; Rusçuk, Kalas ve Tuna sahilinde yer alan bazı mahallerde ele geçirilen humbaralar meselesinde dahil bulunanların tamamının Ermeni olduğu, bu durumun Ermenilerin yerleşik olduğu vilayetlerin istiklâlini kazanmak için Osmanlı Hükümeti aleyhine ayaklandıklarını gösterdiği, Romanyalıların bu iş için kendi memleketlerinin seçilmesinden son derece rahatsızlık duydukları şeklinde ifadelerin yer aldığı

Bâb-ı Âli
Tercüme Odası
Numara: 42

Nev'-i Tercüme: "Rusya'nın Alet-i İcraiyesi Olan Ermeniler" ser-levhalı *Patris*

gazetesinde münderic olup biri Ruscuk meselesine ve diğeri *Svoboda* nâm gazeteden
naklo-
lunan iki bendin leffen irsâl kılındığına dair

*Nezârete fî 14 Mayıs sene [18]92 tarihiyle Bükreş Sefâret-i Seniyyesi maslahatgüzârından vârid olan
138 numaralı tahrirâtın tercümesidir.*

Bükreş'de tab' ve neşr olunan *Patris* gazetesinde münderic iki bend malumât olmak üzere leffen takdim kılındı. Bunlardan biri Ruscuk meselesine dair ve diğeri Sofya'da çıkan *Svoboda* nâm nîm-resmî gazeteden menkûldür. Şurasının arz u iş'ârını vazifeden addeylerim ki, *Patris* gazetesi fırka-i muhalifeye mensub ve hükûmet-i hâzıraya îkâ'-ı müşkilât için daima müterassıd-ı fırsat olan bir gazetedir. Emr u fermân.

Svoboda gazetesinin bendi mukaddemâ
tercüme ve takdim edilmiştir.

*"Rusya'nın Alet-i İcraiyesi Olan Ermeniler"
ser-levhalı bendin tercümesidir.*

Dün Dersaâdet'den alınan telgrafnâmelere nazaran Doktor Voulcovitch'in kâtilleri Mercan ve Hristo ceza-yı idama ve fâil-i müşterikleri Naum ve Tüfekciyef dahi on beş sene hidemât-ı şâkkaya mahkum olmuşlardır. Fi'l-i katlin bir politika cinayeti olduğunda asla şübhe yoktur. Dersaâdet Rusya Postahânesi memurlarından Şişmanof'un kendilerini para ile itmâ' ederek bu cinayeti icraya sevk ettiği mahkumlar tarafından ihbar edilmiş ise de Mösyö Nelidoff'un talebi üzerine Şişmanof Rus memurlarına teslim olduğundan el-yevm Odesa sokaklarında serbestçe gezmektedir. Merkûm hakikaten zî-medhal olmayıp kâtillerin ihbarâtı iftiradan ibaret olsa bile Rusya Hükûmeti haysiyetini vikâyeten bir takım zanniyâta mahal vermemek için merkûmu mahkemeye ihzâr etmeli idi. Binâenaleyh Doktor Voulcovitch'in asıl kâtili olmak üzere gösterilen şahsın himaye olunması üzerine Mercan, Hristo, Naum, ve Tüfekciyef aleyhine sâdır olan hüküm Şişmanof'a dahi şâmilidir. Bu ise Şişmanof'un hâmilince mûcib-i cehâletdir. Rusya'nın Bulgaristan ahvâlini teşvîş ve Şark politikasının planlarını mevki'-i fi'le vaz' için Ermenileri alet makamında isti'mâl ettiği muhakeme-i vâkı'a neticesinden anlaşılıyor. Zaten bu hatt-ı hareket bir asırdan beri tertib olunup Rus memurları vatanlarının istiklâlini istihsâl edecekleri va'diyle Ermenilerin efkârını daima tağlît eylemişler ise de bir vakitden beri Rusya'da gördükleri mezâlîm üzerine Ermeniler o taraftan hiçbir fâide ve muâvenet görmeyeceklerine kâni' olmuşlardır. Ermenilerin tahrikâtı İngiltere tarafından himaye ve tesvîlât-ı vâkı'a Londra'daki fesad komitesi ma'rifetiyle idare olunuyor. Doktor Voulcovitch'in kâtilleri muhakemesi Şark'da bir takım Ermenilerin Rusya politikasına alet olduklarını irâe ve isbat etmiştir. Diğer taraftan Ruscuk, Kalas ve Tuna sahilinde kâin bazı mahallerde ele geçirilen humbaralar meselesinde zî-medhal olanların hemen kâffesi Ermeni olup bu ise Ermeniler ile meskûn vilâyât-ı şahanenin istiklâlini istihsâl maksadıyla bunların Hükûmet-i Seniyye aleyhine kıyâm ettiklerine delâlet eder. Rusya Hükûmeti Bulgar muhacirlerini alet ittihâz ettiği hâlde tehlikeye dûçâr olacağını anlayarak Ermenilere müracaat eylemiştir. Lâkin Rus memurları Ermenilere mahall-i tahrikât olmak üzere en evvel Bulgaristan'ı göstermiş olduklarından hud'aları pek çabuk meydana çıkmıştır. Ermenilerin Bulgaristan'da hiç menâfi'leri yoktur. Vesâit-i cedîde Bulgar müfsidlerinin harekâtına ol kadar müşâbihdir ki, tahrikât-ı mezkûrenin Rusya tarafından telkin ve idare olduğunu te'yid

etmektedir. Meydan-ı ifsâdât olmak üzere memleketimiz intihâb olunmuş olduğundan iş bizce haiz-i ehemmiyettir. Romanyalılar hududumuz üzerinde vuku'a gelen ve geçen gün Adliye nâzırı tarafından Meclis-i Mebusân'da mevki'-i bahse konulan hâdisât-ı mühimmenin menba ve maksadı hakkında aldanmamalıdır.

7 Mayıs sene 1308 / [19 Mayıs 1892]

HR. SYS, 2824/26

43

**İSTANBUL'DA YAYINLANAN ERMENİCE PUNÇ GAZETESİ
SAHİBİ HAMPARSUM ALACACIYAN'IN EÇMİYAZIN
KATOGİKOSLUĞU'NA ADAY OLAN KRİMİAN İLE
İZMİRLİYAN HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ**

İstanbul'da yayımlanan Ermenice Punç Gazetesi Sahibi Hamparsum Alacacıyan'ın Eçmiyazın Katogikoslugu'na aday olan Krimian'ın Anadolu'da görev yaptığı sırada yararlı hiçbir faaliyette bulunmadığını, manastırlara tahsis edilen bütün paraları israf ettiğini, daima çekişmeye sebebiyet vererek cemaatle Patrikhâne'yi boşuna meşgul ettiğini, Mattieos İzmirliyan'ın ise kilise ve cemaata fayda sağlayacak derecede tecrübeden yoksun olduğunu ileri sürdüğü

Biz de mebûs sıfatıyla katogikos intihâbına iştirak etdik ise de mâdem ki Eçmiyazın'e bizzat gitmedik, şu hâlde bizim iştirakimiz tahrîren vuku bulmuş ve yalnız ilk kur'ada dahl ve müşâreketimiz bulunmuş oluyor. İki kur'a dahi alenî olarak vuku bulmuştur. Biz ne Krimian ve ne de İzmirliyan için kur'a vermedik. Krimian için kur'a vermediğimiz sebebi şudur ki, bizim otuz seneden beri âlem-i matbûâtta hidemâtımız sebkât etmiş olduğundan Krimian'ın evsâf ve ahvâl-i şahsiye ve milliyesine herkesden ziyade vâkîfız. Kezâ manastır riyâset-i ruhâniyesinde ve Patriklik ve murahhasalık memuriyetlerinde ne suretle icra-yı muamele ettiği ve evzâ' ve harekâtı ne merkezde bulunduğu bizce pekâlâ malumdur. Krimian'ın ne Muş'da ne Varak Manastırında ve ne dahi Anadolu-i şahanede bulunduğu sırada mûcib-i fâide hiçbir fi'l ve ameli görülmemiştir. Ancak mûmâileyh mezkûr manastırlara tahsis edilmiş olan mebâliğ-i külliyei beyhûde yere israf ve tebzîr etmiş ve daima nizâ' ve mücadele îkâ'ına sebebiyet vererek cemaatle Patrikhâne'yi beyhûde yere işgal eylemiştir. Krimian az müddet devam eden Patrikliği zamanında cemaatin ilim ve maârif ve din ve mezheb nokta-i nazarınca terakkî ve tefeyyüzüne hiçbir takayyüdâtda bulunmadığı gibi Patrikhâne'de mevcut olan nükûdu israfla Merkez Sandığı'nı tamtarak etmiştir. Kendisinin velev bir hafta Patrikhâne ve kilisede bulunması kâbil değildi. Evden eve gezinerek latifeler ve mizaha dair hikâyelerle gönül eğlendirip cemaat meclislerinde de bu yolda icra-yı muameleden çekinmez ve böylece hakkında bir takım teşekkiyâta mahal verir idi. Patrikliği'nden sonra tekrar manastır riyâsetinde ve murahhasalık hizmetlerinde bulunmuş ve yine cemaatçe kendisinden zerre kadar bir fâide görülmemiştir. Lâkin teessüf olunur ki, milletimizin bir kısmı mûmâileyhin dâm-ı iğfaline kapılmıştır. Zira Krimian sâde-dil ve saf-derûn takımını pek çabuk celb ve cezb etmek maharetini fitratan haizdir. Mûmâileyh bir takım feryad ve figanları ve rikkat-âmiz hâlleri ve sûzişli nutuklarıyla cemaatin teveccühünü celbe çalıştığı gibi sahte fedakârlık ibrâzıyla kendisini fevka'l-beşer evsâfla muttasıf göstermek misillü tarîk ve usulleri pekâlâ bilir. Henüz hâtırlardadır ki, Patrik sıfatıyla ilk

önce Van'dan Dersaâdet'e vâsıl olarak Kumkapı Ulu Kilisesi minberine çıktığında gözleri yaşla dolmuş olduğu hâlde âh u enîn ve nâle vü zâr ile va'za âğâz birle Muş ovalarından mürûr ettiği sırada üstleri başları yırtık ve ayakları çırılçıplak bir takım kadın ve sıbyânın: "Pederciğimiz! Pederciğimiz!" unvanıyla kendi merhamet ve şefkatini istirhâm eylediklerini nakil ve hikâye ile onlar için iâne topladı. Erbâb-ı fütüvvet muâvenet-i nakdiyeyi esirgemedi. Lâkin kendisi acıdığı erbâb-ı ihtiyaca bir para bile göndermeyip hep kendi nefesine geçirdi ve biz iki sene mütemâdiyen gazete vasıtasıyla şu hâlimden dolayı teşekkî etdik. Hulâsa-i kelâm, Krimian kilise ve cemaat nâmına olarak Memâlik-i Şahane'den ve bilâd-ı ecnebiyeden külliyyetli meblağ ahz ve tahsil ve israf ve istihlâk ederek kilise ve cemaata bir hizmet-i müfîdede bulunmadıktan başka sahte ve müşevveş evzâ' ve harekât takınarak millete muzır bir uzuv oldu. Bunları isbat etmek ise kat'â müşkil değildir. İşte bu ve sair esbâb-ı ma'kûleye mebnî Krimian için re'y vermedik ve Eçmiyazin Ulu Kilisesi'nde temenniyât-ı halisâne ve ahd ü peymânlarla icra olunan mükerrer kur'a netâyicini mutazammın defâtirin tâ bâlâsında Krimian ismini müşahede etmekle fevkalâde müteessif olduk. Eçmiyazin'de tecemmu' etmiş olan mebûslar ve be-tahsis Memâlik-i Şahane'den gitmiş olan murahaslar Krimian'ın etvâr ve harekât-ı nâ-becâsını bilmiş ve işitmiş iken ne efkâr ve makâsıda ittibâ'an kur'a vermişlerdir bunu anlayamıyoruz. Rusya Ermenileri mi bunu talep etdiler? Eğer öyle ise Memâlik-i Şahane Ermenileri onlara nasihat etmeli idiler. Yoksa Memâlik-i Şahane'de iğfal olunmuş olan Ermeniler bunu talep ve ısrar etdiler ise o hâlde de diğer refîkleri kendilerini sakındırmağa ve hatta tevbîh ve takdir etmeğe mecbur idiler. Menfaat-i âmmeye hâdim olanların vazife-i mukaddeseleri cemaate yanlış tarîk gösteren adamların mahiyetini meydana koyarak halkı onlardan hazer etdirmeğe sa'y eylemekdir. Yoksa mufaddal olanlara hoş görünmek için onların makâsıd ve hissiyâtına muvâfık olacak söz sarf etmek ve iş görmek değildir. Cemaate müfid olan sözleri bî-arafâne sarf ederek nâfi' işleri yapmak muktezî olduğu gibi iffet ve istikâmet ve bî-arafîlikden husûle gelecek mazarrata dahi mütehammil olmaları lâzım gelir. İşte hakikî fedakârlık bu olup bilhassa taife-i ruhbanın âhâd-ı nâsdan ziyade efdal olması ve etvâr ve harekâtı ise ibret-âmiz suretde bulunması iktizâ eder.

Eğer Rusya İmparatoru hazretlerine Krimian'ın müddet-i ömründe cereyân eden ahvâl ve harekât-ı gayr-ı lâyıkası tarif ve tavsîf edilse mûmâileyh rahib nâmına icra olunan kur'anın müşârunileyh Çar hazretleri tarafından tasdik olunacağını asla me'mûl etmeyiz. Krimian'ın Kudüs-i Şerif Manastırı'nda kalması muktezâ-yı adalet-i ilâhiyedir. Zira mûmâileyh belki ihtiyarlığının son günlerinde kendi vicdanından tazyik olunarak tevbe istiğfar eder. Bu satırları an-samimi'l-kalb ve otuz senelik bir tecrübeye istinâden kilise ve cemaatin menfaatine olarak yazıyoruz. Eğer şu alenî mütâlaât ve sadâmız karîn-i is'âf olur ise fevkalâde memnun olacağız. Zira sinnimizin adem-i müsaadesine mebnî şurada bir müddet daha yaşayabilir isek bari milleti böyle bir katogikosun taht-ı idare-i ruhâniyesinde görmek bedbahtlığına dûçâr olmayalım. İzmirliyan Mattieos Piskopos'un intihâbına gelince; ol bâbda şu kadcık beyân-ı efkâr ederiz ki şâyed Rusya Çarı hazretleri İzmirliyan nâmına olan kur'ayı tasdik ederse: "Cenâb-ı Hak kendisine emr-i basîret, i'tidâl-i dem, ihtiyât-ı harekât ve hüsn-i tedbir gibi hasâil bahş eylesin." duasını yâd ve tezkârdan geri durmamalıyız. Zira mûmâileyh İzmirliyan'ın kilise ve cemaate müfid olacak tedbir ve tecâribi mefkûd olduğundan onun dahi tayini bizce şâyân-ı teessüf görülmektedir.

Fî 30 Haziran sene [1]308 / [12 Temmuz 1892]

**RUSYA'NIN VAN VİSKONSOLOSUNUN OLUMSUZ
FAALİYETLERİ**

Trabzon'a seyahat edeceğini bildirerek, Van'dan yola çıkan Rusya'nın Van viskonsolosunun Erciş, Malazgird, Hınıs ve Muş'ta bulunan aşiretlerin içlerine kadar giderek bunlardan ne kadar süvari alayı teşkil edildiğine, Ermenilerin asker olan bu aşiret Kürtlerinden ne derece eziyet gördüklerine dair şikâyetleri dinlediği, Erzurum Rusya Konsolosluk Tercümanı Yeğişa Efendi'yi de yanına alarak, Erzurum'un Kavurma Çukuru'nu defalarca dolaşıp birçok köyde görevi haricinde tahkikat yaptığı anlaşıldığından Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerine konuyu araştırmaları tavsiyesinde bulunulduğu

Van Vilâyeti'nden mevrûd şifrenin suretidir.

Rusya Devleti'nin Van Viskonsolosu berây-ı seyahat Trabzon cihetine gideceğini beyân etmesi üzerine suretde mûmâileyhi muhafaza vazifesini ifa etmek ve hakikatde ise hâl ve harekâtını nazar-ı basîreti altında bulundurmak üzere Ermeni ve Kürd lisanlarına vâkıf bir zabtiye çavuşuyla bir nefer zabtiye süvarisi terfîk edilmiş idi. Bu kere mûmâileyh ile beraber avdet eden merkûm çavuşun verdiği jurnal meâline nazaran konsolos evvelâ Erciş ve Patnos ve Malazgird ve Hınıs ve Muş cihetlerine gidip orada bulunan aşâir içerilerine azîmetle bunlardan ne mikdar süvari alayı teşkil kılındığını tahkik ve Ermenilerin şimdi asker olmuş olan aşâir-i Ekrâddan ne kadar müteallim görünmekte bulduklarına dair ihtirâ'î birçok müftereyât ve şikâyatını istimâ', Palandöken devre-i muttasılası istihkâmâtını teftiş ve tedkik eylediği en ziyade Erzurum'un Kavurma Çukuru'nu mükerreren cevelân ve mahall-i mezkûra Erzurum Rusya Tercümanı Yeğişa Efendi'yi dahi celb ettiği, el-hâsil birçok kurâyâ defaâtle uğrayarak ber-minvâl-i ma'rûz eylediği tahkikâtını bir kat daha tevsî' etmiş olduğu anlaşılmağa berây-ı malumât ma'rûzdur.

Fî 1 Teşrîn-i Evvel sene [1]308

Bahri

**

Rusya Devleti'nin Van Viskonsolosu li-ecli's-seyâha Trabzon cihetine gideceğini beyân etmesi üzerine kendisini muhafaza vesilesiyle yanına zabtiyeden bir süvari neferiyle beraber terfîk edilen lisan-âşinâ bir zabtiye çavuşunun avdetiyle verdikleri jurnal meâline göre mûmâileyh konsolos evvelâ Erciş, Patnos ve Malazgird'le Hınıs ve Muş cihetlerindeki aşâyir içine azîmetle aşâyir-i merkûmeden ne mikdar süvari alayı teşkil kılındığını tahkik ve Ermenilerin asker olmuş olan aşâyir-i Ekrâddan ne derece muzdarib olduklarına dair birçok müftereyât ve şikâyat-ı masnû'ayı istimâ' eyledikten sonra Palandöken devre-i muttasılası istihkâmâtını teftiş ve tedkik eylediği ve Erzurum'un Kavurma Çukuru'nu mükerreren cevelân ve oraya Erzurum Rusya tercümanını dahi celb ettiği bu kere Van

Valisi Bahri Paşa kullarından bi'l-vürûd suret-i mahlûlesi merbûtan arz-ı huzur-ı âlf kılınan telgrafnâmede gösterilmiştir.

Mûmâileyh konsolosun Bitlis ve Erzurum vilâyetlerini devr ü teftiş ile vazifesi haricinde bir takım tahkikâta girişmesi devleti tarafından bir memuriyete mebnî ise câlib-i nazar-ı dikkat ahvâl-i siyasiyeden ma'dûd olacağında şübhe yok ise de tahkikât-ı vâkı'a yalnız bir zabtiye çavuşunun takrîrine münhasır kaldığından maksadın ne olduğunu tahmin etmek mümkün değildir. Konsolosların dahil-i daire-i memuriyetlerinde gezmelerini men' kâbil değil ise de ne gibi menviyyât-ı siyâsiyeye mübtenî olduğunun tahkiki hâlinde sû-i te'sirinin izâlesi mümkün olacağından vali ve mutasarrıfların asıl tahkik edecekleri bu noktadır.

Binâberîn Erzurum ve Bitlis ve Van Vilâyetleri'ne Bâbîâlî'den bu yolda vesâyâ-yı lâzime îsâli münasib mütâlâa kılınmış ise de nezd-i hikmet-vefd-i mülûkânelerinde rehîn-i tasvîb olduğu takdirde ol vechile Bâbîâlî'ye irâde-i seniyye-i hazret-i Şehinşâhîlerinin tebliği her hâlde menût-ı re'y-i cihan-pîrâ-yı Hilâfet-penâhîleri olmağın ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde irâde ve fermân veliyyü'l-emr efendimiz hazretlerindedir.

Fî 26 Rebûlûlâ sene [1]310 ve fî 5 Teşrîn-i Evvel sene [1]308

**

Numara: 3144

Melfûfuyla beraber manzûr-ı âlfî buyurulan işbu arîza-i müştereke üzerine mücebince irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurularak Bâbîâlî cânib-i sâmîsine ifa-yı tebligât edilmiş olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 27 Rebûlevvel sene [1]310 - Fî 6 Teşrîn-i Evvel sene [1]308 / [18 Ekim 1892]

Serkâtib-i Hazret-i
Şehriyârî
Süreyya

Y. MTV, 69/81

45

İSTANBUL ESKİ PATRİĞİ KRİMİAN'IN EÇMİYAZIN KATOGİKOSLUĞU'NA SEÇİLMESİ

Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu için Kudüs-i Şerife sürgün edilen eski İstanbul Patriği Krımian'ın Eçmiyazın Katogikosluğu'na seçildiği, Eçmiyazın'e gitmeden önce 2 milyon Ermeni'nin bağlı olduğu Osmanlı Padişahı'na saygı ziyaretinde bulunması gerektiği halde önceki tutum ve davranışlarından dolayı Osmanlı Padişahı'nın Mâbeyn görevlilerinden birini göndererek Krımian'ın İstanbul'a uğramadan Yafa'dan Trieste'ye getirilmesini teklif ettiği, ancak Rusya büyükelçisinin bu teklifi kabul etmediği

*Paris'de neşrolunan Débats gazetesinin
21 Teşrîn-i Evvel tarihli nüshasında görülen bendin tercümesidir.*

Rusya ile Devlet-i Aliyye beyninde yeni bir ihtilâf zuhur etmiştir. Bu ihtilâf Bulgaristan'a dair olan müşkilât ve 1878 Muharebesi'nin tazminâtı kadar vahim değılse de hayli câlib-i dikkat ve bazı mesâile dahi müte'allik olduğundan şâyân-ı tezkârdır. Mebhûsün anh olan ihtilâf Gregoryen Mezhebi'-nden olan Ermenilerin katolikoslarının intihâbından neş'et etmiştir.

Memâlik-i Osmaniyye Ermenileri Katolik ve Gregoryen nâmları ile iki mezhebe münkasım olup Patrikleri Dersaâdet'de mukimdir. Nüfusca az olan Ermeni Katolikleri Saltanat-ı Seniyye'nin tebaa-i sâdikasıdır. Politika ve mezheb heyecanlarına pek de iştirak etmezler ve Patrikleri bermu'tâd Bâbîâli ile pek güzel münasebâtda bulunur.

Gregoryen Ermeniler ise bilakis ziyade yaygaracıdır. Bedbaht-ı hâlleri üzerine Avrupa'nın dikkatini celb ve Berlin Kongresi'nde mev'ûd olan ıslâhâtı talep etmekden hâlî kalmazlar. Sene-i hâzırada Patrikleri Horen Aşıkyan Avrupa'daki dostlarına irsâl edip ele geçirilen mektublarında mezhebdâşları hakkında Devlet-i Osmaniyye'nin hareketini şiddetle muâhaze etmiş olduğundan Abdülhamid tarafından rütbelerinden mahrumiyete ve müebbed mahbusiyete mahkum ve muahharan mazhar-ı afv olmuş ise de ma'zûl kalmıştır. Bâbîâli'nin Gregoryenler ile münasebâtı bunların reis-i ruhânîlerinin en büyüğü olan katolikosları Rusya memâlikinde Erivan civarında vâki Eçmiyazin'de mukim bulunmasından nâşi bir kat daha nazikleşmiştir. Reis-i mûmâileyhi intihâb eden Ermeni mebûsları Eçmiyazin'de toplanırlar ve işbu intihâb Çar tarafından tasdik olunur. Bazen bundan ağırca hâdiseler zuhur eder. Ez-cümle yerine bu kere başkası intihâb olunan müteveffâ Makar Katolikos hakikat-i hâlde Çar tarafından intihâb olunmuş idi. Zira Eçmiyazin'de toplanan murahhasların intihâb-kerdesi olan İzmir Piskoposu Melkisedek Muradyan Çar tarafından tasdik olunmayıp yalnız birkaç kur'a kazanan Makar resmen tayin edilmiş ve bundan dolayı şedîd protestolar vuku bulmuş idi. Sene-i sâbika Nisan ayında Monsenyör Makar vefat etdikde Gregoryenler kendisinin halefini intihâb etmek hususunda hayli dûçâr-ı halecân olmuşlar idi.

Üçü Osmanlı tebaasından ve üçü Rusya tebaasından altı namzed mevcut bulunuyor idi. İntihâb takrîben üç mâh evvel icra olundu. İntihâb olunan zât sâbıkâ Van piskoposu olduğu hâlde Osmanlı memurları tarafından tard olunan esbak Dersaâdet Gregoryen Patriği Krimian'dır. Mûmâileyh efkâr-ı istiklâl-kârânesinden dolayı bir vakitten beri nev'an-mâ Kudüs-i Şerif'e nefy edilmiştir. Üçüncü Aleksandr intihâb-ı mezkûru tasdik etmiş ve âdet-i mer'iyeye üzere yeni katolikosun tabiiyet-i Osmaniyye'den ihrac olunmasını Bâbîâli'den talep etdirmiştir.

Binâberîn bu defa müşkilât Rusya tarafından olmayıp Devlet-i Aliyye tarafındandır. Âdet iktizâsınca yeni katolikos Eçmiyazin'e gitmezden iki milyondan ziyade mezhebdâşlarının metbû'-ı mufahhamı olan zât-ı şevket-simât-ı hazret-i Padişahî'ye arz-ı ihtirâmât eyler. Eçmiyazin'deki katolikos vekili tarafından gönderilen iki piskopos ile Çar'a vekâleten Ermeni mezhebinden bir general kendisini davet etmek için Dersaâdet'e gelirler. Halbuki zât-ı hazret-i Padişahî Monsenyör Krimian'ı sevmez ve kendisini asla görmek istemez. Zira Gregoryenlerin intihâb-kerdesi olan zât mukaddemâ Devlet-i Aliyye aleyhinde neşriyât-ı şedîdede bulunmuş ve Devlet-i Aliyye hakkında ta'rîzât-ı şedîdeyi hâvî olduğundan Ermenistan'da pek çok rağbet bulmuş olan *Eagle de Vaspurakan* (yani Van Kartalı) nâmında olan bir gazeteyi dahi bir müddet tab' ve neşreylemiştir. Çar muamelâtda bir noksan vuku bulur ise ileride gâileyi mûcib olmasından ihtirâz ederek Krimian'ın mutlaka huzur-ı

hümâyûna kabul olunmasını arzu ediyor.

Şimdiye kadar zât-ı hazret-i Padişahî muhalefetini terk edememiştir. Geçen günler Rusya elçisi ile bu mesele üzerine mükâleme etmek için kurenâsından birini irsâl ve katolikosun Dersâdet'e seyahat etmesine lüzum kalmaması için bir Osmanlı vapuru ile Yafa'dan Trieste'ye getirilmesini teklif eylemiş ise de Rusya elçisi mezkûr teklif-i dostâneyi kabul etmeyip Mâbeynciye: "Krimian'ın huzur-ı şahaneye çıkması İstanbulof ile mülâkât kadar zât-ı hazret-i Padişahî'nin hoşuna gitmeyecek bir şey değildir." demiştir.

İşte şimdi iş bu merkezdedir. Görüldüğü vechile bu işde endişenâk bir şey yok ise de ahvâl-i şarkıyeyi bir suret-i garibede göstermekdedir.

İntihâ

Atebe-i ulyâ-yı hazret-i mülûkânelerine aynen tercümesi arz olunan sâlifü'z-zikr bendin Patrik Horen Aşıkyan Efendi'nin müebbeden mahbusiyete mahkum olduğu ve Krimian'ın otuz-kırk sene evvel biraz müddet neşredip pek çok müşterisi olmadığından sektedâr ve mahzâ maârifden bâhis olduğu mervî olan bir gazetenin güya Devlet-i Aliyye aleyhine ta'rîzât-ı şedîdede bulunduğu gibi birçok erâcîfi mutazammın olduğu nezd-i hikmet-vefd-i hazret-i mülûkânelerinde müstağnî-i arz u beyândır. Ol bâbda ve kâtube-i ahvâlde emr u fermân şevketli inâyetli Padişahımız efendimiz hazretlerindir.

Fî 19 Teşrîn-i Evvel sene 1308 / [31 Ekim 1892]

Mütercim

Bogos

Kulları

Y. PRK. TKM, 26/42

46

BAYEZİD ESKİ MURAHHASASININ KÜRTLERİ İTHAMI

Bayezid'e gitmek üzere yola çıkan Rusya'nın Erzurum konsolosu tercümanı ve kaçılarıyasının Üçkilise'ye ulaştıklarında Ermenilere havaya silah attırtan eski murahhasanın amacının Kürtleri itham etmek ve aşiretleri yabancıların gözünden düşürmeyi hedeflediğinin bildirildiği

Makam-ı Seraskerî

Mektubî Kalemî

Hususî

Erzincan'da Dördüncü Ordu-yı

Hümâyûn Müşiri Zeki Paşa'dan mevrûd fî 10 Haziran

sene [1]309 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.

Vürûdu 12 [Haziran sene [1]309]

Bayezid'e suret-i hareketi evvelce arz olunan Rusya'nın Erzurum konsolosu tercümanıya kaçılarıyası Bayezid'e giderken yol üzerinde bulunan Üçkilise nâm mahalde bulunan murahhas-ı sâbıkın tertibiyle Ermeniler tarafından güya Kürdler tarafından atılıyormuş gibi civarda tüfekler

atdırılarak murahhas: "İşte Kürdlerin bizim hakkımızdaki muameleleri hep böyledir!" zeminindeki safsatası üzerine Ermeni olan tercüman ile kañçılıryada buldukları mahallin penceresinden bi'l-mukabele birkaç el silah atdıkları alınan jurnallerden anlaşıldı. Bu murahhas gayet müfsid ve hain bir Ermeni'dir. Mesele-i zâilede Ruslar vasıtasıyla aşâyire envâ'-ı hakareti yapmış olduğu gibi şimdi de bu gibi sanî'alarla aşâyiri nazar-ı ecânibde müttehem etmek sadededir. Aşâyir Hamidiye silk-i âlîsine dahil olalı ale't-tevâlî icra olunan vesâyâyâ kemâl-i dikkatle bi'l-ımtisâl Ermeniler hakkında kat'î bir hakaretden bulunmamışlardır. Hâl böyle iken müfsid murahhasın şer yoldaki hareketi câlib-i nazar olduğundan icra-yı icabı menût-ı re'y-i âlî-i âsafânelerdir.

**

Makam-ı Seraskerî
Mektubî Kalemî
Hususî

Rusya'nın Erzurum konsolosu tercümanıyyla kañçılıryası Bayezid'e giderken yol üzerinde Üçkilise nâm mahalde bulunan murahhas-ı sâbıkın tertibiyle Ermeniler tarafından güya Kürdler tarafından silah atılıyormuş gibi civarda tüfenkler atdır[ıl]dığına ve aşâyiri nazar-ı ecânibde müttehem etmek sadedinde bulunduğuna dair Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti'nden alınan telgrafnâmenin sureti meşmûl-i nigâh-ı âlî buyurulmak üzere leffen arz u takdim kılınmış ve icra-yı icabı zımnında bir sureti dahi Bâbîâli cânib-i sâmîsine bâ-tezkire-i acizî irsâl olunmuş olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 10 Zilhicce sene [1]310 ve fî 12 Haziran sene [1]309 / [24 Haziran 1893]

Serasker
Rıza

Y. PRK. ASK, 91/109

47

RUS UYRUKLU ERMENİ BOZGUNCU ŞEMAVAND'IN
RUSYA KONSOLOSUNA TESLİM EDİLDİĞİ

Rusya Büyükelçiliği'nden Ermeni bozguncuların himaye edilmeyeceklerine dair verilen teminat gereği Rus uyruklu Ermeni Şemavand'ın Rusya konsolosuna teslim edilerek Rusya'ya sürülmesinin istendiği

Sivas Vilâyet-i Aliyyesi'ne

C. Fî 31 Teşrîn-i Evvel sene [1]309. Şemavand Rusyalı ise de Rusya Sefâreti tarafından Ermeni

fesadâtı hakkında verilmiş olan te'minâta nazaran merkûmun ifsâdâtında Rusya tarafından mazhar-ı himaye olmaması ve mahzâ Ermeniliğinden dolayı teşebbüsât-ı fesadiyede bulunmuş olması lâzım geleceği cihetle bulunduğu yerde yahud civarda bulunan Rusya konsolosuna teslimiyle Rusya Devleti tarafından Ermeni müfsidlerinin mazhar-ı himaye olmadığı hakkında verilmiş olan te'minâta nazaran teslim olunduğu beyânıyla Rusya'ya teb'îdinin taleb olunması ve Bekir Paşa'nın taltifinin bir mâh sonra tekrar arzı emr u fermân buyurulmuştur. Ol bâbda.

Fî 2 Teşrîn-i Sâni sene [1]309 / [14 Kasım 1893]

Kurenâ-yı Hazret-i Şehriyârîden

Bekir Sıddık

Y. PRK. BŞK, 33/96

48

**RUSYA SINIRINDA ERMENİLERİN YERLEŞİK OLDUĞU
BAZI KÖYLERDE HALKA RUS MEMURLAR TARAFINDAN
SİLAH VERİLDİĞİ**

Rusya sınırında Ermenilerin yerleşik olduğu bazı köylerde halka Rus memurlar tarafından silah verildiğinin Dördüncü Ordu Müşiriyeti'nden bildirilmesi üzerine durumun bölgedeki şebenderliğe sorularak alınacak bilgilerin iletilmesinin Sadâret tarafından istendiği

*Fî 24 Cemâziyelâhir sene [1]311, fî 21 Kânûn-ı Evvel sene [1]309
tarihiyle makam-ı Sadâret-i Uzmâ'dan yazılan tezkire-i sâmiyenin sureti*

Devletli efendim hazretleri

Rusya hududu dahilinde Ermeni sâkin bulunan bazı kurâ ahalisine kendilerini muhafaza etmek üzere Rusya memurları tarafından esliha verildiğine dair Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyet-i Celîlesi'nin iş'ârına atfen taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî'den vârid olan 22 Cemâziyelâhir sene [1]311 tarihli ve bin iki yüz elli altı numaralı tezkire melfûfuyla beraber irsâl-i sûy-ı devletleri kılınmış olmakla meâline nazaran keyfiyetin mahalli şebenderliğinden isti'lâmıyla alınacak malumâtın iş'ârına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı.

[2 Ocak 1894]

HR. SYS, 1342/92

49

**RUSYA'YA GÖÇ EDEN ERMENİLERE ORDUDA ASKERİ
EĞİTİM YAPTIRILDIĞI**

Rusya'nın Kars tarafındaki ordusunun askerlerinden olup Erzurum'a kaçan ve orada Müslüman olan Yovan adlı şahsın, Rusya'ya giden Ermenilerin Rus ordusunda askerî eğitim gördüklerini bildirdiği

*Fî 23 Mart sene [1]310 tarihiyle
vârid olan tezkire-i sâmiyenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Erzurum Polis Komiserliği'nden bi'l-vürûd Zabtiye Nezâret-i Behiyyesi'nin tezkiresiyle beraber leffen irsâl-i sûy-ı devletleri kılınan telgrafnâmede Rusya'nın Kars cihetindeki ordusu efrâdından berây-ı ihtidâ Erzurum'a firar eden Yovan nâm şahsın Rusya'ya hicret eden Ermenilere orduda talim etdirilmekte olduğu ifade eylediği muharrer olmasıyla nezâret-i celîlelerince suret-i münasibede istiknâh-ı hâle himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

[4 Nisan 1894]

HR. SYS, 2770/2

50

**OSMANLI TEBAASINDAN ERMENİ SERKİZ MOSESYAN'IN
OSMANLI MEMURLARINA TESLİMİNE İLİŞKİN TALEBİN
KAFKASYA VALİ MUAVİNİ TARAFINDAN REDDEDİLDİĞİ**

Osmanlı Devleti aleyhine fesada iştirak etmekle suçlanan Serkiz Mosesyan'ın Osmanlı memurlarına teslimi talebinin Kafkasya vali muavini tarafından Rusya ile Osmanlı Devleti arasında suçluların iadesine ilişkin bir sözleşme olmadığı gerekçesiyle reddedilmesi üzerine uygulamada birçok defa Osmanlı Devleti'ne iltica eden Rus uyruklu siyasi ve diğer suçluların Rusya'ya teslim edildiği konusunda Kont Tatischtcheff'e hatırlatılmasının istendiği

Mâbeyn-i Hümayûn Başkitâbet-i

*Celîlesi'ne fî 23 Mart sene 1894 tarihiyle Batum Şehbenderi
Subhi Beyefendi tarafından irsâl olunan tahrirâtın tercümesidir.*

Bugünkü tarihle müverrah olup 2160 numaralı telgrafnâme-i acizâneme zeylen Serkiz Mosesyan nâmında bir Ermeni'ye dair 3 Mart tarihi ve 2102 numara ile Kafkasya Valiliği'ne irsâl ettiğim notanın sureti ile bu sabah aldığım cevabın aslı ile aynen Fransızca tercümesinin huzur-ı âlîlerine takdimi ile kesb-i fahr u ihtirâmât-ı fâikamı kabul buyurmanızı rica ederim.

Batum'da Devlet-i Aliyye Şehbenderi Subhi Beyefendi tarafından fî 3 Mart-ı Rumî ve 15 Mart-ı Efrencî 1894 tarihiyle ve 2102 numara ile Kafkasya Valiliği'ne irsâl olunan tahrirât suretinin tercümesidir:

Devlet-i Aliyye aleyhine fesada iştirak etmesinden dolayı memurîn-i Hükûmet-i Seniyye tarafından talep olunan tebaa-i Osmaniyye'den Serkiz Mosesyan nâm kimesnenin Batum polisi tarafından bana teslim edilmesini ahîren asaletli Kütayis kumandanına rica etmekle kesb-i şeref etmiş idim.

Geçen Şubat'ın on dokuzu tarihiyle ve telgraf ile i'tâ ettiği cevabında General Şalikof cenâbları iki devlet beyninde bir mukâvelenâme mevcut olmadığı cihetle talebimin adem-i kabulü Kafkasya vali vekili tarafından emrolunduğunu iş'âr ve izbâr etmiştir.

İki devlet beyninde iade-i mücrimîn için bir muâhede bulunmamakla beraber metbû‘-ı mufahhamım zât-ı şevket-simât-ı hazret-i Padişahî ile haşmetli Rusya İmparatoru hazretleri beyninde cereyân eden münasebât-ı vidâdiyeye ve mukâvelenâme mevcut olmadığı halde Hükûmet-i Seniyye-i Osmaniyye'nin pek çok defa Rusya tebaasından olup Memâlik-i Şahane'ye iltica eden siyasî ve diğer mücrimleri Rusya Devlet-i fahîmesine teslim etmiş olmasına binâen işbu talebe teşebbüs etmiş olduğumdan bu hususda devlet-i metbû‘amin muamele-i vâkı‘asına nazaran Rusya Devleti fahîmesi tarafından mukabele bi'l-misl harekete muntazır bulunmağa hakkımız olduğunu zannederim.

Binâenaleyh beyân olunan delâilin asaletli Kont Tatischtcheff cenâblarının nazargâh-ı takdirine arz olunmasının ricasıyla müşârunileyhin işbu mütâlaâtı cidden nazar-ı itinaya alacağı ümidinin beyânı ihtirâmât-ı fâikamin te'minâtı kabul olunmasını ricaya zerî'a ittihâz olundu.

Aslına mutabıktır.
Şehbender Vekili ve Kañçılar
Ferid

*Kafkasya Valiliği Tahrirât Dairesi'nin
Hukuk kısmı tarafından 21 Mart sene 1894 tarihiyle Batum'da
Devlet-i Aliyye Serşehbenderliği'ne irsâl olunan tahrirâtın tercümesidir:*

Tebaa-i Osmaniyye'den olup Batum'a vürûd eden ve bir Ermeni cemiyet-i hafiyyesine dahil olmakla itham olunan Serkiz Mosesyan nâm kimesnenin memurîn-i Osmaniyye'ye teslimi talebine dair fî 3 Mart tarihli ve 2102 numaralı tahrirâtınızda muharrer olan teşebbüsü Kafkasya valisi muâvinine tebliğ etdiğimden müşârunileyh Rusya ile Devlet-i Aliyye beyninde iade-i mücrimîne dair bir mukâvelenâme mevcut olmadığından talebinizin kabulüne imkân görememiştir.

Kafkasya Valiliği'nin Tahrirât Dairesi 2102 numaralı tahrirâtınıza mebnî mevâdd-ı mezkûreyi size tebliğ ile kesb-i fahr eyler.

Müdüre vekâleten Müdîr-i Sâhî Mijkoviç	Kalem Reisi Kester
Ruşça'dan Fransızca'ya tercümesi aslına mutabıktır. Konsolos Vekili ve Kañçılar Ferid	Türkçe'ye tarih-i tercümesi Fî 30 Mart sene 1310 Mütercimi Bogos kulları

[11 Nisan 1894]

Y. PRK. TKM, 31/3

51

**KARS'A İLTİCA EDEN ERMENİLERİN RUS ORDUSU
TARAFINDAN EĞİTİME TABİ TUTULDUĞU İDDİALARININ
YALANLANMASI**

Rusya İçişleri Bakan Yardımcısı Şebekov'un Kars'a iltica eden Ermenilerin Rus ordusu tarafından eğitildiği iddialarının tamamen asılsız ve hayal ürünü olduğunu ifade ettiği

Bâb-ı Âlî

Nev'-i Tercüme: Kars'a iltica eden Ermenilere Rusya ordusunda icra etdirilen askerî talimlerine dair şâyi' olan havâdis hakkında fî 11 Nisan sene [18]94 tarihli ve 46 numaralı tahrirâta cevab

Nezârete fî 20 Nisan sene [18]94
Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden 174 Tahrirat

Kars'a iltica eden Ermenilere Rusya ordusunda icra etdirilen askerî talimlerine dair şehri-hâlin on biri tarihli ve kırk altı numaralı tahrirât-ı aliyye-i âsafâneleri melfûfâtıyla beraber resîde-i dest-i ta'zîm oldu. Menâbi'-i muhtelifeden ve bir de Dahiliye Nâzırı Muâvini Ferik-General Şebekov'dan bu bâbda istihsâl-i malumâta müsâra'at eyledim. General-i mûmâileyh havâdis-i mezkûrenin külliyyen bî-asl ü esas olduğunu ve buna müte'allik şâyi'âtın sırf hayalâtından ibaret idüğünü bendenize suret-i kat'iyede te'min etmişdir. Kars Şehbender vekilimizi dahi husus-ı mezkûra dair bendenize malumât-ı lâzime i'tâsına davet etmiş olduğumdan bu malumâtı alır almaz zât-ı âlî-i âsafânelerine arz u iş'ârda tecvîz-i kusur etmeyeceğim derkârdır. Emr u fermân.

16 Nisan 1310 / [28 Nisan 1894]

HR. SYS, 2852/68

52

**İSTANBUL RUSYA BÜYÜKELÇİSİ
NELİDOFF'UN KUŞKUCU VE SERT MİZACI İLE
BÜYÜKELÇİLİK TERCÜMANI MAKSİMOF'UN NEZAKETE
AYKIRI DAVRANIŞLARININ İKİ ÜLKE ARASINDAKİ
İLİŞKİLERİ ZORA SOKTUĞU**

İstanbul'da Ermeni komitesi tarafından öldürülen Haçik'in üzerinde çıkan evrakta ki mührün Rus uyruklu Agop Arakelof'a ait olduğunun anlaşılması üzerine Arakelof'un yakalanması ve odasındaki mührün alınması için Rusya Büyükelçiliği'nden istenen tercümanın kasıtlı olarak geç gönderildiği ve mührün tesliminde de zorluklar çıkarıldığından iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin devamı için Büyükelçi Nelidoff'un yerine daha uyumlu birinin görevlendirilmesi konusunun Rusya Dışişleri Bakanı Giers'e iletilmesi

Yıldız
Saray-ı Hümayûnu

Fî 1 Teşrîn-i Evvel tarihli telgrafnâme ile tebliğ kılınan irâdât-ı seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhiye cevaben 3 ve 9 ve 12 Teşrîn-i Evvel tarihli telgrafnâme-i aliyyelerinde münderic Mösyö Giers'in beyânâtına muhalif olarak geçenlerde Dersaadet'de Ermeni komitesi tarafından katledilen Haçik nâm Ermeni'nin üzerinden çıkan varakadaki mührün Rusya tebaasından Agop Arakelof nâm kimesnenin nezdinde olduğu zâbitaca anlaşılması üzerine usulen merkûmun derdesti ve odasındaki mührün alınması zımında konsoloshânedan talep olunan tercüman birçok müşkilâtdan sonra verilerek merkûm derdest olunmuş ise de gerek merkûm ve gerek yedindeki mühür ve nezdinde zuhur eden evrak zâbitaya teslim olunmayıp yalnız mührün bir kâğıt üzerine basılan suret-i musaddakası

i'tâ olunması cânib-i zâbitadan hilâf-ı usul ve uhûd böyle bir muamele kabul olunamayacağından merkûmun ve mühürün behemehâl teslimi talep olunmuş ise de nihayet yalnız mühür teslim olunup merkûmun akşamları avdet etmek üzere yalnız gündüzleri zâbitaya gönderileceği kat'iyen beyân ve bu sırada Sefâret Tercümanı Maksimof dahi pek çok müşkilât ikâ' ederek hilâf-ı nezaket lisan isti'mâl etmiştir. Sa'î bi'l-fesad olduğu tebeyyün eden bir şahs-ı muzırrın şu vechile himaye olunması şâyân-ı taaccüb görülmüştür.

Rusya Devleti'nin şimdiye kadar Devlet-i Aliyye hakkında göstermekte olduğu âsâr-ı dostî ve beynehümâda cârî olan münasebât-ı dostâne ile kâbil-i te'lif görülemeyen bu misillü hâlâtın Dersaâdet Rusya Sefârethâne ve Konsoloshâneleri cânibinden Rusya Hükûmeti'nin hilâf-ı rızası olarak vuku'a getirilmekte olduğunda şüphe olmadığından Mösyö Giers'i görerek buralarının lisan-ı münasible kendisine tefhîmiyle ba'd-ezîn bu misillü hâlâtın vuku'a gelmemesi zımında Dersaâdet Sefâreti'ne evâmir-i ekîde i'tâ etdirilmesi ve Dersaâdet Rusya Sefiri Mösyö Nelidoff'un hadîdü'l-mizac ve gayet müvesvis bulunması ve sefâret müsteşarının da o tabiatda olması ve bu ise münasebât ve muamelât-ı siyasiyeye te'sir etmekte bulunması hasebiyle devleteyn beyninde cârî olan münasebât-ı dostâneye ve Rusya Devleti tarafından izhâr olunagelmekte bulunan âsâr-ı dostî ve muhâlesata mugayir olarak ber-vech-i meşrûh ahvâl vuku'a gelmekte ve şimdiki hâlde Dersaâdet Rusya Sefâreti'nin tavr u hareketi vaktiyle devleteyn beynindeki münasebâtda gerginliği mûcib olmuş olan İgnatief'in tutmuş olduğu mesleğe müşâbih görünmekte olduğundan Dersaâdet Sefâreti'nde sefirin veyahud müsteşarın akdemce bura Rusya Sefâreti'nde bulunmuş olan Lobanoff gibi halîmü't-tab' bir zât olması devleteyn beyninde cârî olan münasebât-ı dostâne mukteziyâtından görünmekte bulunduğunun dahi hüsn-i suretle ifhâm ve işrâb edilmesi ve alınacak cevabın arz-ı atebe-i ulyâ kılınması emr u fermân buyurulmuştur.

[12 Teşrîn-i Evvel 1310] / [24 Ekim 1894]

Y. PRK. BŞK, 31/81

53

**SASON ERMENİ HADİSESİ ÜZERİNE OSMANLI
DEVLETİ ALEYHİNE DİPLOMATİK BİR TEŞEBBÜSTE
BULUNULMASINA DAİR İNGİLTERE'NİN TEKLİFİNİN
RUSYA TARAFINDAN DA KABUL EDİLDİĞİ**

Secolo ve Riforma gazetelerinde İngiltere'nin Sason Ermeni Hadisesi üzerine Osmanlı Devleti aleyhinde diplomatik bir hareket icrası maksadıyla yaptığı teklifin Rusya tarafından da kabul edildiğine ilişkin bir haberin yer aldığı

**Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 213**

Nev'-i Tercüme: Sason Ermeni hâdisesi üzerine aleyhimize bir hareket-i diplomasiye icrası maksadıyla İngiltere tarafından vuku bulan teklifin Rusyaca kabul olduğuna dair *Secolo* ve *Riforma* gazetelerinde münderic bende dair

*Nezârete, fî 1 Kânûn-ı Evvel sene [18]94
Roma Sefâret-i Seniyyesi'nden 411 telgrafnâme*

Secolo gazetesi Sason Hâdisesi üzerine aleyhimize bir hareket-i diplomasiye icrası maksadıyla İngiltere tarafından vuku bulan teklifin Rusyaca kabul edilmiş olduğuna dair Petersburg'dan mevrûd bir telgrafnâmeyi bugünkü nüshasına derc etmiştir. *Riforma* gazetesinin Viyana'dan alıp bugünkü nüshasına derc ettiği bir telgrafnâmede dahi aynı hâdiseden dolayı Kafkasya Ermenileri beyninde heyecan-ı efkâr hüküm-fermâ olduğu muharrerdir.

[1 Aralık 1894]

HR. SYS, 2843/49

54

ERMENİ TÜCCAR KARAGÖZYAN'I ÖLDÜREN ERMENİ KATİLLERİN İDAMININ ERTELENMESİ

Ermeni Tüccar Karagözyan'ı parasını gasbetmek için öldüren Ermeni katillerin idamının İstanbul Rusya Büyükelçiliği Tercümanı Makşimof'un arabuluculuğu sonucunda engellenmesi üzerine İngiltere ve Rusya'nın desteği sayesinde bundan böyle Ermenilerin idam cezasından kurtulacakları söylentisinin Anadolu vilayetlerine kadar yayıldığı, Hinçakyan ve Taşnakyan komitelerinin de bundan yararlanarak halkı isyana teşvik ettikleri, Ermeni Patriği'nin ise kişiselinde halkı dua ettirmeye başladığı bildirilerek İstanbul Rusya Büyükelçiliği'ne gerekli talimatın verilmesi için Rusya Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunulmasının Petersburg Büyükelçiliği'nden istendiği

Şifre

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne

Serseri ve eşkıya güruhundan iki üç-nefer eşhâs-ı muzırta geçenlerde Dersaâdet'de türeyip para gasb etmek üzere şifahen ve tahrîren bir takım ağniyâya irtikâb ettikleri tehdidât sırasında Ermeni milletinin en ileri gelen ağniyâsından Karagözyan nâmında bir tâcire hânesinde ve sokakda ve daha sonra ticaretgâhında ettikleri tehdidât kâr-ger-i te'sir olamayınca mûmâileyhi yolda tutarak alenen katl ve idam etmeleri üzerine mehâkim-i adliyede icra kılınan muhakeme-i aleniyelerinde bunlardan birinin idama mahkumiyetine lâhık olan karar usulen Bâbîâlî'den arz ve istûzân olunmasıyla mûcebince irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî müte'allik buyurulmasını müteâkib Rusya Sefâreti Tercümanı Mösyö Maksimof Saray-ı Hümâyûn-ı mülûkâneye gelerek milel-i saire mahkumlarının idam cezaları küreğe tahvîl buyurulagelir iken şu aralık yek-diğerini müteâkib üç-dört Ermeni'nin salb ve idamı kabul olunamayacağından bahisle te'hiri yolunda ve kemâl-i tehevürle bir mütâlaa beyân etmiş ve çünkü tercüman-ı mûmâileyh şu mütâlaasını sefâreti nâmına dermiyân eylemiş olmasıyla

devleteyn-i mütehâbbeteyn miyânelerinde teyemmünen cârî olan münasebât-ı dostâne ve halisâneye riâyeten hükm-i lâhıkın muvakkaten te'hir-i infazı hususuna bundan on gün akdem irâde-i seniyye-i cenâb-ı Şehinşâhî şeref-müte'allik buyurulmuş idiye de dünkü gün Dahiliye ve Zabtiye nâzırları paşalar ve bu akşam havâss-ı vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye Mâbeyn-i Hümâyûn-ı mülûkâneye gelip hükm-i mezkûrun te'hir-i infazının vuku bulan tavassuta müstenid olduğu ve İngilizlere meclûbiyeti malum olan Ermeni kâtillerinin fîmâ-ba'd ceza-yı idamdan âzâde olacakları şüyû' bulmasıyla o makûle eşkıyanın yine başgöstererek öteye beriye sarkındılık etmeğe başladıkları ve işin cerâim-i adiyeye hâlinde kalmayıp Anadolu vilâyât-ı şahanesine de sirayetle iki devlete muzır teşkilât-ı istiklâl-şikenâne istihsâlîne kıyâm eden Hınçakyan ve Truşakyan komiteleri dahi bu şâyî'âtdan bi'l-istifade sâde-dilân-ı ahaliyi isyana tahrik ve tesvîle ve hatta müşevvik-ı ihtilâl sıfatını kazanan Ermeni Patriği dahi ezhân-ı Ermeniyânı galeyân ve heyecana getirecek yollu kiliselerde dua okutdurmağa başlamakla bunca külfet ve ikdâmât-ı fedakârâne ile iade ve takrîr olunabilen asayiş yeniden ihlâlîni mûcib mevkilere intikal eylediğini arz-ı atebe-i ulyâ ve hükm-i vâki'in hemen infazı hakkında emr u fermân-ı hümâyûn-ı mülûkânenin şeref-rîz-i sünûh ve sudûr buyurulmasını istihâm ve istid'â etdiler. Gerçi hükm-i mezkûrun irâde-i adalet-âde-i hazret-i Hilâfet-penâhî şeref-tevşîh buyurulmasından evvel sefâret-i müşârunileyhâ tarafından bir müracaat vâki olsa idi iki devlet miyânelerinde an be-an teessüs etmesi arzu buyurulan münasebât-ı samimiyyeye hürmeten küreğe tahvîline âtîfet ve merhamet-i seniyye sezâvâr buyurulmak kâbil olabilir ve o hâlde şâyî'a-i mezkûrenin tevlîd eylediği mehâzîre mahal kalmaz idiye de çe fâide ki, hükmün makrûn-ı irâde-i seniyye-i hazret-i tâcdârî olduktan sonra tehhur eylediğini Ermenilerin müşevvik ve muharrikleri tarafından işâ'a ve ilân ile Rusya Devleti lehine celb olunmakda olan efkâr-ı umumiye-i Osmaniyeye'ye karşı sû-i te'sirât ikâ'ına bahaneler tedarik olunmuş olarak bu ise her iki tarafın hukuk ve menâfi'ine tevâfuk edemeyeceği prens hazretlerince de karîn-i takdir olacağında şübhe olmadığından ve diğer taraftan da istiklâl mehâkimi[n]i halelden vikâye lüzumu dahi derkâr bulunduğundan prens-i müşârunileyh ile bi'l-mülâkât tafsilât-ı meşrûhanın yegân yegân serdiyle bu gibi müşkilâtı dâfi' olmak üzere bura sefâretine talimât-ı lâzıme i'tâsı esbâbının istihsâlî yolunda lisan-ı münasib isti'mâlî ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî iş'âr olunur.

[1310] / [1894 - 1895]

Y. PRK. BŞK, 31/89

55

**BEŞ-ALTI YÜZ KİŞİDEN OLUŞAN RUSYA
ERMENİLERİ'NİN ÜÇ FIRKA HALİNDE PASINLER,
ELEŞKİRD VE BAYEZİD TARAFLARINA SALDIRMAK
ÜZERE HAZIRLANDIKLARI / RUS BASININDA ERMENİLER
LEHİNE YAYINLAR YAPILDIĞI**

Beş-altı yüz kişiden oluşan Rusya Ermenileri'nin üç fırka halinde Pasinler, Eleşkird ve Bayezid taraflarına saldırılmak üzere hazırlandıkları haber alındığından Rusya Hükümeti tarafından bunlara engel olunması / Ermeniler lehinde Rus basınında neşriyata izin verilmemesi hususunda Rusya Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunulması ve şimdiye kadar bu hususta resmî ve gayr-ı resmî yayın yapan gazetelerin isimleri

ile yazı örneklerinin gönderilmesi konularında Petersburg Büyükelçiliği'ne tebliğatta bulunulduğu

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne

Beşer altışar yüzden müretteb üç fırka Rusya Ermenileri'nin Pasinler, Eleşkird ve Bayezid taraflarına hücumu hâzırladıkları mahallinden olunan iş'ârâtdan anlaşılmışdır. Geçenlerde dahi bir takım Rusya Ermenileri'nin hudud-ı hakanîden esliha idhal etmekte oldukları istihbâr kılınması üzerine ol bâbda buraca Rusya Sefârethânesi'ne vuku bulan tebliğât üzerine Devlet-i Aliyye ile Rusya beyninde cârî olan münasebât-ı dostâne iktizâsınca Rusya Hükûmeti'nin buna kat'â cevâz vermeyeceği ve ol bâbda tedâbîr-i lâzîmenin ittihâz kılındığı beyân kılınmış olduğu hâlde bu defa bâlâdaki vechile haber alınması buna münâfî görülmüş olduğundan Mösyö Giers'le görüşülerek Rusya Ermenileri tarafından böyle bir harekete tasaddî olunmaması zımnında lâzım gelen tedâbîrin ittihâzı hem-civarlık hasebiyle devleteyn beyninde cârî olan münasebât-ı dostâne mukteziyâtından olacağıнын lisan-ı münasible beyân ve tebliğiyle Rusya Ermenileri tarafından gerek bu ve gerek bu misillü harekât-ı nâ-lâyıkaya tasaddî olunmaması esbâbının istihsâline sarf-ı mesâî olunması emr u fermân buyurulmuşdur.

(İmza)

**

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne

Rusya matbûâtında şimdiye kadar emsali görülmediği hâlde şu aralık Ermeni işleri hakkında Rusya Devleti'nin ittihâz etmiş olduğu mesleğe mugayir bir takım neşriyât vuku bulmakda olmasına ve bu ise Rusya Hükûmeti'nin Devlet-i Aliyye'ye karşı isti'mâl edegelmekte olduğu lisana ve vermekde olduğu te'minâta münâfî bulunmasına mebnî buralarının suret-i münasibede lâzım gelenlere tebliğ ve tefhîmiyle alınacak cevabın ve bir de şimdiye kadar o misillü neşriyâtda bulunan resmî ve gayr-ı resmî gazetelerin esâmîsinin sür'at-i arz u iş'ârî ve işbu evrak-ı havâdisin neşretmiş oldukları bendlerin dahi irsâli emr u fermân buyurulmuşdur.

**

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne

Erzurum Vilâyeti'nden ahîren alınan malumâta nazaran Kağızman Natchalniği'nin ifade-i şifahî memuriyetiyle Eleşkird kaymakamının nezdine gönderdiği bir jandarmasının ifadesine göre birçok Ermenilerin tecemmu'la Bayezid ve Eleşkird ve Pasinlere bugün yarın üç kol üzerine hücum etmek üzere buldukları ve Kağızman'da Rusya askeri bulunmadığından cemiyetlerinin def'ine adem-i iktidarından bahisle asker vürûduna kadar müteyakkızâne bulunarak bunların tecavüzleri hâlinde icra-yı tenkîlleri bildirilmiş olmakla demince iş'âr olunduğu vechile devleteyn beyninde teyemmünen cârî olan münasebât-ı dostâne ve şevket-me'âb efendi hazretleriyle İmparator hazretleri arasında mevcut olan hubb u müvâlât iktizâsınca Rusya Ermenileri tarafından mahall-i malumeye bir tecavüz vuku'uyla hudud üzerinde bir gâile hudûsünü Rusya Hükûmeti hiçbir vakitte arzu etmeyeceğinden tecemmu' etmiş olan Ermenilerin men'-i tecavüzleri zımnında tedâbîr-i lâzîmenin serî'an ittihâzıyla bunların hücumlarına meydan verilmeyerek hudud üzerinde bir hâdise zuhuruna mahal ve imkân

bırakılmaması için Rusya Hükûmeti'nin tedâbîr-i lâzimeyi serî'an ittihâz ve icra edeceğinden şevket-me'âb efendimiz hazretlerinin emin olduklarının taraf-ı eşref-i hazret-i Padişahî'den İmparator hazretlerine iblâğı zımnında Mösyö Giers'e suret-i münasibede tebliğ ve tefhîmiyle alınacak cevabın ve ol bâbda Rusya Hükûmeti tarafından ittihâz kılınacak tedâbîr keyfiyatının serî'an arz u iş'ârı muktezâ-yı irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhîden bulunduğunun bâ-selâm-ı şahane tebliğine müsâra'at olunur.

[1310] / [1894 - 1895]

(İmza)

Y. PRK. BŞK, 31/87

56

**İTALYA'NIN ERZURUM'A BİR KONSOLOS ATAMASI
KONUSUNDA İNGİLTERE'NİN RUSYA'DAN İSTEDİĞİ
YARDIMA RED CEVABI VERİLECEĞİ**

Rusya İmparatoru II. Nikola ile İmparatoriçe'ye verilen İmtiyaz ve Şefkat Nişanlarının teslimi dolayısıyla düzenlenen ziyafete, Rusya Dışişleri Bakanı Mösyö Giers adına katılan oğlunun, Osmanlı heyetinde bulunan Beşinci Kâtip Kâmil Bey'e, Ermeni Meselesi'nin Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olduğunu, hiçbir ülkenin özellikle de İngiltere'nin buna müdahaleye hakkı bulunmadığını ve İtalya'nın Erzurum'a bir konsolos tayin etmesi konusunda İngiltere'nin Rusya'dan istediği yardıma red cevabı vereceklerini söylediği

*Taraf-ı eşref-i hazret-i Padişahî'den
Rusya İmparatoru II. Nikola ile İmparatoriçe
hazerâtına ihdâ buyurulan İmtiyaz ve Şefkat Nişan-ı
zî-şânlarının îsâli memuriyetiyle Petersburg'a vuku bulan
seyahat-i ubeydânem üzerine arîza-i rikkıyet-i farîza-i ubeydânemdir.*

Bin üç yüz on iki sene-i Hicriyesi Cemâziyelâhiresi'nin on beşinci günü Yâver-i Ekrem Müşir Fuad Paşa ile Mirlivâ Yusuf İzzet Paşa kulları refakatlerinde olarak Dersaadet'de Sirkeci İskelesi Garı'ndan Orient Expresi trenine binip ertesi Cuma günü Sofya'ya vâsıl olduk. Akşam vakti Niş ile Belgrad arasında esna-yı mürûrda şimendifere atılan taş Fuad Paşa'nın yüzüne isabet etmesiyle cerh etmiş ise de ehemmiyetsiz olduğundan şifa buldu. Cumartesi günü Viyana'ya ve akşamı Rusya hududunda bulunan Granika'ya vâsıl olduk. Rüsûmât memurları büyük üniformalarıyla istikbal etdiler. Pazar günü Varşova'ya vâsıl olduk. Vali vekili kezâlik büyük üniforma elbisesiyle bizi istikbal etdi. Cemâziyelâhir'in on dokuzuncu ve Kânûn-ı Evvel'in beşinci Pazartesi günü Petersburg'a duhûl etdik. Sefâret-i Seniyye erkânı kâmilen büyük üniformalarıyla gara gelip İmparator hazretleri tarafından mihmandarlığa maiyyetimize verilmiş olan Rusya erkân-ı harbiye miralaylarından Çelinski nâm zâtla bizi istikbal etmişler ve saray-ı İmparatorîden gönderilmiş olan arabalara râkiben taraf-ı İmparatorîden ikametimize tahsis kılınmış olan Hotel de Robe'a gidip her birimizi pek mükellef olan devâir-i mahsusaya yerleştirdiler.

Birkaç gün istirahat ve Rusya'nın ricâline kartvizit tevzî'iyle imrâr ve ebniye ve mevâki'-i şehîresini temâşâ etmekle geçirildi.

Mülâkât

Teşrifât Nezâreti tarafından gönderilmiş olan davetnâme üzerine Pazartesi günü büyük üniformalarımızı lâbis olduğumuz hâlde teşrifât memurları Hotel de Robe'a gelip maiyyet arabalarıyla Gaçına Sarayı'na bizi götürdüler. Bir müddet sarayın erkânıyla büyük salonda musâhabetden sonra İmparator odasından zil çalınıp Müşir Fuad Paşa kulları hemen nâme-i hümayûnları nişan-ı âlîlerle beraber alıp nezd-i İmparatorîye girdi. Birkaç dakika ârâmdan sonra çıkıp kullarıyla İzzet Paşa ve müşârunileyh Fuad Paşa'nın mahdûmu Hasan Bey'i İmparator huzuruna takdim etdi.

Gerek İmparator ve gerek İmparatoriçe pek muhtasar birkaç sözle hey'et-i sefâreti taltif etdikden sonra nezd-i İmparatorîden çıktık.

Grandükler

Ba'dehû grandükelerden Aleksî ile Vladimir ve Grandük Michel nezdlerine kabul olunup müşârunileyhim ile zevceleri tarafından ziyadesiyle hüsn-i kabul gördük. Cümlesi mazhar oldukları avâtıf-ı mâ-lâ-nihâye-i hazret-i Şehriyârîden müteşekkir olduklarını ve müteveffâ İmparatorun gerek hastalığı ve gerek vefatı zamanında vârid olan telgrafnâme-i hümayûnlarla ibrâz buyurulmuş olan teessüfât-ı hazret-i Padişahî'yi hiçbir vakit unutamayacaklarını söylediler. İmparatorun hemşîresi Xenia [Aleksandrovna] ile zevci pek ziyade şevket-meâb-ı veli-nimet-i a'zam efendimiz hazretlerine hissiyât-ı şükranîyelerini tafsilen beyân etdiler.

Petersburg'daki Saltanat-ı Seniyye Sefiri Ferik Hüsnü Paşa kulları tarafından Yâver-i Ekrem Müşir Fuad Paşa ile Rusya Devleti erkânına bir ziyafet keşîde etdi. Sefâret-i Seniyye gayet mu'teber bir mahalde ve nezâret-i fevkalâdeyi haiz olup mefruşât ve tecemmülâtı nihayet derecede müzeyyen ve mükemmel idi. Saray nâzırı, Harbiye nâzırı, Seryâver, Adliye nâzırı, Bahriye nâzırı, Hariciye muâvini, Asya Müstemlekât nâzırı, Teşrifât nâzırı ve'l-hâsıl elli-altmış ricâl-i devlet med'uv idi. Cümlesi küçük üniformalarıyla ve Grand Cordon Nişanlarıyla geldiler.

Et'imenin nefâseti, sigaranın envâ' ve mebzûliyeti, sofranın tertib ve intizamı herkesi memnun bırakmış idi.

Mösyö Giers'in Pek Mühim Tebligâtı

Sofrada bu kulları İmparator hazretlerinin seryâveri ile Dışişleri bakanı mahdûmu Mösyö Giers arasında bulunuyor idim. Esna-yı ta'âmda Mösyö Giers'in mahdûmu dedi ki:

"Pederim hastalığı hasebiyle bir vakitden beri kimseyi kabul edemiyor. Maa-hâzâ hey'et-i Osmaniyye'yi kabul etmek için ziyadesiyle gayret etdi. Güç hâl ile dün biraz kesb-i sıhhat ederek bir müddet Fuad Paşa'yı nezdine kabul etdi ve bu mülâkâtdan ziyadesiyle memnun ve mesrûr oldu. Bir daha böyle mülâkâta muvaffak olmak arzusundadır. Her ne hâl ise müşârunileyh beni memur etmiş ki, size bu tebligâtı beyân edeyim. Pederimin mülâkâtdan mesrûriyetini ve bir daha görmek arzusunda bulunduğunu Fuad Paşa'ya bildiriniz. Bir de Fuad Paşa'ya söylediği vechile Ermeni işi için Rusyaca lâzım gelecek tedâbîr ittihâz olundu. Yani İngiltere Devleti İtalya'nın Erzurum'da bir konsolos tayin etmesi için Rusya'dan muâvenet istedi. Pederim reddetdi. İtalya'nın orada tebaası olmadığından şimdi konsolos tayin etmeğe kalkışması ne maksada hizmet için olduğu malumdur. Her ne ise biz dedik ki: "Erzurum'a konsolos tayinini kabul etmek ve etmemek Devlet-i Aliyye'nin hakk-ı sarihidir. Ermeni

işi ise Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı dahiliyesine aid bir iş olup kimsenin müdahaleye hakkı yoktur. Tahkik Komisyonu'nda ecnebi memurları bulunması dahi sırf Devlet-i Aliyye tarafından vuku bulan arzuya muvâfakat etmekden ibaret olup kimse devlet-i müşârunileyhâya böyle komisyonlara memur tayin etdirmeğe ve kabul etdirmeğe hak ve salâhiyeti yoktur." diyerek reddi hâvî cevabnâmeyi bugün İngiltere sefirine gönderdik." dedi.

Kulları, "Dışişleri bakanı olan pederi Mösyö Giers keyifsizliği şevket-meâb, veli-nimet-i a'zam efendimizce bâ'is-i teessüf olduğu ve sıhhat haberlerini intizâr buyurmakda oldukları ve bu bâbda devleteyn menâfi'ine aid vuku bulan himmet ve gayreti gerek şevket-meâb efendimiz hazretleri ve gerek metbû'-ı mufahhamı İmparator hazretlerinin memnuniyetlerini mûcib olacağı tabîi olduğunu" beyân etdim.

Giers dedi ki: "Devlet-i Aliyye Ermeni işinde zerre kadar bizden şübhe etmesin. Biz bu işde ednâ bir müsaade ve müsâmaha eserine meydan vermeyeceğiz. Bâbîâlî dahi müsâmaha göstermesin. Ne konsolos tayini maddesini kabul etsin ve ne de menâfi'ine mugayir ednâ bir hareket-i terâhî göstermesin. Konsolos tayinini kabul etmediği hâlde netâyic-i mühimme hâsıl olur. Zannetmesin, emin olsun dedi."...

Fî 23 Receb sene 1312 - Fî 9 Kânûn-ı Sâni sene 1310 / [21 Ocak 1895]

Abd-i Memlûk
Beşinci Kâtib
Kâmil

Y. EE, 7/9

57

**İSTANBUL RUSYA BÜYÜKELÇİSİNİN, ZAPTİYE NÂZIRI
NÂZIM PAŞA İLE YAPTIĞI GÖRÜŞMEDE RUSYA'NIN
ERMENİ MESELESİ'NDE HERHANGİ BİR SİYASİ
ÇIKARININ OLMADIĞINI SÖYLEMESİ**

Rusya büyükelçisinin Zaptiye Nâzırı Nâzım Paşa ile yaptığı görüşmede Rusya'nın Ermeni Meselesi'ne müdahil olmağadaki amaçlarının herhangi bir siyasi çıkar elde etmek olmayıp, Ermenilerin meskun olduğu vilayetlerde bazı ıslahatlar yapılarak, halkın, İngilizlerin ve komitelerin tahriklerinden kurtulmasını sağlamak olduğunu ifade ettiği.

Nezâret-i Zaptiye

Rusya sefiri bugün Bursa'dan avdet etmiş olmasıyla saat sekizde sefârethâneye gidip kendisiyle mülâkât ve nezd-i çâkerânemde bulunan lâyihayı Prens Lobanoff'un dahi malumâtı olduğundan ve fakat mahremiyet-i kat'iyesinden bahisle kendisine bi'l-i'tâ mündericât-ı mühimmesi ve Rusya Devleti'nin menfaatine müte'allik cihetleri hakkında şifahen dahi temhîd-i malumât eyledim. Sefir ifadât-ı çâkerânemi kemâl-i ehemmiyetle istimâ' ve ciddî bir tavır ile beyân-ı şükran eyledikten sonra ber-vech-i zîr harfiyyen arz ve tezbîr eylediğim ifadâtta bulundu:

"Petersburg'da dahi bu işe ziyadesiyle ehemmiyet verilerek Ermeni Meselesi hakkında Rusya Dahiliye Nezâreti'nden kemâl-i ehemmiyetle malumât talep olunmuştur. İngilizlerin ve komitelerin tahrikâtına Anadolu'da bazı valilerin ve mutasarrıfların muamelât-ı i'tisâfiyesi dahi inzimâm ederek

efkâr-ı umumiye o derece galeyana eylemiş idi ki, Ermeni Meselesi'ne bir mesele-i siyasiyeden ziyade bir mesele-i insaniye nazarıyla bakmağa mecburiyet elvermiş idi. Maamâfih İngilterece bu meselenin ı'zâm edilmek istenildiği suretine Rusya ve Fransa Hükûmetleri kat'an rû-yı mülâyemet göstermedikleri gibi Almanya ve Avusturya Devletleri de İngiltere'nin mesleğine gitmemişlerdir. Zaten Rusya Devleti'nin bu meseleye girmesi evvelce taraf-ı eşref-i mülûkânelerinden ibrâz buyurulan arzu-yı âlîye mebnî olduğu gibi müşterek notaya iştiraki sebebi de İngiliz tahrikâtına hak verdirecek ve Ermeni komitelerinin ifsâdâtını davet eyleyecek suretde Anadolu'da bazı vilayât-ı şahanede devam eden muamelât-ı i'tisâfiyenin ıslâhât-ı ciddiye ile bi'l-izâle galeyanda bulunan Ermeni efkârına sükûnet ve İngilizlerin ve komitelerin tahrikâtına da bu suretle bir nihayet verdirmek maksadına müstenid idi. Bu cümle ile beraber bu meselede İngiltere'nin fikir ve maksadına Rusya ile beraber sair devletler de tamamen mülâyim görünmemişlerdir. İtalya Hükûmeti müstesnadır. Çünkü bu hükûmet İngiltere'nin uşağıdır".

Rusya sefiri bu ifadâtını ikmâl eyledikten ve lâyihayı kemâl-i dikkatle mütâlaa edeceğini bildirdikten sonra sadr-ı cedîde nakl-i kelâm ederek: "Vâkı'â Said Paşa biraz fikrinde musır ve inadcı ise de istikâmet ve metâneti inkâr olunamaz." zemininde bazı sitâyişlerde bulunmuş ve yine mütâlaât-ı mahsusasından olmak üzere Ermeni sakin olan bazı vilayât-ı şahanelerinde emniyet ve asayişin berkemâl olduğuna dair gazetelerle neşrolunan telgrafların hâl-i ma'kûse işaret olup nâ-münasib görünmekte olduğunu söylemiş olduğu ma'rûzdur. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr u fermân velinimet-i bî-imtinân efendimizindir.

Fî 30 Mayıs sene 1311 / [11 Haziran 1895]

Nâzım
Kulları

Y. PRK. ZB, 15/104

58

**ERMENİLER TARAFINDAN EÇMİYAZIN
KİLİSESİ'NDE TOPLANAN PARANIN BÜYÜK BİR KISMININ
SİLAH ALINMAK ÜZERE İNGİLTERE'YE GÖNDERİLDİĞİ**

Ermeniler tarafından Eçmiyazın Kilisesi'nde toplanan paranın büyük bir kısmının silah almak üzere İngiltere'ye gönderildiği ve İran veya Rusya yoluyla Tiflîs'e nakledileceği haber verilen bu silahlar Tiflîs'e geldiği zaman toplatılması hususunda Rus Hükûmeti tarafından memurlara emir verildiğine dair istihbarat alındığı

Sadâret
Mektubî Kalemi

Şifre

Van, Erzurum, Trabzon [Vilâyetlerine]

Rusya tarafıyla Anadolu'ya idhal olunmak üzere fesede tarafından Avrupa'ya sipariş olunan eslihanın Tiflis'e vürûduna intizâr olunduğu şebenderlikden bildirilmekle re's-i hududda bulunan memurîn tarafından tezyîd-i takayyüdât ile esliha-i merkûme ve sair eşya-yı memnû'anın duhûlüne meydan verilmemesi tavsiye olunur.

5 Haziran sene [1]311

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Aded

*Fî 25 Zilhicce sene [1]312 ve fî 6 Haziran sene [1]311
tarihli Tiflis Başşebenderliği'nden vârid olan tahrirâtın suretidir.*

3 Haziran sene [1]895 tarih ve on yedi numaralı telgrafnâme-i çâkerânemle arz u iş'âr kılındığı vechile Eçmiyazin'de Kilise menfaatine cem' ve telfik edilmiş olan yüz bin rublenin yalnız bin rublesi kilise sandığına vaz' olunarak mütebâkî doksan dokuz bin rublesi Ermeni Katolikosu Mıgırdıç Krimian tarafından Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'de mevcut Ermeni fesedesine irsâl olunmak üzere esliha iştirâsı zımında İngiltere'ye tisyâr edilmiş ve mezkûr eslihanın Asya-yı Osmanî'ye irsâl edilmek üzere İran tarafıyla Kafkasya'ya idhal olunacağı ve sandıkların üzerine muhbiri tarafından vaz' olup Rusya Hükûmeti'ne ihbar olunan işarât-ı mahsusa Umum Kafkasya Valiliği'ne bi'l-iş'âr mezkûr eslihanın hîn-i vürûdunda derhal derdest ve müsâderesi Dahiliye Nezâreti'nden emrolunmuş olmakla mezkûr valilikden dahi lâzım gelenlere ol vechile talimât-ı mukteziye i'tâ olunmuş bulunduğu bir menba'-ı mevsûkdan istihbâr kılınmakla arz u iş'âr-ı keyfiyete ibtidâr olundu. Ol bâbda.

**

Sadâret
Mektubî Kalemi
Numara: 1812

Şifre

Erzurum, Van, Trabzon Vilâyetlerine

5 Haziran sene [1]311 tarihli telgrafnâmeye zeyldir:

Fesede tarafından Avrupa'ya sipariş olunan esliha akçesinin dahi gönderildiği ihbar olunmakla hududlarca takayyüdât icrası tavsiye olunur.

29 Haziran sene [1]311

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Aded: 1812

Huzur-ı Sâmi-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Ermeni işleri için Eçmiyazin'de Ermeniler tarafından toplanılan yüz bin rublenin esliha iştirâsı için katogikos cânibinden İngiltere'ye gönderildiği ve Anadolu'ya irsâl edilmek üzere Rusya tarîkıyla Tiflis'e vürûduna intizâr olunan işbu eslihanın vusûlünde zabtı için Rusya Hükûmeti tarafından evâmir-i kat'îye i'tâ edildiği mevsûkan istihbâr olduğuna dair Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan telgrafnâmenin tercümesi 23 Zilhicce sene [1]312 tarihli tezkire-i çâkerî ile takdim kılınmışdı. Meblağ-ı mezbûrun yalnız bin rublesi kilise sandığına vaz' olunarak kusurunun maksad-ı mezkûr ile İngiltere'ye gönderildiğini ve ol bâbda bazı izahâtı hâvî mezkûr şehbenderlikden alınan 25 Zilhicce sene [1]312 tarihli ve kırk bir numaralı tahrirâtın sureti dahi leffen takdim kılınmakla emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Muharrem sene 1313 ve fî 29 Haziran sene [1]311 / [11 Temmuz 1895]

Hariciye Nâzırı
Turhan

A. MKT. MHM, 729/8

59

**VASİLİYEF PASANDAYM'IN, ISLAHAT KONUSUNU
TAHKİK İÇİN GEZDİĞİ YERLERDEKİ ERMENİLERİN
İDDİALARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ**

İngiltere Devleti'nin talebi doğrultusunda Van, Bitlis, Erzurum, Harput ve Diyarbakır vilayetlerinin bir vilayet halîne getirilerek bir komiser tayini ve ahalinin durumuna göre vali ve mutasarrıf muavinlerinin ve zabtıyeden bir kısmının Ermenilerden tayin edilmesi hususunun tatbikinin mümkün olup olmadığını araştırmak üzere Dersaadet Rusya sefiri tarafından görevlendirilen Vasiliyef Pasandaym'ın gezdiği yerlerde, Ermenilerin iddialarının tamamen gerçek dışı olup bunların İngilizlerin teşviğine kapılmış bulduklarının, yaptığı tahkikat ile sabit olduğunu bildirdiği

Şifre

Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti'nden

Vasiliyef Pasandaym isminde bir Rusyalı, refakatinde bir müslüman tercüman olduğu hâlde Kars'dan hareketle Kötek ve Velibaba ve Antab ve Erciş ve Van ve Bitlis ve Muş ve Hınıs hattını takiben Erzurum'a ve oradan da dünkü gün buraya gelmiş ve keyfiyet dünkü gün makam-ı Seraskerî'ye iş'âr kılınmış idi. Evvelki mülâkâtda kendisi doktor olup taharrî ve teftiş-i madeniyât için Dersim tarîkıyla Harput'a ve Harput'dan Sivas ve Konya ve Sis ve Adana'ya gideceğini ve orada sefâretinden verilecek emre intizâr eyleyeceğini beyân ve ifade etmiş idi. Bugün görüşmek arzusunda bulunduğunu tercümanı vasıtasıyla ifade etmesiyle tekrar mülâkât olundu. Esna-yı mükâlemede devlet-i metbû'asının Dersaadet sefiri tarafından memuren gönderilmiş olduğunu ve esas memuriyeti İngiltere Devleti'nin talebi vechile Van, Bitlis, Erzurum, Harput, Diyarbakır vilâyetlerinin bir vilâyet hâlîne vaz'ıyla bir komiser nasbı ve ahalinin kesretine göre mutasarrıf ve vali muâvinlerinin ve zabtıyeden bir kısmının Ermeni'den tayini gibi mesâilin vilâyât-ı müşârunileyhâca kâbil-i tatbik olup olmadığını tedkik ve tahkikden ibaret olarak şimdiye kadar gezdiği yerlerde Kürdlerden ve sair ahali-i

İslâmiyeden ve memurîn-i askeriyeden fevkalâde hürmet ve riâyet gördüğünü maa't-teşekkür beyân etmekle beraber Ermenilerin müdde'ayâtı kâmilen hilâf-ı hakikat olduğu ve bunların İngiltere teşvikâtına kapılmış oldukları icra eylediği tahkikât ile sâbit bulunduğunu ifade etmiş ve bazı muhbirler tarafından suret-i memuriyet ve tahkikâtı işâ'a olunmamak üzere memuriyetinin mahrem tutulmasını rica eylemiş ve devlet-i metbû'asıyla Devlet-i Aliyye beynindeki münasebât-ı haseneden dolayı ulüvv-i efkâr-ı veli-nimet-i a'zamîlerini maa't-ta'zîm tezkâr etmiş olduğu ve mûmâileyh ecânibden bulunduğu hasebiyle fikrinin hakikati malum olamayacağından, hakkında şân-ı âlîye muvâfık ihtirâmât ifa olunmakla beraber takayyüdât-ı lâzîmenin ifasından geri durulmamakda olduğu ve bir-iki güne kadar Harput tarîkıyla hareket edeceği, ifadesinden anlaşıldığı mübarek hâk-i pâ-y-ı veli-nimet-i a'zamîlerine yüzüm gözüm sürerek arza müsâra'at eylerim. Ol bâbda fermân.

Fi 6 Ağustos sene [1]311 / [18 Ağustos 1895]

Kulları
Mehmed Zeki

Y. PRK. ASK, 106/12

60

**ERMENİLERİN YERLEŞİK OLDUĞU
VİLAYETLERDE YAPILACAK ISLAHAT KONUSUNDA
İNGİLTERE, FRANSA VE RUSYA'NIN ARALARINDAKİ
İLİŞKİLERİN NORMALE DÖNDÜĞÜ**

Novosti gazetesinde, Ermenilerle meskûn vilayetlerde yapılacak ıslahat ve Ermeni Meselesi konularında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ilişkilerinin normale döndüğüne dair haberlerin yer aldığı

Bâb-ı Âfî
Tercüme Odası
Numara: 236

Nev'-i Tercüme: Ermeni ıslâhâtına ve Rusya, Fransa ve İngiltere beynindeki münasebâta dair Rus gazetelerinde münderic bendlerin leffen irsâl kılındığına dair

Hariciye Nezâreti'ne fi 18 Eylül sene [18]95 tarihiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 541 numaralı tahrirâtın tercümesidir.

Rus gazetelerinin Eylül'ün üçünden beşine kadar olan nüshalarında münderic âti'z-zikr iki bendin tercümelemleri leffen takdim kılındı.

Evvelâ: *Novosti* gazetesinin fi 3 Eylül-i Rumî sene [18]95 tarihli nüshasında münderic bir bend-i mahsusun hulâsası ki, bunda Ermenilerle meskûn vilâyât-ı şahanede icrası lâzım gelen ıslâhâta dair bir takım efkâr ve mütâlaât dermiyân olunmuşdur.

Sâniyen: Londra'dan vürûd ettiği beyânıyla *Novosti* gazetesinin fi 5 Eylül-i Rumî sene [18]95

tarihli nüshasına derc olunan fî 12 Eylül-i Efrencî sene [18]95 tarihli bir mektubun tercümesi olup bunda Rusya ve Fransa ile İngiltere beynindeki münasebâtın kesb-i salâh eylediği tahakkuk eylemiş olduğu cihetle Lord Salisbury'nin eyyâm-ı tatiliyeden serbestçe istifade edebileceği bast ve ityân kılınmıştır. Emr u fermân.

Novosti gazetesinde münderic bend-i mahsusun hulâsaten tercümesidir.

Avusturya, Almanya ve İtalya Devletleri mukaddemâ Ermeni Meselesi'ne müdahale etmeyeceklerini va'd ve te'min eylemiş buldukları hâlde İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Ermeniler lehindeki metâlibini min-gayrı resmin tervîc ve iltizâm eylemişler ve şu suretle bu meselede ikiyüzlülük göstermişlerdir. Bâbîâli'nin cevab-ı ahîri Düvel-i Selâsece mûcib-i hoşnudî olacak derecede bulunmadığı cihetle Lord Salisbury'nin daha şiddetli metâlibde bulunması ağleb-i ihtimaldir. Lord Salisbury'nin Parlamento'da vuku bulan beyânâtı bu meselede Rusya ve Fransa ile müştereken hareketde devam arzusunda bulunduğunu isbat etmektedir. Fikrimizce Düvel-i Muazzama bilfi'1 islâhâta nezâret hakkını istihsâl etmedikçe Ermeni Meselesi faysal-pezîr olamaz ve islâhât hususu ancak kâğıd üzerinde kalır. Binâenaleyh bu neticeyi li-ecli'l-istihsâl Düvel-i Selâse müştereken bir hareket-i şedîdede bulunmalıdır. Bir de bu meselede Rusya ve Fransa İngiltere'ye bazı imtiyâzât vermiş olmamak için hükûmet-i müşârunileyhânın bi'l-cümle harekâtını rekabetkârâne nezâret altında bulundurmalıdırlar. Bu meselenin en münasib suret-i tesviyesi teklif olunan şerâiti Bâbîâli'nin kendi ihtiyarıyla kabul eylemesidir.

Londra'dan vârid olduğu beyânıyla

Novosti gazetesine derc olunan mektubun hulâsaten tercümesidir.

Rusya ve Fransa ile İngiltere beynindeki münasebâtça ahîren biraz gerginlik hâsıl olmuş olduğu hâlde bu defa hayliden hayliye kesb-i salâh eylemiştir. Bulgaristan'a aid mesâil-i muhtelif hakkında karîben verilecek kararlar bunu isbat eyleyecektir. Lord Salisbury İngiltere'nin Ermeni Meselesi hakkındaki metâlibi Rusya ve Fransa tarafından tervîc ve iltizâm olunmasını istihsâle muvaffak olduğu cihetle Hükûmet-i Seniyye'nin nihayet izhâr-ı rû-yı muvâfakat eyleyeceği muhakkaktır. Hariciye nâzırı bunu bir fâl-i hayr-ı muvaffakiyet olmak üzere telakki eylemektedir.

22 Eylül sene 1311 / [4 Ekim 1895]

HR. SYS, 1366/22

61

BAZI ERMENİ ÇETELERİNİN KARS HUDUDUNU GEÇEREK ERZURUM'A KADAR ULAŞTIKLARI

Bazı Ermeni çetelerinin Kars hududunu geçerek Erzurum'a kadar ulaştıkları, Rusya askerî hizmetinden çıkan Ermeni zabitlerle bazı talebelerin kumandası altında 3-4 bin Ermeniden oluşan bir çetenin Erzurum yakınlarındaki bir ormanlık alanda Erzurum ve Muş Ermenileriyle birleşerek ansızın Erzurum'a saldırma niyetinde oldukları, Ermeni komitesinin Revan, Şuşa ve İran'da silah ve mühimmat depoları bulunduğu ve 700 bin rublelik bir meblağın komitenin iki üyesi vasıtasıyla fesatçılara dağıtılmak üzere sınıra gönderildiğinin Batum Başşehbenderliği'nden bildirildiği

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hariciye
Tercüme Odası
Aded

*Hariciye Nezâreti'ne fî 11 Teşrîn-i Evvel sene [18]95 tarihiyle
Batum Başşehbenderliği'nden vârid olan telgrafnâmenin tercümesidir.*

Bir mahall-i mevsûkdan aldığım malumâta nazaran geçen Ağustos'un on altısında müsellaah beş yüz Ermeni'den mürekkeb bir çete Kars cihetinden hatt-ı hududu tecavüz etmiş ve bilâ-müşkilât Erzurum'a muvâsalat eylemiş imiş. Adahan Alayı istibdâllerinden yüz elli Ermeni neferinden mürekkeb diğere bir çete dahi ahîren Ermeni fesad komitesi tarafından istihdam olunarak Revan'a müteveccihen azîmet eylemiş ve orada تنها yollardan hududu tecavüze çalışacak imiş. Sergerdeleri bir Ermeni ile bundan birkaç gün akdem Dersaâdet'den gelmiş olan bir İngiliz olmak ve Ermeni amelelerinden mürekkeb bulunmak üzere yeni bir çete dahi teşekkül etmek üzeredir. Eşhâs-ı merkûme el-yevm Tiflis'de bulunup orada bir İngiliz delegesiyle istişare etdikden sonra Bakü ve Kafkasya'ya gidecekler imiş. Aldığım malumâta nazaran Ermeni komitesinin "Revan" ile "Şuşa" ve İran'da esliha ve mühimmât depoları vardır. Yedi yüz bin rubleden ibaret bir meblağ komitenin iki azâsı vasıtasıyla müfsidlere tevzî' olunmak üzere hududa irsâl olunmuşdur.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Aded: 3346

Huzur-ı Sâmi-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Geçen Ağustos evâsıtında müsellaah beş yüz Ermeni'den mürekkeb bir çetenin Kars cihetinden hatt-ı hududu tecavüzle bilâ-müşkilât Erzurum'a muvâsalat etmiş olduğu mevsûk bir mahalden alınan malumâtdan anlaşıldığını ve Adahan Alayı istibdâllerinden yüz elli Ermeni neferinden mürekkeb diğere bir çetenin dahi ahîren Ermeni fesad komitesi tarafından istihdam olunarak Revan'a müteveccihen azîmet etdiği ve orada تنها yollardan hududu tecavüze çalışacağı ve sergerdeleri bir Ermeni ile birkaç gün evvel Dersaâdet'den gelmiş olan bir İngiliz olmak ve Ermeni ameleden mürekkeb bulunmak üzere yeni bir çete dahi teşekkül etmek üzere olduğu ve eşhâs-ı merkûmenin el-yevm Tiflis'de bulunarak orada bir İngiliz delegesiyle istişare etdikden sonra Bakü ve Kafkasya'ya gidecekleri mervî idüğünü ve Ermeni komitesinin Revan ile Şuşa arasında esliha ve mühimmât depoları mevcut olup yedi yüz bin rubleden ibaret bir meblağın komitenin iki azâsı vasıtasıyla müfsidlere tevzî' edilmek üzere hududa irsâl olunduğu haber alındığını müş'ir Batum Başşehbenderliği'nden vârid olan 11 Teşrîn-i Evvel sene [18]95 tarihli telgrafnâmenin tercümesi leffen takdim kılınmış ve ol bâbda Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne vesâyâ-yı lâzıme icra kılınmış olmakla bu bâbda lâzım gelenlere evâmîr-i lâzıme i'tâsı vâbeste-i irâde-i aliyye-i Sadâret-penâhîleridir. Emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Rebûlâhir sene 1313 ve fî 30 Eylûl sene [1]311

Hariciye Nâzırı
Mehmed Said

**

Sadâret
Mektubî Kalemî
Numara: 3346

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskerî ile Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'ne

Geçen Ağustos evâsıtında müsellağ beş yüz Ermeni'den mürekkeb bir çetenin Kars cihetinden hatt-ı hududu tecavüzle Erzurum'a muvâsalat etmiş olduğu ve Adahan Alayı istibdâllerinden yüz elli Ermeni neferinden mürekkeb diğerk bir çetenin dahi ahîren Ermeni fesad komitesi tarafından istihdam ve Revan'a müteveccihen i'zâm olunduğı ve orada تنها yollardan hududu tecavüze çalışacağı ve sergerdeleri bir Ermeni ile birkaç gün evvel Dersaâdet'den gelmiş olan bir İngiliz olmak ve Ermeni ameleden mürekkeb bulunmak üzere yeni bir çete dahi teşekkül etmek üzere bulunduğı ve Ermeni komitesinin Revan ile Şuşa arasında esliha ve mühimmât depoları mevcut olup yedi yüz bin rubleden ibaret bir meblağın müfsidlere tevzî' edileceğı Batum Şehbenderliğı'nin iş'ârına atfen Hariciye Nezâret-i Celîlesi'nden bâ-tezkire iş'âr edilmiş ve Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'yle vilâyât-ı lâzımeye tebligât icra edilmiş olmakla Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerîlerince de iktizâ-yı hâlin ifası bâbında.

23 R. sene [1]313 - 1 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

**

Sadâret
Mektubî Kalemî
Numara: 3361

Tezkire

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskerî ile Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'ne

Bazı Ermeni çetelerinin Kars cihetinden hududu tecavüzle Erzurum'a vâsıl olduğu ve bir kısmının dahi Revan cihetinden tecavüz edeceğı Batum Şehbenderliğı'nin iş'ârına atfen Hariciye Nezâret-i Celîlesi'nden bildirilmesi üzerine icra-yı icabı 1 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihinde taraf-ı vâlâ-yı sipehdârîlerine dahi tebliğ edilmiş idi. Rusya hizmet-i askeriyesinden muhrec Ermeni zâbitlerle bazı talebenin kumandası altında üç-dört bin Ermeni'den mürekkeb bir çetenin Erzurum'dan on beş verst bu'd mesafede vâki bir ormanda ve Erzurum ve Muş Ermenileriyle birleşerek bağteten Erzurum'a hücum niyetinde bulunduğı ve bunların hudud üzerindeki Rus ve Osmanlı memurlarını bi'l-itmâ' Kars ve Oltu tarîklarıyla hududu geçmeğe muvaffak oldukları, Batum fesad komitesinin başlıca azâsıyla münasebâtda bulunan bir şahsın bir mektub meâline istinâden vuku bulan ihbar ve ifadesine mebnî mezkûr şehbenderlikden yazıldığı dahi bu kere nezâret-i müşârunileyhâdan bâ-tezkire iş'âr edilmiş ve Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'yle vilâyât-ı lâzımeye tebligât-ı mukteziye ifa kılınmış olmakla icab-ı hâlin icrası bâbında irâde.

**ERMENİLERİN ZARARLI FAALİYETLERİNİ ENGELLEMEK
İÇİN OSMANLI DEVLETİ İLE RUSYA'NIN GEREKEN
TEDBİRLERİ ALMALARI**

Petersburg Büyükelçisi Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kendisine verilen emirleri ilettiği, Rusya Prens'in Kafkasya'da Ermenilerin para ve silah göndermeleriyle fesad hareketlerinde bulunmamaları için kesin emirler verilerek titizlikle takip edildiğini bildirdiği, Hüsnü Paşa'nın da daha önce Rusya'ya göç eden 500-600 kişilik Ermeni grubundan iyi halleri tespit edilenlere Osmanlı Hükümeti tarafından Tâbiyet Nizamnamesi hükümlerine uygun davranılmasının tabii olduğunu söylediği; farklı bir tarihte yapılan mülâkatta da Ermenilerin sair mahallerde olduğu gibi Mamuretülaziz vilayeti dahilinde dahi günden güne bir olay çıkarmaya cüret ettiklerinin ve bunların hareketlerinin engellenmesi için her türlü tedbirin alınması gerektiğinin Prens'e iletiliği, kendisinin de bu hususta Rusya'nın üzerine düşen her türlü yardımı yapacağını bildirdiği

Şifre

Başkitâbet'e Petersburg Sefâret-i Seniyyeleri'nden

Yedi Teşrîn-i Evvel tarihli telgrafnâme-i âlîlerinde muharrer irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişahî mazmûn-ı celîli malum-ı çâkerânem oldu. Tıbk-ı emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne hüküm-ı celîline tevfiikan bi'l-etrâf kemâl-i dikkat ile Prens hazretlerine tebliğ-i keyfiyet etdim. Müşârunileyh bu ahvâlden asla malumâtı olmadığı gibi Rusya Hariciye Nezâreti'nden akdemce Dahiliye Nezâreti'ne Kafkasya'da Ermenilerin gerek akçe ve gerek esliha irsâl ile harekât-ı mefsedetkârânelerine hiçbir suretle mahal verilmemek için resmen ve ekîden yazdığı ve dün sabah Kafkasya Vali Müsteşarı General Tarinçef ile mülâkâtında sâlifü'z-zikr evâmire ziyadesiyle itina olunmakda olduğu ve evvelce de beyân buyurulan hâle dair bir şey görülmediği general-i mûmâileyhin i'tâ eylediği malumâtan anlaşıldığını ve Erzincan hududundan içeriye doğru avdet eden Ermenilere hüsn-i nazarla bakılmayıp Rusya Hükümetince ancak fesad komiteleri cânibinden teslîh edilmiş olan eşhâsa karşı tedâbîr-i mâni'a ittihâzı lâzım geleceğini ve bu misillülerin hudud-ı hakanîyi mürûrları hem-civarlık hasebiyle devleteyn beyninde mevcut olan münasebât-ı dostânenin ve tarafeynin hudud boyunda asayişin te'mini maksadıyla ve hukuk-ı düvel kaidesinde hükümet-i müşârunileyhâca bu misillü vukuât zuhuru asla tecvîz olunmayacağı derkâr olduğu kulları tarafından bi'l-ityân bu bâbda ve hemen suret-i te'kîdde tedâbîr-i mâni'a ittihâzı hakkında memurîn-i aidesine tebligât icrası hususunda kusur edilmeyeceğini müşârunileyh suret-i kat'iyede ifade etdikden sonra Kafkasya cihetlerinde beş-altı yüz Ermeni'den ibaret olup Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'yi evvelce terk ile Rusya'ya hicret eden kesândan bahsettiği sıra bu husus için tebaa-i şahaneden olduğu tebeyyün eden bu misillü kesânın iyâb ü zehâblarında hüsn-i hâlleri sâbit olanlara Hükümet-i Seniyyece *Tâbiyet Nizâmnamesi* ahkâmına tevfiikan muamele olunmak tabii olduğu cevaben kulları tarafından müşârunileyhe dermiyân edilmiş olduğunun atebe-i felek-mertebe-i hazret-i Hilâfet-penâhîye arzı müsterhamdır.

Fî 25 Teşrîn-i Evvel sene [18]95

Petersburg Sefâret-i Seniyyeleri'nden

Otuz bir Teşrîn-i Evvel tarihli iki kıt'a telgraflarına cevabdır:

Tıbk-ı şeref-sâdır olan emr u fermân-ı hümâyûn-ı mülûkâne hükm-i celîline tevfiikan akdemce prens hazretlerinin vâki olan ifadesi pek ziyade mahzûziyet-i seniyyeyi bâdî olduğunu tebliğ ederek izhâr-ı memnuniyet etdikden sonra sâlifü'l-arz telgrafların mündericâtını bi'l-etraf kemâl-i dikkatle müşârunileyh hazretlerine beyân etdim. Ermenilerin sair mahallerde olduğu gibi Mamuretülaziz vilâyeti dahilinde dahi gûnâ-gûn facia îkâ'ına cür'et etdiklerini Prens hazretleri beyân ile Ermenilerin harekât-ı şakâvetkârânelerinin nizâmât-ı mevcudeye tevfiikan önünü almak ve sair her türlü tedâbîr-i mukteziye icrası şu sırada icab-ı hâlden olduğu bedîdâr olduğunun ve münasebât-ı hem-civarî ve devleteyn beyninde mevcut olan müvâlât-ı muhâlesatkârî icabınca bu kere dahi İmparator hazretlerinin ifadesinin üzerine Rusya Hükûmeti Hükûmet-i Seniyye'ye cidden ifa-yı muâvenete âmâde bulunduğu nezdinde icra ettiğim teşebbüsât-ı ciddiye-i çâkerâneme cevaben Prens hazretlerinin te'kîd ettiği sırada müşârunileyhin Dersaâdet Rusya sefirinden aldığı bir telgraf üzerine Acem cihetinden hudud-ı hakanîyi geçende tecavüz eden birkaç yüz müsellah eşkıyanın ba'demâ tecavüzlerinin İran Hükûmetince men' edilmesi esbâbının istihsâli hakkında Rusya'nın Tahran sefirine bâ-telgraf evâmîr-i lâzîme i'tâ edildiğini dahi beyân ettiğinin ve Harput Kadim Patrik Vekili İlya ve sairleri tarafından mümzâ Başkitâbet-i Celîle'ye vârid olan telgrafdan bahisle umum tebaa-i sâdîka-i şahanenin altı yüz senedir ve el-hâletü hâzihî şevket-meâb efendimiz hazretlerinden görmekte oldukları bunca eltâf-ı seniyyeden ne derece minnetdâr ve müteşekkir kaldıklarını kullarına bi'l-etraf ifade ederek bazı Ermeni serserilerinin de bir zamandan beri kıyâmına cür'et eyledikleri ahvâl-i müteessife mücerred ecânib tarafından teşvik olunduklarını dahi tekrar ityân eylediğimin atebe-i ulyâ-yı hazret-i veli-nimet-i bî-minnet efendimize arzı istirhâm olunur. Ol bâbda.

Fî 14 Teşrîn-i Sâni sene [18]95

Hüsni

Y. PRK. EŞA, 23/26

63

**ANADOLU'DA ERMENİLER TARAFINDAN ÇIKARILAN
KARIŞIKLIKLARDA RUSYA'NIN ROLÜNÜN OLMADIĞI**

Paris'te yayınlanan Siécle gazetesinin neşrettiği bir mektuba göre Anadolu'da Ermeniler tarafından çıkarılan karışıklıklarda Rusya'nın herhangi bir rolünün olmadığı ve hatta Rusya tarafından Osmanlı hududunu geçmek isteyen silahlı Ermenilere müsaade edilmediği, çok sayıda Rus askerinin Ermeniler tarafından öldürüldüğü ve özellikle Ermenilerin istiklâl hareketlerinin kendisine de sirayet etmesi ihtimalinden dolayı bu tür hareketlerin Osmanlı Hükûmeti tarafından kontrol altına alınmasını desteklediği

*Paris'te çıkan Siécle gazetesinin
neşrettiği bir mektubdan müstahrec bazı fikirât tercümesidir.*

Anadolu'nun bazı cihetlerinde karışıklıklar zuhura gelmesi üzerine Osmanlılar Rusya'nın harekât-ı vâkı'ayı el altından tervîc eylediğine zâhib olmuşlar ise de bu zehâbda hata etdiklerini muahharan anlamışlardır. İngiliz gazetelerinin lisanı ol bâbda asla şübheye mahal bırakmamışdır. Rusya bu işle iştigâl etmiyor denilemez. Ermeni işleri Petersburg kabinesini cidden düşündürüyor. Memâlik-i Mahrûse-i hazret-i Padişahî'nin fûnûn ve maârifden bî-behre olan Ermenileri ziraat ve felâhat ve ticaretden başka hiçbir şey ile meşgul değildir. Eğer Bâbîâli, memurlarının suistimâlâtını men' edebilir ise kendilerini bahtiyar addedeceklerdir. Halbuki Ermenistan'ın Rusya dahilinde bulunan kısmında maârif-i umumiye daha ziyade ilerlemiş ve hatta Nihilist Fırkası'na birçok tarafdâr dahi peydâ olmuşdur. Binâenaleyh Rusya, Ermenistan'ın şu iki büyük kısmını birleştirmeye arzu etmeyip muhâcereti men' için hudud boyunca kordonlar vaz' eylemişdir. Bundan on sekiz ay mukaddem Londra komitesinin tahrikâtıyla memâlik-i hazret-i Padişahî'de teşekkül eden bazı çeteler hududu geçmek istemişler ise de Rusya Hükûmeti keyfiyetden haberdar olunca bunların men'-i mürûruna kalkışmış ve birçok müsâdemâtdan sonra çeteleri târ ü mâr etmiştir. Rus askerî telefâtının mikdarı malumum değilse de zâbitândan on neferin maktûlen vefat ettiğini bilirim. Ruslar Ermenilerin harekât-ı istiklâl-cûyânesi Rusya'ya sirayet ettiği takdirde işin kesb-i ehemmiyet eyleyeceğini bildikleri cihetle harekât-ı mezkûrenin Hükûmet-i Seniyye tarafından men'-i vuku'unu arzu etmekte idirler. İşte bu sebebe mebnî Rusya gayet ihtirâzkârâne davranıp Anadolu ahali-i İslâmiye ve Hıristiyanîyesinin memurlardan gördükleri mezâlim ve ta'addiyâta dair ihtarâtda bulunmakla iktifa etmektedir. Yozgat hâdisât-ı ahîresi üzerine Rusya sefiri tarafından Bâbîâli'ye şedîdü'l-meâl bir takrîr irsâl olunduğu rivayeti ahîren işâ'a ve birçok gazete muhbirleri cânibinden neşr u ilân edilmiş ise de rivayet-i mezkûre nefsü'l-emre muvâfık değildir. Rusya Sefâreti Anadolu'nun ekser mahallerinde meşhûd olan âsâr-ı iğtişâşî Hükûmet-i Seniyye'ye iş'âr etmiş ise de Ermeniler için suret-i mahsusada müdahaleden müctenib bulunmuş ve yalnız emniyet-i umumiyenin fikdânını beyân ile iktifa eylemişdir. Ermeniler İngiltere'nin vukuât-ı câriyeye kemâl-i dikkatle atf-ı nazar ettiğini ve kendilerince mûcib-i istifade olmayacağı muhakkak bulunan muhtâriyet-i idareyi talep edebilmek için mezâlim-i vâkı'anın derece-i nihâyeye gelmesine intizâr eylediğini söylüyorlar ise de bunun hayal-i hamdan ibaret olduğu itikadındayım. Londra Kabinesi asla istifade edemeyeceği bir meseleyi tervîc için menfaatperestlik mesleğini terk eylese keyfiyet hakikaten şâyân-ı istiğrâb olur.

[1311] / [1895 - 1896]

Y. PRK. HR, 19/37

64

**RUSYA'DAN GELECEK ERMENİ MUHACİRLERİNE ENGEL
OLUNMASINA DAİR OSMANLI SULTANI II. ABDÜLHAMİD
TARAFINDAN RUSYA İMPARATORU'NA YAZILAN
TELGRAF**

Rusya'dan gelecek olan Ermeni muhacirlerinin engellenmesi iki komşu ülkenin ortak çıkarlarına uygun

olacağından Rusya İmparatoru tarafından ilgililere gereken emirlerin verilmesinin rica edildiği

Telgrafnâme-i Hümayûn Müsveddesi

Rusya İmparatoru Hazretleri'ne

Taraf-ı âlî-i haşmetânelerinden şimdiye kadar müşahedesiyile müteşekkir bulunduğum me'ser-i hayrhâhî icabınca gerek sefir-i haşmetânelerine ve gerek sefirimiz Hüsnü Paşa'ya tevdi' olunan teşebbüsât vechile Ermeni muhacirlerin esbâb-ı müte'addideden dolayı memâlikimize hicretlerinden külliyyen sarf-ı nazar olunması iki hükûmet-i mütecâvirenin menâfi'-i müşterekesine muvâfık olacağından bu bâbda ve hududa gelmekte olan mikdarının men'î hakkında evâmîr-i lâzime i'tâ buyurulması ricasında bulunduğumu zât-ı âlî-i İmparatorîlerine pek samimî olan hissiyât-ı gayr-ı mütegayyirem te'minâtının tekrarıyla beyân ederim.

[1310] / [1894 - 1895]

Y. PRK. NMH, 5/73

65

**ANADOLU'DAN TOPLU HALDE TİFLİS'E GİDEN
ERMENİLERDEN MUHTAÇ OLANLARA YARDIM İÇİN
RUSYA TARAFINDAN KOMİTELER OLUŞTURULACAĞINA
İLİŞKİN HABERLERİN ARAŞTIRILMASI**

Rusya Dışişleri Bakanlığı nezdinde Ermeni isyancıların cüretlerini artıracak şekilde Ermeni muhtaçlarına yardım komitelerinin teşkiline meydan verilmemesi hususunda teşebbüslerde bulunulmasının ve Batum-Tiflis şimendifer hattı inşaatının hızlandırılışı ile Kafkasya Governörü ve Erkân-ı Harbiye Reisi'nin Petersburg'a çağırılış sebeplerinin gizlice araştırılarak sonucunun bildirilmesinin Petersburg Büyükelçiliği'nden istendiği

Sadâret

Mektubî Kalemi

Mahremâne

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Kafkasya Governörü ve Askerî Başkumandanı olup geçende Petersburg'a müteveccihen azîmet etmiş olan General Cheremetieff'in politika işleri için celb edildiği zannolunduğunu ve Anadolu'dan müctemi'an Tiflis'e muvâsalat eden Ermeni muhtacînine muâvenet maksadıyla bazı komiteler teşekkül etmek üzere bulunduğunu ve Kafkasya Erkân-ı Harbiye Reisi'nin general-i mûmâileyh ile beraber gitmiş olduğunu ve Mâverâ-yı Kafkas Demiryol hattının emr-i tamirinde gösterilen ikdâma nazaran Batum ve Tiflis beyninde yolcu katarlarının bugünlerde âmed şüid etmeğe başlayacağını ve saireyi mutazammın Poti Şehbenderliği'nin iki kıt'a tahrirâtı tercümelerinin leffiyile vârid olan tezkire-i devletleri lede'l-arz orada bir takım komiteler teşekkül etmek üzere bulunduğu haber alındığının Rusya Hariciye nâzırına ifadesiyle beraber gerçi bu komitelerden maksad Ermeni muhtacînine muâvenet olacağı dahi cümle-i müstahberâtdan ise de cehele-i usât bu gibi komiteleri kendi teşebbüslerini himayeye haml ile tezyîd-i cür'et eylemeleri melhûz olup bu ise takrîr-i asayiş için buraca sarf edilmekte olan mesâîyi işkâl edebileceğinden ve muâvenât-ı dostânesi nezd-i hümayûn-ı hazret-i Padişahî'de her an takdir buyurulmakta olan Rusya Devlet-i fahîmesinin menâfi'ine de

muvâfık olmadığından cehele-i usâtça ma'kûsen tefsir olunabilecek komitelerin teşekkülüne cevâz gösterilmemesi zımnında nâzır-ı müşârunileyh nezdinde teşebbüsâtda bulunularak ve kumandan ile Erkân-ı Harbiye reisinin Petersburg'a celb olunmalarını istilzâm eden politikanın mahiyeti ve şimendifer inşaatında gösterilmekde olan süratin esbâbı kimseye sezdirilmeksizin gayet mahremâne ve mahirâne suretde başkaca tahkik olunarak netâyic-i hâsılanın iş'ârı hususunun Petersburg sefiri saadetli paşa hazretlerine tavsiyesi şeref-sâdır olup Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi'nden tezkire-i hususiye-i cevabiye ile tebliğ olunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş olmakla ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümâyûn ifa-yı muktezâsına himmet.

26 Receb sene [1]313 - 30 Kânûn-ı Evvel sene [1]311 / [11 Ocak 1896]

A. MKT. MHM, 536/11

66

**OSMANLI SINIRINI GEÇMEK İÇİN FIRSAT KOLLAYAN 200
KİŞİLİK ERMENİ ÇETESİNE ENGEL OLUNMASI**

200 kişilik bir Ermeni çetesinin Osmanlı hududunu geçmesinin önlenmesine dair Rusya Dışişleri Bakanlığı nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulduğu, bu hususta bakanlık tarafından ilgililere gerekli emrin verildiğinin Petersburg Büyükelçiliği'nden bildirildiği

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 2

Nev'-i Tercüme: Rus Ermeni eşkıyasından iki yüz kişiden mürekkebe bir çetenin Memâlik-i Şahane'ye geçmek için müterassıd-ı fırsat idüğüne dair fî 11 Kânûn-ı Evvel sene [18]95 tarihli ve 274 numaralı tahrirâta cevab

Hariciye Nezâreti'ne
fî 3 Kânûn-ı Sâni sene [18]96 tarihiyle Petersburg
Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 6 numaralı tahrirâtın tercümesidir.

Rus Ermeni eşkıyasından iki yüz kişiden mürekkebe bir çetenin Memâlik-i Şahane'ye geçmek için müterassıd-ı fırsat bulunduğuna dair fî 11 Kânûn-ı Evvel sene [18]95 tarihli ve iki yüz yetmiş dört numaralı tahrirât-ı aliyye-i âsafânelerinde münderic evâmire imtisâlen bu bâbda Hariciye Nezâreti nezdinde tahrîren teşebbüsât-ı lâzime icra ve teşebbüsât-ı mezkûreyi ahîren te'kîd dahi etmiş olduğumdan nezâret-i müşârunileyhâ bu misillü harekâtı men' için icab edenlere evâmire-i lâzime i'tâ edildiği cevaben bildirilmiştir. Emr u fermân.

Fî 6 Kânûn-ı Sâni sene 1311 / [18 Ocak 1896]

HR. SYS, 2858/70

**RUSYA'YA GÖÇ EDEN ERMENİLERİN ÇETELERLE
BİRLEŞEREK GERİ DÖNÜP DÖNMEYECEKLERİNİN
ARAŞTIRILMASI**

Ermenilerin geri dönmek üzere aileleriyle beraber Rusya'ya göç edip etmedikleri, oralardaki eşkıya ile birleşerek karışıklık çıkarmak amacıyla tekrar geri dönüp dönmeyeceklerinin araştırılması ve Rusya Hükümetince Ermenilerin Osmanlı hududuna geçmeleri engellendiği için bu taraftan da Rusya hududuna geçişlere meydan verilmemesi hususunda yapılan muamelenin bildirilmesinin Müşir Şakir Paşa'dan istendiği

Şifre

Erzurum'da Müşir Şakir Paşa'ya

C. 6 Mart sene [1]312. Ermeniler ba'demâ avdet etmemek üzere aileleriyle beraber mi Rusya'ya hicret ediyorlar, yoksa oralardaki eşkıya ile birleşerek ve çete teşkil ederek îkâ'-ı şûriş zımında tekrar avdet mi edecekler? Hamidiye Alayları'nın talim zamanlarından başka silah taşımamaları ıslâhâtın mukarrerât-ı malumesi icabından olmasıyla ellerinde silah yok iken muhafazaya ne gibi âlât ile dikkat ve silahsız oldukları hâlde bir şûriş vuku bulur ise ne ile müdafaa eyleyecekler ve aksinden ne suretle mes'ul olacaklardır? Buralarının ve bir de Rusya Hükümeti beri tarafa Ermeni eşkıyası geçirmemeğe itina etmekte olduğu gibi öte tarafa onlardan kimsenin geçmemesine ihtimâm olunmak icab edeceğinden bu noktanın dahi nazar-ı itibara alınıp alınmadığının ve çünkü Memâlik-i İraniye'den Ermeni komitelerinin geçmek ihtimali haber verilmekte olmasına nazaran bu bâbda olan malumât-ı müşirîlerinin ve bu bâbda ne yapılmak lâzım geleceğinin arzı muktezâ-yı emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhîdendir.

Fî 7 Mart sene [1]312 / [19 Mart 1896]

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Tahsin

Y. PRK. BŞK, 45/55

**ERMENİLERİN RUSYA SINIRINDAKİ MÜSLÜMAN
KÖYLERİNE ZARAR VERMEMELERİ İÇİN GEREKLİ
TEDBİRLERİN ALINMASI**

Bayezid hududu civarında bulunan bir Rus köyündeki kilisede her sene âdetleri üzere toplanarak âyin yapan Ermenilerin bu sene de âyin yapmak üzere toplanacakları haber alındığından bunların hudut tecavüzünde bulunmalarına Rusya Hükümetince meydan verilmemesi / Kağızmanlı Zakar ile kardeşinin firar ederek Karakilise'nin Ahıtarlar merkezile Sağırtaş arasında ve Rusya hududunda toplanarak hududu geçerek müslüman ahalîye zarar verecekleri haber alındığından herhangi bir uygunsuzluğa meydan verilmemesi hususunda mahallî hükümet tarafından önlem alınması

Bâb-ı Âlî

Daire-i Sadâret-i Uzmâ

Mektubî Kalemi

Aded

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Bayezid hududu kurbünde vâki bir Rus karyesinde vâki kiliseye her sene Ermeniler ictimâ ederek icra-yı âyin etdikleri gibi bu sene dahi Haziran'ın yirmi sekizinci günü üç-dört bin Ermeni geleceği istihbâr edilmiş ve bunların böyle külliyetle gelmelerine nazaran tecavüz-i hudud ile îkâ'-ı fesad etmeleri melhûz bulunmuş olduğundan bahisle Rusya memurları tarafından takayyüdât icra edilmek üzere Rusya Devleti'ne tebligât ifası lüzumuna dair Erzurum Vilâyeti'nden alınan 24 Haziran sene 1312 tarihli telgrafnâme leffen savb-ı vâlâlarına irsâl kılınmakla bâ-telgraf hemen Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne tebligât icrasına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fi 25 Muharrem sene 1314 ve fi 25 Haziran sene 1312

Sadırazam

Rifat

**

Sadâret

Mektubî Kalemi

Numara: 103

Müsta'celdir

Hariciye Nezâret-i Celîlesiyle Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskerî'ye

Fesededen Kağızmanlı Zakar'la biraderinin firaren Karakilise'nin Ahtalar merkeziyle Sağırtaş arasında ve Rusya hududunda tahassun eden beş yüz kadar Ermeni fedaisine iltihak eyledikleri ve bunlarla Olumpi kasabasında toplanan diğer beş yüz Ermeni'nin tecavüz-i hudud ve îkâ'-ı şûriş ile ahali-i İslâmiyeyi ısrâr edecekleri haber alınarak tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunmakla beraber bunların men'-i tecavüzleri zımnında hükûmet-i mahalliye nezdinde teşebbüsât-ı lâzıme icrasının da Kars Şehbenderliği'ne bildirildiği Erzurum Vilâyeti'nden iş'âr edilmiş ve taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî'ye tebligât icra kılınmış olmakla bugünkü tarihli diğer tezkire ile tebliğ olunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî hükm-i celîli vechile kurâ-yı İslâmiye'nin tecavüz ve hasardan vikâyesi zımnında tedâbîr ve teşebbüsât-ı mukteziyenin serî'an ittihâz ve icrası hususuna himmet buyurulması siyâkında tezkire.

27 Muharrem sene 1314 - 27 Haziran sene 1312

**

Sadâret

Mektubî Kalemi

Numara: 123

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskerî'ye

6 Safer sene [1]314 tarihli ve 915 numaralı tezkire-i aliyye-i Seraskerîlerinde gösterildiği vechile Rusya'nın Tuz karyesine gelecek Ermenilerin men'-i tecavüzâtı için tedâbîr-i lâzîme-i askeriye ittihâz olunmuş ise de bu gibi şeylerde jandarma efrâdı istihdam edilegelmekte iken bir vakitten beri Vilâyetçe jandarma kullanılmamakta olduğundan hududun Bayezid ve Karakilise ve Tortum cihetinde asâkir-i şahane ile birlikte jandarmadan dahi lüzumu kadar müfrezelerin tertib ve istihdamı Erzurum Vilâyet-i Celîlesi'ne lede't-tebliğ vilâyet jandarma efrâdı taht-ı silaha alınmakta olan efrâd-ı redîfe ve ihtiyâtiyenin ve bakayanın celb ve cem'ine ve müzâyaka-i malume-i mahalliye için akçe tahsiline ve maamâfih az kuvvetle muhafazası mümkün mahallere memur edilmesinden nâşi muhafaza-i inzibât için hasbe'l-lüzum muâvenet-i askeriyyeye müracaat tabîî bulunduğu dair cevaben alınan 8 Temmuz sene [1]312 tarihli telgrafnâme leffen savb-ı vâlâ-yı Seraskerîlerine irsâl kılınmakla ifa-yı muktezâsı bâbında irâde efendimindir.

Tarih: 11 Safer sene [1]314 - 10 Temmuz sene [1]312 / [22 Temmuz 1896]

A. MKT. MHM, 640/12

69

**RUSYA VE İRAN HUDUTLARINDA ERMENİ
SALDIRILARININ ÖNLENMESİ**

Rusya ile İran hududunda ve Nahcivan civarında bulunan Şahtahtı mevkiinden Kağızman'a kadar olan Rusya hududunda Ermenilerin saldırılarının önlenmesi için Rusya tarafından yeni bir kordon oluşturulduğu ve Makü Hükümdarı Timur Han'ın Makü Kürtleri'nin Rus ülkesine yaptıkları fenalıklar sebebiyle kendisini Rusya'nın baskısından kurtarmak amacıyla olayı Bayezid Hükümeti'nin üzerine yıkmaya çalıştığı için Hariciye Nezâretince gerekli tedbirlerin alınması

Sadâret

Mektubî Kalemi

Numara: 172

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Rusya ile İran hududu üzerinde ve Nahcivan civarında vâki Şahtahtı nâm mevkiden Kağızman'a kadar olan Rusya hududunda Ermeni fesedesinin men'-i tecavüzâtı için bu kere Kafkasya'dan iki bin asker getirtilerek hudud boyunca bir sıra kordon daha vaz' olunduğu ve Makü Ekrâdının Rusya memâlikince îkâ' eylemekte oldukları fenalıktan dolayı Rusya Hükümeti Makü Hükümdarı Timur Han'ı tazyik etmekte olup Hân-ı mûmâileyh ise meslek-i desâiskârânesi icabınca işin rengini değiştirmek için Bayezid Hükümeti aleyhinde bazı azviyyâtı hâvî Hoy Telgrafhânesi vasıtasıyla Tebriz'de İran veliahdına ve Dersââdet'de İran Sefâreti'ne bir telgrafnâme keşide eylediği tahkik kılındığı Bayezid Mutasarrıflığı'ndan bildirildiğine dair Erzurum Vilâyet-i Celîlesi'nden vârid olan 17 Ağustos sene [1]312 tarihli telgrafnâme leffen tesyîr-i sûy-ı devletleri kılınmakla suret-i iş'âra nazaran iktizâ-yı hâlin ifa ve inbâsına himmet.

**RUSYA ERMENİLERİ'NİN ÇIKAN KARIŞIKLIKLARLA
ALÂKALARI OLUP RUSYA BÜYÜKELÇİLİK VE
KAŇÇILARYALARI TARAFINDAN HİMAYE EDİLDİKLERİ**

İstanbul'da bulunan Rusya Ermenileri'nin çıkan karışıklıklarla alâkalarına ve bunların Rusya Büyükelçiliği ve kaŇçılaryalarınca nasıl himaye olunduğuna dair Zabtiye Nezâreti tarafından hazırlanan dosyanın, Zabtiye nâzırını ziyarete gelmiş olan İstanbul Rusya Büyükelçiliği üçüncü tercümanına talebi üzerine verileceği

Nezâret-i Zabtiye

Dün nezd-i çâkerâneme gelmiş olan Rusya Sefâreti üçüncü tercümanına kendisi bahis açtığı ve sebep verdiği için bir seneden beri Rusya Sefâreti memurlarından bazılarının sahâbet ve himayesine mazhar olan ve burada ticaret ve saire ile kalıp ikamet etmekte bulunan Rusyalı Ermeniler'in hâdise-i ahîreye ne suretle hizmet eylediklerini ve Tiflis komitesinin buraya gönderdiği erbâb-ı fesadın teşebbüsât-ı fesadiyesi zâbitaca haber alınıp da sefâret ve kaŇçılaryaya müracaat olundukça bu makûle erbâb-ı ihtilâlin ne suretle himaye edildiklerini ve hatta hâdise-i ahîreyi îkâ' eden Rusyalı Ermenilerin Rusyalı Menteşof'un vapuruyla gelip Büyükdere sahiline güya gezmeğe çıkılıyormuş gibi çıkarttırılıp iğtişâs-ı ahîre hizmet edildiğini ve mezkûr vapurun kaptan ve hademe ve hatta makinisti bile Tiflis komitesinin en tehlikeli azâsından bir takım Ermeniler idüğünü söylemiş idim. Bugün selâmlık resm-i âlîsinden sonra Bâb-ı Zabtiyelerine avdetimde tercüman-ı mûmâileyh kemâl-i telaş ile nezd-i çâkerâneme gelip geçende Ayastefanos açıklarında durmuş olan bir İngiliz vapuruna atf-ı madde etdirmek istemiş olmasına mukabil mezkûr İngiliz vapuru hakkındaki tahkikât-ı ahîre-i kemterânem kendisine bi't-tefhîm erbâb-ı ihtilâlin rüesâsı Rusyalı Ermeniler olup bunları idhal eden de Menteşof vapuru olduğunu ve Rusyalı Ermeniler'in harekât-ı hûnrîzânelerine ve teşebbüsât-ı fesadiyelerine dair aldığım ciddî raporlar bir büyük dosya teşkil eylediğini esbâb-ı delâili ile hikâyeye eyledim. Cevaben bu dosyanın bir hulâsasını talep eylediğinden yarına kadar yetiştirileceği berây-ı malumât ma'rûzdur. Kâtibe-i ahvâlde irâde ve fermân veli-nimet-i bî-imtinân Padişah-ı celîlü's-şân efendimizindir.

Fî 23 Ağustos sene [1]312 / [4 Eylül 1896]

Nâzım

Kulları

**İSTANBUL RUSYA BÜYÜKELÇİLİĞİ VE
KONSOLOŞANESİ İLE KİLİSELERE İLTİCA EDEN
ERMENİLERİN İSKÂNLARI**

İstanbul Rusya Büyükelçiliği ve Konsoloshanesi'ne iltica etmiş olan 400 kadar Ermeni ile kilise vesair

yerlere iltica etmiş olan Ermenilerin geçici olarak Arap Camii civarındaki Hasanbey Hanı ile Kasımpaşa'da bir handa iskân ve iaşe edilmelerinin uygun görüldüğü

Nezâret-i Zabtiye

Mektubî Kalemi

Aded

121

Müsta'cel

Huzur-ı Me'âlî-mevfûr-ı Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Rusya Sefâret ve Konsoloshânesi'ne iltica etmiş olan dört yüz kadar beriyyü'z-zimme Ermenilerin bir takımı burada kalıp iş bulacak ve bir takımı memleketlerine gidecek ise de, gidecek olanları Bâb-ı Zabtiye'nin izdihamı münasebetiyle buraya göndermeğe razı olmadığı cihetle bunların ekmekleri taraflarından i'tâ olunmak üzere ikametleri için muvakkaten bir mahal gösterilmesi Rusya Sefâreti tercümanı tarafından ifade edildiği beyânıyla olunacak muamele Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan bâ-tezkire istifsâr olunmasıyla zikrolunan Ermenilerin hakikaten teşebbüsât-ı fesadiyede zî-medhal olmadıkları hâlde bu tarafda yapıldığı gibi boş han ve hâne gibi münasib mahaller bulunarak yerleştirilmeleri ve cidden esbâb-ı idare ve iâşeden mahrum olanlara sefâretten ekmek tevzî' ve i'tâsi bahsine gelince bu bâbda bir şey denilemeyip maamâfih Altıncı Daire-i Belediye Müdüriyetiyle bi'l-muhabere o gibilere nân-ı aziz verdirilerek te'min-i maişetleri ve bir taraftan taarruza meydan verilmemek üzere iskân edilecekleri mahallerin etrafında sık sık kollar gezdirilmesi ve memleketlerine gitmek isteyenlerin buraya irsâline mahal olmayıp Polis Meclisi azâsından bir komiser ile diğer bir-iki komiser ma'rifetleriyle ale'l-esâmî bir kıt'a defterinin tanzim ve hakikaten fakir olanların ba'dehû buradan yol masrafları gönderilmek ve doğrudan doğruya oradan vapura bindirilmek üzere fakr u zaruretleri keyfiyetinin isimleri bâlâsına işaret edilerek irsâli ve burada kalmak ve bir iş ile iştigâl etmek arzusunda bulunanlar haklarında da her türlü teshîlâtın irâesi hükûmete aid vezâif-i asliyeden bulunduğu cihetle ona göre icra-yı icabı cevaben mutasarrıfiyet-i müşârunileyhâya iş'âr olunmakla ve bunların iskân ve iâşesi zımında iktizâ eden muamelenin ifası için Şehremânet-i Celîlesi'ne emir i'tâsi vâbeste-i re'y ve müsaade-i celîle-i cenâb-ı Sadâret-penâhîleri bulunmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Rebûlevvel sene [1]314 ve fî 22 Ağustos sene [1]312

Zabtiye Nâzırı

Nâzım

**

Sadâret
Mektubî Kalemi

Şehremânet-i Celîlesi'ne

Rusya Sefâret ve Konsoloshânesi'ne iltica etmiş olan dört yüz kadar Ermeniler hakkında sefâret tercümanı tarafından vuku bulan müracaat üzerine Beyoğlu Mutasarrıflığıyla cereyân eden muhabereden bahisle merkûmların suret-i iskân ve iâşesi hakkında bazı ifadâtı hâvî Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'nden gelen 22 Ağustos sene [1]312 tarihli ve yüz yirmi bir numaralı tezkire leffen irsâl kılınmış olmakla suret-i iş'âra nazaran iktizâ-yı hâlin müsâra'aten ifa ve mezkûr tezkirenin iade ve isrâsına himmet buyurulması siyâkında.

24 Rebûlevvel sene [1]314 ve 22 Ağustos sene [1]312

**

Şehremâneti

Huzur-ı Me'âlî-mevfûr-ı Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Fî 22 Ağustos sene [1]312 tarihli şeref-vârid-i mevki'-i ta'zîm olan tezkire-i aliyye-i cenâb-ı Sadâret-penâhîleriyle melfûfu mütâlaa-güzâr-ı acizî oldu. Ahvâli dâ'î-i tahkik ve iştibâh olan Ermenilerin iskânı için Azapkapısıyla Arab Cami-i Şerifi civarında Hasanbey Hanı'nın ve Kasımpaşa'da diğeri bir hanın hâlî olduğu ve bunların bir hayli nüfus istî'âbına kifayet edeceği bi't-tahkik anlaşılmiş ve kiliselere ve şuraya buraya iltica eden Ermenilere saye-i merâhim-vâye-i hazret-i Hilâfet-penâhîde her gün nân-ı aziz i'tâ edilmekte bulunmuş olmakla ve mezkûr tezkire iade ve takdim kılınmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 25 Rebûlevvel sene [1]314 ve fî 23 Ağustos sene [1]312

Şehremini

Refik

**

**Sadâret
Mektubî Kalemi**

Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'ne

Rusya Sefâret ve Konsoloshânesi'ne iltica eden dört yüz kadar Ermeninin suret-i iskân ve iâşeleri hakkında vârid olan 22 Ağustos sene [1]312 tarih ve yüz yirmi bir numaralı tezkire-i devletleri üzerine sebk eden tebligâta cevaben Şehremânet-i Celîlesi'nden alınan tezkirede ahvâli dâ'î-i tahkik ve iştibâh olan Ermenilerin iskânı için Azapkapısıyla Arab Cami-i Şerifi civarında Hasanbey Hanı'nın ve Kasımpaşa'da diğeri bir hanın hâlî olup bunların bir hayli nüfus istî'âbına kifayet edeceği bi't-tahkik anlaşıldığı ve kiliselere ve şuraya buraya iltica eden Ermenilere her gün nân-ı aziz i'tâ edilmekte bulunduğu iş'âr kılınmakla terkîm-i tezkire-i senâverîye ibtidâr olundu, efendim.

25 Rebûlevvel sene [1]314 ve 23 Ağustos sene [1]312 / [4 Eylül 1896]

**OSMANLI BANKASI BASKINI SIRASINDA
YARALANANLARIN TEDAVİLERİ**

Karıışıklık esnasında Osmanlı Bankası dahilinde yaralanan Ermenilerin Şişli'deki Rusya Hastanesi'ne yatırıldıkları ve Rusya büyükelçisi ile tercümanının tütün ve harçlık vererek tedavilerinin dikkatli yapılması hususunda tembihlerde buldukları, büyükelçi tarafından yaralıların on beş gün içinde iyileşerek Malta'ya gönderilecekleri açıklamasının yapıldığı, Büyükelçilik Tercümanı Maksimof'un da iki günde bir Ermenileri ziyaret ettiği

**Beyoğlu Mutasarrıflığı
Aded**

Esna-yı şûrişde Osmanlı Bankası dahilinde mecrûh olan Ermenilerden beş kişinin Şişli'de kâin Rusya Hastahânesi'ne i'zâm edildikleri arz olunmuş idi. Bu bâbda devam olunmakta bulunan tahkikât-ı müşikâfâne ve müdebbirânede orada bulunan Ermenilerden biri Bitlisli Hamparsum nâm Ermeni olup elinin parmaklarından hafif suretde yaralı ve biri de Sivaslı Ohannes olup kolundan hafif suretde yaralı oldukları ve diğerlerinin isimleri Bitlisli Kırkor ve Karabet ve Haçator olduğu ve bunları ziyarete Rusya sefiri ve tercümanı gelip tütün ve harçlık i'tâ ve gayet dikkatli tedavileri için tenbihât-ı şedîde icra eyledikleri ve merkûmûn beş-on güne kadar kesb-i sıhhat eyleyeceklerinden Malta'ya i'zâm edilecekleri sefir tarafından beyân edildiği ve Rusya Baştercümanı Mösyö Maksimof iki günde bir kere hastahâneye gidip merkûm Ermenileri nazar-ı muayeneden geçirdiği anlaşılmış olduğu ma'rûzdur.

Fî 29 Ağustos sene [1]312 / [10 Eylül 1896]

Beyoğlu Mutasarrıfı
Enver
Kulları

**RUS HÜKÜMETİ TARAFINDAN KABUL EDİLMEMELERİ
SEBEBİYLE İSTANBUL'A DÖNEN ERMENİLERİN
KABULÜ MESELESİ**

Rusya'ya gittikleri halde kabul edilmeyen ve bir Rus vapuruyla Dersaâdet Limanı'na dönmüş olan 1.000 kadar Ermeni'nin hangi devlet tebaasından olursa olsun Dersaâdet'e kabul edilmemeleri, Osmanlı tebaasından olanların uzak beldelere, diğerlerinin ise ait oldukları devletlere gönderilmeleri gerektiği

Sadâret
Mektubî Kalemi

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

5 Rebûlâhir sene [1]314 tarihli ve 2543 numaralı tezkire-i devletlerine cevabdır.

Rusya'ya azîmet etdikleri hâlde adem-i kabule mebnî Rus vapuruyla Dersaâdet Limanı'na avdet etmiş olan bin kadar Ermeni'nin herhangi devlet tebaasından olur ise olsun Dersaâdet'e kabulleri caiz olmayıp bunların tebaa-i Osmaniyye'den buldukları hâlde bilâd-ı ba'îdeye ve olmadıkları takdirde mensub oldukları devlet memleketine irsâlleri muktezî bulunduğundan ona göre muamele-i lâzimenin ifası şeref-sâdır olup 4 Rebûlâhir sene [1]314 tarihinde Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'ne tebliğ olunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden olmasına nazaran icab-ı hâlin ona göre ifasına himmet buyurulması siyâkında tezkire.

8 Rebûlâhir sene 1314 - 4 Eylül sene 1312 / [16 Eylül 1896]

A. MKT. MHM, 629/14

74

**VAN RUSYA KONSOLOSUNUN 400 ERMENİ'Yİ
BERABERİNDE RUSYA'YA GÖTÜRMESİ**

Van Rusya konsolosunun Rusya'ya götürmek üzere refakatinde bulundurduğu 400 civarındaki Ermeni'den, ellerinde pasaportu bulunanlara müdahale edilmemesi, pasaportu bulunmayanların ise memleketlerine iade edilmeleri

**Umum
Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi**

*Erzincan'da Dördüncü Ordu-yı Hümayûn Müşiriyet-i Celîlesi'nden
mevrûd fî 18 Eylül sene [1]312 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.*

Bununla üç defa ve birçok Ermeni hâneleriyle Rusya'ya azîmet eden Van Rus konsolosu Rusya'ya gitmek üzere refakatinde yerliden maa-aile dört yüzden mütecâviz Van Ermenisi bulunduğu hâlde evvelki gün Bayezid'den hareket, yedlerinde pasaportlarının icra-yı muayenesi için Nüfus memuruyla polis gönderilecek idiyse de konsolosun böyle külliyetli Ermeni hânelerini Rusya'ya götürmesi şâyân-ı dikkat olduğundan mezkûr hânelerin salıverilip verilmemesi ve konsolosun geçeceği Hıristiyan karyesi olduğu cihetle bunların Karabulak karyesinden gitmeleri yolunda bir tedbir ittihâzı münasib olup olmayacağı ve bir de pasaport olmayıp Van valisi buyuruldusuyla gelmekte bulunan konsolosun adamlarının imrârına müsaade olunup olunmayacağı Bayezid Kumandanlığı'ndan sorulmakla arz ve istîzân-ı keyfiyet olunur.

**

**Umum
Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi
1593**

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Van Rus konsolosu Rusya'ya gitmek üzere refakatinde yerliden maa-aile dört yüzden mütecâviz Van Ermenisi bulunduğu hâlde evvelki gün Bayezid'den hareketinde yedlerindeki pasaportların icra-

yı muayenesi için Nüfus memurlarıyla polis gönderilecek idiyse de konsolosun böyle külliyetli Ermeni hânelerini Rusya'ya götürmesi şâyân-ı dikkat görüldüğünden mezkûr hânelerin salıverilip verilmemesi ve konsolosun geçeceği Hıristiyan karyesi olduğu cihetle bunların Karabulak karyesinden gitmeleri yolunda bir tedbir ittihâzı münasib olup olmayacağı ve bir de konsolosun adamları yedinde pasaport olmayıp Van valisi buyuruldusuyla gelmekte olduklarından bunların da imrârına müsaade olunup olunmaması Bayezid Kumandanlığı'nın iş'ârına atfen Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyet-i Celilesi'nden bâ-telgrafnâme istîzân kılınmış ve iş'âr-ı vâkı'a nazaran iktizâsının müşiriyet-i müşârunileyhâya li-ecli't-tebliğ huzur-ı sâmi-i dâver-i ehamîlerinden lüzum-ı istîzânı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nden ifade ve sâlifü'z-zikr telgrafnâmenin bir sureti matviyyen takdim ve itâre edilmiş olmakla muktezâsının müsâra'aten emir ve inbâ buyurulması menût-ı re'y-i sâmi-i Sadâret-penâhîleridir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l- emrindir.

Fî 22 Rebûlâhir sene [1]314 ve fî 19 Eylül sene [1]312

Serasker

Rıza

**

Sadâret
Mektubî Kalemi
Numara: 1800

Şifre

Erzurum ve Van Vilâyetleri'ne

Van Rus konsolosu Rusya'ya gitmek üzere refakatinde yerliden maa-aile dört yüzden mütecâviz Van Ermenisi bulunduğu hâlde Bayezid'den hareket eylediği ve böyle külliyetli Ermeni hânelerini Rusya'ya götürmesi şâyân-ı dikkat görüldüğü beyânıyla zikrolunan Ermenilerin salıverilip salıverilmemesi ve konsolosun geçeceği Hıristiyan karyesi olduğu cihetle bunların Karabulak karyesinden gitmeleri yolunda bir tedbir ittihâz edilip edilmemesi ve bir de konsolosun adamları yedinde pasaport olmayıp Van Vilâyeti buyuruldusu ile gelmekte olduklarından bunların mürûruna müsaade olunup olunmaması Bayezid Kumandanlığı'nın iş'ârına atfen Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti'nden Daire-i Askeriye'ye gelen telgrafnâmede sual olunuyor.* Ol bâbdaki malumât ve mütâlaât-ı mahalliye vilâyet-i müşârunileyhâdan istifsâr olunmakla oraca olan mütâlaanın dahi serî'an iş'ârı.

19 Eylül sene [1]312

**

Telgrafnâme
Mahall-i irsâli: Van
Numara: 15067

Huzur-ı Sâmi-i Sadâret-i Uzmâ'ya

Şifreli. Fî 19 Eylül sene [1]312. Rusya'ya gitmek üzere konsolosla beraber Bayezid'e giden

Ermeniler Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nin evâmîr-i müte'addidesinde harice gitmesine mâni olunmaması lâzım geleceği bildirilen ilişiksiz takımından oldukları ve bunlar bir aydan beri pasaportlarını hâzırlayıp esna-yı râhda tasallutdan masûn olmaları için konsolosa refakat etmek üzere beklemelerinden cemiyet hâsıl ettiği ve maamâfih içlerine pasaportsuz eşhâsın dahi katılması melhûz bulunmasına mebnî bu misillülerin lüzum-ı iadeleri emrinde reh-i râstları bulunan Bargiri Kaymakamlığıyla Bayezid Mutasarrıflığı'na icra-yı tebligât edilmiş olduğu ve bunlardan pasaportsuz oldukları anlaşılan otuz bir neferi Bargiri Kaymakamlığı'ndan iade kılındıkları ve Bayezidce muayene-i lâzımının icrasıyla yine pasaportsuz olanlar bulunur ise onların dahi iadesi ve fakat yedinde muntazam pasaport bulunanların mürûrlarına müsaade olunması lâzım olacağı ve kendilerine tarîk tayini hakkındaki lüzum buraca kesdirilemediği ve konsolos-ı mûmâileyhin ale'l-usul yedine verilen buyurulduda yani efrâdının esâmîsi ve hayvanâtının mikdarı tasrîh edilmiş olduğundan bunların da mürûruna mûmâna'at olunmaması iktizâ edeceği ma'rûzdur. Fermân.

Fî 20 Eylül sene [1]312

Van Valisi
Şemseddin

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi
Aded

Erzurum Vilâyeti'nden vârid olan şifre telgraftâmedir.

C. 19 Eylül sene [1]312. Van hâdisesinde dûçâr-ı hasar olan takımdan olması melhûz bulunan bu Ermenilerden pasaportsuz veya pasaportu eşkâline gayr-ı muvâfık olanların iadesi Van Vilâyeti'nden re'sen bildirildiğinden mürûrlarına mûmâna'at olunup olunmaması Bayezid Mutasarrıflığı'ndan istifsâr olunması üzerine vilâyet-i müşârunileyhânın iş'ârı vechile muntazam pasaportu olanlara ilişilmeyerek olmayanların iadesi cevaben mezkûr mutasarrıflığa yazılmış olduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 22 Eylül sene [1]312

Erzurum Valisi
Rauf

**

Sadâret
Mektubî Kalemi
Numara: 195

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskerî'ye

22 Rebûlâhir sene [1]314 tarihli ve 1593 numaralı tezkire-i aliyye-i Seraskerîlerine cevabdır.

Van Rusya konsolosunun refakatinde olarak yerliden maa-aile Rusya'ya gitmek isteyen Ermenilerin Van hâdisesinde dûçâr-ı hasar olan takımdan bulunması melhûz olmasıyla bunlardan pasaportsuz veya pasaportu eşkâline gayr-ı muvâfık olanların iadesi ve muntazam pasaportu olanlara

ilişilmemesi Bayezid Mutasarrıflığı'na iş'âr olunduğu bi'l-istifsâr Erzurum Vilâyeti'nden cevaben alınan telgrafnâmede gösterilmiş olmakla icabının ifası bâbında.

29 R. sene [1]314 - 25 Eylül sene [1]312 / [7 Ekim 1896]

A. MKT. MHM, 669/16

75

**PROTESTAN RAHİBİ MUNOR'UN ÇAR'I ÖVEN BİR DUA
YAYINLAYARAK ERMENİLERİN HİMAYESİNİ TALEP
ETMESİ**

Protestan Rahibi Munor'un, Çar'ı öven bir dua yayımlayarak Ermenilerin himayesini istirham ettiğine ilişkin Paris'ten bir haber alındığından Rusya imparatorunun Osmanlı Devleti lehindeki fikrinde herhangi bir değişiklik olup olmadığının araştırılması

**Yıldız
Sarayı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi
5024**

Şifre Telgrafnâme

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne

Protestan Rahibi Munor'un Çar hazretlerini medhen bir dua neşrederek müşârunileyh hazretlerinden Ermenilerin himayesini istirhâm eylediği hakkında Paris'den bir iş'âr vuku'u anlaşılıp bu duanın ne te'sir hâsıl eylediğinin ve İmparator hazretlerinin Devlet-i Aliyye lehinde olan efkâr-ı selimelerine bir te'siri olmayacağı derkâr ise de bu bâbdaki hissiyât ve mütâlaât-ı sefirânelerinin arz u iş'âr kılınması bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişahî tebliğ olunur. Ol bâbda.

Fî 27 Eylül sene [1]312 / [9 Ekim 1896]

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Tahsin

Y. PRK. BŞK, 48/16

76

**İSTANBUL'DAKİ ERMENİLERİN EVLERİNE BİLDİRİ
DAĞITILMASI SEBEBİYLE BAZI ERMENİ KADINLARININ
RUS BÜYÜKELÇİLİĞİ'NE İLTİCA ETMELERİ**

Karışıklık çıkacağı gerekçesiyle Ermenilerin evlerinden çıkmamalarına dair evlere bildiri dağıtılması üzerine bazı Ermeni kadınlarının Rusya Büyükelçiliği'ne iltica ettiklerinden bu gibi haberleri yayan ve bildirimleri dağıtanların bulunarak taşralı iseler memleketlerine sürülmeleri ve suçlu bulunanların da cinayet mahkemelerine sevk edilmeleri gerektiği

**Sadâret
Mektubî Kalemi**

Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'ne

Yarınki Pazar günü şûriş zuhur edeceğinden bir tarafa çıkmamaları tenbihâtını hâvî Ermeni erbâb-ı fesadı tarafından hânelerine mektub bırakılması üzerine üç-dört Ermeni kadını Rusya

Sefârethânesi'ne iltica edip el-yevm orada oldukları atebe-i ulyâyâ arz olunmuş olduğundan bu gibi şeyleri neşr ve işâ'a edenlerin behemehâl zâhire ihracıyla taşralı iseler memleketlerine def' ve teb'îdleri ve bunlardan mefsedeti tahakkuk edenlerin adi mahkeme-i cinayete tevdi'i telakki olunan emr u fermân-ı hazret-i Padişahî'den olmakla iktizâsının serî'an ifa ve inbâsına himmet buyurulması.

24 Cemaziyelevvel sene [1]314 - 19 Teşrîn-i Evvel sene [1]312 / [31 Ekim 1896]

A. MKT. MHM, 631/14

77

**ÜLKESİNE GİDECEK OLAN İSTANBUL RUSYA
BÜYÜKELÇİSİNİN GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASI**

Ermeni fesatçılardan tehditler alan İstanbul Rusya büyükelçisi ülkesine gideceğinden sınıra kadar kendisine refa'at etmek üzere İstanbul Polis Başkomiseri Mustafa Efendi ile Jandarma Ahmed Çavuş'un görevlendirildiği

**Sadâret
Mektubî Kalemi**

Şimdi elden

Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'ne

Rusya sefiri yarınki trenle müteheyyi-i azîmet olduğundan ve kendisine Ermeni erbâb-ı fesadı tarafından müte'addid tehdidnâmeler gönderilmiş idüğünden hakkında bir güne taarruz vuku'una mahal kalmamak üzere kendisine hududa kadar iki muktedir polis veya jandarma terfîkı ile esbâb-ı muhafazasının istikmâline himmet olunması siyâkında.

Tarih: 2 Cemâziyelâhir sene [1]314 - 27 Teşrîn-i Evvel sene [1]312

**

**Nezâret-i Zabtiye
214**

Müsta'cel

Huzur-ı Me'âlî-mevfûr-ı Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan 27 Teşrîn-i Evvel sene [1]312 tarihli ve üç yüz seksen dört numaralı tezkire-i sâmiye-i cenâb-ı Sadâret-penâhîlerinde emr u iş'âr buyurulduğu vechile bugünkü trenle müteheyyi-i azîmet olan Rusya sefirinin hududa kadar muhafazasına fevkalâde itina eylemek üzere İstanbul Polis Serkomiseri Mustafa Efendi ile Jandarma Ahmed Çavuş memur edildikleri gibi buraca da iktizâ eden tedâbîr-i ihtiyâtiye ittihâz edilmiş olduğunun arz u beyânına mücâseret kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Cemâziyelâhir sene [1]314 ve fî 28 Teşrîn-i Evvel sene [1]312 / [9 Kasım 1896]

Zabtiye Nâzırı

A. MKT. MHM, 631/21

78

**ERMENİ EŞKİYASINDAN YERVANT (CELLAD)'IN
RUSYA'NIN ALEKSANDROPOL KASABASI'NDA
BULUNAN YUTORK ERMENİ KİLİSESİ MÜŞTEMİLÂTINDA
İKAMET ETTİĞİ**

Ermeni eşkıyasından Yervant (Cellad)'ın Rusya'nın Aleksandropol Kasabası'nda bulunan Yutork Ermeni KİLİSESİ müştemilâtında ikamet ettiği ve kendisinin daveti üzerine Erzurumlu altı Ermeni'nin daha yanına gittiği haber alındığından bu şahısların yakalanmaları için gerekenin yapılması

*Fî 26 Cemaziyelâhir sene [1]314 ve fî 20 Teşrîn-i Sâni sene [1]312
tarihiyle Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden mevrûd tezkirenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Ermeni erbâb-ı fesadından Yervant nâm-ı diğerk Cellad nâm şahsın Rusya'nın Aleksandropol Kasabası'nda Yutork nâm Ermeni kilisesi müştemilâtından bir odada ikamet ettiği ve merkûmun daveti üzerine Erzurumlu altı kişinin dahi oraya gitdiği ihbar edilmesi üzerine merkûmların derdesti esbâbına tevessül olunması Tiflis Başşehbenderliği'ne izbâr kılındığı hakkında Erzurum Vilâyet-i Celîlesi'nden alınıp Tesrî'-ı Muamelât Komisyonu'nda mütâlaa olunan telgrafnâmenin sureti leffen irsâl kılınmakla nezâret-i celîle-i âsafânelerincede icra-yı icabına himem-i aliyeye-i dâverîleri derkâr buyurulmak bâbında.

[2 Aralık 1896]

HR. SYS, 2772/65

79

**ERMENİ KOMİTESİ ÜYELERİNİN ZABTİYEYE TESLİMİ VE
BUNLARA AİT YERLERİN ARANMASI SIRASINDA RUSYA
SEFÂRETİ TARAFINDAN ZORLUK ÇIKARTILMASI**

Yabancı devletlere ait vapurların Ermeni eşkıyasını karaya çıkarmaması ve bunlara silah ve mühimmat temin etmemeleri hususunda devletler nezdinde girişimde bulunulduğu ve Osmanlı tebaasından olup Rusya Postahânesi'nde çalışan ve son keşfedilen Ermeni komitesinin reisi olduğu delillerle ispatlandığı hâlde Rusya Sefâretince zabtiyeye tesliminde güçlük çıkartılan Onnik'in yargılanmasının Mahkeme-i Fevkalâde yerine Adî Ceza Mahkemesi'nde yapılmasına Rusya Sefâretince muvâfakat gösterildiği.

Rusya tebaasından Şaburof'un Galata Perşembepazarı'ndaki dükkânında, Şaburof'un haberi olmaksızın, Ermeni anarşist komitelerinin Sivas Şubesi Reisi Mıgırđıç tarafından gizlenmiş olan yanıcı ve patlayıcı maddelerinin araştırılması amacıyla, dükkânın kapısının, sahibi veya vekîli olmadan açılmasına Rusya Sefâretince asla izin verilemeyeceğinin bildirildiği.

Sadâret

Mektubî Kalemi

Numara: 202

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Ermeni fesad komitelerinin zâhire çıkarılarak derdest ve istîsâliyle tertibât-ı fesadiyenin ibtâline ve bu suretle asayîş-i Pâyitaht'ın muhafaza ve istikmâline son derecede itina edilegelmekte ise de ez-cümle keşfedilen son komitenin reisi olduğu delâil ile sâbit olan ve teslimi nezâret-i celîleleri vasıtasıyla talep olunan tebaa-i Devlet-i Aliyye'den Onnik nâmındaki şahs-ı şerîrin Rusya Postahânesi müstahdemlerinden olmak itibarıyla ve hiçbir hakka müstenid olmayan bahanelerle el-yevm sefâretten teslim edilmek istenilmemesi ve ecnebi vapurlarının Ermeni anarşistlerini ve hatta dinamitlerini taşıyıp zâbitanın nazar-ı tecessüsünden setren bir müddet de kendilerini vapurlarda ihfâ ederek ba'dehû tayfa ve saire kıyafetinde çıkarmaları gibi ve emsali müşkilât bâki ve Avrupa devletlerinin kendi mülklerinde ve belki gözleri önünde teşekkül eden ve zâbita-i şahanenin muamelât ve takayyüdât-ı vâkı'asından bi't-tab' müteessir olmayan Ermeni anarşist komitelerinin buldukları mahaller hükûmetlerinden gördükleri serbestî ve müsâmahadan cesaret alarak her gûne neşr-i mefâsitle Dersaadet'de ihtilâl îkâ'ından geri durulmayacağı ve hareket-i fesadiyenin tekerrürü hâlinde Düvel-i Muazzama'nın fi'len işe müdahale edeceği yolunda işâ'ât ve hatta Avrupa cerâid-i meşhuresinden bir takımlarının muharrirleriyle mülâkât ve mükâlemâtda bulunarak gazetelerle neşriyât-ı mel'anetkârâneleri cârî oldukça zâbitanın takayyüdât ve muamelâtı tecavüzât-ı fi'liyeyi te'sirsiz bıraksa bile her gûne asayîş-i Pâyitaht'ı tehdid eden ve dahilen ve haricen kemâl-i germî ile tervîc ve icrasına çalışılan efkâr ve teşebbüsât-ı ihtilâlîkârânenin tamamen mahv ve izâlesine kâfi olamayacağından ve ale'l-husus asayîşin muhafazası emrinde süferâ-yı ecnebiye taraflarından ihtarât-ı hayrhâhânedede bulunulup dururken nizâm ve intizam-ı âlemin mahvından başka bir maksadları olmayan birçok anarşist rüesâ ve efrâdının Avrupa'da tehdid-i asayîş ve îkâ'-ı şûriş edecek suretde neşriyât ve teşebbüsât-ı mel'anetkârânede bulunmalarına olunan bunca müsâmahadan başka işbu anarşistlerden burada bilfi'l mefsetdede bulunanların teslim edilmemesi yolunda sefâretlerce gösterilen mevâni' ve müşkilât ibrâz ettikleri âsâr-ı hayrhâhî ile tevffik kabul edemediği gibi mesela derûnunda anarşist veyahud ecza-i muzırta olduğu mahsûs olan ecnebi vapurlarının muayenesi şöyle dursun uzakdan taht-ı tarassud ve nezârete aldırılması da adeta abluka suretinde telakki ile şikâyâta kıyâm edilmek ise başkaca mûcib-i istiğrâb olup bu hâllerle asayîşin tamamî-i te'min ve istikrarınca adem-i imkân derkâr bulunduğundan Bâbiâlice müşkilât-ı mezkûrenin izâlesi esbâbının istikmâli ve Avrupa'daki komitelerin neşriyât-ı mel'anetkârânelerine nihayet ve memleketlerine tardları suretiyle kendilerine bir ders-i te'dîb ve ibret verilmesi zımnında Düvel-i Muazzama nezdinde teşebbüsât-ı müessire ifası lüzumuna dair Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'nin 26 Cemaziyelevvel sene [1]314 tarihli ve 202 numaralı tezkiresi leffen savb-ı devletlerine irsâl kılınmış ve suret-i iş'âr haiz-i ehemmiyet ve câlib-i nazar-ı dikkat bulunmuş olmakla suret-i münasibede icabının ifa ve inbâsına ve tezkire-i mezkûrenin iadeten isrâsına himmet.

27 Ca. sene [1]314 - 22 Teşrîn-i Evvel sene [1]312

**

Sadâret
Mektubî Kalemi
Numara: 3270

Zabtiye Nezâret-i Behiyyesi'ne

Makam-ı atûflerinin 26 Cemaziyelevvel sene [1]314 tarihli ve 202 numaralı tezkiresinde gösterildiği vechile son komitenin reisi olduğu delâil ile sâbit olan tebaa-i Devlet-i Aliyye'den Onnik nâm şahs-ı şerîrin Rusya Postahânesi müstahdemlerinden olmak itibarıyla ve bir takım bahanelerle sefâretten teslim edilmek istenilmemesi ve ecnebi vapurlarının Ermeni anarşist ve dinamitlerini taşıyıp bunların bir müddet vapurlarda alıkonularak ba'dehû karaya çıkarılması gibi müşkilâtdan ve Avrupa'da komitelerin gördükleri müsaadâtdan dolayı icab-ı hâlin icrası Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne lede't-tebliğ merkûm Onnik hakkında şifahen ve tahrîren Rusya Sefâreti'ne tebligât-ı müessire icra kılınarak nihayet merkûmun mahkeme-i fevkalâdeye gönderilmeyip mahkeme-i cezâiye-i adiyede muhakemesinin icrasına muvâfakat gösterilerek keyfiyetin nezâret-i behiyyelerine iş'âr olduğu ve mevâdd-ı saire hakkında icra-yı teşebbüsât için sefârât-ı seniyyeye vesâyâ-yı lâzıme ifası derdest bulunduğu bâ-tezkire-i cevabiye iş'âr edilmiş olmakla ifa-yı muktezâsına himmet olunması siyâkında tezkire.

2 Cemaziyelâhir sene [1]314 - 27 Teşrîn-i Evvel sene [1]312

**

Zabtiye Nezâreti
Mektubî Kalemi
Aded
252

Huzur-ı Me'âlî-Mevfûr-ı Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Cevaben hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan 25 Teşrîn-i Sâni sene [1]312 tarihli ve dört yüz kırk üç numaralı tezkire-i sâmiye-i dâver-i efhamîleri arîza-i cevabiyesidir.

Ermeni anarşist komitesinin vilâyât-ı şahanenin ekserisinde şubeler teşkil eylemiş olduklarına dair evvelce buraca icra kılınan tahkikât ve sebk eden ma'rûzât esnasında mezkûr komitenin Sivas şubesi reisi olan Mıgırdıç Sivas Vilâyetince derdest olunarak Dersaadet'e aid bazı ifadât-ı mühimmesi olduğunu söylemesiyle kendisi vilâyet-i müşârunileyhâdan mahfûzan Daire-i Zabtiye'ye gönderilmesiyle buraca olunan sual üzerine merkûm Mıgırdıç Rusya tebaasından Şaburof'un Galata'da Perşembepazarı'nda Sehpus Hanı'nda taht-ı istîcârında bulunan odanın bazı mahallerinde merkûmun haberi olmaksızın silah ve humbara ve sair ecza-yı nâriye ihfâ edilmiş olduğunu kaviyyen ve musırnan söylemesinden ve merkûm Şaburof'un İzmir'de bulunduğu haber verilmesinden nâşi konsülato memuru hâzır olduğu hâlde oda açdırılıp mezkûr esliha ve ecza-yı nâriyenin aldırılması hakkında Rusya Konsülatosuyla şifahen ve tahrîren cereyân eden muhabere üzerine merkûmun gıyâbında odanın açdırılması kâbil olamayacağı cevabı verilmesiyle bi'z-zarure zâbitaca oraya nokta

konularak keyfiyet Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne bi'l-iş'âr alınan 16 Teşrîn-i Sâni sene [1]312 tarihli tezkire-i cevabiyede bu bâbda Rusya Sefâreti'ne icra kılınan tebligât üzerine merkûm Şaburof'un el-yevm Sofya'da bulunduğu cihetle serî'an Dersaâdet'e avdet eylemesi veyahud odasının küşâdı için miftâhının sefârete gönderilmek üzere kendisine teslimi zımnında mahalli Rusya konsolosuna tebligât-ı lâzime icra olunduğu ve mezkûr odanın sahibinin malumâtı olmaksızın konsülatoca küşâdı kat'iyen kâbil olamayacağı cevaben ifade edildiği izbâr olunmuş ise de el-ân bir netice hâsıl olmamış ve mezkûr esliha ve ecza-yı nâriyenin icra olunmuş veya icra olunacak bir cürüm için tehye ve ihfâ edildiği cürmünü mu'terif bir mücrim tarafından ikrar ve itiraf olunmakla beraber her ne kadar muhafaza altında bulunsan bile orada temâdî-i vücudu bir muhâtara-i umumiyyeyi müstelzim bulunmuş olmasına ve şu hâlde sefâret memuru dahi hâzır olduğu hâlde taharrîye muvâfakat olunmaması ahkâm-ı ahdiyyeye de muvâfık bir şey olmamasına nazaran tesrî-i ifa-yı muktezâsıyla neticenin taraf-ı çâkerâneme dahi emr u iş'ârı vâbeste-i re'y ve müsaade-i celîle-i cenâb-ı Sadâret-penâhîleridir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 4 Receb sene [1]314 ve fî 27 Teşrîn-i Sâni sene [1]312

Zabtiye Nâzırı
Şefik

**

Sadâret
Mektubî Kalemi
Numara: 252

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Ermeni Anarşist Komitesi'nin Sivas şubesi reisi olup Bâb-ı Zabtiye'de mevkûf bulunan Mıgırdıç nâm şahsın Rusya tebaasından Şaburof'un Galata'da Perşembepazarı'nda Sehpus Hanı'nda taht-ı istîcârında bulunan odanın bazı mahallerine merkûmun haberi olmaksızın silah ve humbara ve sair ecza-yı nâriye ihfâ edilmiş olduğunu kaviyyen ve musırın söylemesi üzerine nezâret-i celîleleriyle bi'l-muhabere merkûm Şaburof'un Sofya'da bulunduğu cihetle Dersaâdet'e avdet eylemesi yahud odasının miftâhını göndermesi için mahalli Rusya konsolosuna tebligât-ı lâzime icra olunduğu Rusya Sefâreti'nden ifade edildiği cevaben iş'âr olunmuş ise de henüz bir netice hâsıl olamayıp esliha ve ecza-yı nâriyenin icra olunmuş veya icra olunacak bir cürüm için tehye ve ihfâ edildiği cürmünü mu'terif bir mücrim tarafından ifade olunmakla beraber her ne kadar zâbitaca muhafaza altına alınmış ise de orada temâdî-i vücudu bir muhâtara-i umumiyyeyi müstelzim olmasına ve şu hâlde sefâret memuru dahi hâzır olduğu hâlde mahall-i mezkûrun taharrîsine muvâfakat olunmaması ahkâm-ı ahdiyyeye de muvâfık bir şey olamayacağına nazaran ifa-yı muktezâsı lüzumunu mutazammın Zabtiye Nezâret-i Behiyyesi'nden vârid olan 4 Receb sene [1]314 tarihli ve 252 numaralı tezkire leffen savb-ı devletlerine irsâl kılınmış olmakla serî'an iktizâsının ifa ve inbâsına ve tezkirenin iadesine himmet.

7 Receb sene [1]314 - 30 Teşrîn-i Sâni sene [1]312

**

Sadâret
Mektubî Kalemi
Numara: 4198

Zabtiye Nezâret-i Behiyyesi'ne

Rusya tebaasından Şaburof'un Galata'da Perşembepazarı'nda Sehpus Hanı'nda taht-ı isticârında bulunup derûnunda merkûmun haberi olmaksızın anarşist Mıgırdıç tarafından silah ve humbara ve sair ecza-yı nâriye ihfâ edilmiş olan odanın taharrîsine Rusya Sefâreti'nden muvâfakat olunmamakda bulunduğundan bahisle ifa-yı muktezâsı lüzumuna dair vârid olan 4 Receb sene [1]314 tarihli ve 252 numaralı tezkire-i atûfîleri üzerine bi'l-muhabere Hariciye Nezâret-i Celîlesi'nden alınan cevabda bu hususdan dolayı adem-i muvâfakatda devam olunmaması için sefâret-i müşârunileyhâya te'kîden tebligât icra kılındığı bildirilmiş olmakla ona göre icab-ı hâlin icrasına himmet.

15 Şaban sene 1314 - 6 Kânûn-ı Sâni sene 1312 / [18 Ocak 1897]

A. MKT. MHM, 631/16

80

**ERMENİLERİN DERSAÂDET'TE KARIŞIKLIKLAR
ÇIKARACAKLARINA DAİR SÖYLENTİLER**

Dersaâdet'te bazı uygunsuzlukların meydana geldiğine dair beyânatta bulunan Rusya Hariciye Nâzırı Muravyev'in ifadesinden bir şey anlaşılmadığından, kendisine bu hususta daha önce bilgi verilmiş olup eğer Ermeniler dış tahriklere kapılmazlarsa Dersaâdet'te emniyet ve asayişin normal seyirinde olacağına adı geçen nazıra tebliğ edilmesi

Şifre

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne

C. 18 Şubat sene [18]97. Geçenlerde vuku'a geldiği Mösyö Muravyev tarafından beyân olunan pek çok uygunsuzlukların ne olduğu anlaşılıyor. Saye-i asayiş-vâye-i hazret-i veli-nimet-i a'zamîde emniyet ve asayiş Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'nin her tarafında hüküm-fermâdır. Eğer bundan maksad Ermenilerin ikinci defa olarak geçenlerde Dersaâdet'de îkâ' eyledikleri cerâim ise bunların mahiyâtı tevârîh-i muhtelifede taraf-ı sefirânelerine bildirildi ve Ermeni fesedesinin memleket ve devlet hakkında revâ gördükleri şakâvetler teşrih olunmuş idi. Bunlara Mösyö Muravyev muttali' olmadığından telhîs olunarak kendisine de ifadesi lâzım gelir. Kaldı ki Dersaâdet'de bir karışıklık îkâ' olunacağı ikide birde bazı bedhâhân tarafından erâcîf olarak işâ'a olunuyor ve Ermeniler bugün kıyâm edecek yarın hareket eyleyecektir deyu Beyoğlu mehâfilinde yalan yanlış bir takım bî-esas haberler deverân edip sefâretlere aksetdiriliyor. Saye-i satvet-vâye-i hazret-i Padişahî'de o vukuâtın hiçbiri görünmüyor. Halk kemâl-i sükûn u asayiş ve imtizâc u âmiziş ile geçiyor. Şu hâlde Ermeniler yeniden tahrikât-ı hariciyeye firîfte olmazlar ise avn-i Hak ile emniyet ve asayiş saye-i kudret-vâye-i hazret-i Şehinşâhîde devam edecektir. Şâyed Hüdâ-negerde bir şey vuku'a gelecek olur ise Hükûmet-i Seniyye vazifesini bi-hakkın ifa ile iade-i emniyet edeceği

derkârdır. İşte buralardan Mösyö Muravyev'in emin olmasının tebliği muktezâ-yı emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkânedendir. Ol bâbda.

18 Şubat 1897

Y. PRK. BŞK, 49/94

81

**ALEKSANDROPOL'DE BİR ERMENİ KİLİSESİNE
İLTİCA EDEN YERVANT'IN OSMANLI HÜKÜMETİ'NE
TESLİM EDİLMEYECEĞİ**

Aleksandropol'de bir Ermeni kilisesine iltica etmiş olan Yervant hakkında isnat olunan suçları kendisinin işlediğine dair yeterli delil olmadığı iddiasıyla iade edilemeyeceğinin Rusya Hükümetince bildirildiği

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 55

Nev'-i Tercüme: Aleksandropol'de vâki Ermeni kilisesi müştemilâtından birine iltica eden Ermeni fesedesinden yedi kişinin iadesi Rusya Hükümetince mümkün olamayacağı hakkında Hariciye Nezâreti'nden mevrûd takrîr suretinin leffen takdim kılındığına dair fi 10 Kânûn-ı Evvel sene [18]96 tarihli ve 181 numaralı tahrirâta cevab

Hariciye Nezâreti'ne 3 Mart sene [18]97 tarihiyle Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 84 numaralı tahrirâtın tercümesidir.

Aleksandropol'de vâki Ermeni kilisesi müştemilâtından birine iltica etmiş olan Ermeni fesedesinden yedi şahsa dair 10 Kânûn-ı Evvel sene [18]96 tarihli ve yüz seksen bir numaralı tahrirât-ı aliyye-i âsafânelerinde mûnderic evâmire imtisâlen eşhâs-ı merkûmenin hudud memurînimize teslimini li-ecli'l-istihsâl Rusya Hariciye Nezâreti nezdinde teşebbüsât-ı lâzıme icra eyledim. Nezâret-i müşârunileyhâ sureti melfûf takrîriyle Yervant (İlya Cellad) aleyhine dermiyân olunan isnâdât merkûmun bi-hakkın iadesini müstelzim olamayacağı cihetle taleb-i vâkı'a maa't-teessüf muvâfakat edemeyeceğini beyân ediyor. Emr u fermân.

Fi 27 Şubat 1312

**

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası

Rusya Hariciye Nezâreti'nden

*fî 17 Şubat sene [18]97 tarihiyle Petersburg
Sefâret-i Seniyyesi'ne irsâl kılınan sureti melfûf takrîrin tercümesidir.*

Kânûn-ı Evvel'in yirmi sekizi tarihli takrîr-i sefirânelerinde Erzurum vilâyetinde zuhur eden iğtişâşâtın müşevviklerinden olduğu hâlde Aleksandropol'de vâki bir Ermeni kilisesine iltica etmiş olan tebaa-i Devlet-i Aliyye'den Yervant'ın hududdaki memurîn-i Osmaniyye'ye teslimini li-ecli'l-istihsâl Nezâret-i Hariciye'nin vesâtatı taleb olunmuşdur. Nezâret merkûm aleyhine dermiyân olunan isnâdât kendisinin bi-hakkın iadesini müstelzim ahvâlden bulunmaması cihet[iy]le takrîr-i mezkûrda mûnderic talebe muvâfakat edemeyeceğinden dolayı beyân-ı teessüf eder. Beyân-ı hâl.

[11 Mart 1897]

HR. SYS, 2861/12

82

**RUSYA HÜKÜMETİ'NİN ERMENİLERE UYGULADIĞI
TEDBİRLERİ GEVŞETMESİ**

Rusya Hükümeti'nin Ermeniler hakkında uyguladığı tedbirleri gevşeterek, Ermeniler için iâne toplanmasına, Ermenileri tahrik maksadıyla tiyatrolar düzenlenmesine ve Ermenilerin neşreyledikleri ilânlarda Ermenistan tabirini kullanmalarına müsâmaha ettikleri, Ayrıca Kars Kalesi Guvernörü General Kadeyefin Ermenilerin muhtaçlar için topladıkları yardımları karışıklıklar için kullanacaklarına kanaat getirdiği hususunun Kars Şehbenderliğince haber verildiği

Bâb-ı Âlî

Daire-i Hariciye

Mektubî Kalemi

Aded

Fî 24 Şubat sene [1]312 tarihiyle

Kars Şehbender Vekâleti'nden alınan tahrirâtın suretidir.

Rusya Hükümeti bu yakınlarda Ermeniler hakkındaki tedâbîr-i şedîdesini icrada müsâmaha göstermekde olup hatta Ermeni muhtacîni için iâne toplamakda ve Ermeniler dahi kulüpte tehyic-i ezhân ve efkâr maksadıyla ara sıra millî tiyatrolar vererek hükümet-i mahalliye tarafından hiçbir güne mümâna'ata dûçâr olmamakda ve melfûfen takdim-i huzur-ı sâmilere kılınan varaka-i ilâniyede manzûr-ı devletleri buyurulacağı üzere "Ermenistan" kelime-i müfsidesini bile hükümetin müsaadesiyle alenen derc ve neşredebilmektedirler. Maamâfih Kars Kale Kumandanı General Kadeyef hususî bir musâhabetde Osmanlı Ermenileri muhtacîni için toplanmakda olan akçelerin bilâhare icra-yı mefsedetde isti'mâl olunacağına kendince kanaat-i kâmile hâsıl olduğundan bahisle bu ciheti bilhassa makam-ı aidine resmen bildireceğini söylediği mevsûkan işidilmiştir. Mesmû'ât-ı hususiye-i çâkerâneme göre mevsim-i baharın hulûlünde fesede-i Ermeniyân tecavüz-i hududla ikâ'-ı mefsedet edebilmek üzere tedarikâtda buldukları anlaşılmakda idüğünden bu bâbda Kars gubernatörüne gerek tahrîren ve gerek şifahen beyân-ı keyfiyet edilmiş olmakla hudud-ı hakanî boyunca da tedâbîr-i mukteziye ittihâzı muvâfık-ı maslahat gibi görünüyorsa da her hâlde icra-yı

icabı menû-tı re'y-i rezîn-i isabet-karîn-i cenâb-ı nezâret-penâhîleridir. Ol bâbda.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Aded: 432

Huzur-ı Sâmi-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Rusya Hükûmeti'nin bu yakınlarda Ermeniler hakkındaki tedâbir-i şedîdesini icrada müsâmaha göstermekte ve Ermeni muhtacîni için iâne cem' ve Ermenilerin tehyîc-i efkâr maksadıyla millî tiyatro oynatmalarına ve neşreyledikleri ilânnâmelere "Ermenistan" tabirini derc etmelerine müsaade etmekde olduğunu ve maa-hâzâ Kars Kalesi kumandanının toplanmakta bulunan iânâtın icra-yı mefsedetde kullanılacağına kendince kanaat hâsıl olduğunu bi'l-beyân bu ciheti makam-ı aidine resmen bildireceğini ifade eylediği mevsûkan istihbâr kılındığını ve ilkbaharda Ermenilerin tecavüz-i hududla îkâ'-ı mefsedete tasaddî edecekleri işidilerek Kars gubernatörüne tebliğ-i keyfiyet edildiğinden bahisle hudud-ı hakanî üzerinde tedâbir-i mukteziyenin ittihâzı muvâfık-ı maslahat olacağını ve ilânnâmeden bir kıt'asının gönderildiğini mutazammın Kars Şehbenderliği'nden vârid olan 4 Şevval sene [1]314 tarihli ve otuz altı numaralı tahrirâtın sureti melfûflarıyla beraber takdim kılınmakla ifa-yı muktezâsı vâbeste-i irâde-i aliyye-i dâver-i efhamîleridir. Emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 28 Şevval sene 1314 ve fî 20 Mart sene 1313 / [1 Nisan 1897]

Hariciye Nâzırı
Tevfik

A. MKT. MHM, 540/16

83

**RODOS'TA BULUNAN ERMENİ TUTUKLULARIN SERBEST
BIRAKILMASI**

Padişahı tarafından affedilmelerine rağmen tutukluluk hâlleri devam ettiği iddia olunan Rodos'ta kalebendlîğe mahkûm Ermenilerin serbest bırakılmaları için gerekenlere emir verilmesinin Rodos Rusya konsolos vekîli tarafından istendiği

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 41

Nev'-i Tercüme: Rodos'da kalebend bulunan ve bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî

mazhar-ı afv olmuş olan Ermenilerin esâmîsini hâvî olarak Rodos Rusya konsolos vekili tarafından Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilâyet-i Celîlesi'ne irsâl olunan takrîr

*Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilâyet-i Celîlesi'ne
2 Nisan sene [18]97 tarihiyle Rodos'da mukîm Rusya
konsolos vekili tarafından irsâl olunan takrîrin suret-i tercümesidir.*

Bir tedbir-i siyasî olarak Rodos'da kalebend bulunan Ermeniler bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî mazhar-ı afv olmuşlar ise de Dersaâdet Rusya Sefâreti bunların el-ân mevkûf bulduklarını istihbâr etdiğinden bendenizi tahliye-i sebîllerini talebe memur etmişdir. Binâenaleyh esâmîsi âtîde muharrer olan Ermenilerin ihlâ-yı sebîli zımında icab edenlere evâmîr-i mukteziye i'tâsını rica ederim. Beyân-ı hâl.

Esâmîsi	Mahall-i Vilâdet
Tabib Dikran Hekimyan	Sivas
Serope Eminyan	Yurat
Margos Dibayan	kezâ
Setrak Topal Horusyan	Girit
Toros Agapyan	kezâ
Mihran Ohannesyan	Kayseriye
Kirkor Gardinyan	İncirli

Fî 10 Mayıs sene 1313 / [22 Mayıs 1897]

HR. SYS, 2861/17

84

**RUSYA ERMENİLERİ'NİN HUDUT TECAVÜZLERİNDE
BULUNMALARININ ENGELLENMESİ**

Ermeni bozguncularının, Rus askerinin tatbikât için Sarıkamış'a gitmesinden yararlanarak Osmanlı hududuna saldırılarda bulunmamaları için Rusya tarafından sınırdağı görevlilerine emirler verilmiş olduğundan Dördüncü Ordu'nun sorumluluğu altında olan sınır boyunca önlemler alınarak iki devlet arasında var olan samimî ilişkilere zarar verilmemesi

Şifre

Dördüncü Ordu-yı Hümâyûnları Müşiriyeti'nden

Ordu-yı Hümâyûn mıntıkasındaki Rusya ve İran hududlarının matlûb-ı âlî dairesinde muhafaza-i asayiş ve inzibâtı emrinde daima tarassudât ve tecessüsâtıdan geri durulmamakda olduğundan bugünlerde manevra için Sarıkamış mevkiine Rusya'nın birçok askeri geleceği ve Rusya

memâlikindeki erbâb-ı mefseteden bir hayli Ermeni hazelesinin hudud-ı hakanîyi tecavüzle bir fesad çıkaracakları Rusyalıca anlaşarak bunların tecavüzlerine meydan verilmemesi ve hangi kordondan tecavüz ederlerse o kordon zâbitinin mes'ul tutulacağı Rusya kordonlarına telgrafla ta'mimen tebliğ olduğu gönderilen memurlar vasıtasıyla icra ettirilen tahkikâtdan anlaşılmış ve hudud-ı şahanelerince devleteyn beyninde cereyân eden musâfât-ı hâzırâyı ihlâl edecek hiçbir hâl vuku'a gelmemesine itina olunması hakkında hudud boyundaki ümerâ ve zâbitân kullarına daima tebligât icra kılınmakta olup mûmâileyhim dahi tebligât-ı vâkı'a dairesinde hareket etmekte bulunmuş oldukları gibi Rusların gösterdikleri işbu muamele-i insaniyetkârâneye karşı mukabele-i dostânedede bulunması ve fesede-i merkûmenin zinhâr tecavüzlerine meydan verilmemesi hakkında Rusya ciheti Hudud Kumandanlığıyla sair icab edenlere bu kere de tebligât-ı lâzıme-i müessire ve ekîde ifa kılınmış olmakla arz-ı malumât-ı kemterâneye cür'et eylerim. Ol bâbda fermân.

Fî 29 Rebûlâhir sene [1]315 - Fî 16 Ağustos sene [1]313 / [28 Ağustos 1897]

Yâver-i Ekrem Müşir
Mehmed Zeki

Y. PRK. MYD, 19/114

85

**DERSAADET'İE MEYDANA GELEN
PATLAMA OLAYLARI**

Dersaadet'te bazı bombalama eylemlerine katılan Ermenilerin Rusya sınırından geldikleri ve bu eylemlerin Rusya'nın teşvikiyle olduğuna dair İngilizler ve İranlılar tarafından söylentiler yayıldığından Rusya Hükûmeti tarafından basın ve sair yollarla tekzip için Petersburg Sefâreti tarafından girişimlerde bulunulması

Şifre

Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne

Geçen Çarşamba günü saat sekiz râddelerinde Bâbîâli'de dinamitle memlû bir humbara patlayarak bunun te'siriyle beş kişi mecrûh olup bunlardan biri vefat etmiş ve vakt-i mezkûrda Beyoğlu Mutasarrıflığı dairesi önünde kezâ bir humbara atılmış ise de ateş almamış ve yine aynı vakitte Bank-ı Osmanî derûnunda bir paket içinde dört fitilli bir dinamit humbarası ateşlendirilmek üzere iken bastırılmış ve bunların mütecâsirleri olan üç Ermeni dahi girift olunarak haklarında muamele-i kanuniyenin ifası derdest bulunmuşdur. İran cihetinden hudud-ı hakanî[yi] tecavüz eden ve etmek isteyen Ermeni eşkiyasının Rusya hududundan geldiği ve bu da Rusya Devleti'nin eser-i teşviki idüğü İngilizlerin tertibiyle İranîler ve saire tarafından işâ'a edildiğini ve hatta evvelce de tebliğ kılındığı üzere bazı ricâl-i Devlet-i Aliyye tarafından bile şâyi'ât-ı mezkûreye nazar-ı sıhhatle bakılmak istenildiği gibi Dersaadet'de zuhura gelen mârru'l-beyân vukuât üzerine dahi İngiltere Sefâret tercümanlarından birinin bu yolda idare-i lisana yeltendiği ve bazı küberâca da bir takım güft

ü gûlar vuku bulduğu mesmû‘-ı âlî olmasıyla derhal tashih-i efkâr için bazı teşebbüsât-ı hakîmânede bulunmuşdur. Ancak mârru'z-zikr şâyi‘ât ve akvâlin tezâhür-i butlânı ve efkârın tamamıyla tashihi Rusya Hükûmeti tarafından bir suret-i hakîmânede matbûât ve saire vasıtasıyla redd ü cerh edilmesine vâbeste olduğundan ve bunun istihsâli dahi taraf-ı saadetlerinden nezd-i hümâyûnda malum ve müsellemler olduğuna üzere fevkalâde maharet ibrâzına mütevakkıf bulunduğundan be-gayet mahremâne ve maharetkârâne teşebbüsât ifasıyla istihsâl-i netâyic-i nâfiaya sarf-ı mâ-hasal-ı makderet ve atebe-i ulyâya da arz-ı malumâta müsâra‘at buyurulması şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî iktizâ-yı âlîsindendir. Ol bâbda.

Fî 25 Ağustos sene [1]313 / [6 Eylül 1897]

Y. PRK. BŞK, 53/129

86

**ERMENİ FESAT KOMİTESİ ÜYELERİNDEN BAZILARININ
YAKALANMASI**

İsyân çıkarmak için bazı faaliyetlerde buldukları haber alınan Rusyalı Paramaz Paramazyân'ın kurduğu ve daha sonra Hınçak Komitesi'ne katılan Ermeni Komitesiyle içlerinde Padişahî tarafından affedilen Minas oğlu Melkon ve Van'da polis ve zabtıyeler ile çatışan komite üyeleriyle onlara yataklık eden Ermenilerden bazılarının yakalandığı, bunlarla birlikte bazı eşya ve silahların da ele geçirildiği

Sıra Numarası

61

Zabıt Varakası

Hınçak Komitesi Reisi Rusyalı Paramazyân Paramaz	Biraderi Arşak	Alpak'ın Deyr karyeli Avedis
Rusyalı Mardiros <i>Kendisini Sivanlı gösterdiği ve yedinde rovil derdest bulunduğu</i>	Akdemce mazhar-ı afv-ı şahane olan komite reislerinden Terzi Betrik Mahalleli Manas oğlu Melkon <i>Yedinde bir aded rovil derdest bulunduğu</i>	Gevaş'ın Pagan karyeli Papas oğlu Bedros <i>Eşkîya</i>
Müküs'in Deşt karyeli Sakar oğlu Bedros <i>Eşkîya</i>	Köşk karyeli Halo oğlu Aleksan <i>Eşkîya</i>	Karçıkan'ın Surb karyeli Gürcü veled-i Şirokye <i>Eşkîya ve Rusya'nın Tiflis Kasabası'ndan olduğu</i>
Karçıkan'ın Göllü karyeli Kazar oğlu Bedo <i>Eşkîya</i>	Ahlat'ın Karmuç karyeli Niko Veled-i Kako <i>İsim müsteâr Eşkîya</i>	Mustafapaşa Mahalleli Şataklı Şahin oğlu Kör Karabet <i>Eşkîyalara yataklık eden</i>
Mahalle-i mezkûreli Tatos oğlu Avedis <i>Komiteye yatak olup</i>	Murahhasahâne dükkâncısı Manas oğlu Tatos <i>Eşkîyalara muâvenetle</i>	Hamiç oğlu Mahalleli Avak oğlu Setrak <i>Eşkîyalara muâvenetle</i>

<i>hânesinden evrak ve eşya-yı muzırta derdest olunduğu</i>	<i>Bedros'la rovilini ihtifâ ettiği</i>	<i>Paramazyan Arşak'ı Polis Fehmi Efendi elinden kurtarıp firar ettiren</i>
---	---	---

Van ve mülhakâtınca millet-i Ermeniyânın zihinlerini tahdîs ve fikr-i ifsâdlarına tâbiyet ettirmek hemen memleketçe bir şûriş ve fesad çıkartmak ve ahali-i Hıristiyanıyeyi kısmen isyan ve emâkîn-i emîriyeye kumbara ve dinamit atmak ve itlâf-ı nüfus maksad ve arzusuyla bir cemiyet komitesi teşkil ve Hınçak Komitesi'ne iltihak etmekde bulunan ve on beş günden beri buraya gelen Reis-i Komite Rusyalı Paramazyan Paramaz ve biraderi Arşak ve Avedis ve Manas oğlu Melkon ve Rusyalı Mardiros ve Papas oğlu Bedros ve Sakar oğlu Bedros ve Halo oğlu Aleksan ve Rusyalı Gürcü veled-i Şirokye ve Kazar oğlu Bedo ve Niko veled-i Kako ve Şataklı Şahin oğlu Kör Karabet nâmân Tatos oğlu Avedis ve Kör Karabet'in hânelerinde ihtifâ ederek bâlâda ismi gösterilen Melkon suret-i dâimede ahaliyi teşvik ve silaha sarılmak için fesada sevk ve reis Paramaz ile kol kol eşkıyalar etrafa çıkararak icra-yı şakâvetde bulundurdıkları ve mezkûr hânelerde bâlâda gösterilen şakîlerle ihtifâ olundukları haber alınmış; polis memurlarından Fehmi Efendi kıptî kıyafetine ve Hayrullah Efendi karı elbisesine bırakılmış, hâne-i mezkûrenin civarında bulunarak ahvâllerini tahkik etmekde iken Tütüncü oğlu Avedis icra-yı müzâkere zımında şakîlerin bulunduğu hâneye girmek üzere iken mûmâileyhlerin tebdil ve hafiye olduklarını hissetmekle bir çocuk gönderip Paramaz'a haber vererek bâlâda isimleri gösterilen eşkıyadan Rusyalı Arşak ve Pagan karyeli Bedros ve Aleksan rovilier ellerinde içeriden hücum etmiş ve polis Fehmi Efendi merkûmûnu derdestde iken Reis-i Komite Melkon ve hâne sahibi Avedis ve Avak oğlu Setrak, Fehmi Efendi'yi tutup eşkıyalar papuçlarını terkle firar etmiş ve birisi Murahhasahâne'ye girmiş ve Aleksan Murahhasahâne'ye girmeyip esbe binip savuşmuş ve Murahhasahâne'de şahs-ı merkûmu dükkâncı Tatos ihtifâ etmiş, polisin yalnız ve nezdinde silah olmadığı için tarafımıza müracaat etmekle zîrde vâzı'ul-imza birlikte mahall-i mezkûra şitâb ve Murahhasahâne'de ihtifâ olan eşkıyalardan Bedros bilâ-papuç Komiser Hüsnü ve Sıdkı Efendiler tarafından ve Aleksan kunduracı Kalust hânesinden Mülâzım Derviş Efendi tarafından derdest edilmiştir. Alaybeyi izzetli İzzet Bey maiyyetiyle polis ve mikdar-ı kâfi zabtiye yetişerek Avedis'in hânesi usulen abluka altına alınmış, merkûm Paramazyan ve Melkon ve Rusyalı Mardiros ve Alpaklı Avedis ve Bedros ve Kör Karabet teşh[i]r-i silaha cür'et ve tarafımızdan olan mukabeleye mukâvemet edemeyip hânenin sağ tarafında olan duvardan nerdübân bırakarak Paramaz ve Avedis ve Karabet ve Mardiros firar ve arkaları takib edilerek Kör Karabet'in penceresini şikest ve hânesi kapısından Paramaz'la çıkıp firar etmiş ve arkadaşı ki Sivanlı Bedo oğlu Avedis süsünü veren Rusyalı Mardiros şaşırıp Şahin'in buğday damına girmiş, pencereden kendisini dışarı atıp firar ve zabtiyegâna rovil teşh[i]r ve endâht etmiş ve zabtiyeler tarafından olunan mukabelede merkûm Mardiros'un sağ yanından meme üzerinden kurşun isabet ve yine firara devam ederken karşıda bulunan İkinci Komiser Yeğiya ve Komiser Hüsnü Efendi taraflarından derdestle hükûmete getirirken Kapamacıyan Bedros'un hânesi önünde kuşağı arasından bir aded rovil ile fişenkleri beraber çıkarılmış ve Komite Reisi Melkon'un kezâlik ve merkûm eşkıyaların tavr u hareketleri isimlerinin hizalarında gösterilmiş sâlifü'l-ism Avedis'in hânesinin abdesthânesi derûnunda bir takım evrak ve eşya-yı muzırta ve esliha yapmağa dair makine derdest edilmiş; merkûm Paramazyan'ın arkadaşlarından Karçıklı Surb karyeli süsünü veren ve Rusya'nın Tiflisli Gürcü ve Göllü karyeli

Kazar oğlu Bedo Ahlat'ın Karmuç karyeli Niko tarihten iki-üç gün akdem mechûlü'l-ism bir eşkıya ile iskeleden leylem firar ederken polis ve zabtiyeler tarafından derdest edilmiş, mechûlü'l-ism denilen eşkıya zabtiye ağı elinden firar etmiştir.

İşbu zabıt varakasının hulâsası sâlifü'l-ism Tatos oğlu Avedis ve Kör Karabet komite yatağı ve hey'et-i komiteden oldukları ve Manas oğlu Melkon Reis-i Komite ve Sivanlı süsünü veren Bedo oğlu Avedis aslı Rusyalı Mardiros olup merkûm Papas oğlu Bedros ve Aleksan ve yataklık eden Kör Karabet ve Gürcü ve Bedo ve Niko ve Müküslü Bedros eşkıya olup bazıları isimlerini nâm-ı müsteâr ile yâd etmekte ve dükkâncı Manas oğlu Tatos ve Avak oğlu Setrak eşkıyalara muâvenetle Fehmi Efendi'nin elinden kurtardıkları ve Marutyam Patos ve Tütüncüyan Avedis dahil-i komite olup eşkıyaların idarelerini ve ne yolda hareket edeceklerine dair talimât verdikleri derdest olunan evrak-ı tercümeden anlaşılmuş ve eşkıya-yı merkûmûn buraca ihtilâl çıkartmak fikrinde bulunmuş olduklarından derdest olunan eşya ve edevât-ı muzırraları zîrde gösterildiğinden işbu zabıt varakası bi't-tanzim takdim kılındı.

Fî 1 Eylül sene [1]313 / [13 Eylül 1897]

Vilâyet Alaybeyi Mehmed İzzet	Serkomiser Vekili Hüseyn Hüsni	Merkez Komiseri Mahmud Sıdkı	Polis Memuru Mustafa Fehmi	Polis Memuru Hayrullah Lütfi
Zabtiye Çavuşu Abdullah bin Şamil Şem'î	Zabtiye Çavuşu (Mühür)	Zabtiye Onbaşısı (Mühür)	Zabtiye Onbaşısı Mehmed Şükrü	

Eşyanın Ber-vech-i Zîr Mikdarı

Silaha mahsus makine 1 aded	Yapunca 1 aded	Gedik 2 aded	Başlık 1 aded	Belbağı 1 aded	Matara 1 aded
Papuç 1 çift	Çizme 2 çift	Şapka 7 aded	Asker Çantası 2 aded	Kitap 7 aded	Arkalık 2 aded
Aba 1 aded	Fişenklikli reislerinin tasvirleri 4 aded	Fişenk 54 aded	Rusya Beylik Rovil 2 aded	Düdük 1 aded	Kolcu Ceket 1 aded

ZB, 705/38

87

**RUSYA'NIN, KAFKASYA'YA GÖÇ ETMİŞ OLAN OSMANLI
ERMENİLERİ'Nİ MEMLEKETLERİNE GÖNDERME
GİRİŞİMLERİ**

Kafkasya'ya göç etmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin, zor durumda bulduklarından dolayı memleketlerine

geri gönderilmeleri gerektiğini ve bunun için Hariciye nâzırı ile görüşeceğini bildiren Rusya sefirine, Mâbeyn Kâtibi Ali Cevad Bey tarafından söz konusu Ermenilerin pasaportlarını alarak bir daha geri dönmeme üzere Rusya'ya gittikleri ve bunların Ermenilerin Osmanlı topraklarında karışıklık çıkartan Ermenilerden oldukları için eğer dönerlerse hiç de hoş olmayan durumlarla yeniden karşılaşılacağı cevabı verilmesine rağmen, sefirin bu konu ile ilgili olarak talimât aldığını ve gereğini yapacağını ifade ettiği

Emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i veli-nimet-i bî-minnet-i a'zamîlerini Rusya sefirine bertafsil tebliğ eyledim. Sefir-i müşârunileyh lutfen hakkında şâyân buyurulan iltifât-ı celîle ve nezaket-i âliye-i şehinşâh-ı a'zamîlerinden pek ziyade memnun olarak südde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkânelerine arz-ı ta'zîmât ve teşekkürât eyledikten sonra Kafkasya'ya gelmiş olan Ermeniler fevkalâde zaruret içinde olup şimdiye kadar ahali-i mahalliye'nin muâvenetiyle iâşe olunabilmişler ise de onların da artık tahammülleri kalmadığı cihetle her bâr İmparator hazretlerine müracaat edilmekte ve merkûm Ermenilerin oralarda iskânları ise Kafkasya ahalisinin kesreti hasebiyle mümkün olmayacağından bunların olsa olsa Sibiryaya gönderilmeleri lâzım gelip bu ise asla mümkün ve mutasavver olmadığı cihetle memleketlerine iadeleri derece-i vücûbda olduğunu ve zaten bu iş için talimât aldığından yakında Hariciye nâzırı paşa kullarını göreceğini ifade eylemesi üzerine kulları bu Ermeniler zaten avdet etmemek üzere pasaport alarak gitmiş ve Rusya Devletiyle Devlet-i Aliyye'nin hayrhâhı olmayan bir devletin vasita-i mel'aneti olarak fesada alışmış bulunmalarına nazaran bunların şimdi avdetleri hâlinde ahvâl-i gayr-ı marziye zuhuruna sebebiyet verebilecekleri melhûz olup bu ise gerek Devlet-i Aliyye'nin gerek Rusya Devleti'nin arzu ve menâfi'yle ve bâ-husus İmparator hazretlerinin Ermeni Meselesi'nin bidâyetinden beri lutfen ibrâz ettikleri ve zât-ı hümâyûn-ı şahanenin dahi kemâl-i memnuniyet ile bi-hakkın takdir buyurdıkları âsâr-ı hayrhâhî ve va'd-i muâvenetle mütevâfık olmayacağından zamîme-i âsâr-ı muhâdenet olmak üzere merkûmların iadelerinden sarf-ı nazar olunması hususunda mesâisini dirîğ etmemesini rica etmeliğim üzerine Kafkasya'ya muhâceret eden Ermeniler sâkin adamlar olup ihtilâlciler Londra'dan gelmekte olduğundan Kürdlere tehdidini îkâ'a muktedir ve ehliyet[li] valiler tayin olduğu takdirde ahvâl-i gayr-ı marziye hudûsüne mahal kalmayacağını ve Memâlik-i Şahane'de Ermenilerin iğtişâş çıkarmamalarına Rusya Devleti dikkat ve itina etmekte olduğu gibi kendisinin Dersaadet'e memuriyetinden İmparator hazretlerinin maksadı dahi devleteyn beynindeki münasebâtın te'yidi ve Devlet-i Aliyye ve Saltanat-ı Seniyyelerinin saadeti olarak aldığı talimât da bu merkezde olup ancak kendisinin Hükûmet-i Seniyye-i Osmaniyye tarafından dahi mazhar-ı muâvenet olması lâzım geleceğini ifade etmesi üzerine abd-i memlûkleri de İmparator hazretlerinin işbu maksad ve efkâr-ı âliye-i haşmetâneleri şâyân-ı şükran-ı bî-pâyân mevâddan olup zaten ve esasen veli-nimet-i bî-minnetim efendimiz hazretlerinin mazhar-ı takdir-i hümâyûnları olarak nezd-i hümâyûn-ı şahanelerinde pek kıymetdâr olduğundan asla ferâmûş buyurulmayacağını ve zât-ı hazret-i Hilâfet-penâhîleri Memâlik-i Şahanelerinin saadet-i hâli emrinde Rusya Devlet-i fahîmesi gibi bir hem-civar-ı bâhiru'l-itibar tarafından ibrâz edilecek olan me'ser-i dostî ve muhâdenetin hüsn-i telakkiye mukâreneti ehass-ı âmâl-i mülûkânenen olduğu cihetle kendisinin mazhar-ı muâvenet olacağından emin olmasını ve binâenaleyh bir hiss-i mütekâbile-i dostî olarak şu Ermenilerin avdetleri maddesinde lutfen ısrar edilmemesini tekrar rica eyledikde bunun için talimât almış olduğunu ve maamâfih Petersburg'a da yazacağını ve yakında bizzat hâk-i pâ-y-ı hümâyûn-ı şahanelerine arz-ı

ta'zîmât ile mübâhî olunacağını beyân ve südde-i muallâ-yı mülûkânelerine ta'zîmât-ı ubûdiyetkârânesini hîn-i vedada dahi tekraren ityân eylediği ma'rûzdur.

Fî 4 Zilkade sene [1]315 / [27 Mart 1898]

Abd-i Memlûkleri

Ali Cevad

Y. PRK. BŞK, 56/1

88

**KAFKASYA'YA GİTMİŞ OLAN OSMANLI ERMENİLERİ'NİN
MEMLEKETLERİNE GÖNDERİLMESİ TEŞEBBÜSLERİ**

Kafkasya'ya gelmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin geri dönmek üzere pasaportlarını alarak Rusya'ya gittikleri ve bunlar karışıklık çıkartan isyancı Ermenilerden olduğundan Anadolu'ya dönmeleri hâlinde yeniden bir takım karışıklıkların ortaya çıkması kaçınılmaz gözüktüğünden bunların dönmelerine asla izin verilmemesi gereğinin Petersburg Sefiri Hüsnü Bey tarafından Rusya Dışişleri bakanına iletiildiği, buna karşılık bakanın, isyancı takımından olan bu Ermenilerin geri dönmeleri için Kafkasya valisi tarafından gayret gösterildiğini ifade ettiği

Şifre

Petersburg Sefâret-i Seniyyeleri'nden

Şeref-sâdır olan emr u fermân-ı hümayûn-ı hazret-i Padişahî vechile Hariciye nâzırıyla vuku bulan mülâkâtında Kafkasya'da bulunan Ermeniler zaten avdet etmemek için pasaport alarak gitmiş oldukları gibi ecnebi komite ve vesâit-i saire ile fesada alıştırılmış bir takım müfsid ve ihtilâlkârândan ibaret olduğu kat'iyen tahakkuk etmiş olduğu ve bunlar İran ve Avrupa ve Amerika'nın mahâll-i malumesinde bulunan Ermeni komiteleri ma'rifetiyle ikâ'-ı fesada alışmış olmalarına mebnî bunların Devlet-i Aliyye'nin ruhu olan Anadolu'ya avdetleri hâlinde birçok fedakârlıklar ihtiyarıyla itfâ ve izâlesine saye-i hazret-i Padişahî'de muvaffak olunan şûriş ve ihtilâlin tekrar uyandırılması gibi ahvâl-i gayr-ı caizenin hudûsüne bâ'is olacağı ve akdemce Prens Lobanoff bunları defaâtle tasdik etmiş olduğu gibi İmparator hazretlerinin Ermeni işlerinde Devlet-i Aliyye'ye daima muâvenet edeceğini va'd buyurdıkları cihetle Rusya Devleti'nin menâfi'i nokta-i nazarından dahi bunların avdetlerine müsaade olunmamasını kemâl-i dikkat ve itina ile ifade eyledim. Müşârunileyh dahi ifadât-ı çâkerânemi bi't-tasdik burada bulunan Kafkasya valisiyle vuku bulan mülâkâtında müşârunileyh Kafkasya'da tebaa-i Devlet-i Aliyye'den otuz bin Ermeni bulunduğunu ve bunların harekât-ı mefsedetkârânelerinden pek ziyade müşteki olduğunu ve bunlara hakikaten bir çare aranılmakta olduğunu kendisine söylediğini ve her hâlde merkûmânın avdetlerinin men'ine gayret

olunacağını ilâveten ifade eylediğinin hâk-i pâ-yı kerem-ihtivâ-yı hazret-i veli-nimet-i bî-minnet-i a'zamîye arzı müsterhamdır.

Fî 1 Nisan sene [18]98

Hüsni

Y. PRK. EŞA, 29/37

89

**KAFKASYA'YA GÖÇ ETMİŞ OLAN OSMANLI
ERMENİLERİ'NİN MEMLEKETLERİNE GÖNDERİLME
TEŞEBBÜSLERİ**

Kafkasya'ya göç etmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin memleketlerine geri dönmelerine izin verilmesini isteyen Rusya Devleti'ne gerekli cevabın verilmesi amacıyla Osmanlı tebaasından olup Kafkasya'ya göç eden Ermenilerin miktarıyla ne zaman göç ettiklerinin ve emlak sahibi veya çiftçi olup olmadıklarının bildirilmesi

*Sivas, Erzurum Vilâyet-i Celîleleri'ne Van, Diyarbakır, Bitlis,
Vilâyet-i Aliyyeleri'ne, Dördüncü Ordu-yı Hümayûn Müşiriyet-i
Celîlesi'ne, Anadolu-i Şahane Müfettişi Müşir Şakir Paşa Hazretlerine*

Devlet-i Aliyye tebaasından olarak Kafkasya'da bulunan otuz bin nüfus râddesindeki Ermenilerin memleketlerine iadeleri ve çünkü bunlar Anadolu-i Şahane'de mütemekkin tebaa-i Devlet-i Aliyye'den ve ashâb-ı emlak ve erbâb-ı ziraatden olup bir kısmının Devlet-i Aliyye pasaportlarıyla ve bir kısmının da iğtişâşât-ı vâkı'a esnalarında firar suretiyle Rusya hududuna hicret ettikleri iddiasıyla me'vâ-yı kadimlerine ircâ'ları Rusya Devleti tarafından musırran teklif edilmekte olduğundan ve bu Ermenilerin bir kısmı an-asıl tebaa-i Devlet-i Aliyye'den iken Rusya Muharebesi'nde ve daha sonraları kat'-ı alâka ederek hicret etmiş bulunması muhtemel ise de ekserîsinin Memâlik-i Şahane'de ikâ'-ı ihtilâl için Amerika ve İran ve saire cihetlerinden tedarik edilmiş serseri ve ihtilâlcî makûlesi olup şimdi bunların Devlet-i Aliyye tebaası oldukları iddiasıyla ekseriyet-i nüfus kazanmak için birçok Ermenilerin Anadolu'ya idhali gibi bir maksad-ı hafî mahsûs bulunduğu* maslahatın ehemmiyetini derpîş ederek* ve muâvinlikde ve sair memuriyetlerde müstahdem memurîn-i Hıristiyanîye'den mahrem ve mektûm tutup şüyû' ve tevâtürüne meydan vermeyerek vilâyet-i celîleleri/aliyyeleri dahilinden hicret etmiş Ermeni var mıdır var ise hangi kaza ve mahallerden kaç nüfus olup ne vakit hicret etmişlerdir ve ashâb-ı emlak ve erbâb-ı ziraat mı idiler? Buralarının gayet sahîh ve bilâ-fazla ve noksan olarak mahremâne tahkikiyle netice-i sahîhasının yarın akşama kadar behemehâl arz u inbâsı şeref-sâdır olan emr u fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâne iktizâ-yı âlîsindendir.

**KAFKASYA'YA GÖÇ ETMİŞ OLAN OSMANLI
ERMENİLERİ'NİN MEMLEKETLERİNE GÖNDERİLME
TEŞEBBÜSLERİ**

Osmanlı Hükümetince çıkarılan genel aftan faydalanmak istemeyerek yabancı memleketlerde kalan Ermenilerin memleketlerine dönmelerine asayiş sebebiyle kesinlikle izin verilemeyeceğinin ve Rusya'da bulunan Ermenilerin Osmanlı sınırları dışında nereye gitmek isterlerse oraya gönderilmek üzere masraflarını Osmanlı Hükümeti'nin karşılamaya hazır olduğunun Rusya İmparatoru'na bildirilmesi

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 20

*Hariciye Nezâreti'nden 11 Haziran sene [18]98 tarihiyle
Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne yazılan telgrafnâmenin müsveddesidir.*

5 Haziran sene [18]98 tarihli telgrafnâmemizin zeylidir:

Anadolu'da zuhura getirilmiş olan iğtişâşlar bunların mürettebi olanların tahrikâtına alet olan ve işsiz güçsüz bulunan Ermeniler tarafından ikâ' edilmiş ve şu hareketin memleketçe ne kadar hasar ve mazârı mücib olmuş idüğüne nazar-ı dikkat ve hakkâniyetle bakılınca el-yevm Kafkasya'da bulunup da Anadolu'ya geçmek isteyen o takımın tekrar avdetleri Hükümet-i Seniyye'nin bunca mesâi ile husûle getirdiği huzur ve asayişin ihlâline sebep olacağı mülâhazasındaki ehemmiyetin takdirini iktizâ ettirmek tabî'dir. Zira eşhâs-ı merkûmenin serserilikleri cihetiyle her tarafa yayılarak asayiş-i hâzırdan müstefîd olan hem-cinslerinin idlâline yol bulacakları endişesi öyle bir hareketin intâc edeceği ahvâl-i vahîme nisbetince büyüktür. Haşmetli Rusya İmparatoru hazretlerinin Saltanat-ı Seniyye hakkında şimdiye kadar âsârını ibrâzdan hâlî olmadıkları münasebât-ı hasene-i hem-civarfı bir kat daha te'yiden ve Anadolu vilâyât-ı şahanenin istimrâr-ı asayiş maksadını te'kîden o makûle eşhâsın avdetlerine müsaade buyurmayacakları nezd-i âlîde me'mûl ve muntazardır. Şayed bunların orada bekâları Rusya Devlet-i fahîmesince kat'iyyen mümkün olamadığı hâlde çünkü mukaddemâ ilân edilen afv-ı umumîden müstefîd olmak istemeyerek memâlik-i ecnebiyede kalan o takım kesânın Devlet-i Aliyyece mücerred hıfz-ı asayiş maksadınca adem-i kabullerinde olan ma'zeretin hulûs-ı niyetden başka bir şeye mübtenî olmadığını ityânen şurası da ilâve olunur ki, bunlar Memâlik-i Şahane'den gayri hangi mahalle gitmek isterler ise erbâb-ı ihtiyacdan olanlarının tesviye-i masârif-i zaruriyeleri fedakârlığına da Hükümet-i Seniyye hâzır olduğunun evvelki telgrafnâmemiz mündericâtıyla beraber İmparator hazretlerine hüsn-i arz ve ifadesi reviyet-i sefirânelerine tevdi'

olunur.

[11 Haziran sene 1898]

HR. SYS, 2840/6

91

**KAFKASYA'YA GÖÇ ETMİŞ OLAN OSMANLI
ERMENİLERİ'NİN MEMLEKETLERİNE İADE EDİLMESİ
TEŞEBBÜSLERİ**

Vilâyât-ı Sitte ıslahâtı hakkındaki layiha gereğince, memleketlerinden sürülmüş, uzaklaştırılmış veya başka memleketlere göç etmiş olan Ermenilerin memleketlerine dönmeleri gerektiğinden, Rusya Hükümeti'nin memleketlerine gönderilecek olan Ermeniler hakkındaki notasına olumlu cevap verilmesinin uygun olacağı

**Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Aded**

*Kars Başşehbenderliği'nden
fî 8 Haziran sene [1]314 tarihiyle vârid olan tahrirâtın suretidir.*

Vukuât-ı malumeden sonra Rusya memâlikine hicret eylemiş olan ve tebaa-i Devlet-i Aliyye'den bulunan bi'l-cümle Ermenilerin vatan-ı aslîlerine avdet etdirilmeleri hakkında fî 26 Mart sene 1898 tarihinde sâdir olmuş bulunan emr-i İmparatorî ol bâbdaki mütâlaât-ı kâsıra-i bendegânemle beraber fî 29 Nisan sene 1314 tarihli ve 34 hususî numaralı arîza-i bendegânemle huzur-ı âlî-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerine arz u iş'âr kılınmış idi. Bu kere Kars Askerî Valiliği'nden memuriyet-i bendegâneme mevrûd 6 Haziran sene [18]98 tarihli tahrirâtda mezkûr emr-i İmparatorî bendelerine resmen ihbar kılınmakla beraber avdet etdirilecek Ermenilerin pasaport veya mürûr tezkiresi gibi evrakı hâmil olmalarına hâcet kalmaksızın muhacirîn-i mersûlenin yedlerine mahalli polis idarelerinden verilecek varakalarla hududa sevk edilmelerine karar verildiği ve ber-mûceb-i karar Bakü ve Kars vilâyetlerinde mütemekkin Ermenilerden mürekkeb bir kâfilenin bugünlerde Kars'dan yola çıkarılacakları iş'âr kılınmıştır. Ermeni muhacirîninin avdetleri hakkında Hükümet-i Seniyye cânib-i âlîsinden ne gûnâ karar ittihâz buyurulmuş olduğu bendelerince mechul idüğünden vali-i mûmâileyhin tahrirâtına cevap verilmemiş ve husus-ı mezkûr hakkında evâmir-i sâmiye-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerine intizâr tabîi bulunmuşdur. İstihbârât-ı kemterâneme nazaran Kars Hükümeti avdet etdireceği Ermeni muhacirînini hududa teslim eylemek üzere memurîn-i mülkiyeden bir zâtın bugünlerde hudud-ı hakanîye civar olan Karakurt mevkiine i'zâmına karar vermiş idüğünden keyfiyetin malum-ı sâmi-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere arzına müsâra'at eylerim.

**

**Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Aded**

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Dün nezd-i çâkerâneme gelmiş olan Rusya sefiri Rusya'dan avdet edecek Ermeniler işinden bahis açarak bu bâbda i'tâ eylemiş olduğu notaya henüz cevap verilmediğini ve hükûmet-i metbû'asının bu işdeki maksadı keyfiyetin beyne'd-devleteyn bi'l-müzâkere bir karara rabtı hususu olup yoksa Memâlik-i Şahane'den Rusya'ya ilticâ eden bi'l-cümle Ermenilerin def'aten iadesi sureti hükûmet-i müşârunileyhâca tasavvur edilmemiş idüğünü ve hatta bu bâbda tarafeynden memurlar tayini hakkında akdemce vuku bulan teklif zikrolunan Ermeniler miyânında erbâb-ı fesaddan olanlar hakkında icab-ı hâl icra ve avdetinde mahzur olmayanların avdetine müsaade i'tâ edilmek yolunda bir suretin icrasını teshîl emeline mübtenî bulunduğunu ityân ve bu iş bi't-tezekkür bir karara iktirân eylediği hâlde Ermenilerin kendiliklerinden Memâlik-i Şahane'ye avdete devam etmeleri tabîi olup bu hâlin ise bunların Rusya Devleti tarafından kable'l-karar gönderildiği zannına mahal vereceği ve halbuki ber-vech-i ma'rûz işin beyne'd-devleteyn bir karara rabt edilmemesinden inbi'âs eylediği cihetlerle bu hususun âcilen talepleri vechile bir suret-i tesviyeye iktirân etdirilmesi lüzumu bedîhî bulunduğu mülâbesesiyle bir-iki gün içinde teşebbüs-i vakı'ına bir cevap verilmezse yeniden bir takrîr irsâline mecbur olacağını söylemiş ve işbu Ermeniler hakkında sefir-i müşârunileyhe kat'î bir cevap verilmeyip ve hüsn-i idare-i lisan edilip ve'l-hâsıl işin sefirin teessürâtına mahal verilmeyerek münasib suretle geçiştirilmesi ise muktezâ-yı irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî'den bulunmuş olmasına mebnî ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı tâcdârî işin hüsn-i suretle geçiştirilmesi suretine itina olunarak keyfiyetin teemmül edilmekde olduğu lisan-ı münasible beyân edilmiş ve sefir-i müşârunileyh ise gerek bu işin ve gerek beyne'd-devleteyn muallak olan sair hususâtın neticelendirilmesindeki lüzum ve ehemmiyetden tekrar bahisle Rusya tazminât-ı harbiyesi tekâsît-i müterâkimesiyle üserâ-yı Osmaniyye masârîf-ı iâşesi hususlarının dahi henüz netice-pezîr olamadığını söylediğinden tekâsît-i mezkûreye mahsûben verilecek üç yüz bin liranın Bank-ı Osmanî tarafından te'diyesi için icab-ı hâlin icra edildiğini ifade eylemekliğim üzerine bu bâbda banka tarafından sefârete malumât verilmediğini ityân ile bu hususun tesrî'i lüzumunu tekrar etmiş olmakla emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Safer sene 1316 ve fî 21 Haziran sene 1314

Hariciye Nâzırı
Tevfik

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemî
Aded
1349

Huzur-ı Sâmi-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

İğtişâsât-ı malumeden sonra Rusya'ya hicret etmiş olan ve Bakü, Kütayis, Revan ve Kars vilâyetlerinde bulunan Ermenilerin geçen Mart evâsıtından itibaren bir sene zarfında Saltanat-ı Seniyye şebenderhânelerinden pasaport istihsâline hâcet bırakılmaksızın ne suretle behemehâl Memâlik-i Şahane'ye iade edilmelerine dair sâdır olan emr-i İmparatorî'den ve birkaç yüz Ermeni'nin taleb-i vâkı'ları, talimât beklendiği beyânıyla geçişdirildiğinden bahisle istîzân-ı muamele-i lâzımeyi hâvî Kars Şebenderliği'nden alınan tahrirâtın sureti bu bâbda Tiflis ve Hoy ve Selmas Şebenderliklerinden dahi vürûd eden tahrirâtlarla telgrafnâmenin suret ve tercüme ve halleri ile beraber 4 Muharrem sene [1]316 tarihli tezkire-i çâkerîye leffen takdim kılınmış idi. Mezkûr emr-i İmparatorî Kars Askerî Valiliği'nden bu kere resmen şebenderliğe tebliğ olunmakla beraber avdet etdirilecek Ermenilerin pasaport veya mürûr tezkiresi gibi evrakı hâmil olmalarına hâcet kalmaksızın yedlerine mahalli polis idarelerinden verilecek varakalarla hududa sevk edilmelerine karar verildiği ve işbu karar mücebince Bakü ve Kars vilâyetlerinde mütemekkin Ermenilerden mürekkeb bir kâfilenin bugünlerde Kars'dan yola çıkarılacakları iş'âr kılınmış ve istihbâr kılındığına göre Kars Hükûmeti'nin avdet etdireceği Ermeni muhacirînini hududa teslim etmek üzere memurîn-i mülkiyeden bir zâtın bu günlerde hudud-ı hakanîye civar olan Karakurt mevkiine i'zâmına karar vermiş idüğü beyânıyla taleb-i talimâtı hâvî mezkûr Kars Başşebenderliği'nden bu kere ahz olunan 8 Haziran sene [1]314 tarihli ve yetmiş dört numaralı tahrirâtın sureti dahi leffen arz ve tesyîr edilmiş ve iktizâsının sür'at-i icra ve emr u inbâsı menût-ı irâde-i aliyye-i Sadâret-penâhîleri bulunmuş olmakla emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 15 Safer sene 1316 ve fî 23 Haziran sene [1]314

Hariciye Nâzırı

Tevfik

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Aded
1347

Huzur-ı Sâmi-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Kafkasya'dan Memâlik-i Şahane'ye avdet için hududun Karaorgan cihetine gelen Ermeni ailelerinin duhûllerine memurîn-i Saltanat-ı Seniyye cânibinden mûmâna'at olunmaması hakkında Kafkasya Valiliği'nden Rusya Sefâreti'ne keşide olunan telgrafnâmeyi Rusya Sefâreti baştercümanı bi'l-irâe ruhsat-ı matlûbenin i'tâsını sefiri nâmına taleb ve iltimas eylemiş ve ifa-yı muktezâsı irâde-i aliyye-i dâver-i eframîlerine vâbeste bulunmuş olmakla emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 15 Safer sene [1]316 ve fî 23 Haziran sene [1]314

Hariciye Nâzırı

Bâb-ı Âfî
Meclis-i Mahsus
489

Hariciye Nezâreti'nin miyâne-i bendegânemizde kırâet olunan tezkiresinde Rusya'dan avdet edecek Ermenilere dair i'tâ olunan notaya henüz cevap verilmediğini ve hükûmet-i metbû'asının bu işdeki maksadı keyfiyetin beyne'd-düvel bi'l-müzâkere bir karara rabtı hususu olup yoksa Memâlik-i Şahane'den Rusya'ya iltica eden bi'l-cümle Ermenilerin def'aten iadesi sureti hükûmet-i müşârunileyhâca tasavvur edilmemiş idüğünü ve hatta bu bâbda tarafeynden memurlar tayini hakkında mukaddemâ vuku bulan teklif zikrolunan Ermeniler miyânında erbâb-ı fesaddan olanlar hakkında icab-ı hâl icra ve avdetinde mahzur olmayanların avdetine müsaade i'tâ edilmek yolunda bir suretin icrası emeline mübtenî bulunduğunu ve bu iş bir karara iktirân eylemediği hâlde Ermenilerin kendiliklerinden Memâlik-i Şahane'ye avdete devam etmeleri tabîî olup bu hâlin ise bunların Rusya Devleti tarafından kable'l-karar gönderildiği zannına mahal vereceği ve halbuki ber-vech-i muharrer işin beyne'd-düvel bir karara rabt edilmemesinden inbi'âs eylediği cihetlerle bu hususun âcilen bir suret-i tesviyeye rabt edilmesi lüzumu bedîhî bulunduğu mülâbesesiyle bir-iki gün içinde teşebbüs-i vâkı'a bir cevap verilmez ise yeniden bir takrîr irsâline mecbur olacağını Rusya sefiri şifahen ifade ve beyân etmesiyle ve mezkûr Ermeniler hakkında sefir-i müşârunileyhe kat'î bir cevap verilmeyip suret-i münasibede idare-i lisan ile beraber keyfiyetin teemmül edilmekte bulunduğu îrâd ve ityân kılındığı dermiyân olunmuşdur. Malum-ı âlî buyurulduğu vechile Vilâyât-ı Sitte ıslâhâtına dair Düvel-i Selâse ile bi'l-ittifak kararlaştırılan mevâd hakkındaki lâyihanın şâmil olduğu ahkâmdan birisi de: "Memleketlerinden tard ve teb'îd edilmiş veyahud memâlik-i ecnebiyeye hicret etmiş olan Ermeniler tâbiiyet-i Osmaniyeleri ve hüsn-i hâl ve hareketleri mertebe-i sübûta îsâl edildikten sonra Memâlik-i Şahane'ye serbestçe avdet edeceklerdir." fıkrası olarak işbu fıkra hükmünce Memâlik-i Şahane'ye avdet edecek Ermenilerden hüsn-i hâl ve hareketleri ve tâbiiyet-i Osmaniyeleri sâbit olanların kabul edilmemesi mümkün olamayacağına ve bu gibiler miyânında erbâb-ı fesaddan bulunanlar ile hüsn-i hâl ve hareket ashâbından olanların tefrîki ve avdetlerinde mahzur görülmeyenlerin dahil-i Memâlik-i Şahane'ye kabulleri evveleminde icabı vechile tahkikât ve tedkikât-ı mukteziyenin ifası için bizim taraftan hududa emin ve mu'temed memurlar tayin ve i'zâmına vâbeste olup Hariciye Nezâreti'nin dünkü tarihiyle alınan bir tezkiresinde dahi Kafkasya'dan avdet için hududun Karaorgan cihetine gelmiş olan Ermeni ailelerinin duhûllerine memurîn-i Saltanat-ı Seniyye cânibinden mümâna'at olunmaması hakkında Kafkasya Valiliği'nden Rusya Sefâreti'ne keşide olunan telgrafnâmeysi Rusya Sefâreti Baştercümanı irâe ile ruhsat-ı matlûbenin i'tâsını sefiri nâmına taleb ve iltimas eylediği beyân olunmuş olduğundan keyfiyet nezd-i âlîde karîn-i tasvîb buyurulur ise sefâretin bu bâbdaki ifadâtı sened ittihâz edilerek mârru'z-zikr notasına cevab-ı muvâfakat i'tâsının Hariciye Nezâreti'ne iş'ârı ve hududun geçid mahallerine iktizâ eden memurînden mürekkeb komisyonlar i'zâmı tezekkür olunarak mezbûr tezkireler leffen arz u takdim kılınmakla ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 17 Safer sene [1]316 - Fî 24 Haziran sene [1]314

Sadrıazam Halil Rifat bin İbrahim	Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin	Adliye Nâzırı es-Seyyid Abdurrahman Nureddin
Serasker [Mehmed Rıza]	Bahriye Nâzırı [Hasan Hüsni]	Şura-yı Devlet Reisi Mehmed Said
Hariciye Nâzırı Ahmed Tefvik bin İsmail Hakkı	Dahiliye Nâzırı Mehmed Memduh	Tophâne-i Âmire Müşiri Mustafa Zeki bin Ali
Maliye Nâzırı Tefvik Hüseyin	Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı es-Seyyid Abdullah Galib	Maarif Nâzırı es-Seyyid Ahmed Zühdi
Ticaret ve Nâfia Nâzırı Mahmud Celâleddin bin Aziz		Sadâret Müsteşarı Tefvik Paşa <i>nâ-mizac</i>

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
489

Atûfetli efendim hazretleri

Rusya'dan avdet edecek Ermenilere dair i'tâ olunan notaya bir an evvel cevab verilmesi hakkında Rusya sefirinin şifahen vuku bulan beyânâtına ve Kafkasya'dan hududa gelen Ermenilerin duhûllerine müsaade i'tâsı sefir-i müşârunileyh nâmına olarak sefâret baştercümamı tarafından ifade olunduğuna dair Hariciye Nezâret-i Celîlesi'nden vârid olan tezkireler Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da lede'l-mütâlaa cereyân eden müzâkerâtı şâmil kaleme alınan mazbata melfûflarıyla arz u takdim kılınmakla mündericâtı hakkında her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulur ise mantûk-ı âlîsi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 17 Safer sene [1]316 - Fî 24 Haziran sene [1]314 / [6 Temmuz 1898]

Sadrıazam
Rifat

Y. A. RES, 93/73

**KAFKASYA'YA GÖÇ ETMİŞ OLAN ERMENİLERİN
OSMANLI HUDUDUNA GÖNDERİLMEMESİ HUSUSUNDA
RUSYA İMPARATORU NEZDİNDE TEŞEBBÜSTE
BULUNULMASI**

Kafkasya'da bulunan Ermenilerin Osmanlı hududuna gönderilmemeleri hususunda Petersburg Sefâret-i Seniyyesince Rusya İmparatoru nezdinde girişimlerde bulunularak, bu konuda Kafkasya valisi ile Dersaâdet Rusya sefirine tebliğât yapılmasının temini

**Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 22**

*Nezâret'den fi 8 Temmuz sene [18]98 tarihiyle Petersburg
Sefâret-i Seniyyesi'ne irsâl olunan mahremâne telgrafnâmenin tercümesidir.*

Kafkasya'da bulunan Ermenilerin Memâlik-i Şahane'ye men'-i avdetleri hususuna Hükûmet-i Seniyyece verilen ehemmiyeti ve Hükûmet-i Seniyye'nin bu bâbdaki havf ve endişesini hakka tevfiik eden esbâb-ı mübrimeyi bundan evvelki telgrafnâmelerimde bast u izah eylemiş idim. Halbuki aldığımız malumâta nazaran bir takım Ermeni kâfileleri bilâ-fâsıla hududumuz üzerine sevk edilmektedir. Bir memleketin servet ve ma'mûriyeti ahâlisinin adedi nisbetinde tezâyüd ettiği cihetle şübhesiz diğer bir zamanda olsaydı ahâlimizin mikdarı tezâyüd eylediğini görmekten pek ziyade mahzûz olurduk. Fakat hâl-i hâzırda Ermenilerin Memâlik-i Şahane'ye avdetlerine nihayet verilmesi esbâbının istihsâli hususunda bu derece musırrâne suretde ısrar edişimiz Ermeni harekât-ı fesadiyesi yüzünden dūçâr-ı iğtişâş olmuş olan vilâyât-ı şahanede güç hâl ile iade edilen huzur ve asayişin Ermenilerin avdetiyle halel-pezîr olacağı içindir. Hakkımızdaki hissiyât-ı dostânesinin ibrâz-ı delâilinden hâlî kalmayan Rusya Hükûmeti'nin bizce gavâil-i azîmeyi mûcib olabilecek olan bir suret-i fikir ve mütâlaada ısrar etmeyeceği âzâde-i iştibâhdır. İşte şu cezm ve i'tikâda mebnî haşmetli İmparator hazretleri cânibinden atûfetli Cevad Beyefendi hazretlerine i'tâ buyurulan te'minât-ı hayrhâhânenin ve Kont Muravyev tarafından zât-ı sefirânelerine beyân olunduğu vechile Ermenilerin men'-i azîmetleri zımnında Kafkasya memurîn-i mahalliyesine icra edilen tebliğâtın iktitâf-ı semerâtına intizâr eylemekdeyiz. Ale'l-husus metbû'-ı mufahham ve muazzamımız Padişahımız efendimiz hazretleri bu işe suret-i mahsusada atf-ı ehemmiyet buyurmakda oldukları cihetle bu bâbda nazar-ı dikkat-i sefirânelerini ekîden ve cidden celb etmeği vazifeden addeylerim.

Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i Padişahî, İmparator hazretleriyle Rusya Hükûmeti'nin hissiyât-ı fâika-i hayrhâhânesine olan emniyet ve itimad-ı hümâyûnları hasebiyle İmparator-ı müşârunileyh hazretleriyle hükûmet-i müşârunileyhânın asayiş-i umumîyi tehlikeye ilkâ edebilecek bir unsurun memâlikimize idhalini tecvîz edebileceklerine asla ihtimal bile vermiyorlar. Bu Ermenilerin artık Memâlik-i Şahane'ye iade olunmamaları zımnında Kafkasya memurîn-i mahalliyesine evâmîr-i ekîde i'tâ kılınacağı taraf-ı sefirânelerine va'd olunmuş olduğu iş'ârât ve te'minât-ı kat'iyelerinden anlaşılmış olduğundan evâmîr-i mezkûreyi memurîn-i mûmâileyhime derhal i'tâyâ Rusya

Hükûmeti'ni sevk ve imâle için hakk-ı hümâyûn-ı hazret-i Padişahî'de derkâr olan sadakatinize ve reviyet ve hasâfet-i sefirânenize güvenmekteyiz.

Bu bâbda icra eyleyeceğiniz teşebbüsât neticesini bilâ-te'hir taraf-ı acizâneme bâ-telgraf iş'âr etmeniz ve Dersaâdet Rusya Sefâreti'ne dahi talebimize muvâfık talimât i'tâsı esbâbını istihsâl eylemeniz mütemennâdır.

27 Haziran 1314 / [9 Temmuz 1898]

HR. SYS, 2840/12

93

**RUSYA SEFİRİNİN RUSYA'DAN OSMANLI TOPRAKLARINA
GÖNDERİLECEK ERMENİLERLE İLGİLİ BİR KOMİSYON
KURULMASI TEKLİFİNDE BULUNDUĞU**

Rusya'ya göç etmiş olan Osmanlı Ermenileri'nin memleketlerine iadelerinin temini için bir komisyon kurulmasına dair Rusya sefiri tarafından yapılan teklifin Meclis-i Vükelâda görüşülmesi

"Sason vukuâtından sonra Memâlik-i Şahane'den Rusya'ya geçenlere mahsus olup ol tarihten evvel giden Ermenilere şâmil olmamak;

El-yevm Memâlik-i Şahane ahalisinden buldukları ve tâbiyetlerini muhafaza eyledikleri tahakkuk etmek;

Ehl-i ırz ve namusdan ve vilâyât-ı şahanede yerleri olanlardan bulunmak;

Erbâb-ı fesad asla kabul edilmemek;

Def'aten gönderilmeyip kısım kısım gelmek için bir komisyon teşkili ile bu vechile tahkikât-ı mükemmele icrası".

Rusya sefiri tarafından teklif edilmiş ve bu bâbda Hariciye nâzırı paşa kullarının sefâret ile görüşerek ba'dehû için Meclis-i Vükelâ'da müzâkere olunacağı Rusya sefirine tebliğ kılınmış olduğu ma'rûzdur.

Fî 14 Rebûlevvel sene [1]316 / [2 Ağustos 1898]

Abd-i Memlûkleri

Tahsin

Y. PRK. BŞK, 57/9

94

**RUSYA'YA GÖÇ ETMİŞ OLAN ERMENİLERİN
MEMLEKETLERİNE İADELERİ**

Rusya'dan Osmanlı ülkesine geri dönmek isteyen ve sayıları on bin civarında bulunduğu bildirilen

Ermenilerin içlerinde fesat erbabı bulunmamağ ve Sason hadisesinden sonra göç edenleri kapsamak üzere bir defterinin hazırlanmasının Rusya Hariciyesi'nden istendiği

Şifre

Petersburg Sefâret-i Seniyyeleri'nden

Yirmi altı Eylül-i Efrençî tarihli telgrafnâme-i âlîlerinde muharrer irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mazmûn-ı celîli malum-ı müstemendânem oldu. Emr u fermân-ı hikmet-beyân-ı hazret-i Padişahî mûcebince Hariciye nâzırı muâvinini görüp mündericâtından suret-i matlûbede bi'l-etrâf bahsedilerek Rusya'dan avdet edecek Ermeniler yalnız Sason vukuâtından sonra hicret edip cem'an on binden ibaret bulunacakları Dersaâdet Rusya Sefâreti'nden beyân olunduğu cihetle bunların bir kıt'a defteri i'tâ olunduğu hâlde nüfus-ı mezkûrenin avdetine müsaade buyurulacağı ifade edildiğini ve işbu talebden meram, gelecek Ermenilerin ahvâli bilinmek ve serseri ve ihtilâlcilerin gelmesine meydan vermeğe mani' olmak nokta-i mühimesi olduğunu ve her taraftan birçok Ermenilerin Vilâyât-ı Sitte-i Şahane'ye gelmesi hâlen ve istikbalen Devlet-i Aliyye için çok ziyade muzır olduğu gibi Ermenilerin fikr-i habâset-âlûdlarını takviye demek olacağından mezkûr defterin i'tâsı lüzumu meydanda olduğunu ve tanzimi hususundaki teshîlâtı ityân ve isbat etdim. İmparator hazretlerinin Ermeni işi hakkında va'dlerini ve veli-nimet-i bî-minnet efendimiz hazretlerinin Rusya Devleti'ne aid her hususun tasvîbi hakkında lutuf buyurmakda olduklarını dahi bi'l-beyân bu Ermeni işinin şu suretle bertaraf edilmesi için İmparator-ı müşârunileyh hazretlerinin muâvenet buyuracaklarında şübhe olmadığını ilâveten beyân eyledim. Müşârunileyh hazretleri bu bâbda irâe edilen delâili bi't-tasrîh Ermenilerin mezkûr bir kıt'a defterinin yapılması çaresine bakılması için hemen Kafkasya Valiliği'ne beyân-ı keyfiyet eyleyeceğini ve öteden beri Kont Muravyev hazretlerine İmparator hazretlerinden verilen müsaade üzerine Kafkasya'dan Hükûmet-i Seniyyece ahvâli şübheli bir takım Ermenilerin Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'ye gönderilmeyeceği çend defa kullarına va'd olunduğundan bu defa Kafkasya Hükûmetince malumü'l-aded Ermenilerden ibaret olmak üzere yapılacak deftere binâen ba'dehû bunlar beyninde bulunan serseri ve fesede güruhlarının defterlerinin Devlet-i Aliyyece de yapılması emr-i tabîi olduğunu müşârunileyhin tasdik ettiğini ve Dersaâdet Rusya Sefâreti hakkında his buyurulan ahvâl, kulları tarafından suret-i münasibede beyân eylediğimde bunu müşârunileyh hiçbir vakitte tasavvur etmeyeceğini zira Zinovjev'i İmparator hazretlerinin sâdık bendesi bildiğinden ve İmparator-ı müşârunileyh hazretlerinin daima kendisine vermekte olduğu emir gerek şevket-meâb efendimiz hazretleriyle beynlerinde suret-i samimiyede ve gerek Devlet-i Aliyye-i Osmaniyyeleriyle Rusya Hükûmeti miyânında münasebât-ı dostânenin takviyesinde kusur edilmemesi ve tekrarından ibaret olduğundan aksi takdirde sefir hazretleri efkâr-ı mesrûde hilâfında hareket etmiş olacağı derkâr olduğunu ve kendisinin almış olduğu raporlar mündericâtında aksi hâl müşahede olunmakda olduğunu beyân eylediğinin hâk-i pâ-yı kerem-ihtivâ-yı hazret-i veli-nimet-i a'zamîye arzı müsterhamdır. Ol bâbda.

Fî 13 Cemâziyelevvel sene [1]316 ve fî 29 Eylül sene [18]98

Hüsni

Y. PRK. EŞA, 31/53

**RUSYA'DA BULUNAN ERMENİ ÇETELERİNİN SINIRI
GEÇMELERİNİN ENGELLENMESİ**

Ermeni çetelerinin sınırı geçerek memleket dahilinde fesat çıkarmalarının engellenmesi hususunda Rusya Hükümetince Kafkasya guvernörüne talimât verildiği

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 93

Nev'-i tercüme: Rusya'dan Memâlik-i Şahane'ye
tecavüz eden müsellağ Ermeni çetelerine
dair Hariciye nâzırı vekili ile vuku
bulan mükâlemeyi havî

Nezâret'e fî 29 Eylöl sene [18]98
Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden 292 telgraf

Yüz elli numaralı telgrafnâme-i âsafâneleri mündericâtını Hariciye nâzırı vekiline tamamıyla tebliğ ve bu bâbda nazar-ı dikkatini celb etdim. Mûmâileyh bu mesele hükümet-i metbû'asının dahi cidden nazar-ı dikkatini celb eyleyeceğinden fesede-i merkûmenin tahrikât-ı muzırralarını ve Memâlik-i Şahane'ye mürûrlarını men'e sâlih tedâbîrin ittihâzı zımında Kafkasya guvernörüne derhal ihbar-ı keyfiyet edeceğini suret-i kat'iyede va'd eyledi. Ermeni fesedesini tarafından dost bir devlet memâlikinde bu yolda çeteler teşkil ve esliha tedarik edilmesi hususunun hukuk-ı düvel nokta-i nazarınca derece-i vehâmetini Hariciye nâzırı vekiline irâe eylediğimde cevaben mûmâileyh ahvâl-i mümâsile hakkında mukaddemâ taraf-ı acizânemden icra olunan teşebbüsât üzerine haşmetli İmparator hazretlerinin Ermeniler tarafından tahammül-fersâ olan bu misillü tahrikâtın men'-i vuku'u zımında Kafkasya memurîn-i mahalliyesine daima evâmir-i kat'iyeye i'tâ eylemiş olduklarını söyledi.

Fî 17 Eylöl sene 1314 / [29 Eylöl 1898]

HR. SYS, 2862/20

**RUSYA'YA GÖÇ ETMİŞ OLAN OSMANLI ERMENİLERİ'NİN
MEMLEKETLERİNE İADELERİNİN TEMİNİ İÇİN RUSYA
SEFİRİ TARAFINDAN YAPILAN TEKLİFİN MECLİS-İ
VÜKELÂDA GÖRÜŞÜLMESİ**

Ermeni eşkiyasından olup Rusya'ya firar eden Erzurumlu Pucoyan'ın bir takım kişilerle birleşerek sınırı geçmek için fırsat kolladığına dair haber alındığından bunların teşebbüslerine meydan verilmemesi hususunda Rusya Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunulması

Makam-ı Sadâret-penâhî'den vârid olan fî
25 Teşrîn-i Evvel sene [1]314 tarihli tezkire-i sâmiyenin suretidir.

Devletli efendim hazretleri

Cemiyet-i fesadiye azâsından olup firaren Rusya'ya giden Erzurumlu Pucoyan ile bir takım erbâb-ı fesadın Köték hududu başında ictimâ ederek bizim tarafa savuşmak için fırsat gözetmekde olduklarına ve ifadât-ı saireye dair Erzurum Vilâyeti'nden tevârüd eden telgrafnâmenin sureti leffen irsâl-i sûy-ı devletleri kılınmış olmakla bu bâbda mezkûr cemiyetin dağıdılması esbâbının istikmâli zımında Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne vesâyâ-yı lâzime ifası hususuna himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîmine ibtidâr kılındı, efendim.

[6 Kasım 1898]

HR. SYS, 2773/34

97

BİTLİS'TE ERMENİLERİN KATLEDİLDİĞİNE DAİR HABERLERİN YALANLANDIĞI

Bitlis'te birçok Ermeni'nin katledildiğine dair haberlerin duyulması üzerine Rusya Sefâretince Bitlis'e gönderilen Van Rusya konsolosunun yaptığı tahkîkât sonucu, ahalinin işinde ve gücünde asayişin yerinde olduğunun anlaşıldığı, Ermenilerin amacının bu gibi asılsız haberlerle Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti'nin arasını açmak ve kendidelerini mazlum göstermekten ibaret olduğunu bildirdiği

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi Dördüncü Şubesi

*Erzincan'da Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti'nden mevrûd
fi 19 Teşrîn-i Sânî sene [1]314 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.*

Bitlis'e vürûdu fi 17 Teşrîn-i Sânî sene [1]314 tarihli telgrafnâme-i aciziyle arz olunan Van Rus konsolosuyla bi'l-münasebe vuku bulan mülâkâtta geçen Teşrîn-i Evvel'in dokuzunda Bitlis'de umum Ermenilerin suret-i fecî'ânede katl ve itlâf edildiklerini işâ'a eyledikleri cihetle devleti tarafından tahkikâta memur olduğu ve halbuki böyle bir hâlin asla vuku bulmadığı gibi herkesin alışverişiyle meşgul idüğünü ve her tarafda emn ü asayişin ber-devam bulunduğunu ve memurîn-i mülkiye ve askeriyenin idâme-i asayiş hususuna itina eylediklerini gördüğünü ve zaten Ermenilerin hilâf-ı vâki şâyîâtla kendilerini mazlum göstermek efkârında bulduklarını umumun anladıklarını ve bunların şâyîâtına hiçbir tarafça ehemmiyet verilmediğini bildirdiği gibi Ermenilerin şimdiye kadar kapıldıkları ilkââtın muzır olduğunu henüz takdir edememişlerse hakikaten ahmak olduklarını, merkûmûnun İngilizler tarafından Rusya Devlet-i fahîmesiyle Devlet-i Aliyye beynini bozmak maksadıyla teşvik olunmakta olduklarını ve maamâfih bu gibi bî-esas mevâd üzerine hiçbir vakitte Rusya Devleti, Devlet-i Aliyye ile bozuşmayacağını, Ermeniler hakikaten terbiyesiz ve ahlâksız bir millet olduklarını bildirmiş, keyfiyet[i] bu suretle mensub olduğu devlete arz edeceğini ifade eylemiş ve tarafından da suret-i münasibede cevablar verilip büyük bir teşekkür ifasıyla dünkü gün bahren Van'a avdet eylemiş ve tercüman için hafiyen memurlar tayin ve i'zâm olunmuş olduğu Bitlis Kumandanlığı'ndan iş'âr olunmakla arz olunur.

**

Sadâret
Mektubî Kalemî
Numara: 1723

Mahremâne

Hariciye ve Dahiliye Nezâret-i Celîleleri'ne

Bitlis'e gelip avdet etmiş olan Van Rusya konsolosunun * Bitlis kumandanıyla vuku bulan mülâkâtında Ermenilerin mefsedeti ve asayiş-i mahallînin mükemmeliyeti hakkında ne yolda idare-i lisan eylediğine dair Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyet-i Celîlesi'nden bi'l-vürûd taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî'den bâ-tezkire gönderilen telgrafnâmenin sureti malumât olmak üzere leffen taraf-ı devletlerine tisyâr ve keyfiyet Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne de iş'âr edilmiş olduğu beyânıyla.

23 Receb sene [1]316 - 26 Teşrîn-i Sâni sene [1]314 / [8 Aralık 1898]

A. MKT. MHM, 672/33

İ N D E K S

İNDEKS

A

- Abdullah bin Şamil Şem'î, Zabtiye Çavuşu 179
Abdullah Galib, Seyyid, Evkaf-ı Hümâyûn Nâzırı 193
Abdurrahman Nureddin, Seyyid, Adliye Nâzırı 192
Abdülhamid II, Osmanlı Sultanı 107
Acem 62, 139
Adahan Alayı 135, 136
Adana 44, 131
Adliye Nezâreti 21, 28, 94, 96
Agapyan, Toros, Rodos'ta tutuklu 173
Ağabekyan Serkiz Efendi, Dersaâdet Fesat Cemiyeti'nden 56
Ahlat 177
Ahmed Çavuş, Jandarma 161
Ahmed Muhtar, Seyyid, Hassa Ordu Komutanı 15
Ahmed Şakir, Petersburg Sefiri 36, 55, 90
Ahmed Tevfik bin İsmail Hakkı, Hariciye Nâzırı 172, 189, 190, 191, 192
Ahmed Zühdü, Seyyid, Maârif Nâzırı 193
Ahtalar 147
Alacacıyan, Hamparsum, *Punç* Gazetesi İmtiyaz Sahibi 104
Aleksan, Ermeni eşkiyası 178, 179
Aleksandr III, Rusya İmparatoru 57, 108
Aleksi, Grandük 125
Aleksandropol 162, 169, 170
Ali Bey, Hacı, Kurenâdan 41
Ali Rıza Paşa, Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtibi 35
Almanya 127, 133
Altıncı Daire-i Belediye Müdüriyeti 151
Alvarinç karyesi, Muş 19, 20, 21, 23, 26, 27, 28
Amerika 68, 183, 184
Anadolu 17, 39, 44, 97, 102, 120, 127, 128, 129, 130, 140, 141, 143, 183, 184, 186
Antab, Erzurum 23, 131
Arab Camii, Galata 152, 153
Arabgir 10
Arakelof, Agop, Rusya tebaasından 83, 117
Aram Bey, Paris'te sarraf 36

Araratyan, Ortaköy'de Ermeni şirketi 44, 45
Ardahan 97
Arevelyan, Beyoğlu'nda Ermeni şirketi 44
Arif Bey 89
Armenia 45
Artin, Keşiş, Rusya'da Ermeni fesatçısı 93
Artin, Terme Murahhasa Vekili 48, 49
Arzab Köyü, Bayezid 63
Asvador Ağa, Muş sakinlerinden 22
Asya 35, 36, 97
Aşıkyan, Horen, Ermeni Patriği 68, 107, 109
Avakoğlu Setrak, Ermeni eşkıyası 177, 178, 179
Avedis, Deyr karyesi ahalisinden, eşkıya 177, 178, 179
Avrupa 34, 43, 107, 129, 130, 164, 165, 183
Avusturya/lılar 3, 81
— Devleti 3, 127, 133
Ayastefanos 150
— Muâhedesi 30
Azapkapısı 152, 153
Azof, General, Rusya Maârif Nezâreti Müsteşarı 39, 40

B

Bâbiâli 10, 11, 14, 15, 17, 32, 33, 34, 59, 61, 66, 67, 69, 76, 81, 86, 106, 107, 108, 111, 120, 126, 133, 141, 164, 175
Badrikyan [Bardikyan, Badriko], Agop Vart, Rusya tebaasından, Kızıl Komite Reisi 76, 77, 79, 81, 82
Bağdad 50
Bağdasar Dikran, Düyûn-ı Umumiye Muhasebe Kâtibi 93
Bağdasar, Düyûn-ı Umumiye Sandık Emni 93
Bahr-ı Hazer 97
Bahr-ı Siyah 97
Bahri Paşa, Van Valisi 105, 106
Bakü 97, 135, 187, 189, 190
Bank-ı Osmanî, bkz. Osmanlı Bankası
Bargiri Kaymakamlığı 157
Batum 17, 84, 89, 90, 97, 113, 115, 143
— Başşehbenderliği 115, 134, 136, 137
— Ermeni Fesad Komitesi 137

- Kalesi 97
- Muhacirîn-i İslâmiyesi 49
- Bayezid 23, 63, 64, 92, 93, 94, 95, 110, 121, 122, 146, 147, 149, 155, 156, 157
  - Ermeni Murahhasası 94, 96
  - Ermenileri 64
  - Kumandanlığı 155, 156, 157
  - Mutasarrıflığı 63, 149, 157, 158, 159
  - Piyade Alay Taburu 92
  - Süvari Alay Taburu 92
- Baz, Van 12
- Beaconsfield Kabinesi, İngiltere 34
- Bebek Mektebi 34
- Bedo, Ermeni eşkıyası 179
- Bedooğlu Avedis, Rusyalı, diğer adı Mardiros 178, 179
- Bedros, bkz. Papasoğlu Bedros
- Bekir Paşa 112
- Bekir Sıddık, Kurenâdan 112
- Belgrad 124
- Berlin 33, 36
  - Kongresi 30, 107
  - Muâhedesi 60
- Beyoğlu 45, 77, 169
  - Mutasarrıflığı 151, 152, 175
- Bitlis 10, 21, 22, 23, 65, 80, 106, 131, 200, 201
  - Vilâyeti 21, 26, 27, 63, 80, 86, 184
- Bogos, Mütercim 109
- Boutineff, Rusya Sefiri 7
- Bulanık 22, 23
- Bulgar
  - muhacirleri 101
  - müfsidler 101
- Bulgaristan 100, 101, 107, 134
  - Hâdise[si] 34, 43
- Bursa 127
- Bükreş 100
  - Sefâreti Maslahatgüzârı 100

Büyükdere 40, 149

C

Canik

— Mutasarrıflığı 49

Cebel-i Lübnan 36

Cebrail Zermenik Şamir, diğer adı Gabriel, Van ahalisinden 12, 13, 15

Cenova 36

Cevad Bey, Mâbeyn Kâtibi 194

Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilâyeti 173

Cheremetieff, General, Kafkasya Guvernörü ve Askerî Başkumandanı 143

Correspondance de l'Est 57, 77

Ç

Çan, Elazığ 80

Çanlı

— Kilise 64

— Manastır 22, 23, 64, 65

Çar 103, 108, 109, 159

Çarşamba 49

Çelinski, Rusya Erkân-ı Harb Miralayı 124

Çerkes beyleri 43

Çerkesistan 17

Çölemerik 12

Çukadarzâde Mehmed Efendi, Terme eşrâfından 48, 49

D

Dadyan, Barutçubaşı Ailesi'nden, Piskopos 9

Dahiliye Nezâreti 37, 65, 67, 77, 88, 92, 154, 157, 162, 201

— Tesrî'-i Muamelât Komisyonu 162

Daily News 34

Danosso, Agustino, İtalyan, gazete muhabiri 89

Dennet, Rusya Erzurum Başkonsolosu 47, 58

Dersâdet 3, 4, 7, 9, 13, 19, 26, 39, 40, 56, 67, 72, 76, 77, 78, 88, 89, 99, 100, 102, 107, 108, 109, 117, 119, 124, 131, 135, 136, 149, 154, 163, 166, 167, 168, 176, 181

— Limanı 154

Dersim 131
Derviş Efendi, Mülâzım 178
Deşt karyesi, Müküs 177
Deyr karyesi, Alpak 177
Débats 107
Dibayan, Margos, Rodos'ta tutuklu 173
Divan-ı Harb 17, 18
Diyarbakır 19, 22, 23, 131, 184
Dize, Van 12
Dobruca Sırac, Ermeni şirketi 44, 45
Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti 27, 111, 112, 131, 155, 156,, 174, 184, 200, 201
Dudukyan, Artin, Bitlisli, Eleşkird Ermeni Mektebi Muallimi 93
Düvel-i Selâse 133, 192
Düyûn-ı Umumiye 93

E

Eagle de Vaspurakan 108
Eastern Express 29
Eçmiyazın 7, 8, 10, 32, 57, 87, 99, 102, 103, 108, 129, 130
— Ermeni Patriği 8, 9, 10
— Katogikosluğu 32, 98
Edirne 19
Eleşkird 93, 121, 122
— Ermeni Mektebi 93
— kaymakamı 122
Eminyan, Serope, Rodos'ta tutuklu 173
Enver, Beyoğlu Mutasarrıfı 154
Erciş 105, 131
Eremia, Hoca, bkz. Cebrail Zermenik Şamir
Ergani 25, 27
Erivan 108
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi 156
Ermeni/ler 3, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 26, 27, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 76, 77, 80, 82, 87, 89, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 165, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201

- çocukları, bkz. Ermeni etfâli
- eşkıyası/müfsitleri 69, 91, 111, 144, 145 160, 161, 162, 163
- erbâb-ı fesadı, bkz. Ermeni eşkıyası
- etfâli/çocukları 44, 45, 67
- fesat cemiyeti/komitesi 76, 78, 79, 84, 115, 117, 127, 135, 136, 137, 145, 163, 165, 167, 183
- Hükûmeti 59
- ıslahâtı 14, 17, 61, 107, 128, 132, 133, 145,
- işleri, bkz. Ermeni Meselesi
- Katolikleri 107
- Kilisesi 9, 10
- lisanı 13, 31, 99
- Maârif Cemiyeti 98
- mebusları 108
- mektepleri 4, 67, 93
- Meselesi 19, 29, 44, 58, 59, 60, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 81, 83, 122, 126, 127, 130, 133, 134, 140, 181, 183, 197
- muhacirîni 142, 187, 188, 190
- muhtacîni 143, 172
- murahhasalıkları 99
- Patriği 4, 12, 29, 32, 40, 108, 120
- Patrikhânesi Meclisi 39
- Patrikliği 3, 7, 16, 50, 95, 96,
- Vatanperver Cemiyeti 98
- zâbitler 137

Ermenistan 30, 31, 32, 33, 35, 36, 44, 55, 59, 60, 61, 73, 108, 141, 171, 172

- Prensiği 54

Erzincan 92, 110, 138, 155, 200

Erzurum 9, 10, 12, 13, 17, 22, 32, 34, 39, 47, 56, 58, 62, 72, 80, 88, 89, 93, 105, 106, 113, 126, 129, 130, 131, 135, 136, 137, 145, 170, 184

- Ermenileri 32, 59
- Hâdise[si] 34, 58
- İngiliz Konsolosu 59
- Piskoposluğu 10
- Polis Komiserliği 113
- Rusya Konsolosu 9, 13, 56, 97
- Vilâyeti 11, 88, 92, 94, 96, 122, 146, 147, 149, 157, 158, 159, 162, 199

Esayan, Ermeni tüccar 40

F

- Fehmi Efendi, Polis Memuru 177, 178, 179
Ferid, Batum Şehbender Vekili 115
Fırat [Nehri] 97
Fransa 132, 133, 134
— Hükûmeti 127
— Sefâreti 35
Fuad Paşa, Müşir, Yâver-i Ekrem 124, 125, 126

G

- Gaçına Sarayı 124
Galata 166, 167
Gardinyan, Kirkor, Rodos'ta tutuklu 174
Giers, Mösyö, Rusya Dışişleri Bakanı 54, 71, 72, 73, 74, 83, 85, 87, 117, 122, 123, 125, 126
Giers, Mösyö, Rusya Dışişleri Bakanı Giers'in oğlu 125, 126
Gladstone, İngiltere Başbakanı 68
Göllü karyesi, Karçıkan 177, 179
Grajdanin 70
Grand Cordon Nişanı, Rusya 125
Granika, Rusya hududunda 124
Gregoryen Mezhebi 7, 107, 108
Gümrük hamalları 68
Gürcü/ler 31, 42, 43
Gürcü veled-i Şirokye, Surp karyesi Ermeni eşkıyasından 177

H

- Haçator, Bitlisli 154
Haçik, Dersâdet'te katledilen Ermeni 117
Haçin, Adana 45
Hakkâri 12, 92, 93
Halil Paşa, Van Valisi 53, 54
Halil Rifat bin İbrahim, Sadrıazam 192
Halo oğlu Aleksan, Ermeni eşkıyası 177
Hamiç oğlu Mahallesi, Şatak 177
Hamid 39

Hamidiye Alayları 145
Hamparsum, Bitlisli 154
Harbiye Nezâreti 25, 28
— Muhakemât Dairesi 27
Hariciye
— nâzırı 90, 130, 136, 181, 196,
— Nezâreti 3, 7, 28, 36, 50, 64, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 88, 90, 133, 134, 136, 137, 143, 144, 146, 147, 148, 163,
165, 166, 167, 168, 170, 186, 191, 192, 193, 201
Harontion Efendi, Erzurum Ermeni Piskoposu 10, 11
Harput 22, 132
— Rusya Konsolosu 97
Hasan Bey, Fuad Paşa'nın oğlu 124
Hasanbey Hanı, Galata 152, 153
Hasan Hayri Paşa, Erzurum Valisi 63, 89,
Hasan Hüsnü, Bahriye Nâzırı 192
Hayrullah Lütfi, Polis Memuru 178, 179
Hekimyan Dikran, Doktor, Rodos'ta tutuklu 173
Hınçakyan Komitesi 120, 177
Hıms 105, 131
Hindistan 99
Horhoryan Horan, Erzincanlı 93
Horusyan, Setrak, Topal, Rodos'ta tutuklu 173
Hotel de Robe 124
Hoy
—Telgrafhânesi 149
—Şehbenderliği 190
Hristo 100
Hükûmet-i Osmaniyye/Hükûmet-i Seniyye 56, 139, 141, 169, 181, 186, 187, 194, 197
Hüseyin Ağa, Ergani Maden Redif Sınıf-ı Mukaddem Taburu Binbaşısı 19, 21, 23, 25, 27, 28
Hüseyin Hüsnü, Polis Serkomiseri 178, 179
Hüsnü Efendi, Polis Meclisi Reisi 78
Hüsnü Paşa, Ferik, Petersburg Sefiri 71, 72, 73, 74, 75, 84, 85, 88, 125, 139, 140, 142, 183, 198

I

Iğdır hududu 93
Istabl-ı Âmire Pâyesi 49

İ

- İgnatief, Kont, Rusya Dahiliye Nâzırı, eski İstanbul Rus Büyükelçisi 31, 118
- İknadiyos, Van Piskoposu 9
- İlya, Harput Kadim Patrik Vekili 139
- İmtiyaz ve Şefkat Nişanı 124
- İngiliz/ler 43, 48, 56, 59, 60, 61, 66, 68, 69, 70, 73, 120, 127, 128, 135, 136, 140, 150, 176, 200
- İngiltere 3, 9, 34, 47, 52, 58, 61, 72, 118, 119, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 141
- Devleti 13, 17, 18, 60, 126, 131
  - politikası 47
  - Sefâret tercümanları 176
  - Sefâreti 9
- İran 93, 129, 135, 145, 175, 183, 184
- Devleti 92
  - hududu 94, 95, 148, 174
  - Hükûmeti 139
  - Sefâreti 149
  - şebbenderi 38
  - veliahdı 149
- İranîler 176
- İsmail Paşa, Erzurum Valisi 18
- İstanbulof 109
- İtalya
- Devleti 126, 133
  - Hükûmeti 128
- İttifâk-ı Müselles 55
- İzmid 3, 4
- İzmir 108, 166
- İzmirliyan Mattieos, Piskopos 102, 104
- İzzet Bey, bkz, Mehmed İzzet

J

- Jadovsky, Mösyö, Rusya Maslahatgüzârı 58, 59, 60, 61
- Jimnaz, Ermeni Cemiyeti 98

K

- Kadeyef, General, Kars Kale Kumandanı 171, 172

Kafkasya 30, 31, 41, 42, 43, 48, 82, 87, 89, 114, 129, 135, 138, 143, 148, 180, 181, 183, 184, 186, 190, 192, 193, 194, 195, 197, 199
— ahalisi 41, 42, 43, 47
— Ermenileri 29, 119
— Hükûmeti 197
— Kumandanlığı 85
— Valiliği 114, 115, 191, 192, 197
Kağızman 93, 123, 148
— Natchalniği 122
Kalas 101
Kaleboğazı, Erzurum 93
Kalust, Kunduracı 178
Kâmil Paşa, Sadriazam 61
Kâmil, Mâbeyn-i Hümâyûn kâtiplerinden 126
Kamsaragan, Rusya'nın Van Konsolosu 22, 37, 38, 45
Kantakuzen, Prens, Rusya Hariciye Nezâreti memuru 35
Kapamacıyan Bedros 179
Karabağ Ermenileri 92, 94, 95
Karabet Efendi 56
Karabet, Bitlisli 154, 178
Karabulak, Kars 93, 155, 156, 157
Karagözyan, Ermeni zenginlerinden 119
Karakilise, Kars 147
Karakurt mevkii, Rusya hududunda 188, 190
Karaurgan, Kars 190, 192
Karçıkan, Van 177
Karmuç karyesi, Ahlat 177
Kars 13, 93, 97, 113, 116, 131, 134, 135, 136, 137, 187, 189, 190
— Askerî Valiliği 187, 190
— Hükûmeti 188, 190
— Şehbenderliği 147, 172, 187, 190
Kasımpaşa 152, 153
Katolik/ler 3, 12, 107
Kavurma Çukuru, Erzurum 105, 106
Kazancıyan, Koska'da eczacı, Rusya tebaasından 76, 77
Kazaroğlu Bedo, Ermeni eşkıyası 177, 179

Kester, Kafkasya Valiliği Tahrirat Dairesi Kâtibi 115
Kevork, Katogikos 10
Kevork, Muşlu 93
Kıbrıs 17
Kırım 17
Kızıl
— Komite 76, 79
— Manastır 22
Kızıldize köyü, Bayezid 93
Killikyan, Ermeni şirketi 44, 45
Kirkor, Bitlisli 154
Kirkoris Efendi, Van Vilayeti Murahhasa ve Patrik Vekili 52, 53
Kiskim 93, 94
Konya 131
Kop, Muş 23
Kopuz-ı Ulyâ, Kars 93
Koska, İstanbul 76
Kör Karabet, bkz, Şahin oğlu Kör Karabet
Köşk karyesi 177
Kötek, Kars 131, 199
Krimian, Mıgırđıç, Ermeni Katogikosu 32, 68, 102, 103, 109, 129
Kudüs-i Şerif 108
— Manastırı 103
Kumkapı Ulu Kilisesi 102
Kürd/ler 10, 34, 57, 80, 110, 131, 181
— Lisanı 105
Kürdistan 86
Kütayis, Gürcistan 114, 189

L

Lehistan, 30 59
Livane, Artvin 93
Lloyd Kumpanyası 89
Lobanoff, Prens, Dersaâdet Rusya Sefiri 118, 127, 183
Londra 36, 56, 68, 101, 134, 181
— Ermeni Komitesi 141

- Kabinesi 141
— sefiri, Rusya 71

M

- Maârif Nezâreti 47
Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbeti 51, 54, 65, 66, 90, 114, 138, 139, 143
Mahmud 29
Mahmud Celaleddin bin Aziz, Ticaret ve Nâfia Nâzırı 193
Mahmud Sıdkı, Merkez Komiseri 179
Makar, Ermeni Patriği, Katogikos 32, 108
Maksimof, Mösyö, Rusya Sefâreti Tercümanı 79, 91, 117, 120, 151, 152, 154, 192, 193
Makü Ekrâdı 148
Malazgird 105
Malhasa, Rusya tebaasından 77, 78
Malta 154
Mamuretülaziz 139
Manasoğlu Melkon, Terzi Betrin Mahallesi'nden Ermeni eşkıyası 177, 178, 179
Manasoğlu Tatos, Murahhasahane dükkânı kiracısı, eşkıya 177, 178, 179
Mardıros bkz. Bedoğlu Avedis
Marsilya 45
Mar Şimon Efendi, Nasturi Milleti Ruhanî Reisi 13, 14
Marutyan Patos, Ermeni eşkıyası 179
Masis gazetesi 29
Mattieos, Eçmiyazin Ermeni Patriği 7, 9
Mâverâ-yı Kafkas Demiryol hattı 143
Meclis-i Hâss-ı Vükelâ 5, 18
Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ 193, 196
Meclis-i Mebusân 101
Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye 4
Mehmed Cemaleddin, Şeyhülislâm 192
Mehmed İzzet, Van Alaybeyi 178, 179
Mehmed Memduh, Dahiliye Nâzırı 193
Mehmed Nafiz, Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiri 26
Mehmed Reşid Paşa, Van Valisi 10
Mehmed Rıza, Serasker 111, 156, 192
Mehmed Said, Hariciye Nâzırı 136
Mehmed Said, Şura-yı Devlet Reisi 192

Mehmed Şükrü, Zabtiye Onbaşı 179
Mehmed Zeki Paşa, Yâver-i Ekrem, Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiri 110, 132, 176
Mekâtib-i Sıbyâniye-i Hıristiyanıye 22
Mekteb-i İbtidâiye-i Âliye, Muş 45
Mekteb-i Sultanî 45
Melikof, Loris, Kont, Rusya Dahiliye Nâzırı 31
Melkon, Ermeni eşkıyası ve komite reisi 177, 178, 179
Memâlik-i İraniye, bkz. İran
Menteşof, Rusyalı, Menteşof Vapuru Kaptanı 149
Mercan, Doktor Voulcovitch'in katili 100
Merend, İran 13
Merşumîler 93
Mıgırdıç Düyûn-ı Umumiye ve Reji memuru 93
Mıgırdıç, Ermeni Komitesi Sivas Şubesi Reisi 166, 167, 168
Mısır 36
Michael, Grandük 125
Mihail, Rusya'nın Van Konsolos Kâtibi ve Tercümanı 22
Mihail, Düyûn-ı Umumiye ve Reji memuru 93
Mijkoviç, Kafkasya Valiliği Tahrirat Dairesi Müdür Vekili 115
Milo köyü, Kiskim 93
Mosesyan, Serkiz, Batumlu Ermeni 114, 115
Moskovskiy Vedomosti 70
Munor, Protestan Rahibi 159
Muradoğlu Hacı Karabet, Piskopos 9
Muradyan, Karekin, Kudüs-i Şerif rahiplerinden 10
Muradyan, Melkisedek, İzmir Piskoposu 108
Muravyev, Mösyö, Rusya Hariciye Nâzırı 168, 169, 195, 197
Musa bin Alhas, Ferik, Sekizinci Fırka Kumandanı 48
Mustafa Efendi, İstanbul Polis Serkomiseri 161
Mustafa Fehmi, Polis Memuru 179
Mustafa Paşa, Eski Maârif Nâzırı 45
Mustafapaşa Mahallesi, Şatak 177
Mustafa Zeki bin Ali, Tophane-i Âmire Müşiri 193
Musul 13
Muş 10, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 56, 64, 65, 80, 92, 94, 95, 102, 105, 131
— Ermenileri 137
— Mahkeme-i Bidâyeti 24
— Mevkii Kumandanlığı 19, 22, 26, 27

- mutasarrıfı 24, 27, 80
- Mutasarrıflığı 24, 63
- Müdde'î-i Umumî Muâvini 24, 26, 28

Müküs, 177, 178

Münir Salih, Hariciye Mektupçusu 59, 62, 82, 83

Münir, Dahiliye Nâzırı 67, 95, 96

N

Nahcivan 92, 148

- Ermenileri 94

Narenteb Vapuru 89

Narman 93

Nasturî milleti 13, 14

Naum, Doktor Voulcovitch'in katillerinden 100

Nazaret, firarî Ermeni 93

Nâzım, Zabtiye Nâzırı 69, 77, 91, 99, 128, 150, 151

Nelidoff, Mösyö, Rusya Sefiri 72, 75, 81, 83, 84, 85, 100, 117

Nerses Efendi, Ermeni Patriği 9, 10, 33

Nerses, Keşiş 93

Nihilist Fırkası 141

Niko veled-i Kako, Karmuç karyesi ahalisinden, Rusyalı 177, 179

Nikoğosyan, Kirkor, Rusya tebaasından 76, 77

Nikola II, Rusya İmparatoru 124

Niş 124

Nişan, Van İngiltere Konsolosu Tercümanı 52, 53

Noradonkyan, Gabriel, Hukuk Müşaviri 40

Nourian, Ermeni Patrikhanesi Meclisi Azâsı ve Şura-yı Devlet Azâlığı'na memur 40

Novosti 133, 134

Novye Vremya 70, 72, 73

Nubar Paşa, Mısır'da Reis-i Vükelâ 36

Nubar Şehnazaryan Mektebi 44

O

Odesa 100

Ohannes Artin, Eğinli, Ermeni Mektebi Muallimi 93

Ohannes Kerem, Düyûn-ı Umumiye Sandık Emimi 93

Ohannes, Muradoğullarından, Mahkeme Azâsı 93
Ohannesyan, Mihran, Rodos'ta tutuklu 174
Oltu 93, 138
Olumpi Kasabası 147
Onnik, Rusya Postanesi müstahdemi ve komite reisi 163, 165
Orient Expres 124
Ortodoks
— Kilisesi 9
— Mezhebi 12, 39, 58, 63, 64
Osmanlı
— Bankası 153, 175, 189
— Ermenileri 57, 103, 107, 171
— hapishâneleri 81
Otel de Luxemburg 39

P

Pagan karyesi, Gevaş 177
Palandöken 105
Papa 3
Papasoğlu Bedros, Pagan karyeli, Ermeni eşkıyası 177, 178, 179
Paramazyan, Arşak, Ermeni eşkıyası 177
Paramazyan, Paramaz, Hınçak Komitesi Reisi 177, 178, 179
Paris 36, 57, 68, 107, 140, 159
Parsih, Eleşkird İdare Meclisi Azâsı 93
Pasandaym, Vasiliyef, Rusyalı 131
Pasinler 93, 121, 122
Patnos 105
Patrik 3, 4, 5, 6, 8, 29, 34, 39
Patrikhâne 4, 6, 11, 54, 56, 102
Patris 100
Perşembepazarı 166, 167
Petersburg 10, 19, 30, 59, 60, 78, 82, 119, 124, 125, 127, 143, 182
— İngiltere Sefâreti 71
— Kabinesi 31, 32, 60, 83, 140
— Sefâreti 12, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 83, 85, 87, 116, 119, 121, 122, 133, 136, 138, 139, 144, 146, 159, 168, 170, 175, 183, 186, 196, 199

Pologenia Kanunu 98
Portakalyan Mıgırdıç, Van Dârümuallimîn Müdürü 45
Poti Şehbenderliği 143
Protestan 12
Pucoyan, Erzurumlu, Ermeni Fesat cemiyeti Üyesi 199
Punç 104

R

Rauf, Bitlis Valisi 64, 80, 86
Rauf, Erzurum Valisi 158
Refik, Şehremini 152
Revan 3, 4, 63, 135, 136, 137, 189
Rıdvan 56
Rıza, Adliye ve Mezâhib Nâzırı 95
Rıza, bkz, Mehmed Rıza
Rifat, Sadrıazam 146, 193
Riforma 118, 119
Rodos 173
Roma Sefâreti 119
Romanyalılar 101
Rum/lar 12, 82
Rumeli-i Şarkî 36
Rus/lar 30, 39, 43, 55, 62, 69, 82, 110, 133, 137, 141, 146, 174
— hududu 63
— lisanı 39
— Müslümanları 42
— vapuru 154
Ruscuk 101
— meselesi 99, 100
Rusya/lılar 3, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 48, 49, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 80, 81, 82, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 98, 99, 100, 101, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 137, 139, 140, 141, 145, 146, 148, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 167, 174, 187, 188, 189, 191, 193, 196, 197, 198, 199
— Adliye nâzırı 125
— askeri 17, 123
— Asya Müstemlekât nâzırı 125

- Bahriye nâzırı 125
- Çarı 104
- Dahiliye Nezâreti 85, 127
- Devleti 3, 8, 10, 12, 13, 15, 17, 18, 20, 31, 34, 37, 41, 42, 43, 46, 47, 55, 57, 59, 61, 76, 80, 81, 92, 97, 98, 105, 111, 114, 117, 121, 122, 125, 127, 143, 146, 176, 181, 182, 183, 184, 186, 188, 191, 197, 200
- Devleti Kançılıryası 47, 68
- Ermenileri 29, 31, 60, 61, 66, 71, 103, 121, 122, 123
- Hariciye Nezâreti 138, 144, 170
- Hastahânesi, İstanbul 153
- Hudud Kumandanlığı 175
- hududu 94, 112, 124, 147, 176, 184
- Hükûmeti 29, 61, 65, 68, 73, 87, 88, 89, 100, 101, 117, 122, 123, 127, 129, 131, 138, 139, 141, 145, 148, 169, 171, 172, 176, 194, 195, 197
- İmparatoru 57, 99, 103, 114, 124, 125, 139, 142, 181, 183, 186
- Konsoloshânesi 15, 74, 77, 81, 150, 152, 153,
- konsolosu/konsolosları 98, 111
- Konsülatosu 166
- kordonları 174
- mezhebi 62, 63
- Muhârebesi 185
- Ordusu 116
- politikası 101
- Postahânesi, İstanbul 100, 163, 165
- Saray Nâzırı 125
- Sefârethanesi 83, 117, 118, 160, 173, 195, 197
- Sefâreti 8, 9, 50, 58, 59, 61, 66, 76, 79, 81, 111, 118, 122, 141, 149, 150, 152, 153, 165, 166, 167, 168, 191, 192
- sefiri 29, 75, 84, 90, 127, 128, 141, 154, 161, 180, 188, 191, 193, 196
- Şark Politikası 100
- Tahran sefiri 139
- tazminat-ı harbiyesi 189
- Teşrifât nâzırı 125
- Umum Kafkasya Valiliği 129
- Van Konsolosluğu 15
- Van Konsolosu 20, 27, 28, 46, 80, 86, 155, 156, 159, 200, 201

S

Sadâret 8, 14, 17, 49, 50, 64, 66, 67, 79, 80, 95, 96, 130, 135, 136, 150, 151, 152, 156, 157, 161, 165, 166, 167, 172, 188, 189, 190, 199

Sadık Paşa, Sadrıazam 33
Sağırtaş, Karakilise 147
Said Paşa, Sadrıazam 28, 128
Sainte Anne Nişanı 10
Sakar oğlu Bedros, Ermeni eşkıyası 177
Salisbury, Lord, İngiltere Başbakanı 133
Sâmih Paşa, Van eski Valisi 14, 26
Sareyan Mıgırđıç, Muş Mekteb-i İbtidâiye-i Âliye Müdürü 45
Sarıkamış 174
Sason
— Ermeni Hâdisesi 118, 119, 196 197
Secolo 118, 119
Sehpus Hanı, Galata 166, 167
Sekavi Manastırı 22
Selmas Şehbenderliği 190
Sıdkı Efendi, Polis Komiseri 178
Sibirya 181
Siécle 140
Siird 23
Sirkeci İskelesi Garı 124
Sis 131
Sivas 19, 131, 166, 184
— Vilâyeti 111, 166
Sofya 100, 124, 166, 167
Subhi Bey, Batum Başşehbenderi 114
Surb karyesi, Karçıkan 177, 179
Svobodo 99, 100

Ş

Şaburof, Rusya tebaasından, Galata'da tüccar 166, 167
Şahin oğlu Kôr Karabet, Şataklı, Ermeni eşkıyası 177, 178, 179
Şahin, Ermeni eşkıyası 178
Şahtahtı, Nahcivan 148
Şakir Paşa, Müşir, Yâver-i Ekrem, Anadolu Müfettişi 88, 90, 145, 184, 185
Şalikof, Rus General 114
Şatak 177
Şebekov, General, Ferik, Rusya Dahiliye Nâzırı Muavini 116

Şefik, Zabtiye Nâzırı 161, 166
Şehremâneti 151, 152, 153
Şemavand, Rusyalı 111
Şemseddin, Van Valisi 158
Şerifof, Mihail, Van Rusya Konsolos Vekili 51, 52, 53
Şişli 153
Şişmanof, Dersaâdet Rusya Hastahânesi memuru 100
Şuşa 135, 136

T

Tâbiyyet Nizâmnâmesi 139
Tahsin, Mâbeyn Başkâtibi 145, 159, 196
Tarinçef, General, Kafkasya Vali Müsteşarı 138
Tatischtcheff, Kont 114
Tatos oğlu Avedis, Ermeni eşkıyası 177, 179
Tayyari-i Süflâ, Çölemerik 12
Tayyari-i Ulyâ, Çölemerik 12
Tcheraz, Minas, gazeteci 68
Tebriz 149
Temps, 57
Terme, Samsun 48, 49
Tevfik, bkz. Ahmed Tevfik
Tevfik Hüseyin, Maliye Nâzırı 193
Tevfik Paşa, Sadâret Müsteşarı 193
Tiflis 12, 13, 15, 30, 31, 37, 90, 129, 130, 135, 143, 177
— Başşehbenderliği 15, 37, 92, 94, 129, 130, 162, 190
— Ermeni Komitesi 149
Times 71, 72, 73, 74, 91
Timur Han, Makü Hükümdarı 148
Tolstoy, Kont, Rusya Dahiliye Nâzırı 30
Tortum 147
Totoz, Eleşkird Mahkemesi Azâsı 93
Trabzon 48, 49, 65, 89, 105, 129, 130
Trieste 109
Truşakyan 120
Tuhup, Çölemerik 12

Tuna 101

Turhan, Hariciye Nâzırı 130

Tuz, Rusya 148

Tüfekciyef 100

Türkiye 40

Tütüncü oğlu Avedis, Ermeni eşkıyası 178, 179

Ü

Üçkilise 3, 7, 16, 93, 110

Üsküdar 4

V

Van 10, 12, 13, 15, 22, 23, 37, 45, 47, 51, 80, 92, 94, 95, 102, 129, 130, 131, 157, 177, 184, 201

— Dârümuallimîni, Ermeni mektebi 45

— hâdisesi 45, 158, 159

— Mutasarrıflığı 12, 15

— piskoposu 108

— Sâlis Redf Taburu 25, 27

— Vilâyeti 14, 105, 157, 158

Varak Manastırı 22, 102

Varna Postası 99

Varşova 124

Vartan 86

Vartanısyan, Ermeniyân Millet Mektebi Nâzırı 22

Velibaba 131

Viyana 124

Vladimir, Grandük 125

Voulcovitch, Doktor 100, 101

W

White, Mösyö, İngiltere Dersâdet Sefiri 59

Woods Paşa, Yâveran-ı Şehriyarîden 91

X

Xenia, [Aleksandrovna], Rus İmparatoru'nun kızkardeşi 125

Y

Yafa 109
Yeğişa Efendi, Rusya Erzurum Konsolosu Tercümanı 105
Yeğiya, Polis İkinci Komiseri 178
Yervant, diğeri ismi Cellad, Ermeni fesatçı 162, 170
Yosefyan, Dikran, İstînâf Azâsı 40
Yovan, Rus ordusu efrâdından 113
Yozgat 141
Yusuf İzzet Paşa, Mirliva 124
Yutork Ermeni Kilisesi 162

Z

Zabtiye Nezâreti 19, 67, 69, 76, 78, 79, 113, 136, 137, 152, 153, 155, 160, 161, 164, 165, 167
Zakar, Kağızmanlı 147
Zeki, Erzurum Vali Vekili 94
Zeytun 45
Zinovyev Dersâdet Rusya Sefiri 197
Zivin, Kars 93

E K

OSMANLI BELGELERİNDE ERMENİ-RUS İLİŞKİLERİ

I. CİLDİNİN REFERANSLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Sadâret Mektubî Mühimme Kalemî (A. MKT. MHM)

486/23	631/16
501/13	631/21
502/25	638/6
536/11	640/12
540/16	640/26
628/24	669/16
629/14	672/33
631/14	729/8

Dahiliye Mektubî Kalemî (DH. MKT)

1321/54	1411/110
1347/74	1420/42
1400/51	

Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım (HR. SYS)

1342/3	2819/6
1342/92	2819/7
1366/22	2824/26
2768/41	2840/6
2768/47	2840/12
2768/49	2843/49
2768/58	2852/68
2770/2	2858/70
2772/65	2861/12
2773/34	2861/17
2801/1	2862/20

İrade Hariciye (İ. HR)

604	8449
-----	------

Yıldız Sadâret Resmî Maruzat (Y. A. RES)

93/73

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE)

7/9 140/16
43/88

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV)

44/77 69/81
61/93

Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK)

37/35 106/12
91/109

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ)

11/89 22/7
15/48 33/31
15/50

Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK. BŞK)

1/43 48/16
7/35 49/94
31/81 53/129
31/87 56/1
31/89 56/98
33/96 57/9
45/55

Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y. PRK. EŞA)

4/20 23/26
12/13 29/37
12/25 31/53
16/76

Yıldız Perakende Hariciye Nezâreti Maruzatı (Y. PRK. HR)

13/49

19/37

13/81

**Yıldız Perakende Evrakı Yâverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye
Dairesi (Y. PRK. MYD)**

2/3

19/114

**Yıldız Perakende Evrakı Nâme-i Hümâyûnlar
(Y. PRK. NMH)**

5/73

**Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği
(Y. PRK. TKM)**

5/4

31/3

26/42

Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı (Y. PRK. UM)

11/100

19/31

18/3

Yıldız Perakende Zaptiye Nezâreti Maruzatı (Y. PRK. ZB)

6/

42

15/104

6/70

18/10

7/62

18/37

Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB)

705/38